

ERDÉLYI TÖRTÉNELMI ADATOK.

IV. Kötet.

(Uj folyam. I. kötet.)

Kiadja az Erdélyi Muzeum-Egyesület.

SZERKESZTI

SZABÓ KÁROLY.

KOLOZSVÁRTT,
NYOMATOTT AZ EV. REF. FŐTANODA BETŰIVEL.
MDCCCLXII.

— Haec aliaque ex veteri memoria repetita, quotiens res
locusque, exempla recti, aut solatia mali poscent, haud
absurde memorabimus.

Tacit.

M 60.036/4

Országos Széchényi Könyvtár

Leltári szám:

V.1351-56/1903.

IV

Midőn ez előtt hét évvel „Erdély Történelmi Adatok“ című kútfőgyűjteményem kiadását megkezdtem, két czél állott előtttem; egyik, hogy a még létező s közzé nem tett adatok a lehetőségig egybegyűjtve nyilvánosságra hozassanak, s a nemzet érdekelt egész irodalmi körének azokhoz férhetése eszközöltessék, másik, hogy a kútfők egybegyűjtése, olvasása és tanulmányozása által a történetírás útja lassanként mind inkább egyengetődjék. Kezdeményezésem legmélyebb indoka a haza szomorú politikai helyzetében, a tétlenségbe süllyedt hazafiúi erők munkásságra s általában nemzeti öntudatunk és önbecsiségünk fölébresztésében feküdt. Emlékezhetnek hazámiai, mily gyászos emlékű idők voltak azok a mi 1850—55 közötti éveink. A Királyhágón innen közönyös tétlenség vett erőt a kedélyeken, mindenfelé csüggedezők, s a még nyitva maradt téron is csekély mozgalom. Egyetlen politikai lapunk volt, s a mi a tudományt illeti, sehol egy kis központ, s az akkor kétszeresen fontossá vált történelmi tudományokban egyedül a gerendi tudós gazdag gyűjteménye állott sádklyavilágként a sötétben tapogatódzók előtt, melyre némi önérzettel gondolhatott az, a ki kincseit ismerte. E volt a dolgok akkori állása, ez ama helyzet rövid de nem hűtlen jellemzése.

A nagy történetnyomozó már behunyta volt szemét, midőn gyűjteményem első kötete megjelent, s véletlen halála tetemes változást idézett elő a helyzetben. Egy Múzeum alapítása a hegyen inneni specialis és rokon érdekek ápolása végett, minden más érdeket és irányt utából oltávolítva, nyomult előtérbe.

Erdély mint egy ember állott fel ez eszme mellett, de négy évi küzdelmébe s nálunk hallatlan áldozatokba került akarátának megtestesítése. Ez nekem s munkásságom gyámolítóinak kötelességünkbe tette a megkezdett úton haladást. Három kötetet tudtam ez éveken át egybegyűjteni és kiadni: mi alatt a haza köz öröme Muzeumegyesületünk s Muzeumunk megalapult, vagy legalább megalakult.

Ugy láttam, hogy ez örvendetes fordulata a dolgoknak a helyzetet és kedélyek állapotát is megváltoztatta. Nemzetünk önbizalma visszatért, a szétszórt erők gyülekezni, központosulni, érintkezni kezdettek. Az én felszólításaimra gyűjteményembe 5—6 érdekelt küldött adatokat: a muzeuméira 5—600 hazafi sietett birtokcsejt áldozatul hozni, köz birtokká tenni. Hozzá 4—5 felkért ügybarát csatlakozott: a muzeumnak 40—50 szakértő egyén ajánlotta fel szolgálatát. Ezek engem arra a meggyőződésre birtak, hogy vállalatomnak ezentúl nálamnál jobb folytatója lehet a Muzeumegyesület, mint a melyhez az egész ország rokonszenve csatlakozik, melynek már is oly gazdag történelmi kéziratára, rendes történelmi szakosztálya s oly jeles tisztviselői és szakférfiai vannak, kiknek igénytelen magam is mind csekély erőmet, mind létező gyűjteményemet tetszésük szerinti rendelkezésekre bocsátom.

Ime annak oka, hogy a hazai közönség az eddig általam szerkesztett és kiadott „Erdélyi Történelmi Adatok“ kezei közt levő IV-dik kötetét az erdélyi Muzeumegyesülettől — annak derék könyvtárnoka által szerkesztve — veszi. Minek én további folytatását és évenkénti gyarapodását lelkemből ohajtom.

Kolozsvárt, ápril 16-kán 1862.

Gr. MIKÓ IMRE

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ.

Az „Erdélyi Történelmi Adatok“ jelen IV-dik kötetének kiadását s ez Erdély történetirodalmának mezején korszakot jelező forrásgyűjtemény tovább folytatását muzeumunk alkotója s elnöke, a fentebbi nyilatkozatában kifejtett okokból, az erdélyi Muzeumegyesületre ruházván át, ez által egyesületünknek újabb tér nyílt irodalmi munkássága körének terjesztésére, s kedvező alkalom ajánkozott, hogy alapításakor kitűzött egyik fontos feladata, nemzeti irodalmunk fejlesztése, ügyében egy lépéssel előbbre haladjon.

A Muzeumegyesület szíves készséggel vette fel teendői sorába az erdélyi forrásgyűjtemény új folyamának kiadását, mely elhatározásában buzdítására szolgált a nemcsás gróf nagylelkű ajánlata, mely szerint ez eddig általa szerkesztett gyűjtemény ügyétől szellemi és anyagi támogatását továbbra sem szándékozik megvonni, ki is ígéretét azonnal tettel váltotta be, midőn nem csak az e kötetre általa gyűjtött kézírati anyagot bocsátotta egyesületünk rendelkezése alá, hanem e kötet kiadási költségének fedezését is, mire egyesületünk pénzereje csak áldozattal lehetett volna képes, magára vállalta.

A szerkesztéssel a Muzeumegyesület engem mint könyv- és kézírattára őret bízott meg; mely megtisztelő bizalomnak az által hittem legjobban megfelelni, hogy azokat az elveket és nézeteket, melyeket e gyűjtemény megindításakor az alapító nemcsás gróf kimondott, irányadóként tekintve lehető leghűbben kö-

vetni igyekeztem, s lelkiismeretesen törekedtem e kötetet az eddig követelt eljárással minél összeegyezőbben úgy állítani ki, hogy a szerkesztőség változával az irány és szellem, mely e vállalatnak életet adott, éppen ne változzék, s az új folyam azon álláspontot, melyet az előbbi folyam a köz elismerés szerint irodalmunkban oly méltán foglalt el, minél inkább megközelítse.

Jól érzettem és érzem állásom nehézségét s a felelősség súlyát, mely ily előzmények után, rám elháríthatatlanul nehezedik; de intézetünk s irodalmunk ügyének érdekében kötelességemnek ismertem a rám bízott feladatot olvállalni, ha szinte érezhettem is magamban, hogy annak részint erőm csekélysége részint hivatalos elfoglaltatásom torhe mellett aligha lehetek képesek úgy megfelelni, hogy a tudományos közönség várakozását munkásságom eredménye teljesen kielégíthesse.

A mi e kötet tartalmát illeti, úgy igyekeztem azt összeállítani, hogy a közlött naplók és krónikák egymást mintegy folytassák és kiegészítsék. A korszak, melyre e kötet kiterjed, a két Rákóczi György fejedelem kora (1630—1660). Kivételt e tekintetben az eredeti törvéncikkek és székely adatokon kívül, melyeket Báthori Zsigmond és Bocskai István korából közlöttem, csak Segesvári Bálint krónikája képez, melynek nagyobb része a Rákócziak korszakát megelőző évtizedekre szól. Ez eddig ismeretlen érdekes kútfőt, mint a hozzá mellékelt czímlap is mutatja, egyesületünk munkás tagja Jakab Elek közléséből és jegyzeteivel adtam.

Meg vagyok győződve, hogy egyesületünk e kiadását a hazafi közönség szíves részvétellel fogadja, s ez által valamint szellemi ösztönt úgy segélyforrást is kész lesz szolgáltatni e vállalat minél gyorsabban leendő folytatására.

SZABÓ KÁROLY.

VII.

HALLER GÁBOR NAPLÓJA.

1630—1644.

HALLER GÁBOR NAPLÓJA

1630—1631

ELŐISMERTETÉS.

Haller Gábor, Haller István küküllői főispán és Kendi Judith fia, 1614. sept. 26-dikán született. Már tizenötöd éves korában 1629. húsvétján udvari szolgálatba állt, mint maga írja Brandenburgi Katalin fejedelemasszony inasságára. Következő 1630. évben martiusban a róm. catholicus hitet elhagyván reformatussá lett, miért atyjának tíz évig tartó nehéz haragját vonta magára. Nem sokára ez után a Katalin fejedelemasszonyhoz atyja a brandenburgi választó fejedelem által küldött követséggel együtt Németországba utazott, s esztendeig az Odera melletti Frankfurtban tanult. Innen 1631. nyarán a franekeri s még azon ősszel a leydni egyetembe távozott, mely utóbbi helyen majd nem négy évig folytatta tanulását. 1635. május végén a 20 éves ifju, miután hazájától öt évnél tovább távol volt, visszaindult s augusztusban megérkezett Erdélybe, oly ismeretekkel és tapasztalással, mely őt főúri születése mellett a fejedelem és haza szolgálatában leendő előmeneteléről biztosithatta.

Haza érkezte után csak hamar I. Rákóczi György udvarában találjuk őt, hol mint békjáró 1635. sept. 13-tól éppen egy évig, a fejedelem kegyét több ízben tapasztalva, szolgált. Egy évet sem töltvén magányban, — mi közben 1636 őszén a fejedelem táborával Várad, Jenő és Lippa táján járt, s 1637-ben atyjától némely részsírságokat kezéhez vett, — 1637. aug. 1-sején ismét a fejedelmi udvar szolgálatába állt, melytől két

év múlva 1639. sept. 5-dikén vett végkép búcsút. E két év alatt a fejedelem megbízásából a 23—24 éves ifjú, ki a külföldi egyetemeken a mathematicai tudományokban is nevezetes előmenetelt tett, Fogaras, Patak, Gyalu, Székelyhid és Görgény erősségein tetemes javításokat tervezett és hajtott végre. Ezen túl több évig gazdaságának élve jószágain időzött. 1640-ben, miután atyjával kibékült, a Sz. György napra Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyűlésre regalissal legelsőben hivatott meg, s ott mint a fejedelmet üdvözlő országos küldöttség tagja, az 1641-diki országgyűlésen pedig mint e küldöttség szónoka szerepelt. I. Rákóczi György 1644-diki évi felső-magyarországi táborozásán folyvást jelen volt, s különösen Patak erősítése körül működött.

Ezek azon nevezetesebb adatok, melyeket Haller Gábor ifjúkori pályájára naplójából, mely éppen 1644-dik év végéig terjed, kiszemelhetünk.

Mennyivel inkább emelkedett Haller Gábor tekintélye s államférfiai befolyása a következő időkben, annyival inkább sajnálhatjuk, hogy naplója, melyet azon kor igen divatos szokása szerint bizonyosan 1644. után is folyvást vezetett, nem jutott reánk, s így további pályáját csak különböző történetírók és oklevelek adatainak egybevetéséből vázolhatjuk.

II. Rákóczi György, trónra lépte (1648) után csak hamar, a boros-jenei végvár főkapitányságával s Zaránd vármegye főispányságával diszesítette Hallert, mely állomásában őt az egykorú Szalárdi e vár erősségeinek kijavítása s megújítása körül tett buzgó munkásságáért dicsérettel halmozza. Miután e vár 1658-ban az Erdélyt egyik szegletétől másikig dúló törökök kezére került, a következő évben a törökök által fejedelemmé emelt Barcsai Ákos alatt Szász-Sebesen 1659. maj. 24-dikén hozott országgyűlési végzés őt Nagy-Várad kapitányává emelte, mely végerősség parancsnoksága e viharos időben a legnagyobb fontosságú állomás volt. E várat azonban Barcsai hűségében a fejedelemségért ujjal fellépett II. Rákóczi György izgatása s az őrség és lakosság Rákóczihoz szítása miatt minden buzgó törekvése mellett sem lehetett képes megtartani s annak parancsnoksága még azon évben ismét Rákóczi híve Gyulai Ferencz kezére került.

Barcsai a gynlu-fenesi csata (1660. maj. 22.) után az Erdélyre a török által rótt roppant sarch elengedése végett hű tanácsosát Haller Gábort küldte a nagy haderővel Nándor-Fejérvárról Temesvárra vonult Ali basa táborába, ki őt kedvetlenül fogadván néhány nap múlva fogságba vettette. Haller tudósítására maga Barcsai sietett az előtte személyesen ismert Ali basa táborába, kivel Lippa és Jenő közt találkozott. A török vezér őt is kedvetlenül fogadta s Várad átadására sürgette. Midőn a vezér Hallertől, mint Várad egykori kapitányától, e vár átadását halálbüntetés alatt követelte, s ez azt hatalmában nem állónak vallotta, 63 fontos vasat veretett lábaira, s foglyával s a fejedelemmel, kit szoros őrizet alatt magával vitt, Várad alá vonult. Csak e vár bevétele (1660. aug. 27.) után, — mire azonban a szilárd lelkű Haller magát eszközül használni nem engedte, — harmad napra, midőn az erdélyi rendek a sarch egy részét Gilányi Gergely által Ali vezér táborába vitték, lőn mind Haller mind Barcsai szabadon bocsátva.

Csak hamar ez után Kemény János lépett fel Barcsai ellen mint versenyfejedelem, ki is ismervén Haller Gábor tekintélyét és befolyását, őt, ki beütésekor előle testvére Pál fejéregyházi kastélyába vonult, tulajdon fia Simon vezérlete alatt haddal akarta kézre keríteni, mit Haller észrevévén a szintén üldözött Bethlen Jánossal együtt Kemény eleibe ment, s rettegven a Kemény emberei által felkonczolt Lázár György tanácsos és fő ítélőmester sorsától, magáról Keménynek hitlevelet kénytelenített adni.

Miután Barcsai még az 1660-dik év végén a fejedelemségről országgyűlésen ünnepélyesen leköszönt, s a rendek Kemény Jánost választották utódjává, Hallert folyvást Kemény János környezetében találjuk, ki őt mint az ország egyik legtekintélyesebb főurat folyvást maga mellett tartotta, részint azért hogy ellene ne működhessek, részint hogy e férfiú mellette léte által tekintélyét és népszerűségét Erdélyben növelje.

Apafi Mihály, kit a német segélyre támaszkodott Kemény ellenében Ali basa 1661. september 14-dikén a m. vásárhelyi mezőn Erdély fejedelmévé emelt, hasonlóan nagy súlyt fektetett Haller Gábor megnyerésére s őt kis-selyki táborából nov. 23-kán

kelt levelében hűségére térni felszólította*). Ugy látszik azonban sikeretlenül. Haller Gábort ugyanis a nagy-szölősi csatában, mely Keménynek életébe került, 1662. január 23-dikán, testvérével Pállal, Bethlen János és Farkassal, Bánfi Dénessel s Erdély több főuraival, Kemény táborában találjuk, honnan a vereség után Görgénybe menekült.

A német segílyre támaszkodó Kemény párt néhány havi sikeretlen törekvése után, Haller több társaival együtt a magát engesztelékenynek mutató Apafinak meghódolt. Az ország rendei 1662-ben Kolozsvár alatti táborukban tartott országgyűlésökből őt rendelték a felemelt évi török adó régi állapotra való szállítása s Erdély határainak a törökkel való tisztába hozatala ügyében Ali pasához Temesvárra indított követség fejevé. Haller ez állásában Ali megvesztegetett tanácsosai által nyomára jövén, hogy a basa Várad tartozandóságaiul egész Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok vármegyéken kívül Kolos, Doboka és Belső-Szolnok egy részét is hódoltságul összeíratta s a váradai várfeladási szerződés ellenére török birtokká akarja foglalni, Apafit e körülményről értesítette s e tervnek sikeresen ellenmüködni buzdította.

Haller e küldetése után haláláig a töröknél maradt. Ali pasa ugyanis őt nyolcz hónapnál tovább tartotta magánál, s midőn Apafi 1663. nyarán követet Daczó János által az adó egy részét Alihoz Temesvárra beküldte, akkor sem nyerte meg, mint reménylette és ohajtotta, szabadon bocsáttatását. Sőt inkább Ali őt magával vitte Nándor-Fejérvárra, hol a magyarországi hadjáratra készülő nagyvezérrel Köprili Achmettel találkozott.

Hallert a nagyvezér, miután a Drávan túl haladt táborával, magához hívatta s nem reménylett szívésséggel halmozta el. E körülmény nem maradt titok Apafi előtt, kit visszatérő követei Daczó János és Baló László körülményesen értesítettek, nem mulasztván el a török kegyének vesztesétől rettegő fejedelem haragját Haller ellen intézett vádjaikkal gerjesztetni.

*) E levelet közölte gr. Kemény József, *Árpádia I. köt.* 294. l.; mi is adjuk *Függelék V. szám* alatt.

Apafi küldötte Szilvási Bálint által nyomozást intéztetett a nagyvezérnél Haller ügye iránt, miből azonban bűnös volta éppen nem derült ki. De sem e körülmény, sem Hallernek 1663. aug. 23-dikáról az esztergomi török táborból Apafihoz intézett mentegető levele, nem lehetett képes a fejedelem lelkében nem minden alap nélkül megfogamzott gyanút kiirtani, melynek e férfiú nem sokára csak ugyan áldozata is lett.

Apafi ugyanis, ki a nagyvezér felszólítására kevesed magával az Érsek-Ujvárt meghódított törökök táborában megjelent, e hódolati hűsége eredményeül a nagyvezértől kieszközölte, hogy félelmes vetélytársát láb alól eltétesse. Haller Gábort még azon éjtszaka, melynek előző napján november 14-dikén Budán Apafit a nagyvezér harmadik ünnepélyes fogadtatásban részesítette, Alsó-Némedi faluban, hol a fejedelem kíséretében meghalt, az utánna küldött törökök ágyából felvervén, a vezér eleibe hurczolták, ki is őt azon ürügy alatt, hogy hír nélkül merészelt tőle távozni, vesztőhelyre vitetvén november 15-dikén kivégeztette, minden vele volt vagyonát s így hihetőleg irományait is zsákmányra hányatván.

E körülmény lehet oka, hogy Haller Gábortól néhány levélén kívül csak ez 1644-ig terjedő napló jutott ránk, melyet, minthogy majd nem húsz évvel az előtt csak nem egészen tele írván többé nem használt, kivégeztetésekor bizonyosan nem hordott magával.

E napló eredetije kis 12-réthen fehér pergament kötésben jelenleg a károly-fejérvári Batthiányi-féle könyvtárban van. Lapjai mind számozatlanok.

Ez eredetiből írta azt le az előtte kevésbbé érdekesekeknek látszó helyek kihagyásával Benkő József, kinek jelenleg gr. Kemény József gyűjteményében az erdélyi muzeum birtokában lévő másolatát Dr. Ötvös Ágoston sziveskedett a Benkő által mellőzött helyekkel az eredetiből kiegészíteni.

Jelen kiadást Benkő és Ötvös egyeztetett kéziratai alapján kezdettem meg; miután azonban így némi hiányokat vettem észre, csak az első három ív sajtó alól kikerülte után nyeltem meg rövid időre az eredetit. Ez az oka az első ívekben

mutalkozó számos nyomtatási hibáknak s néhány helyen történt kihagyásoknak, melyeket a nyomdai hibák közt gondosan kiigazítva megjelelni nem mulasztottam el.

A mi e napló becsét illeti, nem tulajdoníthatunk ugyan annak, mint úgy szólván az író magán életét és ügyeit tárgyazó rövid jegyzetek halmazának, e kor történetére nézve nevezetes fontosságot: de a részleteket kutató történetbuvárnak még is több helyt jó szolgálatot tehet adatai pontosságával, s itt ott érdekes részleteket szolgáltat az azon kori társadalmi élet, szokások és erkölcsök figyelmes tanulmányozójának.

Nevezetesebb sajtóhibák.

15. lap.	11. sor	alulról	nz	olv.	az
17. "	17. s.	felülről			Ebédén Hollandiában olv. Ebédén Hágában Rochellus uramnál, estve Leydában.
21. "	4. s.	fel.	Drentia	ugyanazon	tartományban. 21. Meppel olv. Drentia tartományban. 21. Meppel ugyanazon tartományban.
21. "	11. s.	fel.	25 for.	olv.	35 for.
23. "	6. s.	fel.	110	olv.	40
" "	7. s.	fel.	40	olv.	1
" "	2. s.	al.	utimasiana	olv.	Vtimariana
25 és 26. lap.			Vestrateus	olv.	Verstratens
27. lap	9. sor	al.	17. 20. Daneczka	után	kimaradt: Adott Albertus Niclasius 20 tallért kölcsön. 21. Daneczka,
28. lap	7. sor	fel.	Bedolecs	olv.	Besolecs.
29. "	18. s.	al.	Küldtem az úrnak levelet	után	kimaradt: 12. Küldött az úr levelet.
30. "	7. s.	fel.	rendelte	olv.	kezdette
" "	18. s.	fel.	Verrej	olv.	Veröczy
32. "	8. s.	al.	Fejérvára	olv.	Lador-Fejérvára
34. "	11. s.	f.	vármegyének	olv.	vármegyéknek
35. "	8. s.	al.	Böjti	olv.	Bojti
41. "	10. s.	al.	Monoron	olv.	Monorán
45. "	8. s.	al.	18. 19. Fogaras.	után	kimaradt: Voltam vacsorán az német főkapitánynál. 20. Fogaras.
48. "	16. s.	al.	Incipit committorum sessio prima	olv.	Incipit committorum in certas personas a Generalibus Comitibus commissorum sessio prima.
59. "	3. s.	fel.	Szenapevösön	olv.	Szeneverösön.
62. "	2. s.	al.	elsőbea	olv.	elsőben
63. "	18. s.	al.	Petki	olv.	Pókai
70. "	3. s.	al.	brasiliai	olv.	Brasília,
71. "	18. s.	fel.	elrontett	olv.	elrontott
76. "	6. s.	fel.	Vajjon	olv.	Vajha
78. "	8. s.	fel.	Gyalakuth.	olv.	Gyalakuta.
91. "	5. s.	fel.	Kérészett.	olv.	Keresztúr.
92. "	14. s.	fel.	Lesonecz.	olv.	Losonecz.
93. "	11. s.	al.	Szereacset	olv.	Szerencset.
116. "	3. s.	al.	hadjárnt	olv.	hadjárat.
124. "	5. s.	fel.	Salamouhoz	olv.	Salamonhoz
137. "	11. s.	al.	visszjövén	olv.	visszajövén
138. "	13. s.	fel.	obetter	olv.	obester
147. "	11. s.	al.	Lundenburyot	olv.	Lundenburgot

149. lap	17. sor	alulról genenál	olv. generál
162. "	19. s.	felülről édekei	olv. érdekei
167. "	13. s. fel.	kőfaliraton	olv. kö-feliraton
193. "	2. s. al.	VIII.	olv. XVIII.
195. "	11. s. al.	rendeseni imádkozás helyet	olv. rendesen imádkozási helyet.
203. "	20. s. fel.	Radvius	olv. Ravius
210. "	1. s. al.	alált	olv. halált
225. "	5. s. fel.	lengyelekről	olv. lengyelektől
237. "	12. s. fel.	pusztító	olv. pusztító
" "	5. s. al.	ode	olv. oda
245. "	3. s. al.	Hogy	olv. Hogy
256. "	3. s. al.	habáson	olv. hibásan
263. "	19. s. fel.	tisztben	olv. tisztben
267. "	17. s. al.	császárnak	olv. császárnak
271. "	18. s. al.	élesben	olv. élésben
278. "	15. s. fel.	elállának	olv. elállnának
292. "	1. s. fel.	melyel	olv. melyet
302. "	12. s. tel.	Gyulai	olv. Gyulai
319. "	9. s. al.	beneol	olv. beneuole
332. "	13. s. al.	1564.	olv. 1584.
338. "	9. s. fel.	építésoktól	olv. építésektől
345. "	3. s. al.	Uduarhelij	olv. Uduarhelij
357. "	1. s. al.	vrimarius	olv. primarius
368. "	8. sor	fel. küldjük	olv. küldjük.

HALLER GÁBOR NAPLÓJA.

1629—1644.

3

In transmissa aetate nihil lucri habet homo, nisi ut dierum et praeteritorum actorum suorum vanitati irrevocabili recordetur. Miser imo stultus ille, qui praesentia tantum meditatur, praeterita negligit, praesens enim momentaneum est, ideoque docere nos non potest. At ex praeteritis de praesentibus et futuris conjicere pronum est. Praeteritorum meditatio frequens eo etiam utilis, quod male actam vitam in memoriam revocando, verecundiam in nobis atque adeo vitae emendationem efficit. In hac vanissima vita is demum felix existimandus, si qua in lubricis est felicitas, qui ex praeteritis actionibus suis praesentem vitam bene moderare didicit. *In hanc rem utile admodum est seriem dierum actionumque suarum describere, ut illas coram se semper quasi habeat, ex iisque quid in vita sua emendandum, quid prorsus desecandum et cavendum sit, videat. Huic fini destinatus a me libellus hicce, ex quo, o utinam! quid cavendum, quidve mihi sit sequendum discere possem. Tunc scopum meum adeptum me possem gloriari. Sed vanitas haec vita, vanitas omnis homo, ego summa vanitas, video meliora proboque, deteriora sequor. Quando vero liberabor ab hac vanitate. Sola mors finis vanitatis.*

1629. esztendőben 14. napján Szent-András havának holt meg az boldog emlékezetű fejedelem Bethlen Gábor¹⁾ Fejérváratt, 12 órakor délben, hogy Váradról megérkezett, menten másik napon.

En is ebben az esztendőben húsvétra állottam volt udvarhoz Catarina fejedelem asszony inasságára.

Születésemnek pedig napja esett 1614. esztendőben 26. septembris.

Isten kegyelmességéből járásim, hallásim hul esnek,
arról való számtartásom.

Anno Domini 1630.

Januarius. 1—12 Fejérváratt. 13. Kincsiben, oláh falu. 14—16. Szent-Pálon. 17. Egy oláh faluban, Karácsonfalván. 18—31. Fejérvár. 25-én temették el az felséges Bethlen Gábort.

Februarius. Mind az egész holnapban Fejérváratt voltam.

Martius. 1—14. Fejérvár. E tájban az pápista vallást elhagyván, állottam az reformatá religióra, mely miá az atyám uramnak haragját vettem, s azonkül is nem keveset szenvedtem, kiváltképpen Németországban, mindenektől elhagyattatván. De a ki mellett az Isten, kicsoda az ellen²⁾? 15—24. Gyógyon. 25. Bokay, Kapi Andrásé. 26—31. Fejérvár.

Aprilis. 1—2. Fejérvár. 3. Enyed. 4. Torda. 5. Kolozsvár—Ország gyűlése volt az fejedelem holtá után, voltam ott 29. napjáig Aprilisnek. 30. Torda.

Majus. 1. Enyed. 2—9. Fejérvár. 10. Szerdahely, szász falu. 11. Szeben, szász város. 12. Szeben. 13. Porumbák. 14—22. Fogaras. Indultam Németország felé az követekkel, az kiket az elector az fejedelem asszonyhoz küldött volt; az elsőnek neve Joannes Gospod, az másíknak Fridericus Gers, az harmadíknak

¹⁾ Bethlen Gábor fejedelem halála az erdélyi krónikák szerint szent András hava (november) 15-kén történt. Ezt bizonyítja a gyulafejevári székes-egyházban lévő sirirata is. Lásd: *Szereday, Collectio monumentorum* 19, 20. l.

²⁾ Ezen sorok az eredetiben oldalvást vannak jegyezve.

Christophorus Maps. 23. Segesvár. 24. Vásárhely. 25. Besztercze. 26. Déss. 27. Kővár. 28. Görbed. 29. Szőlős. 30. Munkács. 31. Munkács.

Janius. 1. Zeregnie¹⁾. Véreső esett azon nap, melyen ott voltam, egy paraszt embernek az udvarán. 2. Zobrancs²⁾. 3. Varonnya. 4. Szent Mihály³⁾. 5. Liblio Lengyelország szélíben, egy nagy hegyen vagyon az vára⁴⁾. 6. Sancz⁵⁾. 7. Lubimer. 8. Krakó, alsó Lengyelországnak metropolisa. 9. Ulkos, lengyel város. 10. Tonkovics, Silésianak szélíben Lengyelország felől. 11. Streylics. 12. Brega. Az bregai herczegnek lakó helye. 13. Bresla. 14. Bresla, imperiumi város, Silesianak metropolisa az Odera mellett, melynél sokak az Imperiumban szebb várost nem tartanak. 15. Parkovics. 16. Brega, egy falu. 17. Girimberg. 18. Crosna, Silesianak szélíben, az brandenburgumi elector birja, az Odera mellett, szőlőhegyei vagynak. 19. Crosna. 20. Czörcz. 21. Kisztrin. Az Odera és az Varta között igen erős város, melyet egyfelől az Odera, másfelől az Varta foly környül, harmad felől mély lápok vagynak. 22. Kistrin. 23. Kistrin. 24. Fürstenwald, az Spreh mellett egy város. 25. Kopniegh az Spreh mellett. 26. Berlin. Az brandenburgumi electornak lakó helye az Spreh mellett; két városa vagyon, az Sprének két partján, egyiket Berliennek, másikat Kerlinnek híják, az elector vára Kerlinbe vagyon, igen szép vár, melynek az Imperiumban nincsen mása, az külső látatja szerint, az mint mondják. 27—30. Berlin.

Julius. 1—11. Berlin. 12. Az vizen mentem. 13. Niderlagh. 14. Francofurt; ez egész holnapban ott voltam az Acade-

¹⁾ Szerednye, mezőváros Ung vármegyében.

²⁾ Szobrancz, mezőváros Ung vármegyében.

³⁾ Varanó és Szent-Mihály, mezővárosok Zemplinben.

⁴⁾ Lublyó, a szepesi XVI város egyike, régi várával.

⁵⁾ Sandecz (Ó és Új) Galicziában Lublyótól éjszakra. — Az alább előjövendő külföldi helynevek magyarázását, melyeket szerzőnk a mai kiejtéstől és írásmódtól többé kevesebbé eltérőleg jegyzett föl, bizvást mellőzhetőnek gondoltuk; miután azokat az olvasó részint első pillanatra felismerheti, részint alkalmas térképeken könnyen feltalálhatja.

miában, egy Theologiae Professornál Gregorius Francusnál*) voltam szálláson. — Vagyon az Odera mellett az város, az közép Marchiának fő városa, sok szőlőhegyei vagynak. Az svéciai király vette meg Stetint Pomeraniában, és ugyan ezen holnapban jutott Németországban. Fizettem minden hétre magamtól 2 tallért, és az szolgálótól 1 tallért és 10 ezüst garast.

Itt vagyon egy kút az Lebuki kapun kívül, az szőlőhegyek között, melyben ha fát vetnek, harmadnap múlva vassá lesz.

Augustus. Ebben az holnapban is egészen ott laktam. 13. napján egy kemencze kenyér vérszínűvé változott.

September. Ebben az holnapban is mind Francofurtumban laktam, 4. napján, az elector Cároli Pétert, az kivel együtt jöttem fel, az erdélyi fejedelem asszonyhoz, 8. napján az fejedelem asszony küldötte fel egy német fő ember szolgáját Ferdinandum Sack az electorhoz ő felségéhez. 10. napján öltöztetem először német köntösben. 23. napján mentenek haza magyar nemesek ketten, az kiket itt Francofurtumban találtam, Dániel János, Bethlen János, és az Gróf Bethlen Péter uram ő nagysága praeceptora Theolcseki István uramék, az kik hatodfél esztendeig laktak ide fel tanuláságnak okáért.

October. Ebben az holnapban is mind Francofurtumban laktam.

November. Ebben az holnapban is Francofurtumban laktam. 18. napján égott meg egy puskaportörő malom itt Francofurtumban. 22. Jöttek az Academiában magyarok ketten, Thályai Márton és Uzoni Boldizsár.

December. 1—17. Frankfurt. Küldöttem Erdélybe szolgámat. Item ment el Joachimus Christophorus Benkindorf nevű iffiu legény. 18—23. Frankfurt. 24. *Inauguratus est Ill. D. D. Georgius Rakoci Princeps Transilvaniae.* 25—31. Frankfurt.

*) Ezen Doctor Francus nagyon szerette a mi Haller Gáborunkat és néki Hollandiába is sok leveleit küldötte. — *Benkö jegyzete.*

Annus 1631.

Januarius. 1—6. Frankfurt. 7. Ridersdorf. 8. Berlin. 9. Köpnieg. 10. Fürstenvald. N.B. Éjjel az vizen sok nyomorúságom volt. 11. Stessen. 12. Köllin. 13. Köllin. 14. Köllin. 15. Ransdorf. 16. Frankfurt. Ettől fogva az egész holnapban Francofurtumban voltam. 24. Jött ide Tilius az császár és az bavarai fejedelmnek fő generalisa. 27. Ment el Tilius. 30. Négy magistereket creáltak.

Februarius. 1—5. Ment el másodszor Tilius sok néppel az svéciai király eleibe. — Mind az egész holnapban Francofurtumban voltam.

Martius. 6. Egy deák publice verseket perorált. 8. volt publica disputatio. 39. Volt publica disputatio. Jött Erdélyből az fejedelem asszonytól egy német szolgája Rosa. Az egész holnapban Francofurtumban voltam. Ebben az holnapban vette meg az svéciai király Colbergát, Demint, Neobrandeburgumot, melyet nyert vissza Tilius.

Aprilis. 8. Éjjel szivárvány láttatott. 12. Szállotta meg Francofurtumot az svéciai király ő felsége. 13. Vette meg az várost ő felsége erővel, az megvétélben vezett el 300 embert. Az császár népében vezett el az megfogattakkal egyetemben 6000, kik között vezett el Colonellus Hido, Colonellus de Ferroy; az várost annakutánna prédára engedte az vitézeknek, 2500 lovasnak, az kik engemet is megfosztottak minden köntösömtől, annyira, hogy csak egy ingem maradt; az kisebbik Putkey locumtenens elfogott. 13. napján aprilisnek égott el az városban 17 ház, az prédálás, az mely volt azon napon, tartott más nap hat órakorig. 15. Indította meg az király ő felsége népét Landsperg alá. 21. Mentek el az svéciai király után innét 3000 gyalog Landsperga alá. 22. Strasburg urammal voltam szemben, az ki követségül Erdélybe ment, onnét Constantinápolyba. 26. Vette meg az svéciai király Landspergát, kibocsátván az császár népét belőle fegyverekkel együtt és 4 álgúval. Az egész holnapban Francofurtumban voltam.

Majus. 1. Frankfurt. Jött meg az svéciai király ő felsége Landsperga alól. 9. Ment el svéciai király ő felsége Magdeburgum felé. Strasburg uram betegedett meg. 10—11. Frankfurt. Hallottam, hogy Crosnára üttött volt az császár népe, de vissza üzettek*). 15. Frankfurt. Küldött Dávid levelet Breszlóból. 16. Frankfurt. 17. Frankfurt. 18. Frankfurt. Holt meg egy ur Scratin nevű. 19, 20, 21. Frankfurt. 22. Frankfurt. Esztendeje vagyok, hogy hazából megindultam. Strasburg urammal beszélgettem. 23. A mezőn gyalog jártam azon a napon 7 mélyföldet. 24. Az Spreán. 25. Az Spreán. 26. Berlinben. Hallottam meg, hogy Tilly megvette Magdeburgumot, és annakutána az városi embereket kicsinytől fogva nagyig mind levágatta, és az várest földig lerontotta. 40,000 ember könnyen vészett ott. Jött meg Dániel. 27—30. Berlin. 31. Berlin. Vettem új köntöst fel. Fizettem meg az előbbeni köntösömért 128 R. thl. Adott meg Berlinumi kalmár 272 R. thl., az kit az erdélyi fejedelem asszony parancsolt.

Junius. 1. Berlin. Küldöttem levelet Erdélybe. 2—3. Berlin. 4. az Sprea vizén. 5. az mezőn. 6. Frankfurt. Fizettem az gazdának 150 m. forintot, egyéb adósimnak 32 és 11 aranyat. 7—14. Frankfurt. 15. Frankfurt. Hallottam, hogy az palatinus elfogatott az erdélyiektől és minden hada eloszlott avagy elfogattatott. 16. Frankfurt. 17. Frankfurt. Az egész evangelicusok tartományban az római imperiumban bőjtöt hirdettek erre az napra az evangelicus fejedelmek. 18—22. Frankfurt. 23. Frankfurt. Crosnát az császár népe megszállotta, de visszaszaladtak alóla. 24. Frankfurt. 25. Lebuk. 26. Kistrin, ismerkedtem meg az svéciai királynak egy kapitányával Johannes Neumannal. 27—30. Frankfurt.

Julius. 1—11. Frankfurt. 12. Frankfurt. Ment el Gustavus Horn az svéciai király mezei generalisa az városon által Silesiába egynéhány ezer emberrel. 13—18. Frankfurt. 19. Lebuk. 20. Egy faluban az Odera mellett. 21. Siswed. 22. Stetin az pomeraniai fejedelemnek lakó helye, igen felettebb erős város, szintén az Odera mellett vagyok, mentem által ugyan az nap Garcson, az is erős városocska volt, de az császár népe

rútul elpusztította, és mikor az svéciai király megszállotta, hogy meg nem tarthatták, felgyújtották, és teljességgel földig leégették, ott vagyok csak egy mélyföldnyire tőle Gripenága, az is hasonlatosképpen járt. 23—26. Stetin. 27. Indultam meg Belgium felé, és háltam azon éjjel az Oderán. 28. akkor is az Oderán. 29. az Frischhaspon, annak híják a tengernek egy szakadékját, mentem által két sziget mellett, melyeknek egyikét Ysedomnak, másikat Vollinnak (hívják). 30 az Haspon. 31. az Balthicum tengeren.

Augustus. 1. az Balthicum tengeren, mentem el Rugia sziget mellett, mely sziget az pomeraniai herczeghez tartozik. 2. az Balthicum tengeren. 3. az Belten, annak híják az tengernek egy szorosát, láttam egy néhány városokat az hajóból, úgy mint Ellebogent, Malmujet, és Coppenhaget, az dániai király lakó helyét. 4. Hellschner, az tenger partján való város, láttam messzére az hajóból Croneburgot, egy vár a tenger mellett. 5—7. az Balthicum tengeren mentünk el Norvégia mellett, ott láttam egy várat az tenger partján, igen nagy kősziklán, melyet Cworschbergnek híják. 8. az Német tengeren. 9. az Német tengeren, az Dünkerkiek egy hajóval találtak volt reánk, de nem mérének hozzánk fogni, mivel erőtlének voltak hozzánk képest. 10. 11. az tengeren. 12. az Flieden, az tengernek egy szakadékja, az mely minden 24 órában vissza, meg az tengerbe foly. 13. Hartingh, az tenger mellett; igen nagy portus vagyok ott, egész Frisiában legerősebb város; mert mihent az ellenség reá jű, egynéhány mélyföldre kiárasztják az tengert, és így közel sem mehet hozzá az ellenség. Láttam ott egy igen nagy vas álgút, az kiből két ember bebúhatnék; az városnak minden utcáján árok vagyok, melyet nagy munkával csináltak, és az tengerből vizet vittek beléje; voltam szálláson az aranyos toronyban. 14. Franikera. Voltam szálláson az aranyos sólyomban. 15. Franikera. Irattam bé az academiában magamat. 16. Franikera. Mentem asztalhoz D. Makoniushoz, kinek fizetek hétre 6 forintot. 17. 18. 19. Franikera. 20. Franikera. Hallottam, hogy Tiliust megverte az svéciai király. 21—22. Franikera. Adott Ludovicus Eskenn 6 aranyat, és egy felet kölcsön. Megadtam 15. October. 23. Franikera. Küldöttem szolgálmat haza, kinek adtam úti költ-

*) Oldalvást más kézzel írva ezen jegyzet áll: Ist falsch.

séget 13 aranyat. 26. Franikera. Kezdettem D. Johannes Makouius alatt az logicát. 27. 28. 29. 30. Franeker. Vettem új köntöst fel, 31 tallérban tölt fel. 31. Franeker.

September. 1. 2. Franiker. Creáltatott egy Doctor. 3. 4. Temettünk el egy juris professort. 5. 6. Hoztak be egy doctort az academiában. 7. 8. 9. Kezdetünk az asztalnál egy egy ethica avagy politica kérdést proponálni. 10. Franeker. Verettettek meg az spanyolok az belgáktól. 11—21. Franeker. Volt triumphus az spanyolokról. 22—26. Franeker. 27. Az tengeren. 28. Az tengeren egy mélyföldnyire Emusától. 29. Amsterodam. Voltam Brunswigaban szálláson, adtam egy ebédért 16 stífert. Voltam azon nap egy házban, melyet minister Bruloff-hausznak hínak, láttam vízből való felette szép mesterségeket. 30. Amsterodam. Láttam egy tehenet, az melyet alól feljűl fejtenek; voltam annak felette, a hun az vétkes embereket tartják, melyet Zuchthausnak hínak. Hallottam meg, hogy Lipsiát megvette general Tylli.

October. 1. Amsterodam. Voltam egy háznál, melyet Dollhofnak hínak, ott láttam viaszból kicsinálva az francziai királyt feleségestől, és az belgiumi fejedelmet feleségestől, és egy fiacskájával, és még egy néhány embert azonkívül oly mesterségesen, hogy élni láttatnak. Hallottam, hogy Tyllit megverte az svéciai király, és Lipsiát meg elhagyták az császár népe. 2. az tengeren. 3. Franekerában. 4. Franekera. Jött egy magyar Erdélyből, az kitől küldött Bethlen István uram ő nagysága ötven aranyat. 5. Franekera, fizettem meg az itt való adósságomat in summa 95 aranyat és 53 stífert. 6. Franeker. 7. Harlingh. 8. Az tengeren. 9. Emusa. Láttam az Paludánust és egész egyet másit. 10. Amsterodam. 11. 12. Leyda. 13. Haga. Egy falu, kinek mása nincsen egész Európában, az confederata provinciáknak fejedelmének és ordóknak székek; láttam ott az többi között egy rakott hegyet igen mesterségesen tengeri csigákból, gyöngyházakból és egyéb afféle drága egyetmásokból, az mely heledfél esztendeig készült fel; láttam az fejedelem kertit, melynek mását nem láttam, ott külömbkülömbféle gyümölcsfákat és virágokat, ugy mint, narancs, citrom*), pomagránát, és egyéb efféle fákat. Voltam annak fe-

*) Ma az ilyen gyümölcsfák Erdélyben is nem újságok. Benkő jegyzete.

lette abban az házban, az hun az ordók egybe szoktak gyűlni, és az törvényházban. 14—17. Leyda. Fogadtam szállást. 18—20. Leyda. Küldtem haza levelet Szikszai Gergely által az asszonyom anyámnak. 21—23. Leyda. Kezdettem el az franczia nyelvet tanulni. 24—25. Leyda. Küldöttem haza leveleket Bethlen István uramnak ő nagyságának, Dániel János és Horváth János uraméknak és Francofurtumban D. Gregoriusnak*). 26. Leyda. Jöttek magyarok ketten fel, Tholnai János kolosvári mester ennekelötte, és Megyesi István. 27—31. Leyda.

November. 1—3. Leyda. Kezdettem el az palaestrát tanulni. 4—8. Leyda. Hallottam, hogy az svéciai király viszont teljességgel profligálta Tylliust. 9—16. Leyda. Küldöttem levelet D. Francus uramnak, az ki mostan Neostadiumban mulat. 17—28. Leyda. Hallottam, hogy Prágát megvette az svéciai király. 29—30. Leyda.

December. 1. Leyda. Más mesterrel kezdettem el az galliai nyelvet. 2—8. Leyda. Kértem Tholnay János uramtól 6 aranyat kölcsön. 9. Leyda. Hallottam, hogy az svéciai király Moguntiát megvette. 10. Leyda. Fogadtam más szállást, az hun egy hétre hatodfél forintot kell adnom, ételtől, kamarától, ágytól és mosástól. 11. Leyda. Fizettem az gazdasszonynak harmadfél hétre meg öt tallért, 25 stífert. 12—28. Leyda. Ettől fogva kezdettem új hónapot az palaestrában. 29—31. Leyda.

Anno 1632.

Januarius. 1—2. Leyda. 3. Haga. Láttam az királyné asszonyt az asztalnál, az Fridericus cseh király feleségét, két fiával és egy leányával, és az cseh király irt az albumomban. 4. Haga. Láttam az egybe eskütt tartományoknak fejedelmét az asztalnál. 5—17. Leyda. Jött egy magyar pápista deák ide. 18—22. Leyda. Hoztak levelet Francofurtumból D. G. Francustól. 23—24. Haga. Kereszteltek cseh királynak egy fiát meg. 25. Leyda. Az óra hány legyen, mint kellessék egy gyűrűvel, melyben türkes vagyon,

*) Ezen adat, valamint alább még 21 hely, az eredetiben titkos írással van jegyezve, melynek kulcsát és hasonmását Dr. Ötvös Ágoston szíves közléséből alább mellékletül adjuk.

megtudni hallottam, és meg is próbáltam: Egy üvegben egy kevés vizet kell tölteni, annakutána az gyűrűt egy hajszálra, avagy ezernaszálra felfüggeszteni, és tartsa az ember az kezében az üvegben, de úgy, hogy az gyűrű ne érje az vizet, és úgy tartsa egy kevéssé az kezét mozdítatlan, és az mennyi az óra leszen, annyit üt az óra oldalán az gyűrű. Voltam az anatomiában annak felette, a hun egy asszonyt metéltek fel. Az novellákban olvastam, hogy Neapolishoz két mélyföldre hegy gyult volna meg 25 novbr. mely égett 28. napjáig novembernek, és hogy az hamu, melyet kivetett, az láng egynéhány városokat borított legyen el. És hogy ismét nem messze ugyan oda igen nagy földindulás volt volna, annyira hogy hegyek is és halmok omlottanak volna le, és hogy egy hegynék roppanása, mikor leesett volna, 30 mélyföldnyire hallatott meg. 26. Leyda. Küldöttem haza levelet, Bethlen István uram ő nagyságának, az anyámnak, Dániel Jánosnak. Az cseh király indult meg Németország felé, és ezen az éjen itt halt. 27—31. Leyda.

Februarius. 1. Leyda. Perorált Razovil az lengyel fejedelem az academiai membrumok ellen. 2—17. Leyda. Kértem másodszor Tholnai János uramtól kölcsön 3 aranyat. 18—20. Refutálta az Magnificus Rector az Razovil fejedelem oratioját. 21—22. Intermittáltam egy ideig az galliai nyelvet. 23—25. Voltam az lengyel fejedelemmel Januzius Razovillal szemben. 26—29. Leyda.

Martius. 10. Opponáltam az philosophicum auditoriumban, disputálás volt az magistratus felől. 24. Leyda. Tholnai János uram adott Ducatos 4. et stiferos 24. Az kinek mindenestől fogva vagyok 13 arannyal és 24 stiferrel adós. 27. Leyda. Fizettem az gazdám asszonynak meg. Most maradtam az gazdám asszonynak 80 forinttal adós, és 4 stiferrel. 31. Leyda. Hoztak levelet D. Gregorius Francus uramtól Francofurtumból.

Aprilis. 3. Leyda. Fizettem az gazdám asszonynak egy hétre meg. 5. Frequentáltam ujjlag az palestrát. 8. Küldtem levelet hazámba az fejedelem ő felségének, gubernator uramnak, az anyámnak, Gelei uramnak, Dániel János és Horváth Ferencznek. 11. Ettem ebédet az lengyel fejedelemmel Janusius Razovillal. 24. Hallottam, hogy az hispaniai király népe által jött az

Mosellán, és egynéhány várost foglalt el az palatinatusban. 30. Jöttek két lengyel nemesek és egy cseh nemes az szállásra.

Majus. 5. Kezdettem új holnapot az galliai nyelvben. 11. D. Doctor Rivetus Sacrosanctae Theologiae Professor valedicens Academiae, orationem habuit publicam, suscepturus in posterum curam filiolli Ill. Principis Nassoviensis. 15. Öt magyarok jöttek Franikerában, az kik az szolgám jöveteléről hirt hoztak. Adós maradtam az gazdám asszonynak 119 forint és 11 stiffer és 4 dr. 16. Hallottam, hogy az svéciai királynak az lovát ellőtték alóla álgjúval. 17. Leyda. Tályai Márton uram adott három tallért kölcsön. 21. Leyda. Késértem két commensalisomat Samuel Bucherust és Johannes Jacobus Bucherust Hágáig. 22. Leyda. Kértem Tályai Márton uramtól kölcsön 7 tallért. Fizettem meg két hétre az asztaltól. 23. Leyda. Volt itt sokadalom. 24. Mustrálták meg az város népét, mely 6 seregből áll és minden seregben három-három száz ember vagyon. 25. Indult meg az auraicus fejedelem haddal Hágából. Prágát vette meg Wallstein. 26. Volt az confoederata tartományokban mindenütt közönséges böjt az auraicus fejedelem ez esztendőbeli jó successusáért. 27. Vettem hazámból leveleket, Urunktól, Bethlen István, atyám uram, és egyéb több jóakaróimtól, és Soliomi (Zólyomi) Dávid uramtól 25 tallért.

Junius. 9. Ment el egy commensalisom Daniel Veterus. 10. Hallottam, hogy Antverpiát megszállatta az belgiumi néppel Vilhelmus nassoviai gróf. 14. Kezdettem el tanulni az oratoriában. 19. Leyda. Vettem levelet Frankfurthból, doctor Francus uramtól. 20. Leyda. Jött két lengyel úrfi az szállásra hoffmesterekkel és egy inasokkal egyetemben, Florianus et Jacobus Smogoleczky. 26. Opposui publice adversus Martinum Thaliay, disputantem de persona Cristi, sub Reverendo viro, Domino Poliandro.

Julius. 1. Leyda. Vettem levelet Francofurtumból Doctor Gregorius Francus uramtól. 10. Vagyok 140 forinttal adós az gazdám asszonynak. 12. Kezdettem az német nyelvben exerceálni ujjlag magamat. Intermittáltam az palaestrában járni. 14. Adtam az palástomat és egy párduczbürt zálogban, az melyből adtam az gazdám asszonynak 3 tallért, és Bornemisza István

uramnak egy holnapig való tanításáért 9 forintot. 29. Vettem az magyar uraiméktól Franekerából 15 tallért, melyből váltottam ki az palástomat, és az gazdám asszonynak adtam négy tallért. 30. Leyda. Adtam Bornemisza István uramnak egy holnapi tanításától való jutalmából egy ezüst tallért. 31. Leyda. Küldöttem D. Francus uramnak és az szolgálóknak levelet.

Augustus. 7. Leyda. Jött ide Ludovicus Eskenn az szállásra, és egy cseh úrfi. 10. Voltam ki lovon sétálni. 11. Volt bőjt az egybeesküött provinciákban. 13. Leyda. Audivi dominum parentem proscriptum esse propter conjurationem in principem factam¹⁾. 21. Leyda. Ment el az svéciai király táborában egy nemes cseh iffiú Rudolphus Dobrewaczki, Item: jött az szállásra egy lengyel gróff és egy úrfi Borosztvitzky. 23. Leyda. Vettem Cyrillust az kamarámban. Hagytam el az galliai nyelvet. Az mesternek vagyok adós tizen négy tallérral. 24. Leyda. Kezdettem ujolag bibliát olvasni. 25. Fogadtam mosót, melynek fizetek esztendeig 14 forintot. 26. Leyda. Volt triumphus Mastrikról, melyet egynéhány heli kemény viadal után vett meg az auroicus fejedelem. 27. Leyda. Fordítottam meg az köntösömet, melynek csinálásáért vagyok adós az szabómnak.

September. 4. Egy magyar Maxai Péter nevű jött ki Angliából, az hun lakott az cantabrigiai archiepiscopushnál egynéhány esztendeig, és volt nálam vacsorán. 5. Voltam ebéden Maxai Péter uramnál. 6. Leyda. Vettem levelet Francofurtumból doctor Francus uramtól. 7. Leyda. Csináltattam két inget, melyért 5 tallérral, 10 stiferrel, és négy döyttel²⁾ vagyok adós. 14. Küldöttem hazámban levelet az fejedelemnek, Bethlen István uramnak, anyám és néném asszonynak, bátyámnak, Zólyomi Dávid uramnak, Dániel János, Gelei István, és Alstedius uraméknak. Item: voltam ki lovon sétálni. 16. Leyda. Jött meg az lengyel fejedelem az táborból. 17. Leyda. Volt triumphus Limburgból, melyet gróff Wilhelmus vött meg az hozzá tartozó herczegséggel együtt, ugymint öt várost, sok faluival és mezővárosival együtt. 20. Kezdettem el tanulni az tánczot. 21. Leyda.

¹⁾ Az eredeti naplóban titkos jegyekkel írva.

²⁾ Döyt, helyesen deut = krajezar.

Vettem levelet Jacobus Bucherustól, és D. Gregorius Francus uramtól. 24. Leyda. Voltam az Lesnensis gróffal Razovil fejedelemmel. Item: Küldöttem levelet Strasburgnak és az szolgálóknak. 26. Leyda. Voltam az Urvacsoráján. 27. Celebráltam születése-mnek napját. Volt nálam vacsorán az Lesnensis gróff, és egy lengyel úrfi Doroteiczki; költöttem az vacsorára 20 tallért, és két forintot.

October. 2. Vagyok az gazdám asszonynak adós 283 forinttal, 17 stiferrel. 5. Leyda. Az hideg lelt éjjel. 15. Kértem M. Fabriciustól 1 tallért kölcsön, úgy hogy keltöt adjak érette. 20. Voltam az Lesnensis grófnál ebéden, az hun volt az Magnificus rector Petrus Cunaeus, et Johannes Polyander. 28. Irtam levelet hazámban az fejedelemnek ö nagyságának.

November. 5. Leyda. Somniavi, praedixi me quinquaginta duos vel tres annos supervicturum; interim in festo Margaretae ac Marthae prospiciendum mihi esse, tanquam infaustissimo mihi die^{*}). 11. Leyda. 12. Haga. 13. Az Mosa vizén Schedam mellett. 14. 15. Briel. 16. Az britanniai tengeren. 17. Gravesanda Angliában. 18. London. In den Prince von Orango, az hun 18 pénzt adtam egy ebédért. Ez városban 125 templom vagyon. 22. Voltam az király udvarában. 23—26. London. Kértem Hunyadi János uramtól 3 tallért kölcsön. 26—31. London. Volt szállásom az Dux placzban.

December. 1—3. London. Láttam 8 oroszánt, egynéhány párduczot és egyéb állatokat. 4—5. Gravesanda. Hallottam az svéciai király halála felől. 6. 7. Gravesanda. 8. Gravesanda. Indultam meg Gravesandából Belgium felé, háltam az hajóban az Temes vizén, mely Londinumon által foly. 9. Tértem meg Gravesandában, mivel ellenkező szél volt. 10—12. Gravesanda. Hallottam az cseh király halála felől. 13. Az Temes vizén. 14. 15. Anglia szélben az tengeren. 16. az tengeren. 17. Veer városa mellett Zelandiában az hajóban. Az Dünkerkiek fogának el két hollandiai hajót szemem előtt, engemet csak az Isten szabadita ki kezeiből. 18. 19. Az zelandiai vizek között. 20. Villemstadt mellett az hajóban. 21. Rotterodámban, ebéden pe-

^{*}) Titkos jegyekkel írva.

niglen Dordrechtumban voltam. 22—23. Leyda. Habui negotium cum quibusdam Belgis¹⁾. 27—31. Leyda. Fui citatus coram senatu urbano et academico ob negotium istud cum Belgis ante aliquos dies perpetratum²⁾.

Annus Christi 1633.

Melyet hogy jó egészségben és szerencsésen és Isten félelmeiben vihessem végben, segéljen az seregeknek Ura Istene és minden jóknak adója, kinek egyedül az ő szent fiával és szent lelkével legyen dűcsőség, dicséret és áldás mától fogva mind örökkön örökké. Ámen.

Januarius. 1—2. Leyda. Igérttem az gazdám asszonynak, hogy Isten haza vivén ezer bukiumi (belgiumi) forinttal megsegitem³⁾. 3—7. Leyda. Voltam ittas és rosszabbul viseltem magamat, hogysem kellett volna⁴⁾. 8. Leyda. Fizettem meg ettől az héttől az gazdám asszonynak. 9. Leyda. Vagyok az gazdám asszonynak (adós) 337 forinttal, 10 stif. 10—11. Leyda. Adtam el egynehány könyvet 8 talléron. 12. Leyda. Ment el az lengyel fejedelem Razovil követségben az lengyel királytól. Kezdettem az tánczhoz ufolag. 13—15. Leyda. Fizettem meg az jövő héttől az gazdám asszonynak. 16. Leyda. Jött hozzám az Szadocski uram inasa, az meddig maga Angliába ment. 17—18. Leyda. 19. Haga. Voltam Radzovil fejedelemmel vacsorán és irt az albumomban. 24. Betegedtem meg az tánczmester, és azért nem tanított. 28. Adtam az bérlett mentémet az Lumpertban egy párduczbőrrel együtt 9 forintért.

Februarius. 1. Leyda. Betegedtem meg. 2. Leyda. Megcristélyeztek. 5. Leyda. Ettől fogva hat forintot adok az gazdám asszonynak hétre. 6. Leyda. Éltem purgatioval. 7. Leyda. 8. 9. Haga. Ebéden Hágában, estvére Leydában, voltam szemben Jacobus Rocheliussal. 10—15. Leyda. Harczolt meg két commensalisom, és én választottam el őket egymástól, közikben men-

¹⁾ Titkosan írva.

²⁾ Titkosan írva.

³⁾ A szokott titkos jegyekkel írva. — Alá később olvashatólag magga Haller azt jegyzé: *bolondság!*

⁴⁾ Titkosan írva.

vén. 16—19. Leyda. Irt az auraisus fejedelem az albumomban. 20—26. Leyda. Irtam supplicatiot az auraisus fejedelemnek¹⁾.

Martius. 1—3. Leyda. Adtam az felső ruhámat az Lumpertban, melyre adtanak 10 forintot, és ebből az pénzből adtam az gazdám asszonynak 3 ezüst tallért és 14 stifert. 4—8. Leyda. Végeztem el az szent irás olvasását egészen harmadszor. 9—11. Leyda. Fogadtam meg német borbélt. 12. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 tallért és 36 stifert. Eddig volt nálam az Sadocski uram inasa. 13. Leyda. Pugnavi cum quibusdam Belgis²⁾. 14. Leyda. 15. Küldöttem levelet az fejedelemnek, asszonyom anyámnak, és Gelci uramnak. 16—17. Leyda. 18. Haga. Voltam szálláson az fejer malomban, adtam egyszeri ételért 20 stif. 19—21. Haga. Adott az auraisus fejedelem supplicatiomra 300 belgiumi forintot, mely 120 tallért térszen. 22. Haga. 23. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 50 ezüst tallért. 24. Hozattam vissza az Lumpertból köntösime. 25. Leyda. Adtam az mosóm-nak 1 tallért. 26. Ebéden Hollandiában. 27—30. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 2 tallért. 31. Leyda.

Aprilis. 2. Leyda. Vagyok eddig az gazdám asszonynak 265 forinttal adós. 8. Leyda. Vettem uj vamest és nadrágot fel, mely harmincznyolcz forintban és 12 stiferben tölt fel, vagyok az áraban még 13 forinttal adós és 12 stif. 12. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 ezüst tallért. 13. Kezdettem ufolag az tánczot tanulni. 15. Adtam egy bérlett mentét az Lumpertban, melyre adtanak 2 ezüst tallért. 21. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 ezüst tallért. 22. Egy saluban Leydán kívül. 23. Leyda. Adtam zálogban egy gyűrűt egy tallérért, melyet adtam az gazdám asszonynak. 25. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 ezüst tallért. 27. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 30 stifert. Az fejedelem ment által az városon Ultratum felé indulván az hadban. 28. Adtam az felső ruhámat az Lumpertban, melyre adtanak 7 forintot, melyből adtam az gazdám asszonynak 5 forintot. 30. Leyda. Adtam az gazdám asszonynak 1 forintot. Item: adtam annakutánna az gazdám asszonynak 20 belgiumi frt.

¹⁾ Titkosan írva.

²⁾ Titkosan írva.

Majus. 2. Leyda. Költöztünk abból az utcából, melyet Wolstrignak neveznek az Blochstrigben. 3. Leyda. Vettem egy köntöst 16 talléron meg, melynek az árával még adós vagyok. 5. Leyda. Volt sokadalom. 9. Leyda. Mustráltatott meg az város népe. 11. Leyda. Községes böjt celebráltatott. 17. Leyda. Temetett el Litomil teste. 19. Vettem levelet Bethlen István uram ő nagyságától, és az levél mellett 150 tallért cambium által. Küldöttem levelet az fejedelemnek ő nagyságának, atyám uram és asszonyom anyámnak. 20. Kezdettem el az mathematicát tanulni Johannes Decanus urtól. 21. Voltam ebéden Hágában Rochelius uramnál, estve itt Leydában, beszélgettem peniglen véle adósságim felől, melyre ígérte, hogy azokból kiszabadít. Item: hagytam el az tánczot tanulni. 23. Leyda. Adott Rudnitzki uram 9 forintot kölcsön. 26. Amstelodam. Voltam az kalmáromnál, melynek neve Lambertus Wolltring, az mely ígérte, hogy 22. Junii pénzemet kezemben adja. 27. Amstelodam. 28. Leyda. Fizetett Fabricius Márton uram Amstelodámban az gazdasszonynak ércettem 4 forintot.

Junius. 5. Leyda. Egy iffiu legényre, mely együtt lakott velem, támadtak öt hollandusok estve, melyek közül egyet megölt, mely miatt el is kellett az városhól menni. Az neve az iffiu legénynek Johannes Jacobus a Flachslant Helvetus. 7. Leyda. Volt triumphus az Reinberga megvétele után. 18. Leyda. Ment el egy commensalisom Fabricius Márton lengyel. 28. Vettem 133 tallért Amstelodámból Lambertus Voltringtól, melyet küldött gubernator uram ő nagysága; mert 17 tallérát az kalmárnak kellett adnom az 150 tallérnak. Az gazdám asszonynak adtam 40 tallért. Ingeként fizettem 5 tallért 10 stif. Egyéb fejer egyet-másokért adtam 4 tallért, 36 stif. némely egyetmásimat hozattam ki az Lumpertból, melyekért adtam 7 tallért, Esztergomi uramnak 26 tallért, az könyvkötőnek 8 tallért, Lumnitius uramnak 1 tallért, Thaliay uramnak 6 tallért, Tolmácsi uramnak 2 tallért, az mosónak két tall. 2 Borért Pinknek 31 stif. — Az megsebesített embernek 7 tall. Rudnitzki uramnak 3 tall.; 37½ Zachariás Cornu uramnak 3 t. 21 stif. Dániel uramnak 2 tallért.

Julius. 3. Leyda. Vagyok ma az gazdám asszonynak adós 256 forinttal, 8 stif. 9. Küldöttem hazámban Esztergomi uramat,

és általa leveleket, az fejedelemnek ő nagyságának, az úrnak atyám uramnak és asszonyom anyámnak, sógor uram Dániel János uramnak, püspök uramnak, Gelei és Alstendius uramnak; úti költségére penig ő kegyelmének 21 tallért adtam, és öt stifert. 10. Leyda. Volt Johannes Hartman Lavater nálam. 19. Leyda. Vettem új köntöst fel, mely tölt. ... 20. Leyda. Adott Décsi uram 5 tallért kölcsön. 30. Haga. Voltam egy csiszárnál szálláson, a hol adtam ételért egyszer 10 stif. 31. Haga.

Augustus. 11. Leyda. Csináltattam két inget, mely tölt 13 for. és 17 stifert, két háló süveget gyölesből, tölt 4 for. és 8 stif. és két kendőt, mely tölt. ... 12. Leyda. Mentek el innét az két öregbik Lesznaj Grafok András és Raphael. 13. Amsterdám. Láttam egy elefántot. Ebéden Harlemben voltam. 17. Küldöttem Hunyadi János uramnak Londinumban levelet. 20. Küldöttem Norimbergában Haller Tobiásnak az öregbiknek levelet. 22. Nordwick. 24. Leyda. Indictum est jejunium universale in omnibus Provinciis Belgii confoederati. 27. Leyda. Adett Thaliay Márton uram kölcsön egy tallért.

September. 2. Leyda. Discessit D. Henricus Flockenius in patriam. 6. Discendentibus Ungaris duobus, D. Stephano Thasnádi et Jeney msi in patriam literas Ill. Principi, et D. Matri. Item: accepi a D. Gidofalvi 6 imperiales mutuos. 7. Auspicatus sum Deo favente audire logicam sub erudito viro Domino. 19. Leyda. Adott 2 aranyat kölcsön Haporty uram, melyeket adtam az gazdám asszonynak. 22. Hallottam meg, hogy az boldog emlékezetű Haller György megholt. 24. Leyda. Vagyok adós az gazdám asszonynak 297 forint 17 stif. 25. Vettem Franekerából az magyar uraiméktól 23 tallért kölcsön, melyből adtam az gazdám asszonynak 15 tallért. Az elébb való számvetésben ezt az pénzt befoglaltam.

October. 3. Leyda. Celebrata est memoria liberatae obsidionis ab Hispano tentatae Anno 1572, quae singulis annis repeti consuevit. 12. Auspicatus sum Collegium Theologicum examinatorium et disputatorium alternis vicibus, sub D. Valaeo. 19. Auspicatus sum Phisicam audire. 24. Fogadtam egy inast. 25. Leyda. Csináltattam egy köntöst az inasnak, mely tölt. ... 27. Leyda. Fuit hic D. Georgius Erdödi de Monyoro-Kerék, Montis

Claudii et Comitatus Varasdiensis Comes perpetuus etc. cum eo D. Michael Mikes de Zabola. 28. Leyda. Misi literas in Patriam Ill. D. Principi, D. Matri, D. Geley.

November. 5. Adott Vári uram kölesön 5 tallért, ugyan annyit Kis-Mariay uram, melyekből adtam az gazdaszónynak 8 tallért. 6. Adott Kereszturi uram 2 aranyát kölesön. 22. Jött meg Esztergomi uram Erdélyből, hozott magával 600 tallért, annakfele az maga adóssága megfizettetett, adtam az gazdaszónynak 145 tal. és 10 sifert, melylyel adós voltam 26 napjáig sz. András havának. Item: voltam Hágában Camerarius uramúál. 23. Leyda. Fizettem az szobónak 20 tall. adtam feje ruháért és egy asszónynak 16 tall. 40 stif. Az vargának 16 tall. 24. Leyda. Adtam Thaliay uramnak 14 tallért, 42 stif. Egy könyvkötőnek 5 tall. 3 stif. Más könyvkötőnek 8 tall. Az kalmárnak, mely az köntösre való egyetmást adott, fizettem 40 forintot. Decanus uramnak 20 tall. Az mosónak 4 tall. 40 stif. Az patikáriusnak 4 tall. 25. Fizettem az mesternek, mely az philosophiában tanít, 12½ forintot. Item: adtam Cornu uramnak 3 tallért, hogy az arithmeticiában tanított. Kezdettem el az geographiát. Item: küldöttem levelet Norimbergában az tanácshoz. 25. Leyda. Fizettem az borbélynak három fertály esztendőre ötödfel forintot. Az gazdaszónynak fizettem ez jövő hétre. 27. Leyda. Küldöttem levelet fejedelemnek ő nagyságának, és asszonyom anyámnak. 28. Leyda. Küldöttem Angliába leveleket.

December. 1. Leyda. Váltottuk ki az Eskenn palástját és gyűrűjét az Lumpertből, mely 24 forintért volt zálogban, az interes 8 forintra és stifferre ment fel, 55 héten. 7. Leyda. Usus sum purgatione. 14. Küldöttünk haza leveleket Velence felé. 25. Járultam az Ur vacsorájához. 25. Hága. Voltam az Dávid király alatt szálláson. 28. Ebéden Hágában, estvére meglétem Leydában.

Anno 1634.

Januarius. 1. Hallottam az longyelek veszedelméről. 19. Küldöttem Esztergomi uramat Hágába Camerarius uramhoz, és az angliai követhoz. 12. Harlem. 13. Ebéden Amstelodamban az 4 aranyas heringben, éjjel az tengeren Franekera felé. 14. Fra-

nekera. Szállásom volt az aranyos sólyomban. 15—16. Franekera. 17. Leowardia. 18. Emtel. Voltam nagy veszedelemben az vizen, mert csak nem elmerült velem az hajó. 19. Groninga. 20. Frik, Drentia ugyanazon tartományban. 21. Meppel. 22. Schwar-testlüys Transinsulaniában. 23. Ugyan ott. 24. Az tengeren Amstelodám felé. 25. Ugyan ott. 26. Ebéden Amsterodamban, vacsorán Harlemben. 27—28. Leyda. 30. Leyda. Fizettem De la Rue uramnak 10 tallért, Tholmácsi uramnak 5 tallért.

Februarius. 3. Leyda. Jöttem az előbbeni szállásomról más szállásra, az hun adok harmad magamtól hétre 15 forintot mosáson kívül. Az mosásért pedig esztendeig 25 for. 7. Leyda. Adtam az kalmárnak az Salamon templomban 50 belgiumi for. 13. Vettem Norimbergából levelet Haller Tobiástól. 14. Ment Esztergomi uram Hágában. 15. Voltam az anatomiában. 16. Küldöttünk Velence felé leveleket. 19. Ebben az hétben holt meg bátyám Haller Miklós. 20. Küldöttünk leveleket Danczka felé. 24. Hága. Érkezett el az svéciai követ, az svéciai cancellarius Oxenstern fia.

Martius. 6. Adott Décsi uram 12 tallért. 10. Hajlatták meg az inas sz. . . t. 11. Ettől fogva adós vagyok az gazdaszónynak. 15. Küldöttem leveleket haza két felé. Johannes Decanus, mely az mathesisra tanított, ment el. 19. Leyda. Hallottam meg bizonyosan az Walstein veszedelmét, egynéhány több fő gróffokkal és urakkal egyetemben, mely történt 25. febr. 27. Kezdettem el az oratoriát. 28. Leyda. Hallottam meg az Walstein conjuratioját az galliai királlyal az császár ellen, hogy tudniillik ez lenne római császár, imez peniglen cseh király, az svéciai népet peniglen Németországból kiűznék.

Aprilis. 19. Küldöttünk leveleket Erdélyben. 23. Az curantákban irták volt, hogy Rákóczi uram ő nagyságát kívánja az török császár magyarországi királlyá tenni. 30. Peroravi in Academia coram D. Ungaris orationem a me in laudes Gustavi Adolphi Regis Sveciae per me scriptam.

Majus. 1. Zöld ágat szoktak hajnalban fő emberek házak eleiben tenni. 2. Küldöttünk leveleket Erdélyben Danczka felé. 5. Küldöttünk levelet Erdélyben az barát által. 10. Leyda. Csinaltattam egy ruhát, az mely tölt. . . . 11. Hozták meg Angliából

az levelet, mely az oda való követ kezébe bízott volt. 12. Delfis. Vettem el az küldött 300 tallért 12 tall. héján. 14. Az török császárnak az lengyel követhez való kegyetlenségéről hallottam az novellákból. 18. Amsterdam. Akartam az Indiában menő nép között elmenni, de az tisztek mind elosztottattak volt. 19. Leyda. 20. Leyda. Vettem pirulákat. Voltam az tenger mellett. Ha valakit dühös eb megmar, az tengerben szokták megkeresztelni. 28. Leyda. Volt sokadalom itt Leydában.

Junius. 4. Volt az novellákban írva Bécsből, hogy az török császár Székely Mózes akarná erdélyi fejedelemségre bérinni Rákóczi György uram ő nagysága helyébe. 8. Leyda. Kezdettem D. Florentiussal élni. 9. Leyda. Küldöttem hazámban leveleket Esztergomi uram által. 10. Amsterdam. 11. Ebéden Harlemban, estve Leydában. 12. Vettem pillulákat hozzám. 18. Járultam az Ur vacsorájához. 22 -- 23. Hága. 28. Kezdettem el az palaestrát. 30. Indult meg Hagából az auracus fejedelem népe (La Garde),

Julius. 1. Álmomban annyira elijedtem, hogy ugyan jaggattam és reszkettem féltemben. 4. Ment el az auracus fejedelem az táborban. 5. Vettem pillulákat hozzám. 11. Vettem pillulákat hozzám. 17. Küldöttem hazámban leveleket az fejedelemnek ő nagyságának, és asszonyom anyámnak. Item: vettem számot az gazdám asszonynyal, és maradtam adós 108 forinttal, 3 stif. 20. Volt az fejedelem Hágában, és ugyan azon nap megtért az táborban. 22. Ettől fogvást adok az gazdasszonynak egy hétre 11 forintot és 10 stif., ilyen okkal, hogy minden ételre egy-egy pint bort adjon és mosson. 23. Olvastam az novellákban, hogy az lengyel király örökké való frigyot kötött az muszka czárral. 25. Küldöttem levelet hazámban Megyesi István uramék által Gelei uramnak, Tholnai István és Esztergomi István uramnak. 29. Vettem asszonyom anyámtól levelet. Item: Küldöttem levelet hazámban az fejedelemnek, melyben kérem, hogy commendáljon, hogy vehessek valami tiszte az hadban, asszonyom anyámnak.

Augustus. 7. Rotterdam. Voltam az toronyban, melynek tetejére 388 grádicson mennék fel. 8. Delphis ebéden, Hágában estvére. 9. Leyda. Lugdulumban voltam az templomban,

az hun egy gróf asszonynak gyermekeit (mely egyszersmind 365. szült volt) megkeresztelék, ugyan ott vagyon az medence is, melyben megkeresztelték, az férfi gyermekeknek nevek János, az leányoknak Erzsébeth. 11. Csináltatok Dávidnál egy astrolabiumot, mely lánczczal és minden egyéb szerszámával együtt telik 100 belgiumi forintban, avagy 110 ezüst tallérban. Adtam meg neki 40 ezüst tallért. 14. Vettem egy kardot, mely tölt 25 forintban. 16. Voltam az tenger mellett. 22. Leyda. Látam álmomban, mint ha az égen látást látnék, mely ilyen volna: . . . Egy forma ilyen vala, melynek az közepén láttaték egy félhold, az két felső punctumban láttatának két kettős keselyűk, azok felett egy korona. Az alsó részén jobb kéz felől egy oroszán, bal felől pedig egy medve. Midőn ezt a látást csudálnám, egy sebes szél indula, mely azokat az állatokat sebesen elragadá előlem. Hogy peniglen ezek eltűnének szemem elől, szikrák kezdenek leesni mindenütt, én pedig remélvén, hogy ez lenne az világnak vége, kezdék könyörögni és készíteni magamat az halálra. De azonban nagy köeső, menydörgés és villámás támadta, mely ezt az tüzesőt megoltá. Hogy ezt az látást láttam, az kamarámban felmenék, és álmomban láttatám az látást leírni, mondván, megvárom jelentését ennek az álomnak. NB. Az kettős keselyű az római birodalomnak czímere. Az félhold az török császárnak. Az medve az svéciai birodalmat fogja jelenteni, az oroszán Belgiumnak avagy Csehországnak.

September. 1. Langefeldt. Nyúlászni voltam ki. 2. Leyda. 5. Leyda. Hallottam meg, hogy Bredat megszállotta az fejedelem, de viszont egynéhány nappal az után elszállott alóla. 10. Küldöttem levelet hazámban az fejedelemnek ő nagyságának, melyben haza kérezzem az jövő pünkösöd havára, úgy hogy Galliában mehessek avagy három hólnapig. 1200 tallért kérék levelemben. Item: Küldöttem asszonyom anyámnak, Gelei uramnak és Tholnai István uramnak. 11. Kezdettem el az oratoriát tanulni Marcus Zuerius Boxhorniustól, az oratoriának professorától. 15. Accepi literas a Domino Stephano Strigonio Makoviczi datas. 19. Accepimus nuncium de clade Horniana, et utymasiana. 21. Leyda. Az mely pénzzel az gazdám asszonynak adós voltam ételem-

ért, annak két száz forintjával vagyok érette adós egy mészárosnak, mely oly okkal vette fel kezességemet, hogy mibelt pénzem jü, neki megfizessek. 23. Leyda. Vagyok az gazdasszony-nak adós 53 fr. 12. stíf.

October. 1. Cogitavi de discessu in patriam, sed quia rationem liberationis hinc non inveni, coactus sum remanere. 4. Luserunt comediam de liberatione urbis Leydensis. Item: advenit filius Burgravii Cibiniensis, D. Johannes Gotsmeister. 9. Reliqui institutionem Cl. Domini Boxhornii. 10. Idvezült anyám Kendi Judit asszony ez világból bődögül kimult. 13. Adott kölcsön Gotsmeister uram 20 aranyat. 14. Mentem szállásra Franciscus de la Rue uramhoz, a hon adok egy hétre 7 forintot az mosáson kívül. Item: bocsátottam el az inast. Az pugilnak fizettem 4 holnapig való tanításáért 12 tallért. 15. Kezdettem tanulni az törvényben csak magam olvasása által. 16. Vettem törföt 30 tonnával 4 tall. 17. Leyda. Fogadtam mosót 16 forintban eszten-deig. 19. Leyda. Kezdettem tüzet csináltatni az kamarámban. 21. Fuit tanta exundatio circa Hamburgum hisce duobus diebus, ut 8000 hominum perierint, et ultra 100.000 pecudum. 29. Incepi Jurisprudentiae operam navare sub Praestantissimo Domino Martino Riccio, cui in tres menses proximos singulos quaterni Imperiales sunt dandi, in reliquos subsequentes menses singuli Imperiales.

November. 1. Ebben az holnapban érkezett az spanyol király öcse Bruxellában. 12. Propter discessum D. Riccii Juris studio valedicere coactus sum. 21. Gallicae linguae rursus operam navare incepi. 26. Vettem új köntöst fel, mely tölt.... 29. Peroravi in Collegio, quod habui sub Cl. D. Marco Zuerio Boxhornio.

December. 2. Fordítottam meg az előbbeni köntösömet. Catviknál vetett ki az tenger egy hajót, melyben az moscoviai követ volt, de maga kiszabadult egynéhányad magával. Az mi egyetmást az tenger kivetett, azt az ordók, vagy inkább az ország számára eladták, az mint itt szokott lenni. Item: Küldöttem az fejedelemnek ő nagyságának levelet. 11. Leyda^{*)}.

^{*)} Ez után keresztjegy alatt e van írva: Geographia.

23. Peroravi publice in Auditorio Theologico in inferiori Cathedra, in Epiphaniam Domini nostri JESU CHRISTI. 25. Leyda. Karácson. Accessi ad sacram synaxim.

Ebben az esztendőben igen rosszúl volt az svécusok állapota, és azokban az helyekben, melyeket az előtt az császártól elvettek volt, sokakat vissza vőtt az magyarországi király. Az longyel király és az török császár között örökké való békeség szereztetett. Az dániai király fia vette el az saxoniai herczegnek leányát, és az menyegző igen nagy pompával és készüllettel lőtt meg. Az hispaniai király öcse vette fel az belgiumi tartományoknak gubernálását. Az német császár békeséget kötött az saxoniai electorral. Erdélyben, az mint hallottam, indulás volt az török miatt.

Anno 1635.

Januarius. 1. Leyda. Fuit in Hollandia hyems asperissima, qualem incolae vix fuisse intra multos annos recordantur. 11. Fogadtam, hogy bort nem iszom egy holnapig¹⁾. 22. Leyda. Uusus sum purgatione. 24. Leyda. Eddig állottam meg bor nem ivást²⁾.

Februarius. 3. Leyda. Elégett egy darabja az auroicus fejedelem udvarának Hágában. 6. Instituáltak farsangos tánczot az cseh fejedelmek Hágában. 13. Küldöttem haza levelet az fejedelemnek és asszonyom anyámnak. 19. Obiit D. M. Franco Burgersdilius Philosophiae Professor. 20. Combustus est miserabiliter noctu circa horam 3 D. Vestrateus. 21. Hora undecima vespertina fuit in agone. 22. Obiit D. Johannes Vestrateus hora

¹⁾ Ezen szavak titkosan, de nem az eddig használt titkos jegyekkel, hanem közönséges betűkkel vannak írva, ugy azonban, hogy az egyes szavakat alkotó betűk rendje, bizonyos szabályok szerint, melyeket maga szerzőnk naplója végén „egy némünéml olvasásnak módja“ cím alatt előad, el van cserélve. — E mondat után e megfejtésre vonatkozva veti oda szerzőnk: Quomodo legendum, vide alibi.

²⁾ E néhány szó is, mint az előbbi pontban, elcserélgetett rendű betűkkel van írva.

dimidia nona. 23. Sepultus D. Burgersditijs. Allatae sunt litterae Dantisco a Michaele Salardino, ubi de 180 Ducatis ab Ill. Principe missis scribit. 26. Sepultus Johannes Vestratus in templo D. Petri. 27. Convivium exhibitum est a fratribus defuncti, cui etiam interfui. Item: exaravi literas Dantisco ad D. Salardi, ut illos 180 ducatos ab Ill. Principe missos ibi mercatori cuidam nomine Jacobo Breiine tradat, cujus factor Vestratus junior hic mihi satisfaciet.

Martius. 1. Audivimus Calesum in Gallia obsessum ab Hispano et Anglo. 2. Actus triumphus de occupata Pariba urbe Brasiliae in India Occidentali, et aliis aliquot locis, sed nulli ignes excitati, ut tamen in aliis triumphis fieri solet; sed tantum conciones in omnibus templis habitae et campanis pulsatum. 25. Habuimus in novellis de maxima copia avium in ditione Nassoviensi; de conflictu avium in Normandia, quorum ultra mille mortuae; de canum rabidorum frequentia et crudelitate circa Ratisbonam, qui pagum invasere, hominibus et pecoribus damnum dedere, et ex cohorte, quae a gubernatore Ratisbonae contra se emissa erat, 9 milites musquetarios discerpere. In Germania hoc anno fuerunt exundationes maximae supra hominum memoriam. 26. Excusa oratio mea. 31. Küldöttem kétfelő leveleket hazámban, egyik felé csak az fejedelemnek, másik felé ő nagyságának, asszonyom anyámnak, Gelei uramnak, Esztergomi uramnak.

Aprilis. 3. Usus sum purgatione. 4. Oly fergeteget halunk hogy volt Zelandiában, hogy házakat is kiforgatott töviből, hajókat elmerített, menyörgéssel és villámással együtt. Item: hogy az hispaniai classis, mely¹⁾ teljeséggel elveszett. 14. Vettem el az 180 aranyat, melyet az fejedelem ő nagysága küldött Szalárdi uram által, és abból adtam ki adósságban 291 tallért, az kalmárnak adtam abból 3 forintot az levelekért. 16. Leyda. 17. Rotterdam²⁾. 18. Rotterdam. Ebéden voltam Dordrechtumban, a hun láttam az pénzverőházat, az fegyverházat és az templomot, melyben az synodus volt. Voltam

¹⁾ Az eredeti naplóban itt egy sor hézag van.

²⁾ Oldalvást egy érthetetlen szó áll az eredetiben.

szálláson az pávában. 19. Delphis, in gulden Vliesz. Voltam az templomban, melyre 424 grádicson mennek fel. 20—29. Impe-tuóssissimus, qualem vix antea fuisse recorder, flavit ventus. 30. Leyda.

Majus. 3. Mitra in capite meo accensa est vesperi post horam decimam, tamen cum flammam conciperet, animadverti 8. Obsessum ab Hispanis fortalitium in Flandria situm, nomine Philipschanz. Item: rumor fuit hoc die publicandum bellum Parisiis inter Galliae et Hispaniarum reges. 16. Leyda. Vettem az fejedelem ő nagyságától és Gelei uramtól levelet, melyben tudósítottam mind az boldog emlékezetű asszonyom anyámnak, mind peniglen az hugomnak, Haller Máriának, halálokról. 17. Scripsi literas ad Ill. D. Principem et D. Gelei, per mercatorem Amstelodamensem. 18. Discessit Ill. Princeps auracus in castra. 25. Componáltam az creditorimmal. Verőczy Ferencz és több magyarok némely adósságimért kezesek lőttek. 28. Leyda. 29. Amsterdám. Ugyan akkor Leydán ment által Oxenstern az svéciai cancellarius. 30—31. Amsterdám.

Junius. 1. 2. Amsterdám. Kerültem meg az várost, melynek az töltésen való megkerülése az bástyákon kívül két óránál tovább tartott. 3. Az tengeren Hollandia és Frisia között; az hajónak ételért és átalhozásáért adtam 6 tallért. 4. Tengeren. 5. Az Wliedben. 6. Az Német tengeren. 7—10. Az tengeren. Éjjel nagy szélvészünk volt, úgy annyira, hogy nagyobb hajókat soha sem láttam. 11. Elsnör Dániának városa, az hun az hajókat megharminczadolják. 12. Az napkeleti tengeren, melyet deákul Balthicumnak hínak. 13—15. Ugyan ott. 16. Ugyan ott Danczka előtt egy mélyfölddel, a hun akkor az harminczadot az svécusok birták. 17—20. Danczka, az hajóban haltam. 22—27. Vistulán. Voltam szent Borbára kápolnájában, melyet búcsújáró helynek tartnak, ott pénzért engednek egy keresztet megcsókolni. Ettem egy vacsorát, az hun ingyen jól tartottak. 29. Az Vistulán. 30. Toronia. Volt ott az király.

Julius. 1. Az Vistulán. 2. Az Vistulán. Mentünk el Ploczka mellett, mely Masoviában vagyon. 3. Az Vistulán. Mentünk el Varsova mellett, a hova be is mentem, ez az király lakóhelye. 5. Az Vistulán. 6. Az Vistulán, kis Lengyelországban. 7. Men-

tünk el Stenzicza nevű város mellett, melyen alól mint egy fél mélyfölddel szállottunk más folyóvizre, melyet Viepersnek (deákul Porcus) hívnak. 8 - 13. Viepers. 14. Lensna, Russiának városa. 15. Fogadtunk szekeret Lensnában Jaraslóig 20 lengyel forintot; háltam Sukodolyban, mely falunak egy mélyföldig tart hosszúsága. Egy falunál költöztünk által az Viepersen. 16. Bedolecs. 17. (Holt meg az szegény Mikó Ferencz) Lukova. Egy erdön mentem által, mely 5 mélyföldet tart, egész 12 óráig éjjel mentem gyalog az vizeken és sárokon által, ennél nagyobb nyomorúságom úti járásban nem volt. 18. Egy faluban két mélyföldnyire Jaraslótól. 19. Jarasló, 26 mélyföld Lensnától. Költöztünk által az Sau vizén igen nehezen az felettébb való szél miatt. 20—21. Jarasló. 22. Fogadtunk szekerest 3 aranyban Rimánoig, háltunk Dinofban. 23. Isdepli. 24. Rimano. Magyar borárosok sokan laknak az városban. Fogadtunk szekerest 12 for. Homonáig. 25. Jeslicska. Itt is ugyan borárosok vagynak, 13 mélyföld Jaraslóhoz. 26. Hankocz, az homonai Krainaságban az Laborcza vize mellett. Jöttem által az Beskieden, a hun igen félő. 27. Reggel Homonnára, ott fogadtunk Patakig egy ganéjherdó szekeret hat magyar forintban. Vették meg az Bocskai István uram falujában rajtam az vámot. Háltam Trebesen. 28. Ujhely. Voltam az ott való papnál Simándi uramnál szálláson, az ki nagy emberséggel volt hozzám. 29. Reggel Ujhelyben, az hun Horváth György az templomban az nemesek székiből köntösömre nézve erővel kikötött. Háltam Patakon, 7 mélyföld Homonától. 30. Patak. 31. Patak. Voltam ebéden az scholában az deákságnál.

Augustus. 1. Patak. Írtam levelet Haller Sámuel uramnak. Voltam első menyegzőben az pataki udvarbirónál. 2. Patak. Jött meg Debreczeni Thamás uram és Tholnai István uram. 3. Patak. 4. Ebéden Tokajban, éjjel Bődön az hódoltságban, a hun annyi külömb külömbféle bogár jött az étünkben, hogy nem is ehettünk. 5. Debreczen, 10 mélyföld ezen az úton Patakhoz. 6. Várad. Minekelőtte elmennék Debreczenből, voltam szemben az püspökkel. Item: Váradon az kapitány Ibráni Mihály uram igen jó szívvel látott, hét mélyföld Debreczenhez. 7. Várad. 8. Rév. 9. Bánfi Hunyadja, jöttem el az Körös útján. 10. Gyerő-Vásár-

hely. Ebéden voltam Szent-Telkén Bánfi Péterné asszonyomnál. 11. Torda. Ebéden voltam Kolozsvárat, 14 mélyföld Váradhoz. Ott voltam szemben az öcséimmal. 12. Megyes. 8 mélyföld Kolozsvárhoz. 13. Réten. 14. Fogaras. Voltam szemben az fejedelemmel ő nagyságával és az atyám urammal, de ő nagysága elsőben meg nem ismert. Az fejedelem ajándékozott egy köntösre való zöld és veres posztót és 100 forintot. 15. Réten. 16. 17. Fejéregyház. 18. Holdvilág. 19. Darlacz. Mentünk volt ki az úrral¹⁾ Megyesre. 20. Borzás. 21. Szent-Pál. Reggel voltunk Szent-Mártonban az vármegye gyűlésén. 22—24. Szent-Pál, öltöztem magyar köntösben. Item: adtam egy pulhakra 5 tallért, egy lödingra 1 tallért Simon Ferencz kezében. 25. Küküllővár. 26. 27. Fejérvár. 28. Fejérvár. Volt az Mikó Ferencz uram temetése itt. 29. Fejérvár. Volt ország gyűlése. 30. 31. Fejérvár.

September. 1. 2. Fejérvár 3. Fejérvár. Ment el az atyám uram haza, engemet az fejedelemből bécommendálván. 4—7. Fejérvár. 8. Fejérvár. Parancsolta urunk ő nagysága, hogy 8 lóval szolgáljam, melyre fizetést rendel. Küldött az úr levelet, melyre megfeleltem. 9. Fejérvár. 10. Vincz. Jött Fejérvárra egy moldovai követ, ki az fejedelemnek két paripát hozott ajándékon. 11. Fejérvár. Küldtem az úrnak levelet Farkas István által és egy ezüstös kantárt. 13. Fejérvár. Küldöttem haza Nagy Jánost és Szabó Gergelyt. Esküttettem meg Dengelegi uram az bejáróságra²⁾. 14. Fejérvár. Hoztanak élelét hazul. 15—18. Fejérvár. Levelet küldöttem haza. 19. Dálya. 20. Fejérvár. Küldtem haza az szeg lovamat sántasága miatt. 21—23. Fejérvár. 24. 25. Monora. 26—29. Fejérvár. Küldötte az úr ide Boyki Ferenczet, az Sárközi András levele mellett, *melyben haragszik rám az úr*³⁾. 30. Fejérvár.

¹⁾ Az úron érti maga édes atyja urát. *Benkő jegyzete.*

²⁾ Minthogy ettől az időtől fogva a következő 1636-dik esztendőbeli Sz. Mihály havának 13-dik napjáig a fejedelem udvarában bejáró hivatalt viselt Haller Gábor: igen méltó megjegyezni napoként az helyeket, melyeken töltötte idejét, minthogy nagyobára a hol néki, a fejedelemnek is ott voltanak járásai s állapodásai. *Benkő jegyzete.*

³⁾ E néhány szó titkos jegyekkel írva. — Utána maga Haller ezt jegyezte: *de nem ő írta volt.*

October. 1—3. Fejérvár. Jött ide az úr. 4. Fejérvár. Ajándékozott az fejedelem ő nagysága egy török lovat. 5. Csesztve. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Szent-Pál. 12. Fejéregyház. 13. Szászbalom¹⁾. 14. Jakabfalva. 15. Báránkút. 16. Zomboron. 17. Miklósvára. 18. Hőltvényen. *Rixas habui*²⁾. Az úr jött ide. 19—22. Brassó. 23. Prásmár. 24. Uzon. 25. Uzon. Az Sepsiszéket rendelte az fejedelem mustrálni. 26. Uzon. 27. Uzon. Esett hó. 28. Uzon. 29. 30. 31. Kézdi-Vásárhely.

November. 1. Kézdi-Vásárhely. *Az pallosom törött el*³⁾. 2—3. Kézdi-Vásárhely. 4. Kászon-Ujfaluban. 5. Szent-Király. 6. Mikóvára, mely mellett az város Szereda. 7—12. Mikóvára. 13. Oláfalu. 14—19. Udvarhely. 19. 20. Fejéregyház. 21. Fejéregyháza. Volt ott az fejedelem ebéden⁴⁾. 22. Szénaverős. 23. Csóka. 24. Vásárhely. Volt szemben az fejedelem az török követel. 25. Vásárhely. 26. Nyárádtő. 27. Radnót. 28. Kok. 29. Kolos. 30. Kolosvár.

December. 1. Kolosvár. Állott bé az terminus⁵⁾ magyarországi. 2—7. Kolosvár. Vettem levelet Leydából Verrej Ferencz uramtól. 8. Kolosvár. 9. Kolosvár. Vendékelte meg az fejedelem az török követet. 10. Kolosvár. 11. 12. Gyalu. 13. Kolosvár. Jött egy havasalföldi követ. 14—16. Kolosvár. Adtak hópénzt az több bejáróknak. 19. Kolosvár. Ment haza az úr. 20. 21. 22. Kolosvár. 23. Kolosvár. Érkezett az moldvai követ Grama. Vendékelte meg az fejedelem az havasalföldi követet. Betegedett meg Apafi uram. 24. 25. Kolosvár. Küldött az úr levelet. *Jelentette Szalánczi uram, hogy az fejedelem Balásiné asszonyom leányát nekem akarja szerezni*⁶⁾. 26. Kolosvár. Küld-

¹⁾ Úgy látszik, hogy ezen hónapnak 5-dikén Haller a fejedelemtől elment, és 13-dik napján ide jött hozzája. *Benkő jegyzete.*

²⁾ Titkos jegyekkel írva.

³⁾ Titkos jegyekkel írva.

⁴⁾ Úgy vehetni észre, hogy az első két napokon u. m. 19. és 20-dikán nem volt az fejedelem Fejéregyházon; hanem Udvarhelyen maradván Haller Gábornak szabadságot engedett, hogy maga fejéregyházi jószágába előre lemenjen. *Benkő jegyzete.*

⁵⁾ Terminus celebrationis judiciorum. *Benkő jegyzete.*

⁶⁾ Titkos jegyekkel írva.

tem levelet az úrnak. Érkezett bé Constantinopolisban az török császár, az persa ellen való hadból. 27. Kolosvár. 28. Fenes. 29—31. Kolosvár. Ez esztendőben az bor igen szűkőn lett egész Erdélyben, mivel az fáját pünkösdben megvette az hideg.

1636.

Ez esztendőbeli járásim és derekas dolgaim hol esnek, arról való számtartásom.

Januarius. 1. Kolosvár. 2. Szászfenes. 3. Gyalu. 4. Oláfenes. 5. 6. Torda. 7—9. Szent-Mihályfalva. Jött Bagotai Miklós az úrlól Szent-Mihályfalvára az kántor-pénzzel és egy veres dolmánynyal. 10. Torda. 11—13. Kolos. 14. Szovát. 15. Méhes. 16. Szent-Péter. Fordítottam velem az fejedelem egy német levelet, melyben az saxoniai herczegek népének megveretéséről és az császár hadáról irtak. 17. Szent-Péter. 18. Szent-Pál. Láttattott szivárvány. 19. Szent-Pál¹⁾. 20. Gyalakuta. Az hír nélkül való járásomért pirongatott az fejedelem. Belényes és Várad táján igen nagy villámás és csattogás volt, és egyéb sok csudák láttattanak. 21. Szent-Demeter. Volt az Huszár Mátyás uram lakodalma, melyben hatod magammal fogtam az szövétneket. 22. Szent-Demeter. Ajándékoztak egy keszkenővel az menyasszony nevével. 23. Vásárhely. 24. Ölves. 25. Czege. 26. Szamos-Ujvár²⁾. 27. Szamos-Ujvár. Hozták meg, az öreg Bethlen István az törökökhöz ment által, hogy haddal jöjjen az mi kegyelmes urunkra. Item: az lengyel királytól jött egy posta, ki azt az hirt hozta, hogy az lengyel király az törökre menni akar Moldva felé. 28. Szamos-Ujvár. Adták meg az hópénzemet. 29. Szamos-Ujvár. Jött udvarhoz az atyám uram. 30. Szamos-Ujvár. 31. Szamos-Ujvár. Ebéden voltam Iklódon Tholdalagi János uramnál.

Februarius. 1—9. Szamos-Ujvár. 4. Küldtem levelet Leydában Decsi Péter uramnak. 10. Dées. 11. Szamos-Ujvár. 12. Iklód. 13. Suk. Temették el Keresden az szegény Bethlen

¹⁾ Négy szó titkos jegyekkel írva, a naplóíró magán titka, melyet az utókorral közleni maga sem akart.

²⁾ Szamos-Ujvár az eredeti naplóban mindenütt *Somos-Ujvár*-nak van írva.

György uram testét. 14—16. Kolosvár. Jött bé az atyám uram. 17. Kolosvár. Ebéd után állott bé az gyűlés az piaczon az kis szent-egyházban. Item: hozták Bethlen István uramnak az ország-nak szóló levelét, melyben az fejedelemre panaszolkodik. 18—23. Kolosvár. 24. Kolosvár. Betegedett meg az vásárhelyi bíró Seocs (Szöcs) István, és éjjel megholt. 25. 26. Kolosvár. 27. Kolosvár. Végződött el az gyűlés és az székely főembereket vendéglette meg az fejedelem. 28. Kolosvár. 29. Szamos-Ujvár.

Martius. 1—6. Szamos-Ujvár. Adták ki az hópénzt. 7. Szamos-Ujvár. Küldtem az inasom által az úrnak levelet. 8—10. Szamos-Ujvár. Hozták bé az lovaikat, küldött az úr levelet, egy pistolt lódingostól. 11—19. Szamos-Ujvár. 20. Déz (Dézs). Holt meg Baczában Mikó Jóseph. 21—30. Dez (Dézs). 24. Ez tájban holt meg Ebeni Sigmond; holott estve csak az lábat fájlaltatván, más nap megholt. 26. Jött az temesvári basának az öcse követségben. Voltam ebéden Kapjanban. Küldtem haza szolgálmat. 29. Vendéglette meg az fejedelem az török követet. 31. Szamos-Ujvár.

Aprilis. 1. Szamos-Ujvár. Ebédre mentem által Iklódra Tholdalagi János uram látogatni. 2. Gycke. 3. Egorbegy. 4. Tóvis. Vittek bé élést Fejérvárra. Küldött az úr nekem egy szürke lovat. 5—7. Fejérvár. Ebéden voltam Vinczen. Veltem egy bokor kés¹⁾, melyet adtam Fejérvizi Péter uramnak. 8—12. Fejérvár. Küldötte meg az úr ő nagysága az kántor-pénzemet²⁾ fr. 62, d. 20. 13—16. Fejérvár. Irtam levelet Kornis uramnak ő nagyságának, hogy az atyám uramtól ő nagyságától az portára elkérne; de az atyám uram el nem eresztett. 17. Fejérvár. Ebéden Sósputakon. 18. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 19. Fejérvár. Gyűlt meg éjjel az város, és égett el 7 ház. 20. 21. Fejérvár. Hallottam, hogy Bethlen István uram ő nagyságát Fejérvárra hozzák Pestről. 22. 23. Fejérvár. Adta meg az fejedelem Szent-György poharát, de az városnak gyűlése miatt félben

¹⁾ Egy bokor kés = egy pár kés, azaz kés és villa. Így használták e korban a bokor szót, pár értelemmel a bokor keztyű, bokor esizma, bokor pisztoly stb. kifejezésekben is.

²⁾ Ugy hiszem, hogy az efféle kántor-pénzt Haller Gábornak az atyja rendelte volt a jószág jövedelméből. Benkő jegyzete.

hagyta az vigasságot. Égett meg az városban 63 ház, avagy még több, az mint némelyek mondják. 24—29. Fejérvár. Jött ide az úr és mentem ki ő nagysága eleiben. 30. Fejérvár.

Május. 1—3. Fejérvár. Ebéden Herepén. 4. Fejérvár. Ment el az úr Szent-Pálra, kísértem el egy kevéssé. 5. Fejérvár. Indult meg az fejedelemnek ő nagyságának nagyobbik fia az Rákóczi Pál ő nagysága temetésére. 6. Fejérvár. Ebéden az oláh barátok klostrománál Dálya mellett. 7. Fejérvár. 8. Fejérvár. Az füelő helyen sátor alatt. 9. Fejérvár, küldöttem ki az lovaikat füre; kezdettem az bibliát ujólag elől olvasni. 10—14. 15. Ebéden Tátéban, estve Fejérvárat. 16. Fejérvár. 17. Ebéden az Sebes mellett az loaknál, estve Fejérvár. 18—20. Fejérvár. Jött Havasalföldéből követ. 21. Fejérvár. Küldötte bé az úr szolgáját éléssel, attól nekem egy veres, válban vágott kaftánnal bérelt mentét. 22—24. Fejérvár. Ebéden Miháczfalván. 25. Fejérvár. Jött bé az úr. 26—28. Fejérvár. Állott bé az gyűlés. 29. 30. Fejérvár.

Junius. 1—5. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 6. Fejérvár. Lött vége az gyűlésnek. 7. Fejérvár. Bizott az fejedelem két agarat reám. 8. 9. Fejérvár. Ment haza az atyám uram. 10. Benczencz. 11. Algyógy. Volt az Feltolti György lakadalma, ki vette Kún István uram leányát. Adtam ajándékban 2 tallért. Voltam részeg. 12. Algyógy. 13. Ebéden Csórán Barsai Sándor uramnál, estve Szász-Sebesben^{*)}. 14. Hazak. Ebéden Szerdahelyen. 15. Mihályfalva. Szalánczi István uram ő kegyelme adta meg középső leányát Thordai Ferencz uramnak. Fejedelem képe Allia Sámuel uram, Máthé vajda követi is ott volt, ki ígért nekem egy szövegre (süvegre) való nustot. 16. Mihályfalva. Adtam ajándékban két tallért. 17. Fejérvár. E tájban Párducz Lukács vagy 200 magával beütött és urunk Huszt alatt lévő népét felverte, két hadnagyot megölt, Balogh Mihált és Mezes Andrást. 18. 19. 20. Fejérvár. 21. Fejérvár. Ebéden

^{*)} Ugy itélek, hogy Haller Gábor itt a fejedelemtől, ki Fejérvárra ment, elvált, és a mihályfalvi lakodalomba menván, nem elébb, hanem 17-kén ez hónapnak ment a fejedelemhez Fejérvárra. Benkő jegyzete.

Sóspatakon. 22. Fejérvár. Küldött urunk ő nagysága adósságomban 600 tallért felmenő deákoktól. 23. Vincz. 24—27. Gyógyi feredő. 28. Bábolna, onnét estve Aranyra mentem. 29. Bábolna. 30. Szászvároson ebéden, háltunk Felső-Kenyeren.

Julius. 1—2. Fejérvár. Jött bé az nagyobbik úri ő nagysága Magyarországból. Item: az Pap Márton lakodalmá lőtt meg. 3—8. Fejérvár. Adott az úr egy deres gyermek lovat. 9. Dálya. 10. Ebéden is Dályán, estvére Fejérvárra. 11. 12. Fejérvár. Kezdtém tanulni Bisterfeldius uramtól. 13. Fejérvár. 14. Fejérvár¹⁾. Ment az atyám uram Fejéregyházára innét. Item: értetem meg, hogy 26. praesentis az vármegyének fel kell ülni és székes helyekre menni, hogy onnét indulhassanak, az hová az szükség kívánja. E tájban Magdeburgum alatt veretett meg teljességgel az Saxo hada. 15. 16. Fejérvár. Hozták bé fűről lovaimat, és azokban hármat két szolgálammal együtt Szent-Pálra haza küldtem. 17. 17. Fejérvár. Zsendült szőlőt hoztak Váradról. 19. Ebéden Tátén, vacsorán Fejérvár. 20. Fejérvár. Küldtem az atyám uramnak Inesitől levelet. 21. 22. Fejérvár. Hoztak élést Szent-Pálról. 23. Egy török tánczolt kötélén. 24. Ebéden Miháczfalván, estve Fejérváratt. 25. Fejérvár, adták ki az hópénzt, küldtem levelet az úrnak ő nagyságának Nagy István nevű szolgájától. Jött az német császártól követ. 26. 27. Fejérvár. Vöttem Fitter Sigmondtól egy bokor pistolt tokostól 11 talléron. 28. 29. Fejérvár. Jött bé az atyám uram ő nagysága. 30. Kutyfalva. 31. Ebéden Dályán, estve Fejérváratt.

Augustus. 1. Fejérvár. 2. Ebéden Vajasdon, estve Fejérváratt. Hoztak levelet Toroniából Vereci Ferencztől adósságom felől. 3. Fejérvár. Hoztak levelet Havasalföldéből egy boértól, mely egy nüstöt is küldött ajándékon. Volt igen nagy szél, mely sok háznak fedelét elrontotta. 4. Fejérvár. Medgyes táján oly nagy jégeső volt, hogy az szőlőket mind elverte, az emberek is elbúttak előle. 5—9. Fejérvár. Ebéden Herepén. 10—12. Fejérvár. Fűrjéztém karulylyal²⁾ magam legelsőben.

¹⁾ Ide az író ezt jegyzette volt fel: „Expediálta Urunk az követeket Budára, kik közül Szalánczi István uram fő“. De kivonván ezen szót, ezt írta utánna: Elhaladott. *Benkő jegyzete.*

²⁾ *Karuly* a *karvaly* madárnév népies kiejtése.

Volt szemben az fejedelem az moldvai követtel. 13. 14. Fejérvár. Ebéd után vadásztunk Vajasd felé. 15. Fejérvár. Öntöttek nagy harangot az Kender-Várban az debreczeniek számára. Küldött az úr az inasom alá egy paripát. 16. Ebéden Sóspatakon, estve Fejérváratt. 17. 18. Fejérvár. Eresztettem Inesi Mihály nevű szolgámat Magyarországból két hétre. 19. Vingárt. 20. Kutyfalva. Ebéden Dályán. 21. Ebéden Dályán, estve Fejérváratt. 22. 23. Fejérvár. Jött bé az atyám uram ő nagysága. 24—26. Fejérvár. 27. Tövis. 28. Haraszton, ebéden Enyeden. 29. Kolos, ebéden Tordán. 30. Szamos-Ujvár, ebéden Széken. 31. Szamos-Ujvár.

September. 1—2. Szamos-Ujvár. Küldtem az úrnak levelet, melyben állapotomnak változtatása felől írtam. 3. Kolos. Ebéden Bonczidán. 4. Fel-Vincz, ebéden Tordán. 5. Tövis, ebéden Orhón. 6. Fejérvár, ebéden Gáltón. 7. Fejérvár. Küldött az úr levelet, melyben állapotom felől való levelemre tett választ. 8. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 9. Fejérvár. Jött bé az atyám uram. 10. Fejérvár. Az fő emberek gyűltek bé, kikkel az fejedelem tanácskozott az tábor felől. 11. 12. Fejérvár. 13. Miháczfalva. Hagytam el az bejáróságot^{*)}. 14. Ebéden Mikeszázán, Királyfalvi János uramnál, estve Darlaczon. 15. Dános. 16. 17. 18. Fejéregyház. 19. Ebéden Oláh-Sákonon, estve Gyalakután. Indult el Fejérvárról az fejedelem asszony. 20. Ebéden Fintaházán, estve Szent-Pálon. 21—23. Szent-Pál. Indult meg az fejedelem ő nagysága Fejérvárról az táborban. 24. Szent-Pál. 25. Hadrév, ebéden Orosziban. 26. Szállottunk táborban Keresztes mezejére. 27. Keresztes mező. Tétetett az atyám uram ő nagysága vármegyék generálisává; Kassai István uram tábori bírónak. 28. Keresztes mező. Az Böjti István kapitánsága veszett egybe az longyelekkel, mely miatt az egész tábor felzendült, egynéhány ember is veszett és sok sebes esett. 29. Keresztes mező. Urunk ő nagysága jött ki az táborban Tordáról, minek-

^{*)} Ámbár Hüller Gábor ekkor a bejárói hivatalnak végét vetett, és a fejedelem mellől elment: méltó mindazáltal a napszámokat és helyeket írásból ide kisedni, a törökkel következett hadakozás folyásának értésére. *Benkő jegyzete.*

utánna az országot bizonyos okból egybegyűjtötte volna, melyben végezték, hogy eleiben menjünk az budai vezérnek. 30. Keresztes mező.

October. 1. Keresztes mező. Jött Havasalföldből követ, ki által Havasalfölde Erdély mellé csatolta magát. Alia Sámuel székely generalissá tétetett. 2. Szász-Lóna mellett való mezőn. 3. Nagy-Kapus és Közép-Kapus között. 4. Hunyadi mezőn. 5. Kis-Sebesnél. 6. Baratkánál. Az török 7000 magával*) Kornis Sigmond uramra Szalontához reá jött, ott megharcoltak, az törököket megfutamtatták és mindaddig üzték, míg az jancsárra, kik lesben voltak, jutottak, kik az magyarokat visszavetették és megfutamtatták. Az törökben sokkal is több vészett, hogysen az magyarokban. Ibráni uram az hajdúsággal menten bátat adott, sőt még az magyarokat is fosztották. Károli Péter is az többi között ott vészett, Vér András és Csomaközi. 7. Örvendnél. 8. Váradnál. Mindennap török rabokat hoztak az táborban, kik között igen fő törökök voltak. 9. Váradnál. Székely csata ment ki. Gyerőfi János szökött el, és Toroczka István. 10. Váradnál. Egész éjjel fegyverben voltunk az töröktől való félelmünkben. 11. Váradnál. Fogtak el egy portai csaust az jeneiek, mely sok levelekkel jü volt az vezérhez az portától. 12. Váradnál. Indult meg az török tábor Gyulától Lippa felé jó hajnalban. Inesi jött meg, de meg elment. 13. Váradnál. 14. Tulkodnál. 4 mélyföld Váradhoz. 15. Talposnál. 1 mélyföld. 16. Jenőnél. 3 nagy mélyföld. 17. Jenőnél. Látogattam meg az várat. 18. Jenőnél. Kéreztem az úrtól ő nagyságától csatára, de gondolkodásra halasztott. 19. 20. Jenő. 21. Mentünk Lippa felé az vezér ellen az hadnak nagyobb részével, az fejedelem ő nagysága Jenőnél maradván, Kornis Sigmond uram volt előttünk járó generalisunk. Háltunk egy falunál Jenőhöz egy mélyföldnyire. 22. Palésésnél. Lippához egy mélyföldnyire. 23. Palésésnél. Az vezér küldött az táborban követeket az békesség felől, és közölünk is mentek Kemény János, Farkas Ferencz uramék. Láttam egy hegyről Lippát és az török tábor. 24. Az esők miatt kellett megtérnünk Jenő felé, háltunk egy kis mélyföldnyire Jenőtől. Éjjel igen nagy

dörgés és villámás lőn. 25. Jenő. Az tábor maradt az előbbeni hálásnál. 26—28. Jenő. Az atyám uramat többekkel együtt küldötte urunk ő nagysága Lippához az vezérhez követségben. Item: hallottam, hogy Máthé az havasalföldi vajda Chinán basát megverte. 27—31. Jenő.

November. 1—6. Jenő. 7. Szebes mellett. 8. Deákfalva mellett. 9. Csucs mellett. 10. Keresbányán alól. Hoztak Tholdalagi Jánostól az úrnak levelet; kit urunknak adtam mások tanácsából. 11. Lunkoy mellett. Az havasalföldi követ adta meg az vajda és az ország levelét, melyben fejek fenállottáig való hűségeket ígrik. 12. Az Kaján torkában. 13. Az Kaján torkában. Küldtem Galsai Mihált Szent-Pálra élésért. 14—16. Az Kaján torkában. Küldött az úr levelet Kosztoláni Farkas uramtól, hogy Szent-Pálra menjek. 17. Ebéden Bakaiban, estve Borberekén. 18. Ebéden Karácsonfalván, estve Szépmezőn. 19. Ebéden Dombón, estve Szent-Pálon. 20. 21. Szent-Pál. Nyulászni voltam ki Rádai urammal. 22—26. Szent-Pál. Voltam nyulászni az Domaklára. 27—30. Szent-Pál.

December. 1. Szent-Pál. Voltam nyulászni Kapus felé. 2—5. Szent-Pál. Jött haza Küküllő vármegye az hadból; az többit is haza bocsátotta mind urunk ő nagysága. Az békesség az fejedelem ő nagysága között és Bethlen István uram között hogy végbe ment volna, értettem. Az vezér is Budába bészállott. De mint értettem, az békességnek conditiója még az császár akaratjában nagyon, ha confirmálja. 6. Szent-Pál, voltam nyulászni. 7. Szent-Pál. Ebédre hivatott Csapóra Szalánczi László uram, de el nem mentem. 8—12. Szent-Pál. Vásárhelyi jött meg az úrtól Tomesvárról. 13. Szent-Pál. Voltam nyulászni Kosztoláni és Nagy Ésjás uramékkal. 14. 15. Szent-Pál. 16. Pete. Nyulászni voltam Rádai uramékkal. 17. Szent-Pál. Áradott meg az Maros. 18—26. Szent-Pál. Voltam nyulászni. 27—29. Szent-Pál. Jött meg az úr ő nagysága. 30. 31. Szent-Pál. Az moldvai és az deres paripáimat vitték Méhesre tartani. Az úrnak neheztelését értettem oly okból, hogy Herczeg Sigmond uram szállott valamit, melyet ő nagysága azt gondolta, hogy én irtam meg. — Ez esztendőben oly szűki volt az szénának az nagy szárazság miatt, hogy ilyen Erdélyben nem értek.

*) Annakutána az író ezt jegyzette ide: többen voltak. — Benkő jegyzete.

1637.

Eszterdöbéli járásim és emlékezetes dolgaim hol esnek, arról való számtartásom, melyet minden embereknek Isten szerencsésse tegyen.

Januarius. 1—5. Szent-Pál. 6—8. Fintaháza. 9. Ebédén Czikmántoron, éjjel Hétúron. Az szászok felháborodásokról hallottam. 10 11. Fejéregyház. Bethlen János uram hivatott lakodalomban. 12—15. Fejéregyház. Küldöttem bé az úrnak ő nagyságának állapotom felől való levelecskét. 16. Fejéregyház. 17. Réten, ebédén Volkácson. 18. 19. Réten. 20. Ebédén Segesvárrat, Borbély Mihálynál, éjjel Nagy-Szőiörsön. 21. Ebédén Honderfon, éjjel Szent-Pálon. 22. 23. Szent-Pál. Voltam nyúlászni. 24. Szent-Pál. 25. Ebédén Iklandon, estve Szengyelben. 26. Szamosfalván. 27. Kolosvár. Bethlen János uram házassult. 28. Kolosvár. 29. Gerend. 30. Széplak. 31. Csapafalván. Éjjel volt földindulás, vasárnapra viradólág.

Februarius. 1. Csapafalva. 2. Felső-Bánon. 3. Fejéregyházatt. Bethlen uramék voltak vendégi az úrnak. *Álmomban Mósés az égből leindulván és üstökön akarván ragadni, büneimért fenyegetett, melyre megijedvén, imádkoztam Istennek álmomban, és menten az felgerjedit bujaságtól megszüntem¹⁾.* 4—6. Fejéregyház. 7. Ebédén Holdvilágon, estve Jövedicsen. 8. Ebédén Jövedicsen, estve Szent-Mártonban. 9. Ugra. 10. Ebédén Kapuson, estve Méhesen. 11—13. Méhes. Obiit Imper. Ferdinandus II. annorum 59. 14. Ebédén Budatelnén, estve Máthéban. 15. Máthé. 16. Ebédén Encsen, estve Máthéban. 17. Ebédén Czegben, estve Méhesen. 18. 19. Méhes. 20. Ebédén Kapuson, estve Sospatakon. 21. 22. Fintaháza. Vettem egy szerdes gránát dolmánt fel. 23. Fintaháza. 24. Ebédén Pródon, estve Fejéregyházatt. 25. Fejéregyház. 26. Domád. Az fejedelemmel egyeztünk meg²⁾. 27. Ebédén Sároson, estve Medgyesen.

¹⁾ Titkos jegyekkel írva.

²⁾ Ekkor a fejedelem országgyűlésre menvén, mind Medgyes városában volt, Szent-György havának második napjáig, ha tovább nem. *Benkő jegyzete.*

28. Medgyes. Az hold fenn látszott dél előtt, holott még félig sem tölt volt meg.

Martius. 1—4. Medgyes. Kezdetett az ország gyűlése, melyben az atyám uram ő nagysága praesidenssé tétetett. 5—6. Medgyes. Vásárhelyi Istvánnak az 4 tallért, melylyel Belgiumban adós voltam, adtam meg. Kérek vala az úrtól 4 tallért, de nem ada, azt felelvén, hogy az oda fel való adósságomból semmit is nem ad. 7—11. Medgyes. Hallottuk, hogy az tatár hám megverte Cantamirt. 12—17. Medgyes. Az böjtön¹⁾ való borított hagytam el, de nem fogadáshól. 18—20. Medgyes. Kezdetik az tavasz. Felettébb kemény és hosszú tél, minéműt öreg emberek is nem említettek. Lónát nyerte el az fiscus Haller Györgyné asszonyomtól, 21. Medgyes. Holt meg az szegény Mikó Mihály. Vége lőtt az gyűlésnek. 22—24. Darlacz. 25. Ebédén Holdvilágon; estvére az fejedelem parancsolatjából vissza kelletvén térnünk, jöttünk Darlaczra. 26—29. Medgyes. Jött az új budai vezérnek az öcse követségben. Item: Haller Péter uram jött meg az portáról. 30. 31. Medgyes.

Aprilis. 1. Medgyes. Hozták meg urunknak, hogy Pázmán Péter az cardinal két hét előtt megholt nagy kinnal. 2. Ebédén Gálfalván, estve Szent-Pálon. 3—5. Szent-Pál. Mára viradólág hó esett. 7. Szent-Pál. 8. Ebédén Bonyhán Alia Sámuel uramnál, a hun elsőben raspiát ittam, estve Ebesfalván. 9—12. Fejéregyház. Mára viradólág elsőben hallottam dörgést ez esztendőben. 13—25. Fejéregyház. Ment el az úr szent-mártoni székére. 26—28. Fejéregyház. 29. Gyalakuta. 30. Ebédén Fintaházán, estve Szent-Pálon.

Majus. 1. Szent-Pál. Voltam nyúlászni. Jött meg ebéd után az úr Fejérvárról. Adtam el az török lovamat fl. 60. 2—4. Szent-Pál. Az úrnak adósságom felől való levelet beadván és egyéb állapotomról megtalálván, nagy haragját indítottam magamra; meg is szidogatott rátúl²⁾. Füre bocsátották ki az lova-

¹⁾ Böjtöt ír Haller Gábor úr, de a római szentegyház böjtjét már elhagyta volt, és az helvétziai vallástételt követte. *Benkő jegyzete.*

²⁾ Titkos jegyekkel írva.

kat. 5. Szent-Pál. Az kolcsár Hörváth János megházasodván, az úr csinált lakodalmat benn az várban. *En az asztalnál nem ültem* *). 6. 7. Szent-Pál. 8. Fintaháza. Az atyám uram ő nagysága jobbágyinak számát irtam fel. 9. Ebéden Gyalakután, estve Fejéregyházalt. 10. Sárpatakon. 11. Longodár. 12. Réten. 13. Ebéden Szent-Lászlón, estve Darlaczon. 14. Jövedics 15. Szent-Pál. 16. Szent-Pál. Adott ki az úr ő nagysága az jószágból részet: úgy mint, fintaházi, görgényi, bodoni, lörinczfalvi, lukafalvi, kis-szölösi, gerebenesi, gyalakuti portiókat, és Longodárt, násznánfalvi portiót is, ha törvénnyel elnyerhetem; de én semmire nem köteleztem magamat. 17. Fintaháza. Magyar Lörinczet itt való házamnál rendeltem bírónak. 18. Fintaháza. Estve 8 órakor tájban hosszú sarló forma fejér jel látszott az égből, kinek az egyik végén csillag tetszett. Dinnyét vettem. 19. Gyalakuta. 20. Fintaháza. Vettem egy török lovat ménlónak fl. 25. 21. Fintaháza. Bocsatottam az ménlovat az ménes köziben. 22—24. Fintaháza. Az kis-szölösi jobbágyim foglalt pénz jó akarajokból adtak fl. 5. 25. Fintaháza. Fogadtam bé inasnak az szent-mártoni Nagy Lörinczné fiát. Két hordó bort vétettem fl. 33. den. 20. 26—31. Fintaháza. Lött hóharmat.

Junius. 1—2. Fintaháza. 3—8. Gyalakuta. 9. Fintaháza, a die 17 martii ad hodierni diei vesperam abstinui a vino. 10. 11. Vásárhely. Volt törvényes szék. 12—17. Fintaháza. 18. Dombó. 19. Ebéden Szépmezőn, estve Szent-Miklós. 20. Ebéden Mikefalván, estve Fintaházán. 21—23. Fintaháza. 24. Bodon. 25. Ebéden Vásárhelyt, estve Gerebenesen. 26. Ebéden Kapuson, estve Fintaházán. 27—29. Fintaháza. 30. Szent-Gerlicze.

Julius. 1. Ebéden Galfalván, estve Sárdon. 2. Ebéden Sárdon, estve Szent-Erzsébeten. 3. Ebéden Gyalakután, estve Fintaházán. 4—10. Fintaháza. 11. Gerebenes. 12—17. Fintaháza. 18. Obiit beatae memoriae Gregorius Apafi mihi amicissimus. 19—22. Fintaháza. 23—27. Gyalakuta. 28. Fintaháza. 29. Ebéden Ádámoson, estve Karácsonfalván. Az havasalföldi tábor mellé számtalan sáska szállott. 30. 31. Fejérvár.

*) Titkos jegyekkel írva.

Augustus. 1. Fejérvár. Állottam udvarhoz. 2. Fejérvár. 3. Ebéden Gáltón, estve Fejérváralt. 4. 5. Fejérvár. 6. Ebéden Drombáron, estve Fejérváralt. 7—13. Fejérvár. Szilvásiné asszonyom küldött 100 forintot és egy szederjes skarlát czafragot. 14—16. Fejérvár. Gyóntam meg. 17—21. Fejérvár. Adták ki hópénzemet. 22. Ebéden Gáltón, estve Fejérváralt. Infortunatus dies. 22—27. Fejérvár. Vettem fel egy veres foszlán atlatz dolmánt, mely tölt fl. 22, d. 35. Doctor Leóval gyógyítottam magamat. 28—31. Fejérvár.

September. 1. Fejérvár. Az arena esett reám. 2. Szépmező. 3. Ebéden Abosfalván, estve Fintaházán. 4—8. Fintaháza. 9. Gyalakuta. 10. Ebéden Segesvárralt, estve Miklóstelkén. 11. 12. Longodár. 13. Ebéden Nestáton, estve Olczánán. 14. Ebéden Bolyában, estve Musnán. 15. Ebéden Jövedicsen, estve Fintaházán. 16. 17. Fintaháza. 18. Bonyha. 19. Ebéden Galfalván, estve Zsitvén. 20. Ebéden Csesztvén, estve Fejérváralt. 21—25. Fejérvár. 26. Ebéden Borbándon, estve Fejérváralt. 27—30. Fejérvár.

October. 1—2. Fejérvár. 3. Ebéden Miháczfalván, estve Fejérváralt. 4. Fejérvár. Csináltattam egy kék failandis dolmánt és mentét. 5—8. Fejérvár, ebéden Sárdon. 9—10. Fejérvár. Állott bé az ország gyűlése. 11. 12. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 13—15. Fejérvár. Az fejedelem ő nagysága szállította külön az nagyobbik fiát. 16. Fintaháza, ebéden Szépmezőn. 17. Fintaháza. 18. Delő. Váraljaitól az tisztartómtól vettem számat, és sokban marasztottam adóssá. 19. Vesszős. Ebéden Babahalmán. 20. Hóldvilág, ebéden Monoron. 21. Nagy-Csüged, ebéden Csanádon. Az úr Lengyelországból érkezett meg Fejérvárra. 22. Fejérvár. Ebéden Ohában, a hun szólalkoztam egybe az konyhamesterrel Gilánival az farkashús felett. 23—27. Fejérvár. 28. Dálya. 29. Fejérvár, ebéden az vingárti erdőn, veretett urunk két medvét, 6 farkast, 3 rókát, egy őzet és nyulakat. Havasalföldből érkezett követ. Maurer ment az portára. 30. Fejérvár. Praedicatio után volt szemben urunk az követtel. 31. Fejérvár. Az havasalföldi követet megvendégelvén az fejedelem bocsátotta el, és estve az inasok között verekedett.

November. 1—2. Fejérvár. Szalánczi uramat az portára expediálta urunk. Estve volt az nagyobbik fia vendég. 3. Ebéden Karácsonfalván, estve Szépmézön; jó reggel Fejérvárra érkezett Logofet Marko az havasalföldi követ, ki az töröknek az Dunán általköltözését hozta meg. 4. Ebéden Bolkácson, az hova érkezett havasalföldi posta. Vacsorán Küküllőváratt. 5. Ebéden Veszősön, estve Szent-Mártonban. 6. Ebéden Ranóton*), estve Szent-Pálon. 7. Ebéden az Domaklán sátor alatt, estve Vásárhelyt. 8. Vásárhely. 9. Ebéden Bándon, estve Szent-Péteren. 10. Ebéden Czegében, estve Szamos-Ujváratt. 11. Ebéden Szamos-Ujváratt, estve Gyekében. 12. Ebéden Kis-Czégen, estve Ölyvesen. 13. Ebéden Szabédon, estve Vásárhelyt. Volt menydörgés. 14. 15. Vásárhely. Érkezett urunkhoz az budai vezér követi. 16. Fintaháza. 17. Ebéden Szent-Györgyön, estve Vásárhelyt. 18. 19. Vásárhely. 20. Ebéden Ákosfalván, estve Szent-Demeteren, az hol urunk ő nagysága atyám urammal való állapatom felől beszéllett velem. Fejér Gáspár éjjel az urunk házában ment bé vizelleni. 21. Ebéden Hétúron, estve Segesváratt. 22. 23. Segesvár. Kéreztem urunktól Moldvába. 24. Keresd. 25. Ebéden az keresdi erdőn, estve Segesváratt. Jött hír az moldvai vajda elfutásáról. 29. Segesvár. Száva jött ide. 30. Segesvár.

December. 1. Segesvár. Az bójárókban Lázárt és Szalánczit tötték az kalitkában. Contradicáltam az osztózás ellen. 2. Segesvár. Ebéden Búnon Bethlen János uramnál. Egy erdei kan ijesztett meg. Barcsai Sándort tötték az kalitkába. Az moldvai vajda el nem ment. 3. Segesvár. Ebédet ettünk az segesvári erdőn. 4. 5. Segesvár. Ebéden a segesdi erdőn. 6. Adták ki az hópenzt. 7. Szász-Dálya, az hova Tholdalagi Mihály úr, Kemény János úr és az többi, kik az havasalföldi vajda segítségére expediáltattak volt, érkeztek meg. Ebéden az sárpataki erdőn. 8. Szász-Kézd. 9. Szász-Keresztur. Ebéden az zoltáni völgyön. 10. Nagy-Szölös. Ebéden Segesváratt. 11. Fintaháza. Ebéden Zágorban. 12. Fintaháza. Az magyarországi had jött bé 3020. 13. Vásárhely. 14. Régen. Ebéden Szent-Ivánon Kékedi uramnál. Régenbe hoztak hírt az hadaknak illetlen magok viseléséről.

*) Radnóton.

15. Teke, ebéden Bátoson. 16. Szamos-Ujvár, ebéden Lekeneczen. Reggel küldött urunk ő nagysága tölem Bornemisza Pál uramnak egy fedeles aranyas kupát. 17—20. Szamos-Ujvár. 21. 22. Bonczida. 23. Kolosvár. Az Bonczidára való menésemért az fejedelem neheztellett reám. 24. 25. Kolosvár. Az fejedelem gyónt meg. Én köszöntöttem az fejedelmet bójárok képében. 26. 27. Kolosvár. Éjjel az fejedelem verte meg mind az két asztalnokját egynéhány udvarlókkal együtt. 28. Kolosvár. 29. Ebéden Szász-Fenesen, estve Gyaluban. 30. Ebéden az gyalui erdőn, éjjel Gyaluban. 31. Kolosvár. Ez esztendőben kerti veteménynek kiváltképen való szűki volt, gabonának is sok helyeken, kiváltképen tavaszi veteménynek, nekem borom is nem lőtt.

Anno 1638.

Ez esztendőbeli járásim, hallásim hon lesznek, Isten kegyelmességéből, arról való számtartásom, kit hogy Isten jó egészségben elmulatnom engedjen, ő felségét teljes szivemből imádom.

Januarius. 1. Kalyán. Urunk ő nagysága neheztellett reám váradi útjának kimondásáért. 2. Ebéden Gerebenesen, estve Maros-Kereszturott. Morgó gazdám asszony volt. 3. Fintaháza. 4. Ebéden Kerelön, estve Petében. Ebéden Bergenyesen, estve Fintaházán. 6. Fintaháza. 7. Maros-Vásárhely. Volt törvényes szék. Tholdalagi uramnál voltam ebéden, a holott Huszár uramnak az asszonynyal együtt leánya felől való akarátját ő kegyelme jelentette. Az Gyalakuti Lázár urammal való peremet szállítottam le. 8. Maros-Vásárhely. Vendéglettem meg Tholdalagi Mihály uramat és több Maros széki nemes embereket két asztalra. 9. Ebéden Tholdalagi Mihály uramnál Koronkában, estve Bergenyesen, a holott szolgálmat megriogattam. Váradi ment el. 10. Ebéden Frátán, estve Korpádon. 11. Ebéden Kolosvárt, estve Gyerő-Vásárhelyt. 12. Ebéden Bánfi-Hunyadon, estve Felső-Füldön. Szóllott az atyám uram ő nagysága hozzám. 13. Ebéden Perjén, jöttünk által igen nehezen a Meszesen, estve Krasznán. 14. Ebéden Nagyfaluban Bánffi Sigmond uram házában. Estve Ipon. 15. Ebéden Bályogon Szénási Péter uram házában. Estve Margitán. 16.

Ebédén Apátiban, estve Székelyhidon. 17. Székelyhid. Küldöttük quartélyba lovainkat. 18. 19. Székelyhid. Vendéglette meg urunk az fő embereket, az hol az atyám uram ő nagysága is ittas lévén ajánlotta nekem magát. 20. Diószeg. 21. Ebédén Biharon, estve Váradon. Lötték előnkben. 22. Várad. *). Volt szemben urunk az török követtel. 23. Várad. Ebéd után vadászunk. 24. Várad. Volt az Puigrác Gergely lakodalmá, urunk is jelen lévén, én az urnak botját zablját tartottam. Expediáltatott az budai követ. 25. Urunk vendéglette meg az násznépet. 26. Várad. Ment el az úr Rákóczi György szegény Priny Gábor uram temetésére. Herczegh Sigmond Kolosváratt holt meg guttaütés miatt, kin urunk felettébb bántódott. 27. Az bányában. 28. Várad. Ebédet az bányában. Voltam ittas igen Kún Pál uram házána. 29. Várad. Bort nem ittam. 30. Ebédén Szántón, estve Váradon. 31. Várad.

Februarius. 1. Ebédén Keresztesen, estve Ujfaluban. 2. Bajonban Pethneháziné asszonyomnál, a hon urunk igen viggan mulatott. 3. Ebédén Sákában Rédei Ferencz uramnál, a hun ittas voltam. Estve Komádiban. 4. Ebédén Ácsiban, estve Váradon. 5. Várad ebédén, az hópénzt adták ki tallérul, estve az bányában. 6. 7. Várad. 8. Az bányában. 9. Telegd. 10. Ebédén Topán, Győri Márton házána, estvére Várad. 11. Ebédén Feketetón, estve Sebesben igen ittas Bánfi György uramnál. 12. Ebédén Hunyadon voltam Bánfi Kristófnál, vacsorán Sárvasáron, az fejedelem penig Körösfőn. 13. Ebédén Alsó-Kapuson, pironogatott meg az fejedelem. Vacsorán Gyaluban. 14. Gyalu. Küldtem az tisztartónak levelet. 15. Ebédén az gyalui erdőkön, estve Gyaluban. 16. Ebédén Fenesen, estve Kolosváratt. 17. Kolosvár. Voltam igen ittas Fitter Sigmondnál. 18. Ebédén Bikalján, estve Tordán. 19. Ebédén Mohácson, estve Enyeden. 20. Ebédén Tövisen, estve Fejérváratt. 21. Fejérvár. Adtam bé az fejedelemnek suplicatiot Vizaknán lévő két jobbágyomról, melyet ő nagysága információra bocsátott. 22. 23. Fejérvár. 24. Vincz. 25. Ebédén az vinczi erdőkön, estve Borberekén. 26. Fejérvár. Estve ittas lévén az Boka Péter és egy kocsis házára mentem Kún Pál urammal. 27—28. Fejérvár.

*) Négy szó titkos irás.

Martius. 1. Ebédén Tóháton, estve Monorán. 2. Ebédén az sorostélyi erdőn, estve Kis-Selken. 3. Ebédén Kapuson, estve Medgyesen. 4. Ebédén az nagy-ekemezei erdőn, estve Medgyesen. 5. Musnán. 6. Berethalom. 7. Berethalom. Ajándékozott Bocskai uram egy pár pistolt, én is a kék lovamat. 8. Ebédén az jakabfalvi erdőn, estve Szent-Ágotán. 9. Ebédén Nagy-Sinken, estve Fogarásban. 10—12. Fogaras. Voltam ittas. 13. Fogaras. Holt meg Magyarországon az szegény Alia Sámuel uram himlőben. 14—15. Fogaras. Bocskai István uram tért haza. 16. Fogaras. Urunk ment Köhalomban, engemet hagyott itt fundálni. 17—19. Fogaras. Urunk ő nagysága ígerte kegyelmességét hozzám házasság dolgából asszonyunkkal együtt. 20. Fogaras. Jött meg urunk. 21. 22. Fogaras. Urunk indult meg Fejérvár felé, engemet hagyott az város erősíteni, lovaimnak, szolgálmainak rendelt ő nagysága quartélt Szeben székbén, magamnak itt prebendát. 23—27. Fogaras. Dél után kezdettem lsten kegyelmességéből tizenkettődikszor (mint eszembe jut) az biblia olvasáshoz. 28. 29. 30. 31. Fogaras. Márton Deák az fogarasi udvarbíró hiut komaságra. Adtam ta'l. 2. Ebben az holnapban Olaszországban sülyedt el földindulás miatt 30 város és sok falu, kikben veszett több 50,000 embernél, ugymint die 27. praesentis circa quartam pomeridianam.

Aprilis. 1. 2. Fogaras. Böjtöltem estig. 3. 4. Fogaras. Voltam ebédén a német fő kapitánna igen ittas. 5—7. Fogaras. Voltam ebédén Belényesi uramnál. 8—12. Fogaras. Kezdettem az városnak bástyáinak töltéséhez. Hópénzemet küldé meg Koncz András uram. 13. 14. Fogaras. Voltam praedicator uramnál ebédén. 15. 16. Fogaras. Adtam Maurer úr kezében 8 sing tengerszín kamukára Imperiales 8. 17. Fogaras. Hallottam elsőben menyörgést. 18. 19. Fogaras. Voltam igen rosszúl az gyomrommal. 21—23. Fogaras. Kezdetik Fejérváratt az ország gyűlése. Adtam az német kapitányoknak kölcsön fl. 30. 24—29. Fogaras. Holt meg az fekete lovam. 30. Ebédén Kercsen, estve Dályán, Die 23. Mensis Iujus, in festo nimirum S. Georgii *)

*) Nem csak innen és a felsőbb 1636-dik eszteodöbeli jegyzéséből Hallernek, hanem az tájatt irattatott kalendáriumokból is nyilván látjuk. hogy Szent György napja ezen hónapnak 23-dikjára

in Sard in Comitatu Kikelleo, mandatum Principis e manu Nobilis loci illius turbo eripuit et sursum tulit; Schedam vero in mandato existentem dejecit, sed mandatum nusquam reperiri valuit, quamvis totus pagus convocatus quaesierit; satellitem sepi ita allisit, ut post dimidiam horam vix resurgeret, ceteri prope adstantes vix effugerunt. Hoc mense Turcarum Imperator Constantinopoli contra Persas prodiit.

Majus. 1. 2. Szeben. Vettem egy seregél szörű negyedfű gyermek lovat fl. 25. 3. Szeben. Vettem egy seregél szörű harmadfű gyermek lovat fl. 9. d. 50. Fejérvizi Péter uram szál-lásán voltam ittas. Adattam el az Dorgó lovat fl. 11. 4. Ebéden Holczmánon, estve Gerdályon. 5. Fogaras. Vettem oda haza egy vérce ötödfű gyermek lovat fl. 27. d. 10. 6. Fogaras. Lött hó-harmat. 7. 8. 9. Fogaras. Jött ide Forgács Sigmond uram ő nagysága. 10. Feketealom. 11. Brassó. Mentem fel az város felett való hegyre egy nyugvóban. 12. Veresmart. 13. Köhalom. Ment el Forgács Sigmond uram urunkhoz. 14. Fogaras. Hozták meg az fejedelem adta posztót. Fejérváratt lött vége az gyű-lésnek, melyben végezték, hogy az szászok ellen cselekedett potentiáért az fiscus ne ingerálhassa magát. Item: hogy az szá-szok az régi szokás szerint gazdálkodással tartozzanak. Mikó Jósefné vesztette el Baczá, híre is az vagyon, hogy gyermeke lett volna. Mikes *) fiai szaladtak el, az Tarnóczin leányai el-ragadásáért convincáltatván. Kún Gothárt vesztette el minden jó-szágát, az fejedelmet spoliatornak nevezvén. Az ősszel bójött pénzverőknek búcsú adatott. Az oláhok felől végezték, hogy

tétettetett a régibb időben. Mikor kezdődött légyen 24-dik nap-jára irattatni, a mint ma látjuk lenni, akkor mutatom meg, mi-kor az esztendőnként költ kalendáriumokba bététettetett, de idő jártával ismét kihagyattatott krónikás jegyzéseket, ezen Er-délyi Historiás szekrénynek valamelyik darabjába befér-keztetem, hazánk historiájának nem kevés hasznára s világosi-tására. *Benkő jegyzete.*

*) Volt ez Zabolai Mikes Zsigmond, kinek is János nevű fia maga testvérjeivel együtt erőszakosan ragadta volt el feleségül Kézdi-Szentlélekről Tarnóczy Sebestyénne szép hajadon leányát, Sárát. Bővebben írt erről Szalánczi János siralmas Magyar Króni-kája harmadik könyvének hatodik részében. *Benkő jegyzete.*

fégyvert és öreg szöveget*) ne legyen szabad viselni. 15—19. Fogaras. Volt az holdog emlékezetű Alia Sámuel uram teme-tése. 20. 21. Fogaras. Vettem oda haza egy mén lovat fl. 14. 22. 23. Fogaras. Pünkösöd. 24. Fogaras. Vettem egy szeg kanca lovat fl. 12. 25. Fogaras. Vettem egy pej paripát fl. 24. Adták ki Fejérváratt az hópénzt. 26. Fogaras. Macskási Mihály uram kézfogása volt Bethlen kisasszonynyal. 27. Fogaras. Vallattam meg az longodári jobbágyok felől az királyhalmiakat, de az garátiak és az szász-tyúko iak az királybíró akaratjából el nem jöttek az urunk parancsolatjára. 28. Fogaras. Asszonyunk jött ide. 29—31. Fogaras. Martius, Aprilis, Majus az egész tavasz-szal együtt volt igen száraz, úgy hogy minden vetemények majd kiégtek.

Junius. 1—2. Fogaras. Békéltem meg az köhalmi ki-rálybíróval az praefectus és Gerendi Márton uramék instantiá-jára. Az fogarasi bíró vertem meg. 3. Fogaras. Ment el asszo-nyunk vissza. 4. 5. Haller Péter uram ebéden volt nálam. 6. 7. Az köhalmi királybíró Zachariás deák uram adatta meg az szék-ből egynéhány elszökött jobbágyimat. 8. 9. Fogaras. Az fejede-lem adta posztóból csináltattam dolmánt, melynek szerszáma tölt 8 forintban, 86 pénzben, és egy nyári mentét, melynek szer-száma a bérlésen kívül tölt 14 forintban 75 pénzben. 10. Fo-garas. Urunk levele jutott, kiben hivatván ő nagysága, az foga-rasi töltést félben hagyatta. 11. Ebéden Zolestádon, estve Zá-gorban. 12. 13. Fintaháza. 14. Gyalakuta. 15. Fintaháza. Voltam ittas. Vettem egy lovat, paripát fl. 13. 16. Ebéden Koronkában Tholdalagi Mihály uramnál, az hol beszéllé ő kegyelme bizo-nyosan, hogy egy pásztornak egy fényes ember megjelenvén, parancsolta miket hirdessen, egy kövé és vérré változott ke-nyeret is adván kezében, hogy az fejérvári papnak adná kezében; azon ember Szent Jánosnak mondván magát ret'enetes férgkekről

*) Haller *csevegő szöveget* ír. Hogy itt *öreg* azaz nagy, magos *süveg* értendő, bizonyos. Látjuk Haller *szöveg* leírásából és kiejtéséből, hogy mai *süveg* szavunk gyöke *sző* vagy *szü* (eredetileg *szüv* vagy *szüv*) ige-ny, melyből épen úgy mint *szöveg*-ből *süveg*, képző-dött *süvény* eredetileg *szövény* szavunk is, mely fagalyakból font vagy szőtt kerítést jelent.

jövendőlt, és az részegséget tiltotta kiváltképen *). Ugyan ő kegyelme egyéb tengeri és embereken esett csudákról emlékezők. 17. Fintabáza. Felettébb nagy jégeső lőtt, mely az gerendi, kutyfalvi, ranóti és szentpáli határokat mind elverte. 18. Ebéden Sövényfalván, estve Szépmézön. 19. Ebéden Gáltön, estve Fejérváratt. 20. Fejérvár. Az Tholdi uram lakodalma. 21. Fejérvár. Volt szemben urunk az római császár ő felsége követivel Tasi Gáspárral, meg is vendéglette. 22. Karkó. 23. Ebéden Mirislón, a hová hír jött az hosnai basának az Maroson való által költözéséről Erdőbégnek és Szarvasnak megépítéséért**). Estve Felvinczen. 24. Ebéden Gerenden. 25. Kolos. 26. Ebéden az mezön, estve Kolos. 27. Kolos. 28. Ebéden Bonczidán, estve Szamos-Ujváratt. 29. Ebéden Szamos-Ujvárbán, az hova az Mikos Sigmond egyetmását hozták, estve Désen. Hét órákor tájban holt meg az szegény Kékedi Sigmond. 30. Dés. Ebben az hónapban Ungvár táján oly jég volt, hogy három embert is megölt.

Julius. 1. Dés. Ebéd után ment urunk Szamos-Ujvárra. 2. Dés. Kassai István uram által proponáltatta urunk ő nagysága az mostani gyűlésnek processusát, melyben elsőben az unitaria valláson lévőknak veszekedések egymás közt discutiáltatnak; az után mind az káromkodásért s mind penig az zsidózásért evocatusok ellen fogott ő nagysága ágálatni. 3. Dés. Incipit committorum sessio prima, in qua Sua Illustris Celsitudo per Spectabilem ac Magnificum Dominum Stephanum Haller, parentem meum colendissimum, ambabus partibus proponendi et sententiam suam tuendi permittit facultatem. Tum incipiens Mathias Szeoreos, utpote pars accusatrix laesaque, salutationem habet ad Illustrissimam suam Celsitudinem et Magnates Regnicolas; qua absoluta, Episcopus, Daniel scilicet, idem facit; quibus Illustr. sua Celsitudo per Spectabilem ac Magnificum Dominum Parentem meum gratias agit. His demum factis, Mathias Szeoreos accusationem incipit, cujus haec ferme sententia. Episcopum cum suis sectatoribus avitam et temporibus II. Johannis Regis receptam Unitariam religionem nec observare, nec docere, ideoque Novatorem illum

*) Ezen hír leírása mellé, a napló szélére Haller ezt a szót jegyzette: *Nihil.*

**) Utóbb maga Haller ezt jegyzette ide: *De Gyulát akarja építeni.*

cum suis vocat. Ad quae Episcopus confessionem suam (idem faciente Mathia) delegatis ad istam discussionem iudicibus tradit; leguntur eae omnibus audientibus, et postquam Mathias excopisset, priori illorum confessioni hanc minime respondere, tandem in confessione conveniunt, protestante tamen Mathia aliter disciplinam adversariorum se habere, in qua adoratio et confessio Christi vel prohibeatur omnino, vel reticeatur, vel etiam blasphemetur. Post haec partes emittuntur, cum omnibus illis, qui delegati ad hanc rem non essent, Pastores ipsi etiam, praeter aliquot Illustr. Suae Celsitudinis nobiles, et deliberatio fit, ut quousque se hoc iudicium extendat appareat, an usque ad puniendos Novatores, quod concluditur. Reversis injungitur, ut fassiones suas tradant, Mathiae quidem simpliciter ut Actori, Danieli si voluerit. Faciunt, sed quod illegitimae et intempestae sint fassiones, utrique protestantur. Deliberatur, solennitates judiciales in hoc processu non usurpandas, extraordinariam rem esse. Ita fassiones in vigore suo permanent, leguntur in primis pro Mathiae parte facientes; verum cum magna confusio et inordinatio in illis esset, certis ex delegatis personis Ill. Sua Celsitudo mandat, ut fassiones in ordinem redigant, separantes heterogena, et omnia rite disponant. Tandem tradita in specie disciplina ab Episcopo, surgitur, resque in proximum diem Lunae differtur.

Cum ambae partes perorassent, etiam procerum Unitariorum in persona Dominus Johannes Tholdalagi idem facit, rogans Suam Ill. Celsitudinem, ne concertatio certarum personarum fraudi sibi sit et religioni, affirmant, se D. Christum adorare, et pro Deo vero agnoscere. Quod pronunciatum deinde ab Episcopo explicatur more illorum impio et in Deum contumeliose, Deum vocantes tradita a Patre Deitate. Haec ferme acta diei primi. 4. Dés. Vacsorán voltam Cserény uramnál ittas. Jött bé Lónyai Sigmond uram. 5. Dés. Urunk ment jó reggel Szamos-Ujvárra, én el nem mehettém az estvéli bor miatt, kiért ő nagysága estve pirongatott meg. 6. Dés. Compositio inter dissidentes Unitariorum partes tractata, si inter se concordare possent, ideoque deputati non convenerunt. *Princeps librum a me poscens, dixit: si vinum esset, citius invenires**). 7. Dés. Agitur sessio

*) Titkos jegyekkel írva.

secunda, in qua postulata partis utriusque producuntur, et postquam Episcopus ob pertinaciam graviter ab Illustr. Sua Celsitudine esset objurgatus, facilem ille se quoque ad pacificationem offert. Tandem cum praecipua inter ipsos de directa Christi adoratione esset dissensio, accedentibus ad eam etiam Proceribus Religionis Unitariae, fit consensus animorum. Deliberatur de directa Christi invocatione, non tamen ut summi et aeterni Dei, sed ut qui potestatem benefaciendi a Patre in tempore esset adeptus. Item de baptismatione etiam infantum, idque in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. De Poculo Coenae Dominicae in manus communicantium tribuendo. De blasphemis libris et imaginibus, aut etiam jam rectificatae Unitariae religioni contrariis non scribendis aut imprimendis, ex aliis regionibus inferendis aut servandis, sine speciali Principis consensu; item, si qui tales apud quospiam essent libri, de eorum ad festum Divi Martini proximum in Capitulum Albense delatione, sub poena violationis pacis publicae concluditur. Item, ut cuncti Unitariae religionis Ministri a prima eorum concione secundum hanc formam doceant, et in Synodo Catechismum conscribant revidendam in termino juridicali proximo a Dominis Consiliariis et Assessoribus. Item, poenae executio in contravenientes Summo Magistratui defertur, eaque qualis est violatorum pacis publicae. Mathias pristino honori ac functioni restituitur, amnistia constituitur. Hunc fero in modum in his Comitibus religio Unitaria rectificatur, Suaque Ill. Celsitudo de templo decedit. 8. Ds. Finita Unitariae Religionis rectificatione, blasphemorum in Christum contumeliae examinantur, collata certis personis ab Ill. Sua Celsitudine ad id auctoritate, quae quaestio habita est in Curia Desiensi. 9. Subscriperunt Ill. Sua Celsitudo et Domini Deputati deliberationibus de rectificata Religione Unitaria, itidem et Episcopus ejusdem Religionis cum suis, et Mathias Szeoreos, et Primates sectae illius. Ebéd után mentünk Szamos-Ujvárra. 10. Ebéd Szilváson, estve Désen. 11. Ds. Adták ki hópénzünket, nekem az előbbent is. 12. Ds. Pécsi Simon leányával együtt az szombatosságért sententiáztatott meg. 13. Ebédén Désen, estve Váralján. 14. Ebédén Szász-Nyíresen, estve Désen. 15. Ds. 16. Göcz. Parancsolta urunk ő nagysága, hogy Fogarasban az szombatosokkal dol-

goztassak. 17. Ebédén Gerebenesen, estve Fintaházán. 18. Fintaháza. Lőrincz bírót tettem ki az bíróságból. 19. Fintaháza. Lőrincz bírót tettem adóssá fl. 26, d. 36. 20. Fintaháza. Voltam nyúlászni. 21. Fintaháza. Adtam el az seregél szörű paripámat fl. 28. 22. Fintaháza. Lelt el az hideg. 23. Gyalakuta. 24. Ebédén Segesvárott, estve Szász-Keresztúron. 25. Ebédén Longodáron, estve Fogarasban. 26—31. Fogaras. E tájban parancsolt urunk az hadban való készület felől.

Augustus. 1. Ebédén Köhalomban az királybírónál, estve Királyhalmán Petki uramnál. Jött híre Petki uramnak, hogy az török az Dunán által költözött volna. Az szegény Kékedi uram testét temették Fejérvárratt. 2. Fogaras. Vettem egy barna pej gyermek lovat az fogarasi sáfártól fl. 27. 3—5. Fogaras. Volt Fejérvár körül reggel földindulás. 6. Ebédén Gerdáljon, estve Kürpödön. 7. Ebédén Bolyában, estve Nagy-Selken. 8. Ebédén Tóháton, estve Fejérvárratt. 9—11. Fejérvár. Jött ide az úr. 12—15. Fejérvár. Járultam az Ur vacsorájához. 16. Vingárt. 17. Ebédén az vingárti erdőn, estve Fejérvárratt. 18. 19. Fejérvár. 20. Ebédén Lámkereken, estve Fejérvárratt. 21. 22. Fejérvár. 23. Ebédén Benedekiben, estve Fejérvárratt. 24. Fejérvár. Voltam vacsorán Rákóczi uramnál ő nagyságánál. Hoztak élést. 25—30. Fejérvár. Adták ki az hópénzt. 31. Fejérvár.

September. 1. Bervén. E tájban sáskák jöttek bé Szebenhez, de Havasalföldébe visszatértek. 2. Ebédén Miháczfalván, estve Fejérvárratt. 3—6. Fejérvár. 7. Fejérvár. Bethlen Ferencz uram tételett fő hopmesterré. 8. Fejérvár. 9. Ebédén Drombáron, estve Fejérvárratt. 10. Fejérvár. Garázda István urammal componáltam, közbírák Ercei Tholdalagi Mihály uram és Lázár György. Az moldvai vajda követi érkezett bé Soldan. 11. Fejérvár. Lött szemben urunk az moldvai követtel. Az havasalföldi követ jött bé. 12. Fejérvár. Praedicatio után lött szemben urunk az havasalföldi követtel. 12. Fejérvár. Az edictumot olvasták el. 14—16. Fejérvár. 17. Szépmező. 18. Ebédén Pócsfalván, estve Fintaházán. 19—23. Fintaháza. 24. Gyalakuta. 25. Ebédén Gyalakután, estve Fintaházán. 26. Fintaháza. 27. Ebédén Petében, estve Magyar-Délön. 28. Ebédén Sósptakon, estve Fintaházán. Holt meg Váradí Benedek nevű szolgám. 29. 30. Kis-görgényi szőlő alatt.

October. 1. 2. Kis-görgényi szőlő alatt. 3. Ebéden az kis-görgényi szőlő alatt, estve Fintaházán. 4—8. Fintaháza. 9. Ebéden Gyulason, estve Bábahalmán. 10. Ebéden Herepén, estve Veszösön. 11. Monora. 12. Ebéden monorai erdőn, estve Szépmezőn. 13. Ebéden Zsitvén, estve Veszösön. 14. Ebéden Királyfalván, estve Dicső-Szent-Mártonban. 15. Ebéden Mikefalván, estve Fintaházán. 16. Vásárhely. Az gazdám megveréséért kiáltott tolvajt reám. 17. Vásárhely. 18. Ebéden az bándi mezőn, fürjészttem, estve Bándon. 19. Ebéden Pakoczá, estve Szent-Péteren. 20. Szent-Péter. 21. Örményes. 22. Ebéden Örményesen, estve Királyfalván. 23. Ebéden Dipsén, estve Besenyőben. 24—28. Besztercze. Adták ki az hópénzt. 29. 30. 31. Besztercze.

November. 1—4. Besztercze. 5. Besenyő. 6. Ebéden az besenyei erdőn, estve Beszterczén. 7—8. Besztercze. Az hopmesterrel ittas koromban szólalkoztam egybe. 9. Besztercze. Házasságról való szándékomat jelentettem meg az úrnak ő nagyságának, arra való segítségét is ígérte ő nagysága. 10. Besztercze. Az hopmester két deák által citáltatott ad tertium. 11. 12. Besztercze. Franciából jött egy ifjú legény urunkhoz Constantinápoly felől, kétség nélkül titkos dolgokban. Az hopmester perlett velem, az minapi véle való veszekedésemért, fejemet, jószágomat keresvén. Prokátora volt Gergely deák és Kínosi Ferencz. Az én prokátorom Zalatori István thordai. Párban ment. 13. 14. Besztercze. 15. Ebéden az besenyei erdőn, estve Beszterczén. Eselt hó. 16. Harinna. 17. Ebéden Tekén, estve Sárpatakon. 18. Ebéden Bodonban, estve Fintaházán. 19—21. Fintaháza. Fogadtam meg az gyalakuti bírót Klemen Bálintot. 22. Fintaháza. 23. Körtvélyfája. Az Csontos Pál lakodalma volt, én voltam vőfély. 24. Körtvélyfája. 25. Ebéden Körtvélyfáján, estve Fintaházán. 26. Fintaháza. 27. Ebéden Oláh-Délön, estve Iklandon. 28. Ebéden Szakálban, estve Czedtelkén. 29. Ebéden Szováton, estve Apahidán. 30. Kolosvár.

December. 1. Monostor. 2. Ebéden az monostori erdőn, az hova az szegény Joannes Henricus Alstedius uramnak halálát hozzák meg. Estve Kolosváratt. 3—6. Kolosvár. 7. Ebéden az mezőn, estve Gyaluban. 8. Ebéden az hé-szamosi erdőn, estve

Gyaluban. 9—13. Kolosvár. Ment urunk Gyaluban vadászni, én el nem mehetttem, mivel az hopmester citáltatott. 14. 15. Kolosvár. Tizenharmadszor kezdettem az biblia olvasáshoz, dél után egy órakor, Isten kegyelmességéből. 16—19. Kolosvár. 20. Szász-Fenes. 21. Ebéden Oláh-Fenesen Kamuthi Miklósnál, estve Kolosváratt, hova urunk Fenesről küldött bé. 22. Kolosvár. Zuonoric Ferenczet temették. 23. Kolosvár. Dániel Mihály uram az adóval expedíaltatott az portára. 24. 25. Kolosvár. Communicáltam, csak praedicatio előtt vevén reá magamat. Hopmester uramat követtem meg. 26. Kolosvár. Adták ki az hópénzt. 27. Ebéden Zsomboron, estve Egregyen. 28. Görcsön. 29. Ebéden Perecsenben voltam Becski Györgynél, estve Nagyfaluban. 30. Ebéden Bályogon, estve Margitán. 31. Ebéden Apátiban, estve Székelyhidon.

Ez 1638. esztendőben az hó elmenvén die 2. Febr. egész tavasszal száraz idők voltak, hanem aratás előtt elkezdvén az esők, egész ősszel felettebb nedves idők jártanak. Mely idők miatt az gabonában sok károk lőttek, kiváltképen őszi vetésben; az tavasz jó lőtt volna, ha az őszi sok eső kalangyájában meg nem ártott volna, miképpen az szénának is. Alsó-Magyarországban és az Szilágyságban majd semmi gabona nem lőtt, sem széna, és onnét alkalmas nagy drágaság származott. Az bor mindenütt igen bővön volt, de nem igen jó a sok rothadt szőlő miatt. Az törökkel igen békességes esztendő.

Annus 1639.

Januarius. 1. 2. Székelyhid. 3. Ebéden Nagy-Léthán, estve Hosszú-Pálban. Urunk ő nagysága indult Váradra, engemet Patakra expedíalt, adott úti költséget fl. 6. 4. Ebéden Debreczenben, estve Fejértón. 5. Ebéden Királytelkén, estve Visen; Balsánál költözttem által az Tiszán. 6. Patak. Az várbeli négy szegletű tornyot nézegettem, kiért urunk oda küldött volt. 7. Patak. 8. Gáva. 9. Ebéden Királytelkén, estve Tégláson. 10. Ebéden Debreezenben, estve Biharon. 12. Ebéden az váradi bányában, holott urunkat elérvén, ő nagysága Székelyhidra expedíalt, maga Erdély felé indult. Estve Váradon. 12. Váradon.

Ebédén Ibrányi uramnál. 13. Ebédén Kólon, estve Székelyhídon. 14. 15. Székelyhid. 16. Postán indultam másod magammal urunk után tíz óra tájban, és Petriben postalóvat fogván hálтам Fonalon. 17. Ebédén Zilahon, estve későn Gyaluban. 18. Ebéd után későn indulván hálтам Győrő-Vásárhelyt. 19. Ebédén Hunyadon, estve Báródon. 20. Ebédén Élesden, estve Váradon kapitány uramnál ben az várban. 21. Ebédén Biharon, estve Székelyhídon. 22. Székelyhid. Az vár fundálásában értünk véget. 23. Margita. 24. Ebédén Nagyaluban, estve Széken. 25. Ebédén Bánfi-Hunyadon, estve Körösfőn. 26. Ebédén Gyaluban, estve Kolosvárat. 27. Ebédén Kalyánban, estve Frátán. 28. Ebédén Gerebenesen, estve Fintaházán. 29. 30. Fintaháza. 31. Gyalakuta. Ebben az hóban Babylont vette meg az császár.

Februarius. 1. Ebédén Nádason, estve Keresden, volt az Macskási Mihály uram lakodalmá. 2. Keresd. 3. Ebédén az szent-jakabi erdőn, estve Hégenben. 4. Ebédén Báránykuton, estve Fogarasban. 5. Fogaras. Fundáltunk vagy inkább igazítottunk meg egy bástyát, kinek fele igen rossz volt. 6. Ebédén Gerdályon, estve Holczmányon. 7. Ebédén Szebenben Szöcs Lőrincznél, estve Keresztényszigeten. 8. Ebédén Szeredahelyt, estve Szászsebesben. 9. Fejérvár. 10. Ebédén Fejérvárat, estve Vinczen az német fő kapitánynál. 11. Fejérvár. 12. Ebédén Monorán, estve Kis-Selken. 13. Ebédén Medgyesen, estve Segesvárat. 14. 15. Fejéregyház. 16. Szász-Kézd. 17. Fiátfalván. Ültem elsőben az fejedelem asztalánál. N. B. csak vele. 18. Udvarhely. 19. Kacza. Adták ki hópénzemet Udvarhelyt. 20. Ebédén Kománán, estve Fogarasban. 21. Fogaras. 22. Ebédén Kis-Sinken, estve Kürpődön. 23. Ebédén Kakasfalván, estve Czepercen. Az kis-csüriek támadtak fel ellenünk dorongokkal, és posta lovakat is nem adtak az fejedelem parancsolatjára, egy inasomat meg is ütötték. 24. Ebédén Szász-Sebesben, estve Fejérvárat. 25. Fejérvár. 26. Csanád. 27. Ebédén Baromlakán, estve Mártonfalván. 28. Ebédén Szent-Ágotán, estve Nagy-Sinken.

Martius. 1. Fogaras. 2. Komána. 3. Ebédén az kománai üvegcsürben, estve Sárkányban. 4. Fogaras. Voltak vendégim. 5—9. Fogaras. Havasalföldi vajdától jöttek követek. 10—13. Fogaras. Montek el az követek. 14. Fogaras. 15. Ebédén Sár-

kányban, estve Kománán. 16. Ebédén az kománai üvegcsürben, estve Kománán. 17—19. Fogaras. Ebéd után voltunk nyúlászni. Az úr ő nagysága ajándékozott hat szürke herélt szekeres lovakat. 20—13. Fogaras. Volt az Gyulai Ferencz uram lakodalmá. 24—27. Fogaras. Galatában 1000 háznál több égett meg. 28. Komána. Asszonyunk Örményes felé ment. 29. Ebédet az kománai üvegcsürnél. Vertek négy medvét, maga urunk lőtt egyet nagyot, estve Kománán. Gyult meg az falu. 30. 31. Fogaras.

Aprilis. 1. 2. Fogaras. Jött török csauz az portától Dániel Mihály urammal. Hajnaltól fogva délig mind esett az hó. 3. Fogaras. Az török követtel reggeli praedicatio után lőtt szemben urunk. Lőtt menyörgés. 4. Fogaras. Huszár uram feleségestől adott választ az kisasszony felől, melyben az leánynak felnőttség, és miglen maga tudna választ tenni, Erdélyi uram akaratjából senkinek hogy nem akarnák adni, jelentették; egyébképen nekem semmi idegen választ nem tettek. Keresztúri Pál uram adott kölcsön másfél száz forintot, melyre kezem irását adtam, hogy Szent-Jakab napjára megadom. 5. Fogaras. Ebédén Boholczon. 6—8. Fogaras. Adták ki hópénzemet. 9. Ebédén Zelestádon, estve Segesvárat. Fogaras körül volt földindulás. 10. Ebédén Csikmántoron, estve Gyalakután. 11. 12. Fintaháza. Az deres paripám esett el velem, magam is elszédültem az esésben. 13. Vásárhely. 14. Ebédén Vásárhelyt, estve Fintaházán. Hallottam szegény Macskási Ferencz uram halálát. 15. Fintaháza. Oltattam gyümölcsfákat itt az erdőben. 16—19. Fintaháza. Az deres paripámról rútul estem, az nyereg ugrásban elfordulván velem. 20. Ebédén Királyfalván, estve Szépmezőn. 21. Ebédén Gáltón, estve Fejérvárat. 22—24. Fejérvár. Járultam az Úr vacsorájához. 25. Estve 7 órakor tájban expedált urunk postán az török követ eleiben, és hálтам Enyeden. 26. Ebédén Thordán, estve Kolosvárat. Jött bé az követ Handambazi Mehemet Aga, ki elsőben az római császárnál lévén Bécsben, urunkhoz is jött követséggel. 27. Thorda. 28. Enyed. Más török követ is érkezett az új vezértől. 29. Ebédén Tövisen, estve Fejérvárat. 30. Fejérvár. Voltunk ki nyúlászni.

Majus. 1. Fejérvár. 2. Vincz. Reggel Fejérvárat állott bé az gyűlés. 3. Szászváros. Az Medgyesi Pál uram lakodalmá,

urunk is jelen volt, én voltam vőfély. 4. Szászváros. 5. Ebéden Felkenyérén, estve Fejérváratt. 6. 7. Fejérvár. Ütettem fűre paripáimat. 8—13. Fejérvár. Havasalföldi követ jött reggel, ebéd után volt szemben ő nagysága véle. 14. Fejérvár. Verte el az jégeső az görgényi szőlőmet. 15—16. Fejérvár. 17. Miháczfalva. Hoztak cseresnyét urunknak újságban. 18. Ebéden Bocárdon, volt az szegény Macskási Ferencz uram teste temetése; estve Fejérváratt. 19—21. Fejérvár. Voltunk vadászni, eső volt nagy. 22. Fejérvár. 23. Ebéden Orbón, estve Felvinczen. 24. Torda. Ebéd után voltunk ki nyúlászni az tordai mezőkre, de semmit sem találtunk. 25. 25. Ebéden Szilváson. Volt igen hideg; estve Gyaluban. 26. Gyalu. Fundáltatta urunk az gyalui házakat. 27. Kolosvár. Vacsorán Galambos Lászlóval veszttem egyben Béli Jánosnál. 28. Ebéden Lónán, estve Szamos-Ujvárratt. 29. Szamos-Ujvár. 30. Ebéden Válaszúton, estve Szász-Fenesen. Urunk ő nagysága ment a mezőség felé, engem expedált az gyalui házak építtetésére. 31. Gyalu. Az egész holnap majd mind esővel ment végben.

Junius. 1—6. Gyalu. Hoztak egy paripát fl. 40. 7—9. Építéshez kezdettem itt. 10—12. Gyalu. Járultam az Úr vacsorájához. 13. Gyalu. Adták ki Fejérvárról az hópénzt. 14. Ebéden Indalon, estve Felvinczen. 15. Ebéden Enyeden, estve Fejérváratt. 16. Fejérvár. 17. Herepe. Vettem az csonka paripámat. fl. 25. 18. Ebéden Szancsalon, estve Dombón. 19. Ebéden Héderfáján, estve Fintaházán. 20—24. Fintaházán ebéden, estve Kis-Szölösör. Lőtt hóharmat. 25—27. Ebéden Jobbágytelkén, estve Görgényben. 28—30. Görgény. Ez holnapnak három része mindennapi esővel volt és nagy árvizekkel. minéműket öreg emberek is sok időtől fekván nem említnek; gabonában, fűben kiváltképen folyó vizek mellett nagy kár lett annyira, hogy sok helyeken sem aratnak, sem kaszálnak ez idén. Az utolsó negyed, úgy mint a die 24., kedves jó meleg üdőkkel ment ki.

Julius. 1—4. Görgény. Kezdték mindenütt nekem kaszálni. 4. Ebéden Görgényben. Végeztem el az görgényi várnak lerajzolását, és egy bástyát fundáltam el. Estve Fintaházán. 6. Ebéden Fintaházán, estve Pócsfalván. 7. Ebéden Péterfalván, estve Fejérváratt. 8. Ebéden Bokajban, estve Gyógyon. 9. Ebéden

Szász-Sebesben; vacsorát éven Harságon, egész éjjel mentem. 10. Ebéden Bogácson, estve Görgényben. 11. Ebéden Galambodon, estve a gerebenesi szénaréteken. Az kis-szölösi határigazítás lőtt. 12—17. Gerebenesi szénafű. Az gerebenesiekkel veszttek egyben és verekedtek meg az longodári jobbágyim. 18—21. Gerebenesi szénafű. Takartattam itt 122 öl szénát, mind jó időben. 22—26. Fintaháza. Fogadtam egy számadó tisztartót. 27. Fintaháza. 28. Abrakra fogattam paripáimban. 29—30. Gyalakuta. 31. Fintaháza. Ebben az hólnaphan takarodásra igen jó alkalmas idő volt, de az gabona nem mindenütt ért az sok esők miatt, melyek az előtt voltak. Kaszálás nagyobb részint ebben az hólnaphan ment végben.

Augustus. 1. Gyalakuta. Kezdettem az búzaaratáshoz mindenik házamnál. 2. 3. Gyalakuta. Rédei János úr volt nálam. 4. Gyalakuta. Ebéden Szentgyörgyön. 5—7. Volt az kocsis lakodalma. Rédei János, Petki Farkas, Lázár György uramék, és több fő emberek voltak nálam. 8. Ebéden Szent-Györgyön, estve Gyalakután. 9. Gyalakuta, ebéden voltam Lázár György uramánál. Szolgáim vagdalkoztak, kik közül némelyeket megvertem. 10—13. Fintaháza. Ebéden Teremiben Petki Farkas uramánál; ajándékozott egy igen szép tatár nyergét. 14. Fintaháza. 15—16. Gyalakuta. Lázár György úr volt nálam. 17—21. Gyalakuta. 22. Szent-Anna. 33. Fintaháza. Lázár György, Szeredai Péter uramék voltak nálam. 24—30. Fintaháza. 31. Désfalva. Ennek az hónapnak három része sok esővel ment ki, melyek miá az gabonák is igen megdőltének sok helyeken; az búzaaratás ez holnapban volt, de sok helyeken igen megdőlt volt, és az miá nem mindenütt eresztett igen jól. Zabok igen jók lőttek, kerti vetemények is dionyén kül, köles sok helyen igen rosztul termett. Szilvási Boldisárné asszony holt meg.

September. 1. Ebéden Zsitvén, estve Szépmezőn. 2. Ebéden Karácsonfalván, estve Fejérváratt. 3. 4. Fejérvár. Járultam az Úr vacsorájához. 5. Fejérvár. Búcsúzó suplicatiót adtam hé az fejedelemnek. 6. Csóra. Jött válaszom urunktól ő nagyságától *). Szilvásiné asszony testét temették el Bolyában. 7.

*) Ez hónapnak 10-dik napján, úgy tetszik, el is hagyta az udvart, és így ettől fogva kevésbé lehet irásából kitanulni a fejedelemnek

Ebédén Csórán; ostve az gyógyi feredőben. 8. Gyógyon. 9. Ebédén Borberekén, estve Fejérvárat. 10. Ebédén Balásfalván, estve Szent-Miklósön Bethlen Ferencz uramnál. 11. Ebédén Adámoson Sulyok István uramnál, estve Mikefalván. 12—14. Fintaháza. Nyúlászni. 15—17. Fintaháza. Nyúlászni. 18. 19. Fintaháza. 20. Ebédén Szent-Pálon, estve Fintaházán. 21—22. Fintaháza. Nyúlásztam Petki Ferencz urammal. 23. Fintaháza. Vetettem búzát. 24. Fintaháza. Nyúlásztam. 25. 25. Fintaháza. Nyúlásztam. 27. Fintaháza. 28. Gyalakuta. Az útan nyúlásztam. 29. 30. Gyalakuta. Vadásztam. Ebben az hónapban száraz meleg idők jártanak, nem igen is vetettek sohult az szárazság miá, én mind az által vetettem egynéhány köből búzát. Az szüret is erről az hónapról elmaradt, mivel az nyári sok hideg esők miá az szőlő nem érhetett*). Az mely búzát ebben az hónapban szárazban veteltem, semmire is jó nem lött, úgy annyira, hogy az magvát is meg nem adta.

October. 1. 2. Fintaháza. 3. Agárd. 4. Ebédén Sárombergen, estve Pókában. 5. Ebédén Uraiban, estve Sospatakon. 6. Szent-Pál. 7—12. Fintaháza. Lött felettébb való nagy dér, mely az szőlőket is mind megvette. 13. 14. Kis-Görgény. 15—17. Fintaháza. Voltam nyúlászni. 18. 19. Fintaháza. 20. 21. Gyalakuta. Nyúlásztam. 22. 23. Gyalakuta. 24. Ebédén Nádasen, estve Nagy-Szölösön. 25. Ebédén Apódon, estve Hégenben. 26. Ebédén Mesén, estve Zsibriken. 27—50. Longodár. 31. Ebédén Lebneken, estve Mohában.

Ennek az hónapnak 20-dik napjáig szárazság volt, és mind addig is sohult nem is vetettenek; én mindazonáltal veteltem szárazban. Az szőlőket is die 12-ma éjjel mind elvette az hideg, mert addig sohult is nem igen szedtenek. Ebben az hónapban Ónod városát és Gyarmatot égette el az török. Medgyesen az nemesség terminusa kezdetelt die 25.

nap-töltéseit. Mindazáltal hasznos és szükséges lesz számba venni az Haller Gábor ezután lett járásának helyeit is. Mert az ő jegyzései között hazánk történetét világosító nevezetes dolgok találhatók, és némely hadi utazások is leírhatók. *Benkő jegyzete.*

*) Mind ebből, mind a következő esztendőkre tett jegyzésekből azt tanuljuk, hogy az akkori időben elébb estenek a szüretetek, mint a mi napjainkban szoktunk lenni. *Benkő jegyzete.*

November. 1. Ebédén Rétenben, estve Zelestádon, egész nap nyúlászni semmit is nem fogattam. 2. Ebédén Néthuson, estve Besében. 3. Ebédén Pródon, estve Szénapevősen. 4—6. Gyalakuta. 7. 8. Fintaháza. 9. Teremi. 10—15. Fintaháza. Nyúlásztam. 16. 17. Fintaháza. 18. Ebédén Zágorban, estve Domádon. 19. Ebédén Solymoson, estve Fintaházán. Tizennegyedik-szer kezdettem az biblia olvasásához Isten kegyelmességéből. 20—22. Fintaháza. Kornis Sigmond uram ő nagysága küldött levelet, melyben hadban való indulásomat javallja. 23. Fintaháza. 24. Filetelke. Indultam meg hadban havasalföldi vajda segítségére az több hadak után. 25. Ebédén Segesvárat, estve Volkányban. 26. Szász-Buda. 27. Homoród-Szent-Péter. 28. Höl-tővény. Kevés héja, hogy fegyverre nem költünk az Faragó András hadával az quartély miá, azután későn szállhattunk meg. 29. Prázmár. Lött hó. 30. Prázmár.

Ebben az hónapban vetettek derekasban, mert az előtt az nagy szárazság miá nem vehettek. Az moldvai vajda az havasalföldre jött, hogy az vajdaságból kiűzze, és az porta engedelméből az székből béüljön, az moldvai vajdaságot pedig engedte az fiának. Urunk ő nagysága Kornis Sigmond uramat indította az egész székelységgel, mezei és német hadakkal az havasalföldi vajda segítségére, mely hadak az Barcaságra szállottak bé. És noha ilyen hadas idő lött legyen, Kolosvárat mind azon által terminust celebráltatott ő nagysága. Az atyám uram ő nagysága ez hónapban mátkásodott meg, az szegény Kékedi Sigmondnak meghagyatott özvegyét jegyezvén el Medgyesen.

December. 1. Ebédén Brassóban, estve Prázmáron. 2. Prázmár. Máthé vajda ment reá Vasil vajdára, Bukuresthez nem igen messze derek harcok lévén egymással, az moldvai vajdát keményen megverte Máthé; maga által szaladott előtte az Dunán, az hadaiban nagy kárt tölt az havasalföldi had. 3. 4. Prázmár. Hozták meg az Máthé vajda győzedelmét. 5. Prázmár, ma bizonyosan. 6. 7. Prázmár. 8. Ebédén Bodolán, az hon ittas voltam, estve pedig fél álmomból felserkenvén szolgálaim közt mód nélkül bolondoskodtam szóval. Estve Prázmáron. 9—11. Prázmár. 12. Ebédén Földváron, estve Apácán. 13. Ebédén Köhölomban, estve Sövénysszen. 14. Ebédén Miklóstelkén, estve

Szász-Kézden. 15. Ebéden Magyar-Sákodon, estve Gyalakután. 16—20. Fintaháza. 21. Bergenye. 22. Ebéden Bándon, estve Kapuson. 23. Ebéden Szent-Ivánon, estve Fintaházán. 24—28. Fintaháza. 29. Ebéden Csapon Szalánczi László uramnál, itt voltam, estve Péterlakán. 30. Ebéden Bükkösön; temettük az szegény idvezült Kemény Boldizsárné asszonyom testét. Estve Rannóthon. 31. Ebéden Rannóthon, és az atyám uram is ott lévén, Kornis Sigmond uram semmire nem engesztelhette hozzám. Estve Fintaházán.

Ezen esztendőben mindenféle mezeti vetemény igen bővön volt, az hon az sok árvíz el nem vesztegette, kölesen kívül, csak hogy nem mindenütt volt eresztős az buja idők miá, kiváltképen pedig tér helyeken igen megdőlött volt. Kerti vetemény is bővön volt dinnyén kül, az a sok esők miá igen kiveszett volt. Bor fél részt lőtt, az szőlő nem is igen leves, mivel szintén szüret tájban megfagyott volt.

Az ország állapotja csendességben volt egész novemberig; akkor parancsolt az fejedelem ő nagysága egész székelységnek (Aranyos széken kívül), hogy felüljenek, és Kornis Sigmond uram ő nagysága volt generalisok, én is ő nagyságával voltam, de az Barczánál tovább nem mentünk. Havasalföldében az vajda mellett az harczon az magyarok igen rozál viselték magokat, kik fizetésen voltak. Az idők igen alkalmatlanul forogtak; mert vagy hosszú esős idők, vagy hosszú szárazság járt, mely miá sok helyeken elmaradtak az vetéssel. Karácson tájban mintegy nyolcz vagy kilencz napokig az köd fel nem állott, hanem éjjel nappal elborította az földet (vén emberektől hallottam, hogy hadas idők szokott jelenteni). Az emberek itéleti közönségesen ez, jövő esztendőre nagy veszedelmünket ominálta, melytől Isten oltalmazzon.

Annus 1640.

Melyet hogy az felséges Úr Isten mind nekem s mind pedig minden keresztényeknek kiváltképen az mi szegény hazánkban boldoggá és szerencsésé tegyen, teljes szívből imádom ő felségét szent fiának nevében. Ámen.

Januarius. 1—3. Fintaháza. Márkos Ferencztől az görényi szőlőjét cseréltem meg fintaházi határon lévő földeken. 4. Fintaháza. Constantinápolyban holt meg Murát császár. 5. Fintaháza. 6. Fele. 7. Ebéden Oroszfáján, estve Szász-Szentgyörgyön. 8. Ebéden Ujjfaluban, estve Bethlenben fen az várban. Volt Körtvélyfáján az Bálint György uram lakodalma Petki Ferenczné *) asszonyommal, kinék az ura Székely Moysessel együtt az portára beszökven törökké lőtt, és talám még most is él. 9. Ebéden Bethlenben az faluban, az hon volt az atyám uram ő nagysága lakodalma, a hová én is elmenvén Kornis Sigmond uram parancsolatjából és mások tanácsából, az úr viszaüzött onnét nagy mód nélkül, melyet sokan neheztek, kiváltképen Kornis uram, mivel az ő nagysága akaratjából mentem volt el, és alig hogy meg nem tért onnét. Estve Szent-Jakabon. 10. Ebéden Lekenczén, estve Dipsén. 11. Ebéden Tekében, estve Ujjfaluban. 12. Ebéden Dedrádon, estve Régenben. 13. Ebéden Szokolyban, estve Kis-Nyúlásó. 14. Ebéden Balában, estve Tholdalagon. 15. Ebéden Bozédon, estve Rűcsön. 16. Ebéden Pagocsán, estve Gerebenesén. 17. Ebéden Iklandon, estve Oláh-Délön. 18. Ebéden Petében, estve Fintaházán. 19—23. Fintaháza. 24. Ebéden Salyban, estve Ispánlakán. 25. Háperton, Kapronczai uram adta meg Rápólti Andrásnak az mátkáját. Kapronczai uramat fogadtam hűtős atyámfiának. 26. Háperton. 27. Ebéden Ozdon, estve Kocsárdon. 28. Ebéden Csergeden, estve Fintaházán. 29—31. Fintaháza.

Ebben az egész hónapban mind lágy idők voltak, néha esők is, el annyira, hogy sokan vetetlenek is, én is Gyalakután alakort; hanem die 19. megfordulván az idő, kemény derek kezdettek járni. Murát császár holt meg die 7. mensis, és helyében lőtt az öcse Szultán Ibraim 8. die reggel.

Februarius. 1. Fintaháza. 2. Vásárhely. Volt derék szék Maros széknek, melyben én is az Lázár György urammal való peremet condescendáltattam ily okból, hogy az levatája az propositióval conformis nem volt, holott az propositióban az Lázár György uram neve cum deductione genealogiae, in levata simpli-

*) Kovácsóczy Kata. Gr. Kemény József jegyzete.

citer volt. 3—6. Fintaháza. Igazítottam el vicekirálybíróval az korcsomát, melyben nekem rendelték korcsomára Januariust, Februariust, Juniust, Juliust és Septembert. 7. Gyalakuta. Hivatott az úr ő nagysága Fejéregyházra. 8. 9. Gyalakuta. 10. Ebéden Hétúron, estve Fejéregyházra. 11. 12. Fejéregyház. Pécsi uram az úrnál ő nagyságánál lévén mulattunk. 13. Vaja. Volt az Incze Márton lakodalma az Daczó István uram leányával, maga Daczó uram halálos ágyban fekvén. 14. Estig Vajában, éjjel jöttem haza Gyalakutára. 15. 16. Gyalakuta. Az czirkáláson szólíttatott meg Lázár uram, de prokátoromat Mózsa Istvánt nem hagyták mellettem szóllanom, s más prokátorom is nem lévén, másfél forintot marasztottak. 17. Gyalakuta. 18. Fintaháza. Ebéd után voltam Nyárádtőn Maksai Balázs uramnál, 19. 20. Nagy-Ernye. Az czirkáláson szólíttatott meg Lázár György uram, de az derékszékre haladott, úgy hogy ez után az czirkáláson ne kezdhesse. 21. Ebéden Mosonban Markó vajdáné asszonyomnál, estve Gyalakután. 22—27. Gyalakuta. Az úr ő nagysága levelét hozták, melyben tökéletes és teljes hozzám való megengesztelődését jelenti ő nagysága. Haragudt volt pedig meg 1630. esztendőnek az elein, elsőben hogy az pápista választ elhagytam volt, az után hogy híre nélkül Németországban tanuláshoz és az hitben való erősödésnek okáért felmentem volt, és az oltától fogván mind neheztelt reám. 28. 29. Gyalakuta. Ebben az holnapban hó igen nagy volt, és igen kemény idők 23. napjáig, de akkor megindulván, nagy hirtelenséggel elment.

Martius. 1. Gyalakuta. Barcsai Sándor uram volt nálam. 2. 3. Gyalakuta. Az úr ő nagysága parancsolt, hogy négy szolgámat küldjem Bethlenben, magam menten menjek Fejéregyházra. 4. Fejéregyház. Az atyám uram ő nagysága emlékezett házasságom felől. kihez volna kedvem, nevezet szerint Balácsi kisasszony felől. 5. Fejéregyházon ebéden, estve Kis-Búnon Bethlen János uramnál. 6. 7. Fejéregyház. 8. Gyalakuta, ebéden Czikmántoron. 9. Gyalakuta. Az gyalakuti ház mellett való kertnek csináltatásához kezdettem. 10—12. Fintaháza. Volt rettenetes nagy szél, mely az házamnak egy darab fedelét felszakasztotta. 13—23. Gyalakuta. Regalissal hittak elsőbe országgyűlésében. 24. 25. Gyalakuta. 26—28. Fintaháza. 29. Ebéden

Maros-Vásárhelyt sokadalomban, estve Fintaházán. 30—31. Fintaháza. Ennek az holnapnak 16. napjáig noba esős de jó lágy idők jártanak, azután egynéhány nap igen erős idők, fergetegek és oly nagy hó, kiváltképen Bethlen felé, s az Mezőségen is, hogy az ember házából alig mehetett ki; bárány mindenütt sok veszett az havas fergetegek miá, melyből is én is sok kárt vallottam. Az gyalakuti kertemet igen szépen csináltattam meg.

Ezen holnapban az háromszéki löfők között volt valami támadás, régi privilegiumoknak, mint ők mondták, helyére állatásáért. Kik azt kívánták, hogy kapitány köztök ne legyen, hanem hadnak idején magok emeljenek; királybíró egy esztendőben az nemesség, más esztendőben ő közülök legyen. Ezeken kívül több illetlen kívánságok is volt, melyekkel 9 embert küldtek magok közül urunkhoz követségben; de négyét urunk vasban verelte menten.

Aprilis. 1—8. Fintaháza. Járultam az Úr vacsorájához Szent-Miklóson; ebéden Kis-Teremiben Petki Farkas uramnál, valamivel sok kínálásokra kelletnél többet ittam, de nem szépségre valót. Petki Miklós rútul szidogatott, kit egyszer találtam ütni. 9—14. Fintaháza. Egy fintaházi Fekete Péter nevű ember addig iutt asztlalomnál, hogy éjjel az hányásában megfuladott. 15. 16. Fintaháza. Az atyám uram ő nagysága volt nálam ebéden, Petki István és Farkas uramék is. 17. 18. Fintaháza. 19. Szent-Pál. 20—22. Fintaháza. 23. Ebéden Szent-Mártonban Petki Farkas uramnál, estve Zsitvén. 24. Ebéden Karácsonfalván, estve Fejérváratt. 25. 26. Fejérvár. Kezdetett az gyűlés. 27—30. Fejérvár. Ez az holnap igen száraz volt, felénél tovább hideg szelek, az után hőségek, circa 22. 23. mindazonáltal jó eső volt mi felénk, de Fejérvár felé nem. Moldvában az Nisteren túl igen sok kigyó támadott *).

Majus. 1. 2. Fejérvár. Az szent-páli szőlőt verte el az jég. 3—5. Fejérvár. Az ország közül mentem elsőben fel urunkhoz ő nagyságához követségben. 6. Fejérvár. Rákóczi Sigmond úr hagyta el az tanulást, és urunk vendéglette meg az országot. 8. Fejérvár. Az lengyel követet expediálta urunk; és Ha-

*) Később Haller ide azt jegyzette: *Talán semmi sem.*

vasalföldéből érkeztek követségben az püspök és hét fő boér, az országnak az fejei. 9—12. Fejérvár. Az boérok követsége hallására urunk ő nagysága bizonyos számú főrendeket, ispánokat, kapitányokat mind, táblabírákat és az szászság közül is egy-néhányat az ebédli palotában bégyűjtött, én köztök nem voltam. 13. 14. Fejérvár. 15. Miháczfalván. Urunk ő nagysága az havasalföldi boérokat expediálta megsegítésnek reményességével, melynek erősségére erre az tanácsra bégyűjtött főrendek pecsétet levelet is adtak nekik. 16. Ebéden Szépmezőn, estve Borzason. 17. Ebéden Széplakon, estve Fintaházán. 18—20. Fintaháza. Ilóharmat. 21—27. Gyalakuta. Az úr ő nagysága adott három földes bort *). 28. 29. Gyalakuta. 30. Ebéden Kibéden Dósa András uramnál, estve Váradon (Só-Váradon). Ittas voltam és sokat boldoskodtam. 31. Ebéden az Juhod vize mellett, kit elrekesztettem volt, estve az váradi mezőn az Kis-Kikellő mellett. Ez az egész holnap mindig igen száraz volt, mely miá az zabok sok helyt ki kezdenek veszni, és az késő tavasz vetések, keleti vetemények, ki is nem kelhettek.

Jnnius. 1—2. Gyalakuta ebéden, estve Fintaházán ért cseresnyét ettem. 3—10. Fintaháza. 11—15. Gyalakuta. 16. 17. Kis-Bún. 18. 19. Gyalakuta. 20. Ebéden Szeredában. Márton deákkal perlettem, és per non venit sententián marasztottam el, úgy hogy nyolczad napra redeáljon hozzám simpliciter, ha nem, az után 200 forinttal restituálja magát. 21—24. Gyalakuta. Vársánap bor italt hagytam el. 25—28. Fintaháza. 29. Koronka. 30. Fintaháza. Az szék oculatorokat bocsátott ki, hogy Ilenczfalva felől valami porgolát állapotját eligazítsák, melynek felét vetették én reám. Ez az holnap kiváltképen ujság után jó nedves

*) Ez a szó, földes bor, éppen annyit téssen, mint *negyvenes bor*. Kitészik ez Erdély országának 1627. és 1642-dik esztendőbeli limitációjából, vagy is, az áruk és mivek becsüjének rendéből, az hol a kádárokról ezt olvassuk: „Az öreg hordó nyolczvan vedres legyen igazán. Az földes negyven vedres legyen igazán. Az egész hordót, ki nyolczvan vedres, jó, jól csinált, jól kötött, adják egy forint. Az negyven vedres, ki jól kötött, hatvan pénzen.” Miért neveztetett legyen pedig a negyvenes hordó földes-nek, azt is máskor megmondom. Benkő jegyzete.

volt, és az mely zabokat az előtt való holnapban az bolha elvesztegetett volt, az sok esőkkkel szépen ujultak.

Julius. 1. Fintaháza. 2. Szent-Pál. 3. Ebéden Urajban, estve az gerebenesi szénaréten. 4. Gerebenesi szénarét. Jártattam itt ki az én házam helyeihez való feltört szántó földeket. 5—16. Gerebenesi szénafü. 17. Pete. 18. Ebéden az szent-miklósi berekben, estve Fintaházán. 19. Fintaháza. 20. Gyalakuta. 21—23. Fintaháza. 24—26. Szent-Pál. Az Asszony adta meg Szent Anna asszony poharát. Voltam igen részeg, garázdálkodtam is szolgálaimmal mód nélkül. 27—29. Fintaháza. 30. Vásárhely. 31. Szent-György. Volt az Tholdalagi Mihály uram lakodalmá Szentpáliné asszonyommal Petki Erzsébettel. Urunk is jelen volt, és az moldvai és havasalföldi vajdák követe. Ez az holnap ad diem 19. esős szeles volt, azután meleg takarodó idők jártak.

Augustus. 1. Fintaháza. Bethlen János uram volt nálam. 2. 3. Fintaháza. Éjjel rettenetes dörgés. 4. Fintaháza. 5. Ebéden Fintaházán Petki Farkas uramnál; bort nem ittam; estve Fintaházán. 6. Fintaháza. Voltam ittas magam szolgálai közt. 7—13. Gyalakuta. Isten engedelmeiből tizenötödször kezdtem az biblia olvasáshoz. 14. Fintaháza. Egy haltartó ásatásához kezdtem. 15—23. Fintaháza. 24—30. Gyalakuta. Vetettem itt búzát szintén hold töltére. 31. Gyalakuta. Ebben az holnapban felettebb sok esők voltak, melyek miá az kalangyákban sok kár is volt, az szénatakarásban is volt fogyatkozás, mert az kaszálás nagyobb részint erre az holnapra maradt volt; az szőlők is igen kezdtek rothadni. az darázs is még ebben az holnapban is sok kárt tett.

September. 1. Gyalakuta. Fintaházán vetettek búzát. Item: egy haltartót csináltattam, melyért fizettem fl. 20, négy berbécset, négy köből búzát, két véka lencsét, eczetet két ejtelt etc. 2—6. Gyalakuta. 7. Ebéden az magyar-zsákodi réten, estve Gyalakután. 8—9. Gyalakuta. 10—17. Fintaháza. Az itt való határon végeztem búza vetésimet. Az szőlőt is megszedtem. 15—23. Fintaháza. 24. Görgényi szőlő alatt. 25. Ebéden az görgényi szőlő alatt, estve Fintaházán. 26—30. Fintaháza. Ebben az holnapban száraz meleg idők jártanak, mindazonáltal itt 15. napján jó eső volt, másutt semmi sem. Az szüretet midenütt

inkább Szent-Mihály nap előtt elvégezték, bor fél részint lőtt, néhul alkalmasint. Sok helyt vetést elvégezték az fő rend, de az község ritka helyt vetett, én is nagyobb részint búza vetésimet elvettem. Asszonyunk Patak felé volt ki.

October. 1. Ebéden Zágorban, estve Nagy-Szölösön. 2. Valthid. 3. Ebéden Apostorfon, estve Szent-Ágotán. 4. Ebéden Jakabfalván, estve Szász-Halomban. 5. Ebéden Zelestádon, estve Báránykuton. 6. Ebéden Valdorfon, estve Zsiberken. 7. Longodár. 8. Ebéden Királyhalmán Petki István uramnál voltam itás, estve Longodáron, mely útomban szolgálaim közül egynéhányan kardot vonván egymás között vagdalkoztak, mely dolgokért részeg koromban megvertem benne. 9. Longodár. 10. Ebéden Longodáron, estve Sövénysegen. 11. Ebéden Szász-Keresztúron, estve Mesében. 12. Hégen. 13. Ebéden Segesen, estve Hétúron. 14. Ebéden Czikmántoron, estve Gyalakután. 15. 16. Gyalakuta. 17—22. Fintaháza. 23. Ebéden Panitban, estve Sospatakon. 24. Ebéden Kapuson, estve Nyárádtón. 25—31. Fintaháza. Ebben az holnapban igen jó vetni való idő volt, mindenütt inkább el is végezték az vetést. Medgyesen volt az erdélyi terminus.

November. 1—3. Fintaháza. 4. 5. Szent-Pál. 6—11. Fintaháza. 12. Szent-Pál. 13. Ebéden Oláh-Dellőn, estve Iklan-don. 14. Ebéden Szakálban, estve Záhon. 15. Ebéden az mezőben, estve Gerebenesen. 16—19. Gerebenes, ebéden Kapuson feljül az tetőn. 20. Ebéden Pagocsán, estve Ölyvesen. 21. Ebéden Szent-Mártonban, estve Balában. 22. Ebéden Faragón, estve Szokolyban. 23. Ebéden Erkedén, estve Szentgyörgyön. 24. Ebéden Vermesen, estve Máthéban. 25. Ebéden Ujfaluban, estve Szent-Jakabon az faluban. 26. Ebéden Szent-Jakabon Horváth István uramnál, estve Lekenczén. 27. Ebéden Dipsén, estve Tekében. 28. Ebéden Ludvigén, estve Batoson. 29. Ebéden Dedrádon, estve Berecztelkén. 30. Ebéden Sárpatakon, estve Szent-Annán. Ennek az hónap az kezdetén egynéhány napokig kemény derek és hó is lőn, az közepin szép lágy idők, azután esők, három utolsó nap peniglen szünetlen köli.

December. 1—5. Fintaháza. 6. Ebéden Kis-Görgényben Incze Mártonnál, estve Fintaházán. 7—9. Fintaháza. 10. Bese-nyőben Nagy Ésaínál. 11. Ebéden Örményesen, estve Kis-

Szölösön. 13. Ebéden Zágorban, estve Fintaházán. 14—16. Fintaháza. 17—27. Gyalatuta. 28. Ebéden Oláh-Sákodon, estve Fejéregyházatt. 29—31. Fejéregyház; reggel Segesvárratt köpelyeztettem magamat.

Ez az esztendő igen békességes volt az mi hazánkban, el annyira, hogy csak valami gonosz híreket is még az község is nem hirdetett, melynek kiváltképen való okai az császár halála, és az fő vezéré, kit az megholt császár Budából fő vezérségre vitetvén megfojtatott volt; az peniglen ennek az hazának kiváltképen való gonosz akarója volt. Gabonának, bornak, kerti vetyeménynek termése fél részint volt; az gyümölcs néhul igen bő, egynéhány helyett semmi sem termett. Őszi vetés mindenütt idején esett, és igen jó. Angliae Rex defecit.

Annus 1641.

Melyet Isten ő szent felsége mindnyájunknak s nekem is tegyen idvességessé és boldoggá, hogy ennek az esztendőnek minden részeit csak az ő szent nevének dicsőretire tölthessük el.

Januarius. 1. Fejéregyház. 2. Ebéden Pipén, estve Gyalakután. 3. 4. Gyalakuta. 5. Szent-Anna. 6. Ebéden Szent-Annán, estve Gyalakuta. 7—13. Gyalakuta. 14. 15. Fintaháza. 16. Ebéden Laczkódon, estve Csapón. 17. Ebéden Petében, estve Bodonban. 18—20. Gerebenes. 21. Ebéden Rűcsön, estve Kis-Nyúlason. 22. Ebéden Majoson, estve Keresztúron. 23. Ebéden Kölpényben Balogh László uramnál, estve Gerebenesen. 24. Gerebenes. 25. Ebéden Sámsondon Gál Péternél, estve Szálteleken. 26. Ebéden Bergenyén, estve Fintaházán. 27—29. Fintaháza. 30. Gyulafi László uram vette Balási Erzsébéth asszonyt. 31. Fintaháza. Ebben az hóban kemény erős idők voltak, hó is fogytig tartott. Sziliktár basa fogott az temesvári basaságra nagy pompával jöni vezéri névvel.

Februarius. 1. 2. Fintaháza. 3. Koronka. Tholdalagi uram adta leányát Sasadi Sigmondnak. 4. Fintaháza. Kezdtém az fintaházi malomnak ujlag való építéséhez. 5. Fintaháza. 6. Méhes. 7. Ebéden Budatelkén, estve Máthéban. 8—10. Bethlen. 11. Ör. Nápolyi György uram adta Patikárius Gáspárnak az Daczó

István leányát. 12. Ebéden Örben, estve Bethlenben. 13. 14. Bethlen. 15. Ebéden Körtvélyesen, estve Nagy-Kajonban. 16. Ebéden Kozárváratt, estve Soároson Haller Györgyné asszonyomnál. 17. Bethlen. 18. Ebéden Vermesen, estve Nagy-Nyúlason. 19. Ebéden Mező-Madarason, estve Panitban Bethlen Mihály uramnál. 20. Ebéden Szent-Ivánon, estve Fintaházán. Bethlen Mihály uram volt nálam. 21. Fintaháza. Ma is Bethlen urammal. 22—24. Fintaháza. 25. Ebéden Dányánban, estve Kundon. 26. Ebéden Holdvilágon, estve Kapuson. 27. Ebéden Rionfalván, estve Almádon. 28. Ebéden Bükösön, estve Rosondálon.

Ennek az hónap elei ad 6-tam kemény, közepe elegyes volt, az vége felé az idő is kinyílik, és az hó derekason elmene, Az török Magyarországon sokat rablott. Az angliai királynak pápista vallásra való állását értettem.

Martius. 1. Ebéden Lesesen, estve Nestáton. 2. Ebéden Szász-Dályán, estve Kis-Búnon Bethlen János uramnál. 3. Ebéden Kis-Búnon, estve Gyalakután. 4—21. Gyalakuta. 22. Fintaháza. 23. 24. Rannót. 25. Fintaháza. 26. 27. Gyalakuta. 28. Ebéden Magyar-Zsákon, estve Gyalakután. 29—31. Gyalakuta. Ez holnapban hideg derek, havak, fergetegek, utoljára szintén jó tavasz idő, eső is kevés volt, az szántásra vetésre igen jó idő, az földnek is minden fagya idején kiment. Az török császár havasalföldi vajdának az Dunának általköttetése felől parancsolván, két rendbeli követit is küldötte az vajda urunkhoz, mihez tartsa magát, és ha mi történnék, várhat-e valami segítséget ő nagyságától? Közönséges hír, hogy az császár az lengyelre szándékozik: az is meg vagyon parancsolván az portán, hogy kereszténynek lovat ne legyen szabad adni. Az magyarok igen nagy nyereséggel fogtak járni az török ellen Battyáni uram vezérlése alatt.

Aprilis. 1. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához. 2. Gyalakuta. 3. Szent-Anna, Tholdalagi Mihály uramnál. 4. Ebéden Maros-Vásárhelyt; de az törvények nem celebráltathattak az regalisoknak kijötte miá. Estve Szent-Pálon. 5. Szent-Pál. 6. Ebéden Fintaházán, estve Gyalakután. 7. Gyalakuta. Az hideg kezdett lenni. 8—10. Gyalakuta. 11. 12. Fintaháza. Gyógyultam meg. 13—15. Fintaháza. 16—20. Gyalakuta. 21. Balázstelke.

22. Ebéden Alsó-Bajomban, estve Bolkácson. 23. Ebéden Túrben, estve Fejérváratt. 24—25. Fejérvár. Isten kegyelméből tizenhatodszor kezdettem az biblia olvasásához. Az fejedelem ő nagysága köszöntésére mentünk fel ország követségében Pécsi Simon, én, Bethlen János uram. 26—29. Fejérvár. Az urunk ő nagysága propositióit hozták alá Rédei Ferencz uram, Szalánczi uram. 30. Fejérvár. Az asszony postulatumit vitték fel ebéd után ő nagyságához. Voltak nálam ebéden Haller Péter, Keresztesi Ferencz, Bethlen János, Macskási Mihály, Dónát János, Imecs Móses, Apor Lázár uramék. Ez holnapban jó meleg idő, néha esők is jártanak.

Majus. 1. 2. Fejérvár. Ittas, rosztul*). 3—5. Fejérvár. Az ítélő mester Csefei uram igen betegen hozatta bé magát házá-tól urunknak egynéhány rendbeli parancsolatira, hogy törvények inkább celebráltassanak. Ma asszonyunk egy frauczimerét adta az szászvárosi királybíró fiának, voltunk vendégek 10 asztalra. Az ország deliberált felöle, hogy gyűléseken egyik ítélő mesternek az ország között jelen nem létében az notára evocaltatott emberekre törvényt ne tehessen az ország, ha szintén az városban volna is az ítélő mester. Veselényi István uramat, Barcsai Sigmondné, Listiusné, Gyulaffi Sámuelné asszonyomat, az árendának meg nem adásáért notára kereste az partiumbeli director; az erdélyi is egyéb okokból Mindszenti Gábor uramat, Bánffi Miklóst az ángyával, Bánffi Kristófné asszonyommal való parázsnaságért, item sodomijáért, Bánffi Kristófnét s többeket is. Az ország postulatumaira finalis resolutiója lött urunknak. 8. Fejérvár. Ma is vendégeskedett urunk italból való kínálás nélkül. 9. Fejérvár. Doctor Francusnak az mivel voltam adós, adtam Gelei uram kezében. 10. Fejérvár. Urunk ő nagysága postulatumaira való választételt vitte fel Haller Péter úr. Ebeni István citatioja szállott le, mivel az öcsé által lött volt az citatio. Ebeni László absolváltatott volna, ha az director az sententia kimondás előtt causáját nem deponálta volna. Ebeni Sigmond ellen egynéhány világos bizonyság lévén, 15-öd napra tized magával nemes emberekkel való mentséget adott az törvény; akkorra ha

*) Titkos jegyekkel írva.

nem igazíthatja magát, notán convincáltatik az bátyján Ebeni Sigmondon eresztett vérért. Ittő mester Cseffe uram betegen hozatta hé magát az ország köziben, ott két deáktól izente tet-szését, távulabb ülven. 11.—13. Fejérvár. 14. Spinen. Lött nagy jégeső, mely az én szőlőmet is elverte Fintaházán, s Kis-Gör-gényben; mindazonáltal szenvedhetőképén tött kárt. 15. Ebéden Sövényfalván, estve Mikefalván. 16—28. Fintaháza. Herczeg uram vendégi voltak nálam három asztalra. 29. Széplak. Herczeg István vette Horváth Györgynét Bethlen Krisztinát. 30. 31. Szent-Pál. Pünkösöd nap tájig ebben az hóban hidegek jártanak, melyek az szőlőknek is sok helyen ártottanak, azonkül néha szelek, melegek, néha esők is. Silistrai passának Oubliczánál az Dunán való áttalköltözsét s Lupul vajdának is Máthé vajdára való készületit hozták meg. Az erdélyi hadaknak is urunk ő nagysága mind az mustra, s mind az táborban való készület felől parancsolt.

Junius. 1. Fintaháza. 2. 3. Gyalakuta. 4. Fintaháza. 5. Szent-Pál. 6. Ebéden Szent-Mártonban, az hun Kikellő vármegye megmustrálván, én is az atyám urammal mustráltam meg, magamnak lévén 16 lovasom. Estve Gálfalván Apafiné asszonyomnál. 7. Széplak, Herczeg István uramnál, Bethlen János urammal. 8. Ebéden Magyaróson, estve Kis-Búnón. 9. Búnón fundáltam egy bástyát Bethlen János uramnak, estve Gyalakután. 10. 11. Gyalakuta. 12. 13. Fintaháza. Adatott az úr ő nagysága 16 köből búzáat. 14. Fintaháza. 15—18. Gyalakuta. Bethlen János uram jött hozzám. 19. Fintaháza. 20. Szent-Anna. 21—23. Gyalakuta. Cseréltettem egy pej paripát, melléje adván. 24—30. Gyalakuta. Ebben az holnapban száraz idők jártak, hanem az elein lönek esők, Medardus napján is az volt, de reá nem tarta. Fejérmegyében 24. die lött az szék, noha az hadban való készen létünk felől parancsolatunk volt.

Julius. 1. Gyalakuta. Kezdtém kaszáltatni mind három helyen. 2—5. Fintaháza, ebéden az besenyői határon. 6. Fintaháza. 7—10. Gerebenesi szénafü. 11. Gerebenesi szénafü. Ujlag érttettem, hogy brasiliai Catalonia, Portugallia az spanyoltól deficiált, az francziai király öcsét választotta királynak. Az sco-tusok az angliai királylyal megbékélvén 2,400,000 forintot vet-

tek az királyon. Az Banir Vicéjének Groff Slamnak elfogása 1800 magával bizonyos, de induciák alatt. 12—14. Gerebenesi szénafü. Urunknak küldtem két kopót. 15—18. Gerebenesi szénafü. 19. Gerebenes. 20. Ebéden Sósapatskon, estve Fintaházán. 21. 22. Fintaháza. Búzaaratáshoz kezdtek. 23. Fintaháza. 24—26. Szent-Pál. Az asszony Szent-Anna asszony poharát adta meg, engemet egy skofiummal varrott szablya tarsolylyal ajándékozott. 27, 28. Fintaháza. 27—31. Gyalakuta. Hoc circiter tempore conspiratio plurimorum magnorum virorum Clyssiponi contra novam Lusitaniae Reginam detecta, et complices ad unum omnes morte mulctati. Ebben az holnapban mind esős idő volt, kiváltképen az utólja felő szüntelen esők, melyek miá az vizek annyira megáradtak die 30., hogy öreg emberek is hasonló árvizekre nem emlékeznek; károkat felettébb sokat tött, számtalan kalongyát, buglyát vitt, fen álló gabonákban is sokat elvesztett, nekem Szilasban való zabomat, alakoromnak egy részit, kölesemet elnyomta. Az lukafalvi határban is rozsmat. Molnokat¹⁾ is elrontott, s hidakat is. Az Maros egy bölcsőbeli gyermeket hozott alá hidakon s gátakon²⁾, kit elevenen Nyárádtónél fogtak ki. Holt-Marosról hozta. Besztercze vidékén az havastorokban egy-egy emberlőnyi jegek estenek le, mely 300 ménesnél³⁾ többet vesztett el; talán Jád nevű falunál lött.

Augustus. 1—12. Gyalakuta. 12. Fintaháza, ittas. 14—17. Fintaháza. Kóródi Jánostól zálagosítottam egy darab rétet az nyárádtői határon 10 forintban. 18. 19. Fintaháza. Az aratást itt végeztettem. 20—22. Fintaháza. Holt meg szegény Dáni-

¹⁾ A malmot hívták a régiek *molonnak* is, és a malmos embereket *molnosak-nak*. *Benkő jegyzete.*

²⁾ Legyen szabad itt megemlítenem, hogy egykor a Maros árja elragadott volt egy olyan buglyát is, melyere farkas szorult volt; és a Maros szinte Déváiig vívén a buglyát le, mindenütt szép nevetséget okozott az embereknek a rajta ülő farkas. Ezt máig is a Marosnak csak nem mindenkor nagyon való megáradásaival úgy hirdeti a község, mint ujonnán történt dolgot. *Benkő jegyz.*

³⁾ Némely helyeken, mint Csikban nevezetesen, egyetlenegy lovat is *ménés-nak* neveznek: itt is ez a szó ily értelemben vétetik. *Benkő jegyzete.*

el uram, Háromszéknek főkirálybírája. 23—31. Fintaháza. Ebben az hónapban igen változó idők voltak, s az takarodásra alkalmatlanok, s az hordást kevés helyt is végezhetők. Egynéhány helyeken hóharmatok egynéhányszor, mely miá az szőlők lassan érhettek.

September. 1—6. Fintaháza. 7. 8. Gyalakuta. 9. Magyar-Zsákod. 10. Ebéden Bordoson, estve Gyalakután. 11—14. Gyalakuta. 15. Fintaháza. 16. Ebéden Medgyesfalván, Angyalos Istvánné Pécsi Judith temetése tört, estve Fintaházán. 17. Fintaháza. 18. Ebéden az sósipatki csere alatt, estve Urajban. 19. Ebéden Ujfaluban, estve Oláh-Dellőn. 20. Ebéden Ugrán, estve az hesenyei csere alatt. 21. Fintaháza. 22. Szent-Pál. Az úr ő nagysága az vajdának *) csinált lakodalmat. 23. Ebéden Vidrádszegén, estve hálтам az mezőben részegen. 24. Fintaháza. Voltam felettébb beteg bor miá. 25—30. Gyalakuta. Ebben az hónapban, az elein meleg idők, első negyed után esők és jó vetni való idők. Az szőlő igen lassan ért.

October. 1—2. Gyalakuta. 3. Ebéden a szent-benedeki berek mellett, estve Gyalakután. 4—6. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához. Hozzá való készültem ilyen volt: ez mult héten bort nem ittam, az hét poenitentia tartó psalmusokat (mint híják) és az közgyónást mindennap elmondtam, három nap tölttem estig. 6—11. Gyalakuta. Az itt való szőlőmet szedtettem, tartott harmadfél napig, most termelt elsőben derekason. 12. 13. Gyalakuta. 14—16. Kis-Görgény. 17. Ebéden Kis-Görgényben, estve Fintaházán. 18. 20. Fintaháza. Urunk ő nagysága parancsolatját hirdették meg, hogy az székelység készen legyen, hogy menten indulhasson, ha kívántatik; oka ez: Azak alól silistrai basa elszállott, meg nem vehetvén; az moldvai vajda is rezgelődik, melytől Máthé vajda tart; ezért akar urunk is készen lenni. Tholdalagi uram látogatására voltam Koronkában. 21. Ebéden Zágorban, estve Kis-Szölösön. 22. Ebéden Nagy-Szölösön, estve Besében. 23. Ebéden Jakabfalván, estve Rosondálon. 24. Ebéden Lesesen, estve Morgondán. Contra Scoticum Parla-

*) Ozigány Vajdát kell érteni, minémű szokott lenni az uraságok cigány jobbágysai közül, hogy a többeket igazgassa. Benkő jegyzete.

mentum proditio detecta. 25. Ebéden Zelestádon, estve Báránykuton. 26. Ebéden Lebneken, estve Zsiberken. 27.. 28. Longodár. Az felső határt osztottam fel ujolag az jobbágysai között. 29. Longodár. 30. Ebéden Királyhalmán Petki István uramnál, voltam részeg, estve Longodáron. 31. Ebéden Longodáron, estve Homoród-Szentpéteren. Elector Brandenburgicus 17-a die Varsoviae multis cum solemnitatibus Borussiam in feudum accepit. Ennek az hónap elei 10-dik napjáig jó meleg időkkel ment ki, az után öt nap felettébb való hidegek törttek, melyek az szőlőket (kik eddig mind szedetlenek voltak), az makkot, az éretlen szőlőfákat megvették, azután ismét igen jó idők jártanak fogytaig. Az szőlők több helyeken éretlen maradtanak, s az hideg háborgatása miatt igen későn forrottanak. Azak alól az silistrai pasa szállott el, mert meg nem vehette.

November 1. Ebéden Sövénysségen, estve Fejéregyházon. 2. Ebéden Szász-Budán, estve Rádason. 3. Ebéden Szász-Keresztúrott, estve Mesében. 4. Ebéden Nestáton, estve Szász-halomban. 5. Ebéden Nethuson, estve Hégenben. 6. Ebéden Apoldon, estve Segesden. 7. Ebéden Magyaróson, estve Fintaházán. 8—11. Fintaháza. Petki uramék voltak nálam ebéden. 12. Fintaháza. 13. Vásárhely. Tereminél mentem urunk ő nagysága eleiben, fogta ő nagysága kezemet. 14. Ebéden Szent-Györgyön az faluban az urunk asztalánál, estve Fintaháza. 15—18. Fintaháza. 19. Ebéden Sárombergen, estve Petelében. 20. Ebéden Nagy-Orosziban, urunkkal egyeztem meg, estve Abafján Huszár Mátyás uramnál, voltam ittas. 21. Ebéden Maros-Szent-Annán, estve Panitban; az tegnapi bor miatt voltam igen rosszúl. 22. Ebéden Bogáton, estve Kocsárdon. 23. Ebéden Orbón, estve Fejérváratt. 24—30. Fejérvár. Ebben az hónapban volt felettébb való sok eső és nagy sár.

December. 1. Fejérvár, járultam az Úr vacsorájához. 2. Vincz. 3. Ebéden Bakajban, estve Gyógyon, voltam ittas. 4. Ebéden Aranyon, estve Déván. 5. Szászváros. 6. Ebéden Akmáron, estve Fejérváratt, urunktól váltam el. 7. Péterfalva. 8. Ebéden Szentmiklóson, estve Vesszősön. 9. Ebéden Medvesen, estve Herepén. 10. Ebéden Kincsiben, estve Bábahalmán. 11. Gyulas. 12. Ebéden Sáliban, estve Lekenczén. 13. Ebéden Uj-

faluban, estve Kapuson. 14. Ebéden Záhon, estve Csebeden. 15. Ebéden Böben, estve Mező-Csányon. 16. Ebéden Örben, estve Aranykuton. 17. Ebéden Szoporban, estve Botházán. 18. Ebéden Novajban, estve Nagy-Sármáson. 19. Ebéden Dombón, estve Szent-Györgyön. 20. Ebéden Sámsondon, estve Kövesden. 21. Ebéden Kisfaludon, estve Fintaházán. 22—24. Fintaháza. Fogattam ki méneseimből harmadfű gyermek lovakat: szürköt hármát szekeres lónak, szeget egyet paripának. Nagy Jánosnak is adtam egyet. 25. Fintaháza. Somosdon hallgattam praedicationiót, ugyan ott járultam az Úr vacsorájához. 26—31. Fintaháza.

Ez esztendő igen békeségesen volt ez mi hazánkban, noha mind székes helyünkben való mustránk, mind az táborban készületre való parancsolatunk egynéhányszor volt az fejedelemtől. Az tél és tavasz alkalmas volt, de az nyár igen alkalmatlan, hideg és esős, mely miá az szőlők egész Erdélyben meg nem értenek, s igen szegény borok löttenek, bővön mindazáltal, a hun az tavaszi hideg meg nem bántotta. Búza, fű elegendő, csak hogy az vizek mellett az víz elvesztegette, melynek oly árja volt, hogy hasonlóról nem emlékeznek, innet szénából való drágaság az vizek mellett. Köles, zab hitván volt itt kün gyakrabban helyen; az székelyföldön igen jó zabok. Takaródó idő igen hitván az sok esők miá. Kerti vetemények, gyümölcsök bővön, dinnyén s körtvélyen kívül. Külső országokban az németek között az nagy hadakozások fen voltak. Az portugallusok és catalauniaiak az spanyol király ellen rebellálván, magoknak külön-külön királyt választottak. Az portugallusok vagy lusitanusok királya Johannes IV., kiket mostanra békével hagyván az spanyol király, az catalauniaiak ellen hadakozik. Angliában az király az pápistaságból megconvertált; az érsekek degradáltak, és minden püspökséghez való jószágok elvették. Az scotusokkal az király megbékélt, és Angliában is az régi ceremóniák letéttenek. Az angliai király az császár ellen az palatinusnak Fridericus fiainak restituálása felől manifestumot bocsátott ki, hogy fegyverrel is restituálja, melyet az angliai statusok confirmálván, Scotiában is hément az király, hogy vélek is confirmáltassa. Törökországban s Constantinápolyban az pestis igen grassált; az török Azakot az muszka császár biro-

dalmában való kozákokra sokáig vitatta, de haszon nélkül jött el alóla sok népe veszedelmével, silistrai basa fogta vitatni. Az tatár hám meghalván, 12. Novemb. küldött az császár az portáról mást ki. Urunk Kolosváratt az új templomot építtette, s az nagy harangot felvonatván, karácson napján dedicálta, ott hallgatván praedikatioikat. Az gyalakuti házamat zsendelyeztettem meg.

Annus 1642.

Melyet engedjen Isten, nevének dicsőretire, lelkenek idvességére mulatnom, ha ő felségének úgy tetszik.

Januarius. 1—5. Fintaháza. 6. Jed. Köpeczi Jánosnál. 7. Ebéden Sósatakon, estve Petében. 8. Ebéden Urajban, estve Gerebenesen. 9. Gerebenes. Domokos Tamás uram volt nálam. 10—12. Gerebenes. 13. Ebéden az págocsa mezőn, estve Madarason Domokos Tamás uramnál. 14. Ebéden Rücson, estve Szent-Mártonban. 15. Ebéden Kis-Nyúlason, estve Királyfalván. 16. Ebéden Köbölkuton, estve Solymoson. 17. Ebéden Bongárton, estve Vermesen. 18. Ebéden Lekenczén, estve Dipsén. 19. Ebéden Tekében, estve Ujfaluban. 20. Ebéden Harasztoson, estve Szokolyban. 21. Ebéden Eresében, estve Balában. 22. Ebéden Szabadban, estve Fintaházán. 23. Fintaháza. Kóróditól zálagosítottam Nyárádtön két házhelyet azokhoz való mezei örökségekkel együtt, melyre adtam fl. 35. 24—26. Fintaháza. 27—31. Gyalakuta.

Ebben az hónapban mind igen lágy idők és felettebb sok esők voltak; de 4-ta az egész napnyugot felől veres, napkeletről fejr seregek látattanak jöni, kik nagy ropogással egyben menvén, ezek az elsőket elgyőzték.

Februarius. 1—5. Gyalakuta. Lázár György uram volt nálam. 6—9. Gyalakuta. 10. Fintaháza. Ebéden Bálintfalván. 11. 12. Fintaháza. 13. Nagy-Cséged. 14. Ebéden Borzáson, estve Zsitvén. 15. Ebéden Karácsonfalván, estve Miháczfalván. 16. 17. Urunk ő nagysága minden rendet, ugymint elsőben tanács urakat, az után fő ispánokat és tisztviselőket, utánok regalissal hiútt fő rendeket, székelységet etc. külön maga belső

házában behivatván, az fia Rákóczi György uram ő nagysága electiója felől való ítéletünket expiscálta, melyre mindenektől ő nagyságának kívánsága szerint való válasza lött. Az több regálissal hitt fő emberek ő nagyságának által választ tevén, én is noha nem különböztem, mindazáltal az ország között való választételre halasztottam. *Melyből tudom megbántódott. Vajjon Isten szabadságunknak megmaradására adná!*)*. 18. 19. Fejérvár. Urunk ő nagysága propositióit hozták alá, és váradi kapitány Rákóczi György uramat ő nagyságát választottuk jövődöbeli fejedelemségre, minden contradictio nélkül; melyről való kívánságát az fejedelem Kornis Sigmond uram ő nagysága által proponáltatta az ország között. 20—28. Fejérvár.

Eben az holnapban majd mindennapi esők, és felettébb való sárok jártak; Mátyás napja után mindazáltal derek is voltanak, és kemény hideg szelek. Az belényesi praedikátor (mint értetem) világ végét pünkösztig terminálta, melynek bizonyosságára életét kötötte.

Martius. 1. Fejérvár. Az Cardinal Infans halálát értetem, ki az belgiumi spanyol részről való provinciáknak egynéhány esztendőktől fogván való rectora volt, mely tisztiben még az én ott fen való létemben vitetett volt bé. Mindszenti Gábor uram dolga forgott az ország előtt ily karban, hogy mivel elegendő gyalogot az hadban kapuszámról nem bocsátott volt, és afféle rész szerint való delictumnak poenát az ország nem decernált, az tábla vétkesnek ítélvén, büntetését remittálta az ország eleiben. Urunkhoz az országtól Kornis Sigmond urammal együtt felesen bocsáttatván fel mellette való törekedésért, semmit sem impetrálván jöttünk vissza. 2. 3. Fejérvár. Ifjú urunk eleiben egész országúl mentünk ki, Prépostvári uram is, és Kornis Sigmond uram ő nagysága köszöntötte az mezőben. Rákóczi Sigmond uram az udvari haddal együtt jövőn ki, elébb lévő szemből ő nagyságával, köszöntötte. 4. Fejérvár. Inauguratio celebrata Illustrissimi Principis Georgii Rákóczi noviter electi; juramentum praeunte D. Stephano Kassai Consiliario et Proto-notario altero. Concio etiam habita in Templo a D. Episcopo,

*) Titkos jegyekkel írva.

praesente Illustrissimo Principe, orationes nullae. His solennitatibus finitis, convivium universis ordinibus regni, etiam Concionibus aliquot adhibitis, datum a seniore Principe in palatio majore. 5. Fejérvár. Mára viradólág lött nagy hó. 6. 7. Fejérvár. Voltam elsőben az ifjú urunk asztalánál. 8. Fejérvár. Az portára küldendő leveleket pecsétlettük, melyekben az ifjú urunk confirmatióját kérjük. Követek lesznek Serédi István, Sulyok István, Basa Tamás uramék, és az szászvárosi királybíró. 9. Szancsal. Végződött az gyűlés. 10. Ebéden Sövényfalván, estve Pócsfalván. Temették Bocsárdon az szegény Macskási Mihált. 11. Ebéden Laczkodon, estve Fintaházán. 12. 13. Fintaháza. 14. Ebéden Szálteleken, estve Gerebenesen. 15. Gerebenes. Gyalommal jégen vonattam meg az tómat, de keveset fogattam. 16. Gerebenes. 17. Ebéden az méhesi mezőn, estve Gerebenesen. 18. Ebéden az iklandi szénafűn, estve Gerebenesen. 19. Gerebenes. 20. Ebéden Szent-Ivánon, estve Fintaházán. Erdélyi István és Mindszenti Gábor uramék halálát értetem. 21. Fintaháza. 22—24. Gyalakuta, Vettem itt. Mára viradólág holt meg Tholdalagi Mihály uram. 25. Gyalakuta. 26. Fintaháza. 27. Ebéden Maros-Vásárhelyt, az hon az törvények nem folynak az szegény Tholdalagi Mihály uram halála miatt. Estve Fintaházán. 28. Ebéden az mezőben az laczkodi határban, estve Kornis Sigmond uramnál Radnóton. 29. Kutyalva. 30. 31. Fintaháza. Ittas. Ennek az hónapnak 14. napjáig igen kemény idők jártanak, úgy hogy jeget is csak ez idő alatt rakhattak, az után jó meleg idők, csak hogy eső nélkül.

Aprilis. 1. Fintaháza. Oltáshoz kezdettem. 2—4. Fintaháza. 5—12. Gyalakuta. Itt udvarom kapuját állattam fel. 13—14. Gyalakuta. Nápolyi György halála. 15—20. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához, melyhez való készülvén ez volt: az nagy héten napjában egyszer ettem, bort nem ittam, az közgyónást és hét psalmusokat minden nap rendelt imádságomon kívül elmondottam. 21. Fejéregyház. Az lélek mondást tiltottam meg udvaromban. 22. Fejéregyház. 23. Kis-Bún, Bethlen János uramnál. 24. Sáros. 25. Ebéden Nagy-Ekemezőn, estve Monorán. 26. Fejérvár. 27. Karácsonfalva. Az szegény Tholdalagi Mihály uram teste temetése Fejérvárról az pápista templomban.

28. Ebéden Kikellőváratt, estve Szent-Pálon. 29. 30. Fintaháza. Ez egész holnapban mind szárazság járt, az utólja felé hidegek és hóharmatok, melyek néhány az szőlőkben is tölték kárt. Az gyalai kapuban vér eső esett.

Majus. 1. Fintaháza. 2—10. Gyalakuta. Incze Márton nálam, kivel garázdalkodtunk. 11. Gyalakuta. Ebéden Gyulafi László uramnál Szent-Demeteren. 12. Ebéden az szentbenedeki bereknél Gyulafi urammal, estve Gyalakutb. 13. Gyalakuta. Kendefi Miklós uram viszi haza mátkáját Nagy Erzsébetet. Köpeczi Jánosnak adtam 300 forintot az gerebenesi jószágára, közbirák lévén Lázár György, Gáspár György és István uramék. 14. Gyalakuta. Nápolyi György uram temetése kolos-monostori templomban. 15—18. Gyalakuta. 19. 20. Fintaháza. 21. Ebéden az sósipatoki csere alatt, estve az ujfalvi harasztos nagyobbik csere alatt. 22. 23. Gerebenes. Köpeczi János uramnak itt való jószágát vettem kezemben zálogjára 300 forintot adván. 24—26. Fintaháza. Mára viradólag nagy hóharmat lévén majd az egész országban, szőlőket, gyümölcsöket, néhány vetéseket is elvitt. 27. Fintaháza. Nagyobb dér lőtt. 28—31. Fintaháza. Ebben az holnapban is mind száraz idő jártak s derek nagyok.

Junius. 1. 2. Fintaháza. Értettem, hogy az angolai király az statusoktól megfogottatván degradáltatni fog. 3. Ebéden az nagy-csergedi mezőn, estve Fintaházán. 4. Fintaháza. 5. Ebéden Nádason, estve Kis-Búnón. 6—8. Gyalakuta. Vettem egy jobbágyot fl. 26. 9. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához. 10. Gyalakuta. 11. 12. Fintaháza. 13. Bergenye. 14. Ebéden Méhesen, estve Szovátán. 15. Ebéden Szamosfalván, estve Bácsban. 16. Ebéden Bogártelken, estve Középlakon. 17. Zsombor. Bethlen Mihály uram vette Zsombori János uram leányát Borbárát. 18. Zsombor. 19. Ebéden Kóródon, estve Apahidán. 20. Ebéden az őri mezőn, estve Szengyelben. 21. Panit. 22. Ebéden Panitban, estve későn Fintaházára. 23—30. Fintaháza. Ebben az holnapban alkalmas idő jártanak, jó esők néha, ismét meleg idő.

Julius. 1. 2. Fintaháza. Az lélekével való szitkozódásért adtam egy veder bort. 3. Fintaháza. 4. Ebéden az besenyei mezőn, estve Zsitvén. 5. Ebéden Karácsonfalván, estve az szent-imrei réten. 6—8. Fejérvár. Az császár kapucsi basája Mehmet,

ki iffiú urunknak botot, zászlót hozott, érkezett bé; annak mentünk eleiben. 9. Fejérvár. Urunk ő nagysága az töröknek audienciát adott, meg is vendéglette. 10—12. Fejérvár. Másodszor vendéglette urunk az török követet, választ is kiadván. 13. Háltam az miháczfalvi réten. Hadban való készületről parancs. Aszak megvételéről hallottam. 14. Ebéden az zsitvei kútnál. Estve Szőkefalván. 15. Ebéden Széplakon, estve Gyalakután. 16. Gyalakután. Kezdettem itt az búzaaratáshoz. 17—19. Gyalakuta. Fintaházán kezdtek aratni. 20. Hétúr. 21. Keresd, Bethlen Ferencz uramnál. 22. Keresd, Bethlen Mihály uramnál. 23—27. Gyalakuta. Nagy árvíz, mely miá ma is az víz mellől az búzakévéket kellett kihordatnom. 28. 29. Gyalakuta. 30. 31. Fintaháza. Ennek az holnapnak 25. napjáig igen jó takarodó idő jártanak, akkor az esők megindulván, nagy árvizek voltak, és igen hosszú szüntelen való esők, melyek énnékem kiváltképen való károkat töltenek búzámban és szénámban.

Augustus. 1. Ebéden az bándi mezőn, estve az gerebenesi szénafűben. 2—5. Gerebenesi szénafű. 6. Gerebenesi mezőn. 7. Ebéden az kerelei nagy berekben, estve Fintaházán. 8—13. Fintaháza. 14—20. Gyalakuta. Isten engedelmeiből tizenhetedszer kezdtem az biblia olvasásához. 21. Szent-Márton. Urunk ő nagysága eleiben mentem. 22. Ebéden Bodonban, estve Sárombergen. Az római császárné és tatár hám követi érkeztenek. 23. Ebéden Oroszfaluban, estve Görgényben. 14. Görgényben. 24. Görgény. 25. Ebéden Berecztelken, estve Banyban. 26. Örményes. 27. Ebéden Szabadon Gyulafi László uramnál, estve Gyalakután. 28—31. Gyalakuta. Ebben az holnapban néha esők és közben viszont jó takarodó idő jártanak, die 30. kevés hóharmat is lőtt.

September. 1. Gyalakuta. Gyulafi uram nálam ebédelt. 2. 3. Gyalakuta. Vacsorán Szent-Demeter, ittás. 4. Gyalakuta. Vettem itt búzát. 5—10. Gyalakuta. Estve Harasztkereken vadászatból tértem. 11—19. Gyalakuta. 20. Ebéden Gégés mellett, estve Gyalakuta. 21—23. Gyalakuta. 24—26. Fintaháza. 27. 28. Szent-Pál. 29. Ebéden az sósipatoki kis cserénél, estve Gerebenesen. 30. Gerebenes. Ennek az hónap az elei esős, az nagyobb része igen száraz, nagy hóharmatok is löttek, melyek

az éretlen szőlőfákat meg is vették. Az Imperiumban Leopold herczeg felettebb szerencsésen hadakozott az svédek ellen, és Morvából Sílesiből kiverte.

October. 1. Ebéden az ujfalvi nagy haraszt csere alatt, estve Oláh-Dellőn. 2. Ebéden az szent-miklósi berekben, estve Fintaházán. 3—6. Fintaháza. Ebéden az besenyei erdő mellett. 7—13. Fintaháza. 14. Kis-Szölős. Az fintaházi malmom gátját elhanyagván, kezdettem újlag építeni. 15. Ebéden Domádon, estve Nagy-Szölösön. 16. Ebéden Valthidon, estve Magyarón. 17. Ebéden Zalaknán, estve Mártonfalván. 18. Ebéden Begendorfön, estve Verden. 19. Ebéden Lesesen, estve Rosondalor. 20. Ebéden Néthuson, estve Szászhalomban. 21. Ebéden Zelestádon, estve Nagy-Báránkyuton. 22. Ebéden Lebneken, estve Zsiberken. 23—26. Longodár. 27. Királyhalma. Ez következő éjtszakára ott létemben Petki Istvánné asszonyomnak lőtt fia. 28. Ebéden Homorod-Szent-Péteren, estve Darócson. 29. Ebéden Benében, estve Radason. 30. Ebéden Mesében, estve Hégenben. 31. Ebéden Segesden, estve Hétúron. Ebben az egész hónapban oly nagy szárazság volt, hogy sok helyeken ez ideig csak egy markot is nem vethettek. Majd két hétig az utólja felé igen bűdös ködök voltak szünetlen.

November. 1. Ebéden Zágorban, estve Fintaházán. 2—12. Fintaháza. 13. Panit. 14. Ebéden az Sink mellett az ujfalvi határon, estve Ujfaluban. 15. Ebéden Urajban, estve Fintaháza. 16—18. Fintaháza. 19. Ebéden Kakasdon, estve Fintaházán. 20—22. Fintaháza. Szakállamat hagytam meg. 23. Fintaháza. Ebéden Laczkodon, estve Ugrán. 25. Ebéden Ujfaluban, estve Bándon. 26—28. Gerebenes. Az itt való házamnak építéséhez kezdettem. 29. Ebéden Sospatakon, estve Fintaháza. 30. Fintaháza. Ennek az hónapnak is elei igen száraz és hideg, hanem tizenkilencedik napja tájban kezdetvén esők lenni, sok helyeken most kezdetek vetni ezekkel az esőkkel, és mind végig igen jó vető idők jártanak.

December. 1. Koronka. Angyalosi István uram vette Tholdalagi Judith asszonyt. 2—4. Fintaháza. 5. Ebéden az csitfalvi határon, estve Fintaházán. 6. 7. Fintaháza. 8. Ebéden Petében, estve Oláh-Dellőn. 9. Ebéden Iklandon, estve Kemény-

telkén. 10. Ebéden Szakálban, estve Gerebenesen. 11. Gerebenes. 12. Ebéden az pagocsai nád mellett, estve Záhon. 13. Ebéden Fráta mellett, estve Berkenyesen. 14. Ebéden Tótházán Sulyok István uramnál, estve Csédtelkén. 15. Ebéden Novajban Szentpáli András uramnál, estve Kis-Sármáson. 16. Ebéden Nagy-Sármáson, estve Velkéren. 17. Ebéden Szent-Györggyön, estve Pagocsán. 18. Ebéden az pagocsai határon, estve Gerebenesen. 19. Ebéden az kapusi határon, estve Kapuson. 20. Ebéden az magyar-dellei berek mellett, estve Fintaházán. 21. 22. Fintaháza. 23. Ebéden az Boroszló mellett, estve Gyalakután. 24. 25. Gyalakuta. Járultam az Úr vacsorájához. 26—29. Gyalakuta. Ittas. 30. 31. Gyalakuta.

Ez az esztendő borból, gyümölcsből, kerti veteményből, sok helyeken mezei termésekből is az felettebb való májusi hidegek miatt igen szűk volt. Az Mezőségen széna is nem sok volt, egyébütt az vizek mellett az árvizek is töttek kárt benne. Alkalmatosidőben való szárazságok és alkalmatlanban való esőjártanak egész esztendő által. Köles, zab kevés, vagy majd semmi sem. Aegyptusban 9 napig tartott az hó. Az török Asakot az benne levőknek árútatásából és megadásából nyerte meg. Az Imperiumban nagy vérontások, elsőben az svédek, az után az császár, vizon télre kelve az svédek levén győzedelmesek, mely utolsó Lipsiánál való harczon maga Leopold herczeg csak ötödmagával szaladt, és ha az magyarok meg nem oltalmazták volna, talám el is nem ment volna. Az császárnak minden gyalogja elveszett, lovasában nem sok ment el, noha volt 60,000 embere. Az alamuczi harczon, melyen a császár csak alig hogy teljességgel el nem fogyatta az svédek, az magyar urak az császárt magok költségén sok haddal segítették. Én késő ősszel az gerebenesi házamnak épületéhez kezdettem. Az vetéshez az nagy szárazságok miatt csak szintén novembernek az utólja felé láthattak az országnak nagyobb részeiben, mely decemberben még ki nem kelvén hamar elfagyott az földben. Cardinal Richelius Franciában halt meg 4. decemberben 8 Testamentomot tölt 60 millió francia forintokról. Olaszországban decemberben rettenetes árvizek, melyekben sok ezer emberek, egynéhány városok és faluk semmivé lőttek.

Annus 1643.

Melyet hogy Istennek nevének dicsőségére, lelkemnek idvességére, ez világon emberek előtt becsületesre rekeszhessek bé, Istent ő felségét teljes szivemből imádom. Amen.

Januarius. 1. Gyalakuta. 2—7. Fintaháza. 8. Ebéden az iklandi határon, estve Gerebenesen. 9—11. Gerebenes. 12. Ebéden az sályi cserében, estve Gerebenesen. 13. Gerebenes. Berzenczei Miklós uramtól cseréltem itt két házhelyet, melynek egyikén a magam házam vagyon, másik az kerten kívül az árokparton, közbirák benne Szabó Dániel és Bándi Mátyás deák. 14. Ebéden az iklandi határon, estve Gerebenesen. 15. Ebéden az méhesi tó mellett, estve Gerebenesen. 16—18. Gerebenes. 19. Ebéden Rűcsön, estve Szent-Mártonban. 20. Ebéden Kis-Nyúlason, estve Balában. 21. Ebéden Csáváson, estve Fintaházán. 22—26. Fintaháza. 27. Ebéden Sövényfalván, estve Szépmezőn. 28—31. Fejérvár. Ennek az holnapnak elein esős idő, az után kemény derek löttenek, volt kevés hó is, az fogyta felé még lágyabb idők, és mind az egész holnapban inkább szeles vagy ködös idők jártanak.

Februarius. 1. Fejérvár. Jött bé az lengyel király követe Barlaban György, kit hozott bé hopmester Bethlen Ferencz uram, és véle más lengyel követek, kiket külön excipiáltak. 2. Fejérvár. Reggel római császár követe Jakusith György egri püspök és magyarországi cancellarius jött bé, kit Telegdtől fogva Serédi István uram kísérvén, itt hozott bé Kornis Ferencz uram. Kevés vártatva urunk ő nagysága szemben lött véle. Az után az lengyel király követit is felhozatván, annak Kassai uram által felelt meg. Azon követ asszonyunkkal ő nagyságával is volt szemben, és iffiú urunkkal is; ő nagysága képiben én replicáltam. Dél után az iffiú fejedelem asszony eleiben ment ki iffiú urunk solenniter, és az Morgó mezején sátorban nem messze az Ompolyon túl lött ő nagyságával szemben, és kevés vártatva azon pompával mentek bé Fejérvárra, és urunkat s asszonyunkat az kisasszony Prépostvári Sigmond uram által köszöntötte. 3. Fejérvár. Iffiú urunk lakodalmá lött meg az tekintetes és nagyságos

Somlyai Báthori Söfia asszonynyal. Fő gazdák voltak az atyám uram, Barcsai Sigmond, Csernel György, Sulyok István, Kapronczai György és Bogárdi uramék, az fő lakodalmas házban. Az hosszú palotában az statusoknak Haller Péter, Torma György, Petki István, Basa Tamás, Mikes Boldizsár uramék. Reggel elsőben az követeket egyenként hordották fel, az alábbvalóktól kezdvén, és az méltóságosbakat utóbbra hagyván. Azok feljövén püspök uram is az hitfeladáshoz kezdett az szokott ebédlőházban, mely lött meg egy díván szőnyögön állván ő nagyságok. Melyhez minekelötte kezdettek volna, az iffiú urunk ajándékát Kemény János uram után vittük fel. Az hittés után kevés vártatva az étket fogták el, s úgy jött bé urunk az követekkel, az császár és király követi, és közöttök iffiú urunk menvén ő nagysága előtt. Mosdatók az követekhez voltak az urakból és fő emberekből mind külön-külön, én urunkat mosdattam, és azután ő nagyságának adtam innia. Az fő helyen egyedül ült az császár követi, jobb felől az király követi, mellette Gyulafi uram állott bé, utána palatinus követi Veselényi Ferencz uram, utána esztergomi érsek követi Barkóczi László uram, utána curlandiai herczeg követi, utána az hetman követi, utána az krakai vajdái, utána az moldvai vajdái, utána Prépostvári Sigmond uram, utána Forgács Sigmond és Lónyai Sigmond uramék. Más felől urunk ő nagysága, asszonyunk, egy kevés köz lévén iffiú urunk és asszonyunk, Báthori Andrásné és Forgács Sigmondné asszonyomék, Bethlen Péter, Rákóczi Sigmond uramék és havasalföldi követ. Ezek az személyek ültek az majestason. Az majestason alól ebben az palotában két rend asztalok voltak, kiknél az magyarországi és erdélyi urak és úrasszonyok, magyarországi vármegyék és városok követi ültenek. Az lakás vigan volt, és az majestason ülő méltóságos személyek is pesdültek voltak. Az gyümölcsfelszedés után az mosdás azon ceremóniával mint ebéd előtt ment végben, és felkelvén, az tánczoló palotában az bejövésnek rendi szerint szövétnekeknél és gertyáknál mentek bé, melyeket fő rendek és bejárók fogtanak; de minekelötte az tánczhoz kezdtek volna, az audientiaházban bémenvén, asszonyunk is maga házaiban egynéhány úrasszonyokkal, kevés ott mulattanak. Az táncz felkelvén az követeket azon

fő emberek. kik felhozták, alá is kísérték, csak hogy különböző renddel; mert akkor az méltóságosb személyek voltak első az alámenetelben. 4. Fejérvár. Másod napján az lakodalomnak azon személyek azon renddel ültek, csak hogy Kornis Sigmond uram ült Prépostvári uram után. Az ajándékot mutatták bé az majestason ülő nagy személyektől az atyám uram, és Baresai Sigmond uram acceptálta. Kevés vártatva az többi ajándékokat Csernel György uram mutatta, Serédi uram acceptálván, mely ajándékokat mind urunknak ő nagyságának mutatták. 5. Fejérvár. Volt harmad és utolsó napja az lakodalomnak, s az főzetés is legbővebben. 5. Fejérvár. Az követeket, az oláhokon kívül, vendéglette meg urunk ő nagysága csak magok személyében, és az ültetés is változott. 7. Fejérvár. Az követeket bocsátotta el urunk, külön-külön szemben lévén vélek. Az török Kapuci bassa érkezett bé az adóbévitel után való kaftányokkal. 8. Orbó. 9. Ebéden Kercsedén, estve Ajtonban. 10. Ebéden Papfalván, estve Kis-Eskellőn, az utat elvesztvén tévelygettünk. 11. Ebéden Zsomboron, estve Vaskapun; ma is egész Zsomborig kerültünk. 12. Ebéden Karikán, estve Czigányban. 13. Ebéden Hidvégen, estve Szakácsiban, az Zanokon jöttünk által dél után. 14. Ebéden Szent-Miklóson, estve Kálmádon. 15. Károly. Haller Sámuel uram lakodalma Károlyi Éva asszonynyal, én voltam vőfély, immár az előtt szakállomat is meghagyatván. 16. Károly. Az ángyommal adott marháknak számát subscribáltuk és pecsételtük meg, Prépostvári Sigmond, öreg Melik Péter, atyám uramék, Haller Sámuel uram, én és Vetési István uram. Az házassítás elég gazdagon volt, de az vendégség alávaló. 17. Ebéden Csögön, estve Csulyánoson. 18. Ebéden Barlán, estve Zilahon. 19. Kis-Eskellő. 20. Ebéden Bonczidán, estve Kötelenlenden. 21. Ebéden Berkenyesen, estve Méhesen. 22. Ebéden Gerebenesen, estve Fintaházán. 23. 24. Fintaháza. Az tavaszvetéshez kezdettem itt is, de Gyalakután derekasban. 25—27. Fintaháza. 28. Ebéden az nagy-csergedi határszélben, estve Fintaházán. Ennek az holnapnak elei vizes egy hétig, egy hétig igen kemény idő, azután jó tavaszi idő, melyben tavasznak eleget is szánhattak.

Martius. 1—3. Fintaháza. Az Maros széki czirkáló uraimat vendéglettem meg két asztalra. 4—13. Gyalakuta. 14. Ebé-

den Szent-Demeteren, estve Gyalakután. 15. Gyalakuta. 16. Ebéden Szent-Demeteren, estve Gyalakután. 17. 18. Gyalakuta. Gyulafi László, Rédei János és Lázár György uramék voltak nálam. 19. 20. Gyalakuta. Oltattam itt. 21. Gyalakuta. Ebéden az szövérdei erdő alatt Gyulafi és Lázár György uramékkal. 22. Gyalakuta. Ebéden Rédei János uramnál Szent-Györgyön. 23. Gyalakuta. 24—29. Fintaháza. 30. Ebéden az Tőkés mellett, estve Fintaházán. Kezdettem az szőlőkötöztetéshez. 31. Fintaháza. Ebben az holnapban igen alkalmas tavasz idő járt, eső, néha hó, de nem tartott, az utólja száraz. Az Imperiumban rettenetes menydörgések és számtalan menyköveknek leesése, sok tűz, vér- és gabonaeső.

Aprilis. 1—3. Gyalakuta. 4. Ebéden Gyulafi uramnál az szent-demeteri erdőkön, estve Gyalakután. 5—7. Gyalakuta. 8. Szent-Demeter. Ittas. Nagy hó lőtt, mely majd egy hétig tartott, és igen nagy derek jártanak. 9. 10. Gyalakuta. 11—13. Fintaháza. 14. Kisfalud. 15. Ebéden Székely-Sóspatakon, estve Gerebenesen. 16. Gerebenes. Az Köpeczi Jánostól itt zálogosított jószágban iktattattam magamat. 17. Ebéden Náznánfalván, estve Fintaházán. 17—21. Fintaháza. 22. Ebéden az besenyői erdő mellett, estve Erdőalján. 23. Ebéden Szent-Miklóson, estve Péterfalván. 24—28. Fejérvár. Állott bé az ország gyűlése. Kornis Ferencz uram által lőtt az ország köszöntése urunkhoz. 29. Fejérvár. Urunk ő nagysága propositióit küldte alá az atyám uramtól és Rákóczi Ferencz uramtól. 30. Fejérvár. Ennek az hónap 8-dik napjáig jó idő, attól fogva 24-dikig egynéhány napi hó, hidegek és sok esők, az utólján igen jó meleg idők jártanak.

Majus. 1. Fejérvár. 2. Ebéden Vajasdón urunkkal, estve Fejérvár. 3. 4. Fejérvár. Az ország postulatumait vitték fel. 5. Fejérvár. Angyalosi István urammal componáltam ily formán, hogy az náznánfalvi. kisfaludi, bozaszegi, csilfalvi és szent-királyi jusomat ő kegyelmének és Pekri Mihályné asszonyomnak engedtem az gerebenesi részéért. Voltam ittas. 6—8. Fejérvár. Az ország házában elsőben gyűltünk bé, melynek építését Serédi István uram által köszöntük meg. 9. Fintaháza. Ittas. 10. 11. Fejérvár. Gilányi Gergely uram urunk fő hopmestere vette Szilasi Judith asszonyt. 12. 13. Fejérvár. Legatus Caesareus et

Regius Coronae Hungaricae et Bohemicae audientiam publicam habuit Sigismundus Eorsi in generalibus Dominorum Regnicolarum Comitibus, postulavitque nomine ejusdem Caesareae Regiaeque Majestatis, ut liber esset eorum passus, qui vel servitiorum, vel studiorum ergo in Hungariam vellent proficisci, quod nisi impetraret, talionem ea in parte fore minabatur. Quod postulat ut in scriptis traderet, rogatus assensit, et sic Comitibus excessit, honorifico cum comitatu Spectabilis ac Magnifici Sigismundi Barcziai introductis et educatis cum aliis. 14—16. Fejérvár. Responsiones Dominorum Regnicolarum ad propositiones suas per me Suae Celsitudini sunt praesentatae a meridie. 17—19. Fejérvár. Legatione Caesarea publice agitata, conclusum est, nulla in parte ab antiquis regni statutis Anno 1591, et 1594. deliberatis recedendum esse urgentissimis de causis. 20. Fejérvár. 21. Szancsal. Az ország búcsúzott el Bethlen János uram által. Urunk ő nagysága Rákóczi Sigmond uramat commendáltatta székeknek generalisának, és Udvarhely székeknek s Háromszéknek fő kapitányának, Kornis Sigmond, Kassai István és Kemény János uramék által. 22. Ebéden Borzason, estve Nagy-Csergeden. 23. Ebéden az kiscsergedi mezőn, estve Fintaházán. 24—31. Fintaháza. Ez egész hónapban inkább mind esős idők jártanak, kiváltképen 15-dik napjától fogván végéig minden nap. Árvizek is igen nagyok.

Junius. 1. Fintaháza. Nagy hóharmat. 2—4. Fintaháza. Az limitatiót Vásárhelyt kiáltották ki. 5. 6. Fintaháza. 7. Fintaházán ebéden, estve az sőspataki kis csere mellett. 8—12. Gerebenes. 13. Ebéden Kisfaludon alól az Matyókó rétin, estve Fintaházán. 14. 15. Fintaháza. 16. Ebéden az szent-lászlói berekben, estve Gyalakután. 17. Gyalakuta. 18. Ebéden Szeredában Huszár Mátyás uramnál. Egy magyarósi Isten ellen káromkodó embert az törvény halálra sentenciázott, de appellációban az derékszékre bocsátatott. Estve Szent-Annán Lázár György uramnál. 19. Ebéden az havadi határon, estve Gyalakután, Lázár György uram volt nálam. 20—22. Gyalakuta. Itt kaszáltatni kezdettem. 23. 24. Gyalakuta. 25. Ebéden Szent-Demeteren Gyulafi László uramnál ittas, estve Gyalakután. 26—29. Gyalakuta. Gerebenesen az kaszáláshoz kezdtek. 30. Gyalakuta. Ennek az hónapnak az közepi esős, az elei és utólja kiváltképen száraz és meleg.

Julius. 1. Gyalakuta. Volt rettenetes szél, és oly sokáig tartó nagy záporosó, melyhez hasonlóra öreg emberek is nem emlékeznek, mely minden gabonát az földre ledőltött, fákat lerontott. Az jég az itt való szőlőmnek nagyobb részit verte el. 2. Fintaháza. Itt az kaszáláshoz kezdtek. 3. 4. Fintaháza. 5. Szent-Pál. 6—12. Gerebenesi szénafü. 13. Gerebenes. Az nagy eső üzött bé estvére az mezőről. 14—18. Gerebenes. 19. Az magyar-dellei berek mellett. 20. Ebéden az besenyői Cseb nevű erdő mellett, estve Fintaházán. 21—24. Fintaháza. Törvénytételtem egy bodoni jobbágyom Lup Raduly felől. Az törvénytevőkkel mulattam. 25—28. Fintaháza. 29. Ebéden Csit-Szent-Ivánon, estve Gerebenesen. 30. Ebéden Baldon, estve Szent-Gothárdon. 31. Ebéden Füzesen, estve Désen. Ebben az hónapban hol tiszta meleg idők, gyakran igen nagy szélveszek és iszonyú zápor esők; melyek noha az szénatakarásban nagy hátramaradásokat szereztek, mindazonáltal nagyobb részint szénatakarást végeztek. Aratáshoz majd csak az utolsó hétben kezdetek derekason.

Augustus. 1. Dés. Ebéden Szamos-Ujvárratt. 2. Dés. Isten kegyelméből kezdettem tizenhatszedszor az biblia olvasásához. 3. 4. Dés. 5. Ebéden Lónán, estve Monostoron. 6. Ebéden Kolosvárratt, estve Lónán. 7. Ebéden Dengelegen, estve Dés. 8. Ebéden Kaplyonban Haller Györgyné asszonyomnál, estve Désen. 9. Dés. Jött bé későn estve az litvániai herczeg követi. 10. 11. Dés. Béli János uram veszi Váradon Csomaközi Sónia asszonyt. 12. Szamos-Ujvár. 13. Ebéden az szilvási határon, estve Szamos-Ujvárratt. 14. Ebéden Göcsön, estve Méhesen. 15. Ebéden Gerebenesen, estve Fintaházán. Végezték itt az hordást. 16—18. Fintaháza. 19. Ebéden az szent-benedeki berek mellett, estve Gyalakután. 20. Gyalakuta. Vacsorán Gyulafi uramnál. 21. 22. Gyalakuta. 23. Ebéden Járában, estve Abafáján. 24. 25. Abafája. 26. Ebéden Kálban, estve Tompán. 27—31. Gyalakuta. Ebben az hónapban igen jó takarodó idők jártanak.

September. 1. Gyalakuta. Gyulafi, Rédei és Darlaczi uramék voltak nálam. 2. 3. Gyalakuta. Vettettem itt búzát. 4. Gyalakuta. Vetettek Fintaházán búzát. 5—10. Gyalakuta. 11. Vaja. Urunk eleiben mentem. 12. Ebéden Szénaverős, estve Se-

gesvár. 13. Segesvár. 14. Ebéden Czikmántoron Gyulafi és Rédei uramékkal, Darlaci Ferencznel, estve Gyalakuta. 15. Gyalakuta. 16. Ebéden Szent-Györgyön Rédei János uramnál, estve Gyalakuta. 17—21. Gyalakuta. 22. Ebéden az véczei határon, estve Gyalakután. 13. 24. Gyalakuta. Végeztettem itt az búzavetést. 25—27. Gyalakuta. 28. Ebéden az havadi határon, estve Gyalakuta. 29. 30. Gyalakuta. Ebben az holnapban igen jó vető idő volt, az szüretet is sok helyen elvégezték, közönségesen táborozó hírek voltak, de nem bizonyos okból, de az fő rendek igen készültek.

October. 1—4. Fintaháza. 5. Kis-Görgény. 6. Ebéden az kis-görgényi szőlőnél, estve Fintaházán. 7. Fintaháza. Az itt való szőlőmet szedtettem meg. 8—10. Fintaháza. Vettetésemet itt végeztettem. 11—13. Fintaháza. 14. Kis-Szölös. 15. Ebéden Domádon, estve Szent-Ivánon. 16. Ebéden Somogyban, estve Sároson. 17. Ebéden Eczelen, estve Rionfalván. 18. Ebéden Halmádon, estve Magarén. 19. Ebéden Ivánfalván, estve Olczanán. 20. Ebéden Verden, estve Rosendálon. 21. Ebéden Jakabfalván, estve Báránkyuton. 23. Ebéden Lebneken, estve Zsiberken. 24—27. Longodár. 28. Ebéden Sövényiségen; estve Szász-Fejéregyházatt. 29. Ebéden Budán, estve Mesében. Lőtt jó hó. 30. Ebéden Hégenben, estve Apoldon. 31. Ebéden Segesden, estve Nagy-Szölösön. Ebben az holnapban igen jó idők jártanak, csak szintén az utólján lőtt hó, azután igen kemény hidegek.

November. 1. Fintaháza. Ebéden Zágorban. 2—6. Fintaháza. 7. Ebéden az Cseb mellett, estve Fintaháza. 8—12. Fintaháza. Ebéden Szent-Miklóson az Pókai Miklós uram házában. 13. Fintaháza. Az Szabó János vendégit vendéglettem két asztalra. 14. Fintaháza. Introducalták Rákóczi Sigmond uramat ő nagyságát az székely generalisságra. 15. Fintaháza. 16. Ebéden Szabadon, estve Majoson. 17. Ebéden Sámsondon, estve Gerebenesen. 18—20. Gerebenes. 21. Ebéden az záhi határon, estve Gerebenesen. 22. 23. Gerebenes. 24. Ebéden az uraji külső csere alatt, estve Gerebenes. 25—27. Gerebenes. 28. Ebéden az rücsi szakadásos erdő végénél, estve Gerebenes. 29. Gerebenes. 30. Ebéden Urajban, estve Sospatakon. Ennek az hónap

elei és közepi havas és igen hideg volt, az utólja esős és lágy. Táborban való indulás felől az község között igen sok hírek folytanak.

December. 1. Ebéden Keresztúron, estve Fintaházán. 2. Fintaháza. 3. Kóród-Szent-Márton. 4—6. Fintaháza. 7. Ebéden az Cseb alatt, estve Fintaháza. 8. Fintaháza. 9. Ebéden Szent-Miklóson Pókai Miklós uramnál, estve Fintaháza. 10. Fintaháza. 11. Szent-Pál. 12. Ebéden Szent-Pálon, estve Fintaházán. 13. Fintaháza. 14—21. Gyalakuta. 22. Ebéden az szent-gerliczei erdőn, estve Gyalakuta. 23. Gyalakuta. 24. Ebéden az vadasi erdő bércezen, estve Szent-Györgyön. 25. Ebéden Szent-Györgyön; járultam az Úr vacsorájához, estve Gyalakután. 26. Ebéden Szent-Demeteren Gyulafi uramnál, estve Gyalakuta. 27. Ebéden Szent-Györgyön Rédei János uramnál, estve Gyalakuta, volt nálam Gyulafi uram. 29—31. Gyalakuta. Ebben az holnapban igen változó alkalmatlan idők, hol lágy, esős, egynéhány napi ködös idők, hol kemény derek jártanak, az Mezőségen az utólja felé hó is esett.

Hoc anno obiit Cardinalis Rischelius, qui testamento post se reliquit 60 milliones auri, partim Regi, partim fratribus, aliisque bene de se meritis, praeter ditionum caeterarumque supellectilium ingentem copiam. Obiit et Rex Galliarum die 11. Maii, Ludovico XIV. filio haerede et successore relicto; Infans die ipso coronationis per Duces suos illustrem reportavit victoriam. Parlamentum Anglicanum contra Regem bellum gessit, magnis cum copiis, sed non pari conatu, quia poenitentiam Regis praestolando, momenta occasionum praetermisit. In Galliis, ut auditur, nonnulla collegia de justificatione hominis coram Deo et Purgatorio, quaestionem moverunt. Obiit Samuel Haller mense Septembri a Turcis interemptus. In hac nostra patria rumores magis et bellici apparatus fuere, quam ulli motus. Omnis generis frumenta vix mediocriter provenerunt ob tardam superioris anni sementem, crebrosque imbres vernaes. Vinum etiam et fructus ad mediocritatem fuerunt, ubi nocumentum iis grando vel vernale frigus non dedit, quorum injuriam ego non mediocriter sum passus. Horti emolumenta sua sat copiose praebuere,

Annus 1644.

Melyet hogy Isten ő felsége nevének dicsőségére, lellem idvességére, és jó lelki ismeretemenek megtartására s tisztességemre rendeljen, buzgósággal imádom ő felségét.

Januarius. 1. Oláh-Udvarhely. 2. Ebéden Borzáson, estve Zsitvén. 3. Ebéden Miháczfalván, estve Fejérvár. 4. 5. Fejérvár. Az ország én általam köszöntötte urunkat. Ifjú urunk bejövén, Rákóczi Sigmond uram ő nagyságával mentünk eleiben. 6. Fejérvár. Ebéden Rákóczi Sigmond uramnál. Az urunk propositiót hozta alá Rédei Ferencz uram és Kemény János uram. 7. 8. Fejérvár. Az ország postulatumit vitték fel dél után. 9—11. Fejérvár. Az urunk propositióira tölt az ország választ. 12. Fejérvár. Huszár Mátyás uram és többen voltak nálam. 13. Fejérvár. Bethlen János uram az országot búcsúztatta el. 14. Fejérvár. 15. Csesztve. Az mi kegyelmes urunk udvaránál való szolgálatomat kívánván, állottam bé fő ember számban az ő nagysága méltóságos udvarában. 16. Ebéden Faiszon, estve Gálfalván. 17—19. Fintaháza. Haller Pál uram Magyarországból megjött hozzám. 20—26. Fintaháza. Urunk ő nagysága parancsolatját hozták indulásom felől. 27—28. Fintaháza. Az székelység indult, kiki székes helyéből. 29. Ebéden Mikefalván, estve Sövényfalván. Isten akaratjából az hadban indulván magam szerestől Fejérvár felé, három élés szekeremet Kolosvár felé indítottam. 30. Ebéden Szépmezőn, estve Csesztvén. 31. Fejérvár. Ez az egész holnap igen kemény száraz derekkel ment ki, huszonnyolczadikra virradólag lőtt hó.

Februarius. 1. Fejérvár. 2. Ebéden Szent-Imrén, estve Enyeden. Indult meg urunk ő nagysága udvari hadával az római császár ellen az svédek mellé, kik immár régen Dániában voltak. 3. Ebéden Mohácson, estve Tordán. 4. Ebéden Kolosváratt, vettem egy deres paripát, estve Gyaluban. 5. Gyalu. 6. Egeres. Vigan laktunk urunkkal. 7. Almás. Fen az urunk ajtajánál kezdtünk hálni. 8. Ebéden Vármezőn, estve Horvátiban. Ifjú urunk reggel nagy szomorúsággal tért vissza. 9. Nagyfalu. 10. Bályog. 11. Margita. 12. Székelyhid. Az császár pártjáról elállott hajdú-

kat vendéglette és ajándékozta urunk. 13. Mihályfalva. 14. Lugas. 15. Kis-Léta. Kálló várát megadja Barkóczi László uram és a benne lévő praesidium. 16. Kálló. Urunk számára eskették az praesidiumot Kornis Sigmond és Bornemisza Pál uramék. 17. Kérészt. 18. Gáva. 10—21. Patak. Kornis Sigmond és Rákóczi Sigmond uramék Kassa alá indulnak; Sulyok István uram fő strázamesterré tétetik. Valon Péter magyar és német gyaloggal Tokaj alá megyen. 22. Patak. Urunk adatott egy hordó bort. 23—25. Patak. Forgács Ádám beszédre kijő Rákóczi Sigmond uramhoz ő nagyságához Kassából. 26. Patak. Az tokaji magyar gyalogok 64-en az várból urunkhoz szöknek. 27. 28. Patak. 29. Ebéden Vágáson, estve Telkibányán. Ennek az holnapnak elein jó kemény idők, Magyarországból jó hó is, de mi nálunk nem volt; 19-dik napja után meglágyulván az idő, az utak felfakadoztak, és rettenetes nehéz útunk volt az hegyek között. Urunk ő nagysága egész Kassáig Magyarországot meghódoltatta, Kassán, Szekmáron, Tokajon, Regéczen és Jeszenön kívül.

Martius. 1. Göncz. 2. Ebéden Németiben. Az Hernád igen megáradván, majd úszó vízben mentünk által rajta. Estve Nagy-Idán. 3. 4. Nagy-Ida. Az kassaiaktól követek másodszor jöttek urunkhoz. 5. 6. Nagy-Ida. Kassa alá voltam Bornemisza Pál urammal az sánczhely nézni. 7. Ebéden az kassai mezőn, estve Nagy-Bárczán. Nap estig urunk az kassai mezőn lévén, hopmester uram által tractált az kassaiakkal az városnak megadása felől. 8—10. Nagy-Bárcza. Az kassaiakkal és Forgács Ádám urammal való tracta ment végben. 11. Nagy-Bárcza. 12—14. Kassa. Lengyel követ az hetmantól jött. 15. 16. Kassa. Ebéden az lengyel követet vendéglette urunk. 17. 18. Kassa. Lelt az hideg. 19. 20. Kassa. Kapronczai uram előljáró hadakkal indult Liptó felé. 21—23. Kassa. Bornemisza Pál uram az bányavárosokra ment 2000 emberrel. 24—29. Kassa. 30. Ebéden Nádasdon, estve Gönczön. Urunk ő nagysága csömörből oly rossz volt, hogy az lába sem birta. 31. Ebéden Szántón, estve Mádon. Ennek az hónap 22-ik napjáig ocsmány fergeteges hóval elegy esős idők jártanak, és rettenetes nagy sárok és nehéz utak voltak, az után megfordulván tiszta szeles idők voltak, és szintén fagytára az utak is megjavultak, és tavaszt is sok helyen vetettek.

Aprilis. 1. Ebéden Liszkán, estve Patakon. 2—4. Patak. 5. Tolcsva. 6. Ebéden Keresztúrott, esve Szerencsen. 7. Szerencs. Az tokaji németek adták meg az várat urunknak, magok is az főkapitányon és zászlóartón kívül, és azokkal elment öt muskatélyosokon kívül mind az urunk ő nagysága szolgálatjára adták magokat. Az budai vezér követét vittem fel Máriafi Ferencz urammal. 8. Megyaszó. 9. Ebéden Felső-Vadászon, igen vigan laktunk urunkkal, estve Szenderőben. Az szegény Kapronczai György az Vág mellett veszett, Faragó Andrást elfogták. 10. Szenderő. 11. Ebéden az cseléni forrásnál, estve Tornaalján. 12. Uza, Panit. 13. Rahó. 14. Osgyán. 15. Kis-Nitrán ebéden, estve Losonczon. 16. Kis-Nitra. 17. Ebéden Kis-Nitrán, estve Losonczon. Égette fel Huszár Mátyás uram nagy részét Füleik városának. 18. Lesoncz. 19. Busa. Reversalist adott Veselényi Ferencz az neutralisságról, melyet menten megszegett. 20. Szécsén. Az strázsáltatást kezdettem. 21. Szécsén. Táborban szállottunk, holott eddig quartélyokban voltunk. 22—26. Szécsén. Bánházi Istvánnak volt csatája. 27. Szécsén. Petki István uramnak volt harcza az németekkel Lévánál, melyen az miéinkben felesen vesztenek. 28—30. Szécsén. Urunk ment Gyarmatra, az hová az más táborból is az urak és fő emberek tanácsra jöttek. Ebben az holnapban jó tavaszi idők voltak, melegek, néha jó esők is, csak hogy huszonharmadik táján egynehány nap kemény derek jártanak.

Majus. 1—3. Szécsén. Jött ki urunk közinkben, sátorokban szállván. 4. Szécsén. 5. Ebéden*), estve Mulyadnál. Az császár hada előtt szállottunk vissza. Volt derék csatájok Bakos Gábor és Kemény János uraméknak az egész császár hadával Palánknál, a hon az ellenségben feles veszett. 6. Mulyadnál. 7. Ebéden Darócson, estve Rima-Szombatnál. 8. Rima-Szombatnál. 9. Ebéden**), estve Kövecsesnél. Az útban egy hidról lovastól estem le. 10. Kövecsesnél. Az elmúlt éjjel szegény Lázár István uram, estve semmi gondja nem lévén, holt meg. 11. Putnok. 12. Edelin. 13. 14. Vámos. 15. Gesztelnél. Érkezett az lengyel király követe. 16. Gesztelnél. Volt

*) Az eredetiben hézag van hagyva.

**) Hasonlóan hézag az eredetiben.

szemben urunk véle. Ez által az király az békeesség dolgából maga interpositióját ajánlotta, de úgy, elsőben induciák legyenek, melyre urunk nem menvén, az király is azután semmit nem akart cselekedni. 17. Bekecsnél. Vendéglette ebéden urunk az lengyel király követét Gesztelnél. Estve az részegeskedés miatt rút zenebona és vagdalkozás volt az táborban. 18. Bekecsnél. Veselényi Ferencznek Szenderőt adták meg. 19. Bekecsnél. 20. Bekecs és Megyaszó között lovon hálтам éjjel, mivel Huszár Mátyás és Bakos uramékkal maradtam volt hátra. 21. Ebéden az szerencsés hidnál, estve Liszkán feljűl az rélben. Az császár hada az Hernádon költözött által. 22. Patak. Az külső város sánczának újítását kezdettem, de félben maradt. 23. Patak. Urunk ő nagysága hadaival az Bodrokon általköltöztvén Stepán Ferencz urammal maradtam. 24—28. Patak. Az kapu előtt kezdettem egy sánczhoz, mely az mi nemzetünk között első dolog fog lenni. 29. 30. Patak. Bihar vármegye urunktól kéredzett haza, az többi is akartak, de amazoknak lött kemény válasz miá csendesedtek. 31. Patak. Ujhelyhez jöven az ellenségben mintegy 3000 lovas, az mi részegeskedő hadunkban sokat levágtak. Ez elmúlt holnapban hadainknak szerencséje megfordulván, mind az ellenség részére járt. inkább. Az holnapnak két első része esős, az utólja száraz, két utolsó napon kívül.

Junius. 1—4. Patak. Az budai vezérnek urunkhoz menő követi itt hál. 5—7. Patak. Az budai passa követe tért vissza. 8—10. Patak. Betegedtem meg, az hagymáz is reám esett, de nem szintén bolondoskodással. 11. Patak. Urunk eleiben betegen mentem ki. 12. Patak. Szereacsset Kemény János uram ostrommal vette meg az benne lévő németektől és magyaroktól. 13—17. Patak. Könnyebbedtem meg. 18. Patak. Lónyai Sigmond és Serédi István uramék mentek az palatinushoz tractára. Az császár hada indult meg Kassa alól égetéssel. 19. 20. Patak. Urunk betegedett meg. 21. Patak. Betegedtem le újlag. 22—24. Patak. Urunk ment el innét minden hadaival az ellenség felé, az praesidiumot is innét mind elvitte. 25. Patak. Tört keményen az hideg mára virradólag. 26. Patak. Tört keményen az hideg. 27—29. Patak. Kezdettem felkelni. 30. Patak. Ebben az holnapban Medardus nap tájban esők, azonkül gyakrabban melegek, néha

felhős és esős. Szántalan beteg ember volt mind itt ben az városban, mind kin, holtak is, de nagyobb része felgyógyult. Ez egész holnap majd mind az mi részünkről forgott szerencsésben. Az német tábor indult fel.

Julius. 1—6. Patak. Praefectus urammal mulattunk, de nem derék részegségre; melyből ujólag fekünni estem. 7—9. Patak. Voltam igen beteg. 10—12. Patak. 13. Ebéden Ujhelyben, estve Legenyén. Indultam az tábor után Isten kegyelmességéből, noha oly beteg voltam, hogy az ágyból is más segített fel. 14. Gerendán. 15. Ebéden Körtvélyesen, estve Varanón. 16—18. Varanó. Vöttem Bethlen János uramtól kölcsön 99 forintot. 19. Ebéden Gálszócsen, estve Pelejten. 20. Ebéden Mihályiban, estve Ujhelyben. Az erdélyi és partiumbeli vármegyék indultak haza. 21. Liszka. Az székelyekben is bocsátott el urunk. 22—25. Liszka. Kezdettem negyedszer fekünni. 26. 27. Liszka. 28. Estvére Patakon. Urbanus VIII. Pontificatus 21. aetatis 77. e vivis excessit. 29. Patak. 30. Ebéden az derék éren való rekesznél, a holott az halászat után az lengyel követet vendéglettc urunk ő nagysága. Estve Tokajban. 31. Estvére Thályán. Ebben az holnapban igen nagy szárazság volt ad 21. akkor szép eső, és die 7. Az ellenség visszatérván felment, kiket urunknak egy rész hadaival Kemény János kísért. Én mind az egész holnapban beteges voltam.

Augustus. 1. Ebéden Gönczön, estve Mislén. Jeszenő várát adták meg. Voltam igen beteg. 2. 3. Kassa. Az Portáról kaftánnal török követ érkezett bé. Én doctorral kezdettem gyógyíttatni magamat. 4—9. Kassa. Cardinales ad novum eligendum Pontificem congregati. 10. 11. Kassa. Az lengyel követet bocsátotta urunk el. 12. 13. Kassa. Az török követet vendéglettc urunk. 14—16. Kassa. Az svéciai királynétól urunknak jött levele, és azoknak az hadaknak állapotjáról bizonyos hirei. 17. Kassa. Az ország búcsúzott el urunktól. Az török követet expedálta urunk. 18. Ebéden Zsadánban, estve Gönczön. 19. Ebéden Szántón, estve Thályán. Örsi Sigmond Regéczből jött ki tractára urunkhoz. 20. Tokaj. Regéczet adták meg. 21. 22. Tokaj. Rákóczi Sigmond uram ő nagysága indult bé Erdélyben asszonyunkhoz. 23—27. Tokaj. Bornemisza Pál uram ment az hadak között,

hogy Kemény János uram visszatérjen. 28. 29. Tokaj. 30. Estve Patakon. Urunk ő nagysága küldött az pataki erősségnek delinea-lására és reformálására, de félben maradt. 31. Patak. Ebben az holnapban gyakor esők, melegek és hives idők elegyesen jártanak. Az mely hadai urunknak az németeket persequáltak, Kemény János urammal jöttek alá, könnyű hadakkal megegyezvén az ellenség, és utánok az császár hada is kezdett alább nyomulni.

September. 1. Estve Tokaj. 2. Tokaj. Az törökök az mi kevesen voltanak, Szenderő alól szöktének el. 3—6. Tokaj. 7. Patak. Az praesidium köziben küldött bé urunk ő nagysága. Szállott Szenderőhöz az ellenség, ujólag alá jövé. 8. 9. Patak. Küldtem haza szolgálmat, lovaimat. 10—15. Patak. Rendeltem helyben az praesidiumot. 16—24. Patak. Az kék gyalogokat mind urunkhoz bocsátottam. 25. 26. Patak. Éjjel Liszkától az Kemény János urammal való tábor szállott ide az alsó hostáton alól való szigetben. 27—29. Patak. 30. Tokaj. Az gyalogot az urunk parancsolatjából vittem ki. Ebben az holnapban igen száraz és meleg idők jártanak, az utólja felé hideg szelek és éjjel hóharmatok, nappal melegek. Az császár hada Zomborig és az elei szintén Keresztúrig jövé alá, onnét tért vissza az Hernádig. Az mely békesség felől való tractának Nagy-Szombathban kellett volna lenni, az urunk követinek nem érkezése miá mult el ez holnapról. Az Homonnai János gyalogit vágatta le és fogatta el Barcsai Ákos uram. Jeszenő várát rontotta el Ballingh János uram. Az homonnai és ungvári jószágban felindult parasztság is lecsendesedett.

October. 1. Tokaj. Vettem egy pej paripát fl. 30. és egy gyermek lovon. 2. 3. Patak. Ibrányi Mihály uramat az hajdúsággal verték fei az németek, felesen is levágtak benne. 4. 5. Tokaj. Az német had tért vissza Szenderő felé. 6. Tokaj. Az urunk hadainak egy része költözött által az Tiszán és Tokajon alól szállott az víz mellé. 7. 8. Tokaj. Az régen kijött székelység urunk engedelmeből mind haza ment, csak az ujólag jöttek maradván. 9. Tokaj. Követségben tractára Nagy-Szombathban expedálta urunk Lónyai Sigmond, Nyári Bernárd, Csernel György, Körösi István és Zákány András uramékat. Az Portáról posta követ érkezett

császár parancsolatjával, hogy az budai hadat urunk mellé menten indítsa az passa. 10. Dobnál, az tracta között. 11. Ebéden Gesztelyen, estve Hernád-Németiben. Az egész tábor Gesztely mellett. Estve lőtt hó. 12. Hernád-Németi. 13. Ebéden Ónodon, estve Hernád-Németiben. 14—21. Hernád-Németi. Az hajdúságnak nagyobb része érkezett az táborra. 22. Ebéden Tokajban, estve Hernád-Németi. 23—25. Hernád-Németi. Az szegény Bornemisza Pál uram, udvari főkapitány, holt meg 11 és 12 óra között nappal. Adna Isten sok magyart olyan tökéletest kiváltképen udvarban. Az törökökben érkeztek el. 26. Hernád-Németi. Az törököknek fejeit vendéglette urunk. 27. Hernád-Németi. Az szegény Bornemisza Pál uram testét solemniter kísértük ki, urunk is az falun kül kísírvén szekeren. 18. Vámos. 29. Szent-Péter-nél. Torstensohnnak az svéd generalisnak jöttek levelei, kiket én fordítottam meg. 30. Ebéden Kazánál, estve Putnokban, hol igen holtanak. 31. Ebéden Héten, estve Banréven. Ebben az holnapban esővel és jó idővel elegyes idők jártanak. Az nemes-ség az hajdúság felverése után Gesztelytől menten Gömörhöz ment, és ott egynéhány nap mulatván onnét ment feljebb, kiknek egész táborral utánok indult urunk ő nagysága. Az francziai és veimariai hadaktól való megverettetését az bavarai armadának értették, és Gravelingának is megvételeit.

November. 1. Bánrév. 2. Rima-Szécs. 3. Rima-Szécs. Balogvár alá expediálta urunk Szentpáli Istvánt lövészerszámokkal és gyalogokkal. 4. Rima-Szécs. Holt meg az szegény Sasadi Sigmond. 5. Rima-Szécs. Ebéd után mentem az Balogvár alatt való sánczban. 6—12. Rima-Szécs. Balog várát adták meg. 13. 14. Rima-Szécs. Az nemességnek nagy része keményen replicált urunknak, de az urak nem akarták beadni. 15. 16. Rima-Szécs. Jacobus Rebenstok Locumtenens Colonellus cohortis praetorianae Draculiorum Campi Mareschalli Suecici Leonardi Torstensohnii, et Legatus ejusdem et Francicae Coronarum apud Illustrissimum Dominum Principem nostrum, inter horam tertiam quartamque nocturnam tranquille in Domino obdormivit. 17. Rima-Szécs. 18. Rima-Szécs. Az Rebenstok testét indították Kassára, melyet Vitéz György uram mind addig kísért. 19. Rima-Szécs. Torstensohnról Bernburgtól érkezett urunkhoz Orbai András. 20. Rima-Szécs.

Gróf Ilyésbázi Gábor úr szökött el Balogból az császár pártjára. 21. Rima-Szécs. 22. *). Indultunk hátra. 23. Kaza. 24. Kaza. Huszár Mátyás urammal szólalkoztunk egyben gyakorliten tréfázkodási miatt. 25. Kaza. Az császár hada fogott felénk térni. 26. Vámos. 27—30. Hernád-Németi. Ebben az holnapban rút ködös idők és száraz hidegek jártanak, csak szintén die 27. esett. Az táborban sok ember holt, és nagy kedvetlenséggel voltak az hadak, kiváltképen az vármegyék. Az filekiek zsákmányosainkban sok károkat töltenek. Az németekkel semmi nevezetes dolog végben nem ment. Az tracta Nagy-Szombatban kezdetődött.

December. 1—6. Hernád-Németi. 7. 8. Aszaló. 9. Csátára indultunk Kemény János urammal mintegy 1500 lóval, és éjjel inkább mind mentünk. 10. Estve feléig Putnoknál. Putnok városát vertük fel jó hajnalban megütvén. Az várat megadták. Háltunk Tornaalján, későn esőben szállván ott meg. 11. Felső-Örsön naplottunk, éjjélkor penig megindulván mentünk Jósvához, az hon semmi ellenséget nem találtunk. 12. Csetnek. 13. Almás. Urunkkal egyeztünk meg. 14. 15. Almás. Az hadakat quartélyban bocsátotta urunk. 16. Almás. Az vármegyéket bocsátotta haza urunk, bizonyos számú fő embereken kívül. Négy paripámat s egy lószekeremet küldtem haza. 17. Szászva. Betegedtem meg. 18. Kupa. 19. Ebéden Zsócán, estve Ónodon. 20—27. Ónod. 28. Szent-Mihály. Lúcznál jöttem által a Tiszán igen betegem. 29. Ebéden Nánáson, estve Hatházon. 30. Ebéden Debreczenben, estve Monostoros-Páliban. 31. Ebéden Diószegen, estve Nagy-Kágyán. Ez az esztendő igen dögös volt, az táborban is igen holtanak, én is felettébb beteges voltam. Prépostvári Sigmond, Kún László, Kassai István, Nagy Pál fő gyalog kapitány és Lázár István uramék holtak meg **).

*) Az eredetiben hézag van.

**) Eddig terjed Haller Gábor naplója.—A mik ezután következnek, azokat Haller a naplója végén üresen hagyott levelekre külön-külön jegyezte.

Szentkirályi Gergely. Anno 1635. 20 Junii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra fl. 18, és 16 sing karasia, kiért ha pénzt kíván, annyi forintot kell adni, az mennyi sing posztó. Egy lovának széna, abrak, Szent Mihály naptól fogva Szent György napig.

12. Aug. Adtam fl. 5.

11. Sept. Küldött az úr Farkas Istvántól fl. 5.

22. Octob. Küldtem ki az inastól fl. 3.

9. Dec. Az 16 sing karasiára adtam meg fl. 16.

19. Januarii adtam fl. 1.

Nyárádi József. Anno 1635. die 25. Septembris kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

20. Octob. Adtam meg Nagy János által fl. 5.

15. Novemb. Adtam meg fl. 2.

Anno 1636. die 6. April. adtam fl. 1.

29. Maii adtam Székely Jánosnak maga akaratjából fizetéséből fl. 2. den. 60.

Az úr adott volt egyszer Császi által fizetésében fl. 6.

10. Julii adtam fl. 1. den. 40.

27. Julii adtam az 16 sing karasiáért egy forintot singiért fl. 16.

Darvas János. Anno 1636. die 25. Martii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

23. Maii. Küldtem ki az inasomtól fl. 6.

25. Julii. Adtam meg fizetésében fl. 8.

27. Aug. Adattam meg az inással den. 50.

Jabloneczai János. Anno 1636. die 24. Martii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

31. Maii. Küldtem Vásárhelyitől fl. 6.

11. Julii. Adtam meg fl. 4.

Item egy forintot adtam volt karulyra, azt is maga számára költötte fl. 1.

19. Septembris. Adtam Fejéregyházatt fl. 1.

Székely János. Anno 1636. 8. Martii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

4. April. Adtam meg Egerbegyen fizetésében fl. 6.

22. Junii. Adtam meg fl. 12.

Loas Simon. 1635. 1. Aug. kezdetik esztendeje, fizetése fl. 7., posztó köntös vinczi, bérlés, csizma.

3. Sept. Adott az úr fl. 6.

10. Octob. Az bérlést is megadatta.

21. Octob. Adtam egy czizmát fl. 1. den. 10.

Item egy nadrágra adtam fl. 1. den. 10.

Udvarhelyt Nagy János uram által den. 35.

Anno 1636. 24. Febr. Adtam az inas által fl. 2.

26. Febr. egy csizmát fl. 1. den. 10.

18. April. Adtam meg az mi hátra volt fizetésében fl. 2. d. 65.

28. April. Adtam risnices dolmánt neki, mely tölt 5 fl. 21 den. Minthogy mentének és dolmánnak kellett volna lenni vinczi posztóból, mely 57 pénzzel feljebb tölt volna, azt is megadtam neki.

21. Junii. Csizmát vettem neki fl. 1. den. 10.

Inesi Mihály. Anno 1636. 28. Martii kezdetik esztendeje, fizetése egy lóra vagyon.

18. April. Adtam meg az inas által fizetésében fl. 6.

9. Maii. Adattam az inas által fl. 4.

25. Julii. Az 16 sing karasiáért adtam fl. 16.

19. Aug. Adtam meg fl. 1.

Loas Simon. 1636. die 22. Junii kezdetik esztendeje, fizetése vagyon fl. 7., posztó köntös vinczi, bérlés, csizma, vagy süveg, ingre fl. 1.

12. Julii. Adtam meg fizetésében fl. 4.

Csizmára adtam fl. 1. den. 10.

23. Aug. Adtam mentéje csináltatására den. 70.

23. Adtam ingre fl. 1.

Nagy István Anno 1636. die 22. Septemb. kezdetik esztendeje, fizetése vagyon egy lovára.

Beneficia seu munera in me collata.

Pókai uram die 17. Maii adott egy abroszt és egy kendőt. Anno 1637. Szilvási Boldizsárné asszonyom küldött orczatörölt 2, kendő keszkenőt 4, abroszt 4, lepedőt 4, asztal keszkenőt 12-öt.

Anno 1637. die 13. Aug. Szilvásiné asszonyom küldött egy szederjes skárlát czafragot, és kölcsön 100 forintot. Ugyan ő kegyelme adott egy sátort.

Tituli quidam.

Spectabili ac Magnifico D. D. Davidi Zolyomi de Albis, Illustrissimi Principis Transylvaniae Aulicae militiae, et trium Sedium Siculicalium Sepsi, Kézdi et Orbai Capitaneo Supremo, Domino meo observandissimo.

Illustrissimo Comiti D. D. Stephano Bethlen de Iktar Seniori, perpetuo Comiti Comitatum Hunyad et Maramaros, Domino in Huszt et Illye haereditario, Domino et Patrono meo gratiosissimo.

Venerando et Clarissimo Viro, D. Johanni D.*) Keszerűy, Verbi Divini apud Albenses Ministro vigilantissimo, nec non Ecclesiarum in Transylvania Reformatarum Superintendenti dignissimo, D. Fautori meo colendo.

Admodum Reverendo et Clarissimo Viro, D. Stephano K. Geley, Illustrissimi Principis Transylvaniae Concionatori Aulico, nec non Ministro Verbi divini apud Albenses solertissimo, D. Fautori meo colendo.

Michael Tholdalagi de Ercze.

Stephanus Lázár de Erked.

Mathias Huszár de Brenhida.

*) Dayka.

Johannes Béldi de Uzon.

Johannes Kemény de Gyereo-Monostor.

S. M. Ladislaus Giulaffi de Ratot.

S. M. Sigismundus Kornis de Ruzska, Eques Auratus.

III. ac M. Georgius Rákóczi Junior de Felső Vadasz, Capitaneus Varadiensis, ac Generalis liberorum militum Haidonum in ditione Transilvanica.

Generosis, Egregiis ac Nobilibus Dominis Vice Comitibus, Judicibus, caeterisque Electis Inquisitoribus publicorum malefactorum Comitatus N. N. Dominis mihi semper observandissimis.

Spectabilibus ac Magnificis Generosis, Egregiis, Nobilibus Dominis Comitibus, Judicibus, Vice Comitibus et Judicibus caeterisque juratis Asessoribus Universitatis Nobilium in Comitatu de Kikelleo etc. Dominis mihi semper observandissimis.

Stephanus Angyalos de Kis-Egresteo.

Volfgangus Petki de Cziczo.

Az sereg rendelésről.

1. Ugy igyekezzed rendelni, hogy az ország népe, kiváltképen az nemesség egymás mellett ne essék, hanem fizetett nép köziben, vagy egy felől fizetett had, más felől székelység essék.

2. Az lovas sereg mellé mindenkor egy gyalog sereget kell állatni.

3. Az dandár lovasból álljon, és az legyen legnagyobb sereg.

4. Szárnyul lovas sereg essék, az jó öreg legyen.

5. Az lövészerszám közepin és az szárnyán.

6. Az nagy sereg nem jó, mert nem térhet gyorsan, mindazonáltal török ellen nagyobb seregek kellenek, hogy sem egyéb nemzet ellen, mert ő is nagyokban rendeli népét.

7. Az segítő seregek igen nagyok ne legyenek, de erősek.

8. Az zászló eleiben két rend kopjást jó állatni, és minden zászló mellé két jó legényt, kik az zászlóra vigyázzanak.

9. Visszaszálláskor az elől járó hátul essék, és az hátulsó elől, az könnyű had is, ki szárnyul jár, hátrább maradjon.

10. Mikor közel az ellenség, Jézus kiáltásra háromszor kell öreg lövő számszámmal löni, melyre ha az ellenség megfelel, fel kell az hadat ültetni.

11. Mindenkör tágas útat kell keresni az hadnak, ha szintén kerülőbb is.

12. Ha lehet, idején meg kell indulni, és ismét szállani, hogy zsákmányra is elmehessenek, és az lovak is nyugodhassanak; de ha víz közel nem lehet, tovább is el kell vinni az hadat az víz kedvéért.

13. Az két szárnyán jó seregek légyenek és nagyok.

14. Ha az hely engedi, mindenkör egynéhány sereget lesben kell állatni, kik az harc alatt mutassák meg magokat.

15. Ha az táborhoz közel halom vagyon, azt az ellenségnek nem kell engedni, hanem maga táborával kell elfoglalni.

16. Az mely felé az tábornak indulni kell, arra zsákmányost bocsátani nem kell.

Meditationes.

Az, ki Erdélyben pénzt és hadat meg akar többíteni, így cselekedjék:

1. Szabad kereskedést engedjen mindennek.
2. Az publicatiót tollálja teljességgel.
3. Az fiskus ne birja az jószágot, hanem uraknak adja; ő maga éljen az ország jóvedelméből, bányákból.
4. Gyalogot gyűjtsön, kiknek békességben lakó helyet rendeljen, úgy hogy adót ne adjon, hadnak idején pedig fizetése legyen.
5. Az várakat elosztván, azt magának reserválja, hogy praesidiumot tarthasson benne, német gyalogot jobb volna.
6. Az nemességet fel ne szedje, hanem kapuszámról adjanak embert; de az urakat elvigye.
7. Fejedelem sok udvarnéppel ne járjon, kiváltképen sok gyalogot és lovakat ne hordozzon, mert azzal pusztul az ország.
8. Fizetett had sok legyen hadnak idején, úgy szedhetni fel jobban az ország népét, és szófogadó léssen *).

*) Mind ezen pontok a „Meditationes“ czímen kívül titkos jegyekkel vannak írva.

Mint hogy az országnak szabadsága az fejedelmek fősvénysége miatt igen megromlott, választáskor kell arra esketni, hogy az szabad kereskedést el nem veszi az országtól *).

Egy szóval minden nehézséget akkor kell proponálni, és a ki azt esküvéssel magára nem vállalja, elő nem kell vinni.

Egy némű-némű olvasásnak módja.

Mindenkör az közepin kezdetek el az bötük, és onnét az eleire, és annakutánna az utóljára, és így annakutánna rendszert egyet az eleiről, másikat az utoljáról. Így:

annakutánna,

ezt az szót akarom ilyen formán leírni:

u a a n n n n a a k t.

De avagy feles bötükből áll az szó, avagy feletlenből. Ha feletlenből, tehát az középsöt tedd első helyre, és azután az legelsöt, melynek utána az hátulsöt, onnét visszatérven, az első után valót helyheztessed, és azután az hátulsöt előtt valót, mind addig így menj elé, míg leírod az szót, például legyen az első szó, mely feletlen bötükből, úgy mint tizenegyből áll.

Ha feles bötükből áll az szó, az két középsöt kell elől tenni, és annak utána, mint az előbbi példában megmagyaráztam, úgy kell előmenni. Például legyen ez feles bötükből álló szó: *minden*, ndmnie; *azért*, eatzr; *noha*, ohna.

*) E pont is titkos jegyekkel, de mint az írás jelleméből tisztán látszik, a fentebbi pontokkal nem egy időben van írva, s az előbbi pontoktól vonallal van elkülönítve. — Az erre következő pontot Haller rendes írással jegyezte fel.

FÜGGELEK.

Haller Gábort érdeklő levelek.

I.

Szefer gyulai bég levele Haller Gáborhoz.

Kelt Gyulán 1654. jul. 27-én.

Tekintetes és vitézlő szomszéd úr, jó akaróm! Isten kegyelmedet szerencsés sok jókkal látogassa! Nekem vitéz úr szomszéd és jó akaróm! Minapában kegyelmednek küldött levelre való választétel levelét vettem; melyből értem, hogy az jenei urak tetszésekből, az előbbeni szokás szerint, midőn az szükség kívánta, mostan is Szaránd vármegyében lévő falubeli-ken szemeköképen vettek volna valami élesnek bészolgáltatását*), melynek illendő árát meg is adván, melyet az én előttem való béghek nem ellenzettek, s most sem ellenzhetik. Nekem nem úgy adták értésemre, hogy csak Zaránd vármegyében lévő falubeli-ektől kívánna kegyelmed, hanem az egész aradi tartományra is követet küldött volna kegyelmed, honnat nem csak élést, hanem vármérésekre kívánna kegyelmed, az mely eddig szokásban nem volt, s most is azt meg nem engedhetem, hogy hatalmas császárunk földé rend kívül való kívánság miatt elpusztuljon; mivel mi is onnat élünk, mint szintén kegyelmetek, melyre nézve kell gondot viselnünk az szegény föld népére. Irja kegyelmed azt is, hogy kegyelmedet tudósitanám felőle, ha az hatalmas

*) Azaz: gabonát szemill vettek be.

vezértől, vagy az passától ő nagyságától volna az fenyegetődés és egyéb hírek. Én erre kegyelmednek egyebet nem tudok írnia: mi győzhetetlen császárunknak, sem az hatalmas budai vezérnek szíveket és tanácsokat nem tudjuk, s akaratjokat mi legyen; mi pedig, Isten oltalmazzon, győzhetetlen császárunk kiadott athnáméja ellen valami ellenkezést szerezni, és nem is engedik ő nagyságok; sőt valóban s erős büntetés alatt is parancsolják az közöttünk lévő szent békességnek megtartását, si fas est credere. Kegyelmetek némely rossz hamis embereknek hazugságokat ne higgye, mert én úgy tudom ez részről, hogy semmi bántódása kegyelmeteknek nem leszen. Kegyelmedet szomszedságos jó akarrattal kérem, parancsoljon mindentüvé oda az hódoltságra, mivel most vagyon ideje, az császár adóját szolgáltatassák bé, hogy a miatt inkább valami veszekedés ne következék. Kegyelmed is nekem parancsolván, jó szívvel az szomszedságban kedveskedem. Isten kegyelmeddel. Iratott vég Gyulában 27. jului anno 1654.

Kegyelmednek szomszéd jó akarója gyulai vitézek fő béghje Szefer Bégh.

Kivülről: Tekintetes és Nagyságos Haller Gábornak, az erdélyi méltóságos fejedelem egyik hűséges tanácsosának, jenei vitézeinek főkapitányának, Zaránd vármegyének és hozzá tartozó vitézlő nemességnek főispánjának etc. nekem vitéz úr szomszéd jó akarómnak.

A károly-fejérvári káptalan levéltárában lévő eredetiből.
Közli Dr. Ötvös Ágoston.

II.

Haller Gábor levele II. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Boros-Jenőben 1654. aug. 8-kán.

Alázatos szolgálatom ajánlása után Istentől ő felségétől Nagyságodnak egészséget, hosszú életet, minden dolgaiban boldog előmeneteleket, és méltóságos fejedelemségében sokáig való virágzó állapotot megadatni szívből kívánok.

Az nagyságod die 6-a praesentis irt méltóságos levelét most 12 óra tájban adván meg, értem az temesvári passának hamis panaszát, azoknak egyikében is semmi sincs kegyelmes uram. Zaránd vármegyén kívül egy falura sem parancsoltam élésért; megmondják, ha hazudni nem akarnak; azt is pénzért hozattam; hanem az vármegye nem hajtván ki az szegénységet, egyik hadnagyot küldtem ki az falukra, és ha maga nem mehetett, pénzt küldött; az kiljebb is ment Zaránd vármegyénél egynéhány falukra; be is jött vár dolgára az ráczságban, noha bizony akkor hirem nélkül lett behivatások, de ugyan nem küldöttem vissza; sok jó dolgot tettek. — Bizonynyal írom nagyságodnak becsületemre, sem lova sem semminémű marhája senkinek is nálam nincsen, sem másoknál is nem tudok, sem nem hallottam, felterését is közölök nem értettem; szemtelen hazugság dolgok, melyből azt látom kegyelmes uram, megelégtették volna itt való lakásomat. — Az rabok kegyelmes uram jó gondviselés alatt mind külön külön helyen vagynak, napfényt nem igen látnak; csak hogy az parasztság közt van híre itt léteknék; nem tudom honnét vagyon, hogy mindent tudnak; azok miá nem lehet titokban. — Immár kegyelmes uram Isten áldomásából úgy vagyon megépítve csak eddig is, nem hiszem soha ilyen készüllettel lett volna; csak az deszkákkal érkeznének, és az sziget körül való sánczot vitethetném végben, Isten segítsége mellettünk lévén igen derekas ellenségtől is alkalmas ideig nem félthetném, csak lennének emberek. — Az bosznai had és egyéb állapotok felől ma irtam nagyságodnak kegyelmes uram; mit mivele az két bég Gyulán egymásnak, meg sem érthetem; parancsoltam, hogy mentől hamarabb megbozzák. Tegnap délben onnét jött emberem beszéli, méneseket egy puska lövésnyi földre jártatják az vártól; igen nagy zajgás és veszekedés volt tegnap az fő rend között, de miről, nem érthette; az magyarokat mindenütt igen emlegették, miről, nem érthette különben, hanem azt hallotta, Nagyságod 60 hajót tartóztatott volna meg, ágyukat akarna rajta az Maroson alá bocsáttatni; kin igen megindultak, kiváltképen az lippaiak, mind csak az Alay bégre vetnek; ő volt az dolognak, mind az hir elterjedésének oka; ha egyéb jó ki nem jöhetne az dologból, nagyságod keresne módot annak az latornak elvesz-

tésében ez alkalmatossággal. Nagyságod emlékezhetik reá praefectus uram ő kegyelme leveléből, melyet nekem maga küldött meg nagyságod, tavaly is azon volt, míg oda bé való baja volt nagyságodnak, jönének reá Jenőre; soha meg nem szünik practicáitól, nyughatatlan elméjü ez eb, az gyulai Alay bég társával. Én nékem kegyelmes uram valóban nehéz ez az állapot; bizonynyal merem nagyságodnak írni: inkább mennék ma oly helyre, a hun nyilván való ellenségemet tudnám, mint ilyen helyben lennék; minden nap tartanom kell, csak várván várom, és szüntelen vigyázásra inditom; pedig ez részről semmit sem lehet. Az svéd kívánsága felől fogom nagyságodat tudósítani; nekem jó emberséges embernek látszik hadi szolgálatja. Éltesse Isten nagyságodat sok esztendeig jó egészségben. Datum in arce Bóros-Jeneo, 8. Aug. 1654.

alázatos híve és szolgálja élete fogytáig
Haller Gábor m. p.*),

Kivülről: Celsissimo Principi ac Domino Georgio Rákóczy, Transsilvaniae principi, partium Regni Hungariae Domino et Siculorum Comiti etc. Domino nostro colendissimo.

Ugyanonnán az eredetiből. Közli Dr. Ötvös Agoston.

III

Haller Gábor levele Cseffei Lászlóhoz.

Kelt M. Vásárhegyt 1658. nov. 10-kén.

Szolgálok kegyelmednek mint jó akaró uramnak. Isten kegyelmedet minden örvendetes jókkal áldja meg.

Kegyelmed levelét becsülettel vettem; hogy Földvári uram választ nem irt kegyelmednek, elhiszem itt udvarnál való sok foglalatossági, gondjai miatt esett. Kegyelmedet itt való állapotokról tudósíthatom; török, havasalföldi és molduvai hadak itt ugyan számosan vannak, kikkel együtt urunkval ő nagyságával holnap Isten áldomásából megindulván, szegény romlott hazánk

*) Ezen aláírás hasonmását mellékletben közöljük.

veszedelmes állapotjának lecsendesítésében és békességének helyben állításában fáradozni, és az fényes portának kedve keresésében munkálkodni igyekeznünk. Az vármegye levelét urunknak beadtam, és választ is szereztem reá; hogy kegyelmed ő kegyelmeket Doboka vármegyével menti, az uram vékony mentség, elbízom ha donatiót adtak volna, abból nem vártak volna ő kegyelmek mástól. Noha az ország elsőbben úgy végzett vala, hogy commissariusok mennének ki; de mivel hirtelen kellett eloszlani, későbbben arra hagyták vala, hogy magok tisztjei által is meglehessen, melyhez képest ott is véghez mehetett volna az dolog. Kegyelmed azért, ha eddig elmúlt is, de az iránt véghez vitetheti. Kegyelmed beteges állapotban lévén noha fegyverével, külső erővel hazánkat mostani ügyében nem segítheti, de értékével romlását, fogyatkozását, az fényes portának kedve keresésében elhiszem hazájához való szeretete építeni és orvosolni el nem mulattathatja. Ezek után tartsa Isten jó egészségben Kegyelmedet.

Datum in Marus-Vásárhely die 10. Novemb. Anno 1658.

Kegyelmed jó akaró szolgálja

Haller Gábor mp.

Kivülről: Generoso Domino Ladislao Czeffei de Naszaly Comiti Comitatus Szolnok interioris Supremo, ac Celsissimi Principis DD. nostri Clement. Magistro Protho-notario etc. Domino mihi observandissimo.

Ugyanonnán. Az eredetiből közli Dr. Ötvös Ágoston.

IV.

Barcsai Akos fejedelem levele Lipcsei Györgyhöz a váradijái rév kiucstári jövedelme számtartójához.

Kelt a túri táborban 1660. aug. 9-kén.

Acatius Barchay Dei gratia Princeps Transsylvaniae, partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes.

Egregie fidelis nobis dilecte, salutem et gratiam nostram.

Haller uramat kellett az ország dolgai végett Aly passához ő nagyságához Temesvárra expediálnunk; nem lévén ő kegyelmének költsége, kényszerített volt ezer oroszlanys tallérokat kérni az temesvári teffterdártól, igérvén interest kétszázhatvan tallért, az mint az ő kegyelme adós leveléből kitetszik. Hűségnek azért kegyelmesen és serio parancsoljuk, requiraltatván az temesvári teffterdár emberétől, és az levelet is producálván, onnét minden tovább való halogatás nélkül adja meg az ezerkétszázhatvan oroszlanys tallérokat; ha oroszlanys tallérok nem volnának *) tallérokkal fizessen meg, mennyit oroszlanys tallérral tenne. Secus non facturus. Datum ex castris Tur **) die 9-a Augusti anno 1660.

Achatius Barchay mp.

Kivülről: Egregio Georgio Lipcei, Proventnum Fiscalium Portus Varadgyaiensium Rationistae etc. fideli nobis dilecto.

Jegyzetek a borítékon: Haller uram az mely pénzt felkért Temesvárról, annak megadásáról való commissio.

1660. die 17. Sept. Lipcei György uram administrált kezében temesvári teffterdár uram számára ezer százhuszonötöd fél imperialis tallért, tallér numero 1124 $\frac{1}{2}$. Item. Száz aranyat is, Aureos numero 100. melyről quietalom. Datum Albae Anno et die ut supra. Barchai Caspar mp.

Ugyanonnán. Az eredetiből közli Dr. Ötvös Ágoston.

V.

Apafi Mihály fejedelem levele Haller Gáborhoz.

Kelt a kis-selki táborban 1661. nov. 23-kán.

Im Istennek kegyelméből nagy dolog lett rajtunk; mert tudja te kegyelmed, hogy ez szegény hazánk rendei egyben gyűlvén országostól itt Kis Selk városában megtönek münket fejedelemnek. Isten látja lotkünket, hogy ez nagyságot soha se

*) Torda mellett.

**) Az eredetiben egy vagy két szó ki van szakadva.

kivántuk, és azért soha nem is kerestük, Ali pasa barátságát se vadásztuk soha, és im még is meglőn. Hajdu Péter hív szolgánk ő kegyelme mindeneke megmondhat te kegyelmednek, mikép lőnek ez dolgok. Él még Kemény János és fegyveres kézzel áll szembe velünk. Isten kegyelme legyen rajtunk, nem kívánom romlását; de ország kívánja: hogy adja meg magát, mert német sereggel harczol; az hatalmas császár nem akar róla semmit is tudni. Gyulai uram még keménykedik Kemény mellett Fogarashan; de Isten kegyelme kezünkben adá már az országnak nagyobb részét. Intjük tehát te kegyelmedet mint jó akaró kedves atyánkfíát, ne ellenkezzék többet az országgal és hatalmas császárral. Mű is meghátáljuk te kegyelmednek hűvségét. Datum in castris ad Kis Selk positis die 23. Novembris 1661.

Michael Apaffy mp.

Kivülről: Magnifico Domino Gabrieli Haller.

Gr. Kemény József másolatából. (Diplomatarium Transilvanicum VIII. köt. 523. l.)

VI.

Haller Gábor Görgény vára főkapitánya tiszti évi fizetése. (1660—1663).

Anno Do *) Series universorum conventionatorum, Servitorum ad Arcem Görgény et Curiam ejusdem pertinentium.

Főkapitány Hallerkői Haller Gábor ő nagyságának:

Kész pénz fizetése	500 frt.
Búza, cubuli Saxonicales	100.
Zab, cubuli Saxonicales	100.
Bor, urnae	300.

*) Az évszám ki van szakadva; miután azonban Haller Gábor Váradnak 1660-ban török kézbe jutása után lett görgényi főkapitány, 1663. nov. 15-kén pedig a török által Érsek-Ujvárt megöletett: bizonyos hogy ezen okirat ezen időközben (1660—1663) kelt.

Verő disznó	8.
Bárány	32.
Eczet, urnae	10.
Vaj, itcze	50.
Méz, itcze	30.
Tyúk	numero 100.
Lúd	no. 50.
Széna	orgiae 10.
Káposzta fő	no. 500.

Az eredetiből, a károly-fejérvári káptalan levéltárából, közli Dr. Ötvös Ágoston.

BÁNFI GYÖRGY NAPLÓJA.

1644.

Előismertetés.

Losonczy Bányi György, mint naplójának azon helyeiből kitétszik, hol egy testvér bátyjáról Bányi Zsigmondról és ennek Farkas névre keresztelt fiáról emlékezik, Bányi Mihály Kolozs vármegyei főispán Kapi Judittól született fia s így testvér volt az említett Zsigmonddal és az 1674-ben lefejezett Bányi Dénessel. Mikola László bizonyága szerint (Historia Geneal. Trans. 19. l.) Doboka vármegye főispánságát viselte s magtalanul halt el; így elhaltak írják őt a Bányi családnak Kővárinál (Erdély nevezetesebb családai 23. l.) és Nagy Ivánnál (Magyarország családai I. köt. 165. l.) közlött, valamint a néhai gr. Kemény Sámuel könyvtárával az erdélyi muzeum kéziratárába jutott nemzedékrendi táblái is. Hogy azonban nős volt, — miről e nemzedékrendi táblák nem emlékeznek, — kitétszik naplójából, melyben 1644. aug. 30-dikán Szamosfalván tartott lakodalmáról emlékezik. Nejét név szerint nem említi ugyan, de ha naplóját figyelemmel olvasuk, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy neje a Szamosfalvát birt s csak a múlt század elején kihalt ősrégi Gyerőfi családból való, s igen hihetően az általa gyakran emlegetett Gyerőfi János leánya volt. Élete egyéb körülményeiről, valamint halála idejéről, adatok hiányában bizonyost nem tudhatunk: annyit azonban, hogy még 1650-ben életben volt bizvást állíthatni vélek a Bányi családi levéltár némely okleveleinek jegyzékéből, melyben Bányi György kalotaszegi jobbágynak 1650-diki összeírását említve találtam.

Mint Benkő Józsefnek e naplóhoz írt s mindjárt közlendő előbeszédéből kitűnik, Bánfi Györgynek sok jó írásai voltak, melyeket Benkő előtt a család egyik tagja, naplóírónk bátyjának Zsigmondnak kis unokája, az 1794-ben elhalt báró Bánfi Farkas emlegetett. Ez írások közül azonban, melyek, ha netalán mai napig fenmaradtak, a család bonczidai gazdag könyv- és kézirat-tárában volnának nyomozandók, Benkő egyedül ezen rövid, egy évre terjedő naplót ismerte, s az ő kora óta forrásnyomozóink és gyűjtőink, kik közül a hasonlíthatatlan szorgalmú gróf Kemény Józsefet elég legyen név szerint kiemelnem, ezen kívül többnek ismeretére maig sem juthattak.

E napló eredetije, Benkő tudósítása szerint egy 1644-diki naptár közbe kötött tiszta leveleire írva, a mult század végén kolozsvári tanár Pataki Sámuel birtokában volt. Ezen eredetiből másolta azt le a szorgalmas Benkő, kinek sajtó alá készített gondos másolatát, mely jelenleg a gróf Kemény József kézirati gyűjteményével az erdélyi muzeum tulajdona, használtam, mint e kiadás alapját; miután az eredetit említett Pataki Sámuel utódainál Kolozsvártnál sikertelen nyomoztam.

E napló becse azon adatok kétségtelen pontosságában áll, melyeket I. Rákóczi György 1644-diki hadjáratának folyamáról és nevezetesebb eseményeiről a szemtanú naplóíró egykorú jegyzetei nyújtanak.

Az olvasó érdeklél fogja Bánfi György e jegyzeteit az ugyanezen táborozásban részt vett Haller Gábor ez évi napló-jegyzeteivel összevetni, melyek egymást kölcsönösen erősítik s némi részben kiegészítik; e hadjárat történetének megírója pedig művéhez e jegyzetekből számos igen használható adatot fog meríthetni.

Előljáró beszéd e kis napló-könyvre.

Az a nagy úr Bánfi György, ki is tulajdon kezeivel írta e jelen való napló-könyvet, egy igen nevezetes szülöttje volt a nagyságos és nem csak Magyar- s Erdély-országban, hanem a külső földeken is esméretes Losonczi Bánfi nemzetségnek. Személyére nézve pedig ki lett légyen ez az úr, eléggé le nem írhatom; és alig tudhatok úri személyéről egyebet, mint hogy magtalanul holt meg, báró Mikola Lászlónak az erdélyi úri familiákról írt munkájában való bizonyítása szerint. Azt pedig nem egyszer hallottam néhai idvezült báró Bánfi Farkas úr excellenciájától, hogy sok virtusokkal ékeskedett férfiú volt; és sok jó írásait is emlegette: de én semmit egyebet azok közül nem láttam e jelen való napló-könyvéből, melyet Tekintetes Doctor és Kolosvárti Tiszteletes Philosophiae Professor Pataki Sámuel úr ezelőtt egynéhány esztendővel közölt velem. Ezt pedig Bánfi György irogatta az 1644*) esztendőre való kalendariumának a szokás szerint tiszta papirosból közbe kötött leveleire.

*) Benkőnek sajtó alá készített kéziratában 1634 áll ugyan: de hogy ez 1644 helyett csak tollhibából áll így, kiteszik maga Benkő tudósításából az erdélyi történetírók magyar kézíratairól, melyben Bánfi György 1644-dik évi naplójának eredetijéről írja, hogy az „t. doctor és professor Pataki Sámuel úré, egy azon esztendei kalendariumban“ Lásd: *Új Magyar Muzeum 1853. köt. 236 l.* — Sokkal természetesebb és hihetőbb is, hogy Bánfi táborozására egy azon évi naptárt vitt s abba jegyeztetett, mint hogy egy tíz évvel idősebb naptárba írta volna jegyzeteit.

Nem sokból áll ez írás, de szép és igen szükséges megértésére az akkori időnek és Rákóczi György fejedelem táborozásának, melyet folytatott a felséges austriai ház ellen a svéciai királylyal együtt. Indították pedig ezt a hadakozást a vallás dolgában, felserkentetvén a magyarországi protestánsoktól, kiknek ezen hadakozás lecsendesítésével sok templomaik adattak vissza. Láthatni erről bőven mind az akkor íratott históriákban, mind az magyar hazának országos végezéseiben. Leírtam magam is röviden Transilvania nevű munkámnak első darabjában, a Rákóczi György fejedelemségének idejére. Azért erről itten többet szólnom szükségtelen volna. Azt pedig szükséges megjegyezni, hogy én a napló-könyvet az eredeti írásból betűről betűre írtam által, megtartván az abban való írásnak régi módját; nevezetesen a *gy* betűkben, mely helyett mindenütt *gi* találtatott p. o. *heliben*, *Giorgi*, ezekért: *helyben*, *György* *).

Iráom Köpeczen Szent-Iván havának 28-dik napján 1795-ben.

Benkő József,
hárlemi tudós társaság tagja.

*) Benkő másolatának e betűhűsége e kiadásban nincs megtartva, hanem a szöveg az e forrásgyűjtemény kiadásában eddig követett helyesírási elvek szerint van adva.

Bánfi György naplója.

1644.

Januarius. 1. Indultam Bonczidáról az fejevári gyűlésre, mentem az ifjú fejedelem *) eleiben Gyaluban, ott háltam. — 2. Indultunk el, ebédre Szilváásra, hálai Tordára mentünk. — 3. Tordán voltunk. — 4. Ebédre Fel-Vinczre, hálai Enyedre jöttünk. — 5. Jöttünk Fejervárra. Rákóczi Sigmond uram az ország népével szép pompával jött előnkben. Vacsorán Toroczka János és Suki Pál uraméknál. — 6. Ebédén hopmester uramnál Bethlen Ferencznél, vacsorán Bánfi Kristófnál. — 7. Ebédén Rákóczi Sigmond uramnál, vacsorán szállásomon. — 8. Ott voltunk. — 9. Ott voltunk. — 10. Ott voltunk. 11. Ott voltunk. — 12. Ott. — 13. Ebéd után eloszolván az gyűlés, jöttünk Gyerőfi János urammal Maros-Szent-Királyra Bánfi Sigmond uramhoz. — 14. Hálai Ajtonba Kapronczai uram házához. — 15. Bonczidára, az nap itt voltunk. — 16. Mentünk Csicsó-Keresztúrra. Istennek hálá, az kit kívántunk, jó egészségben láttuk. — 17. Ott voltam vacsorán Torma György uramnál. — 18. Jöttem vissza Bonczidára. — 19. Itt voltam. — 20. Itt voltam. Volt ebédnél nálam Gyerőfi János uram feleségével. — 21. Indultam Bonczidáról zentelki házamhoz; háltam Szamosfalván. — 22. Jöttem zentelki házamhoz. — 23. Itt voltam. — 24. Itt voltam. — 25—29. Itt. Ez hóban osztán házamnál voltam; az mi kegyelmes urunk parancsolatja szerint táborban való készültemben lévén foglaltos.

*) II. Rákóczi György, ki is maga édes atyja I. Rákóczi György idejében 1642-dik esztendőben választatott erdélyi fejedelemnek, Benkő jegyzete.

Februarius. 1. Indultam Kolosvárhoz az mustrára, hál-
tam Bogártelkén. — 2. Mentem Szamosfalvára. — 3. Ebédre
Kolosvárra, hálai esmét Szamosfalvára. — 4. Volt az mustrája
az szamosfalvi mezőn Kolos vármegyének. Az nap az fejede-
lem Gyaluba ment hálai; mi az vármegyével eleibe mentünk
Kolosvárnál; hálai esmét Szamosfalvára mentem. — 5. Indultam
Szamosfalváról; hálam Panikon egy pusztá háznál, mert mind
elfutottak az faluból. — 6. Jutottam zentelki házamhoz; az nap
indítottam el az tár szekereimet. — 7. Indultam az táborban,
hálam Sebesvárnál. — 8. Mentem Nagyaluban. — 9. Jött az
fejedelem is hadastól Nagyalura hálai; az nap parancsolta hogy
vele légyek. — 10. Ugyan urunkkal jöttünk Bályokra. — 11.
Jöttünk Margitára. — 12. Székelybidra. — 13. Mihályfalvára.
Oda jött Prépostvári Sigmond meghódolván urunknak. — 14.
Lugosra; ott senkit nem találván. — 15. Kis-Létára. Barkóczi
urral tractát ott indított urunk Kálló megvétele felől, mely az
nap véghez is ment. — 16. Mentünk bé Kálló várába; ott hál-
tunk, megadván minden vérontás nélkül. — 17. Mentünk Ke-
resztút nevű faluban. — 18. Az Tiszához Gávára. Az nap je-
gen nehezen által szállítottam az Tiszán az szekereimet. — 19.
Patakra szép pompával mentünk. — 20. Patakon voltunk. —
21. Patakon. Az nap hozott Ferenczi István nevű hadnagy egy
német rabot sok levelekkel, egy zászlóval és egynéhány ka-
tonával együtt. — 22. Patakon voltunk. Az nap Kapronczai
uramat választotta volt urunk munkácsi hada és Faragó András
katonáinak előttök járójának, elküldvén Szendrő (alá) *) őket;
de meghódolván el nem mehetének. — 23. Patakon voltunk. —
24. Patakon voltunk. — 25. Patakon voltunk. — 26. Patakon.
Az nap adták meg vérontás nélkül Homonnai Jánosnak Tere-
bes nevű kastélyát urunknak egy Ferenczi István nevű hadna-
gyának. — 27. Patakon voltunk. — 29. Indultunk Kassa felé
Patakról igen nehéz és rusnya úton; ebédre Vágás nevű falu-
ban, estvére Telki-Bányára mentünk, de igen nehezen.

*) Benkő másolatában bizonyosan csak tollhibából áll: elküldvén
Szendrő őket.

Martius. 1. Hatalmas nagy sárban mentünk Gönczre;
az árvíz miá az nap ott voltunk. — 2. Rút úton csak nem
szintén usztató vízben ebédre Alsó-Németiben, estvére Nagy-
Idára. Az nap veszekedtek az Gyulafi László és Haller Gábor
szolgái az én szolgálaimmal. — 3. Nagy-Idán voltunk. — 4. Ott
voltunk; Kassáról követek jöttek urunkhoz, de meg nem ígérték
Kassát. — 5. Ott voltunk. Az nap hódolt meg követei által
Eperjes, Bártfa, Szeben és Lőcse. — 6. Nagy-Idán voltunk. —
7. Indultunk onnan Kassa alá. Az nap estig mind az mezőn az
akasztófánál voltunk táborostól. Bethlen Ferencz uramat, enge-
met és Gyulai Ferenczet küldött bé Kassára tractára urunk; de
az nap véghez nem mehete; estvére visszajöttünk hálai Bár-
czára. — 8. Ott voltunk. Ujabban gyűltek ki tractálni az kassaiak,
de akkor sem mehete véghez. — 9. Bárczán voltunk. — 10.
Ott voltunk. Az nap adták meg Kassát; az generális is Forgács
Ádám is kijött Bárczára urunkhoz, de békességesen elbocsá-
totta császárhoz. — 11. Bárczán voltunk. — 12. Ebéd után
mentünk Kassára szép pompával, s az lövésben az piacon lévő
ágyúk közzül egyik elszakadoza, de senkit nem sértett. — 13.
Kis-Kassán voltunk. — 14. Ott. — 15. Kassán voltunk. — 16.
Ott voltunk. — 17. Ott. Az nap indítá halva az fiát Szalacsi *)
István szegény vissza Erdélyben. — 18. Ott voltunk. — 19.
Ott. Az nap jártuk el Rákóczi Sigmond urammal az kassai bás-
tyákat és tornyokat éppen. — 20. Ott voltunk. — 21. Ott. —
22. Ott. Az nap érkezék Kemény Boldizsár szathmári követek-
kel, hogy megigérték Szathmárt. — 23. Ott voltunk. — 24.
Ott. — 25. Ott. — 26. Ott. Immár egyenként az felföldi urak
kezdének hódolni. — 27. Ott. Az fejedelem élt az communió-
val, az városi rendek közzül is sokan. — 28. Ott. — 29. Ott. —
30. Indultunk vissza Patak felé; hálai Gönczre. Urunk igen
megbetegedék. Ubresi Gábort is az ló az nap ölte meg. — 31.
Ebédre Szántóra, hálai Mádra; onnat az nap expedált engem
urunk az budai vezér követe excipiálására Szerencsre; hálai
mentem Szerencsre. Urunk más nap ugy mint 1. Aprilis ment
bé Patakra.

*) Benkő betűhű másolatában Szalacsi áll, mely leírásnak Szalacsi
olvasás felel meg.

Aprilis. 1. Szerencsen voltam. — 2. Ott voltam. — 3. Mentem az követ eleiben többel száz lónál az Harangod mezejére; az nap hoztam bé Szerencsre az követet, Memhet pasának hitták. — 4. Szerencsen voltam. — 5. Szerencsen voltam; az nap jött urunk is oda. — 6. Ott voltunk. — 7. Ott voltunk. — 8. Indultunk el urunkkal, haltunk Megyaszón. — 9. Ebédre Felső-Vadászra; ott igen vígan tartott a fejedelem; Kapronczai Györgyöt is az ellenség az nap lőtte meg, megholt; hálai Szendrőbe mentünk. — 10. Ott voltunk Szendrőbe. — 11. Tornaalja nevű faluban mentünk hálai. Illyésházi Gábor szép seregekkel jött előnkbe; más nap Panit¹⁾ nevű faluba, úgy mint 12-dikén. — 13. Rahóra. — 14. Osgyánba, Bakos Gáborhoz. — 15. Losoncra. — 16. Vissza Nitra²⁾ nevű faluba. — 17. Az fileki mezőre tractára küldé urunk Kemény Jánost, Haller Istvánt, Veselényi Ferenczhez, melyben én is jelen voltam; de az tracta véghez nem mehető az nap, melyért Huszár Mátyás uramnak és Gyulafi Lászlónak parancsolt ő nagysága, hogy az városát azon éjjel felélessék, melyet véghez is vének; rettenetes égés és lövöldözés lőn, meg is hala egynéhány német és magyar gyalog lövés³⁾ miatt az városban; mert kilencz órától fogva éjjel után három óráig tartta. Éjjelre hálai urunk visszament Losoncra. — 18. Losonczon voltunk. — 19. Indultunk onnat, haltunk Bussán. — 30. Jöttünk Szécsénbe. — 21. Ott voltunk. — 22. Az nap szállottak az hadak az mezőre ki táborba. — 23. Ott voltunk. — 24. Ott voltunk. — 25. Ott. — 26. Ott. — 27. Ott. — 28. Ott. Akkor szabadult meg az csata az császár hada között, melyek Barsnál⁴⁾ voltak. Csátára Petki

¹⁾ Úza-Panyit, mint Haller Gábor naplójában e napra jegyzi, Gömör vármegyében Rima-Szombathoz egy mérföldre.

²⁾ Kis-Nyitra, mint Haller Gábor jegyzette, Nógrád vármegyében.

³⁾ Benkő másolatában bizonyosan olvasási vagy tollhibából *lovas* áll a helyes *lövés* helyett.

⁴⁾ Benkő másolatában e hely ily értelmetlenül áll: „melyek *Bonsnak* voltak.” — Annyival biztosabban mertem ez értelmetlen szó helyett a *Barsnál* olvasást elfogadni; mert Haller Gábor naplójában 1644. apr. 27-re ezt olvassuk: „Petki István uramnak volt harca az németekkel Lévánál.” Léva pedig csak egy mérföldre esik *Bars* mezővárostól.

István uram menvén emberül forgódott. — 29. Szécsénben voltunk. — 30. Mentünk Gyarmatra hálai. Rákóczi Sigmond uram az nap oda ért maga táborából Palánkról, az urakkal tanácskozni.

Majus. 1. Ebédre Gyarmaton voltunk, hálai vissza jöttünk Szécsénbe. — 2. Szécsénbe volunk. — 3. Szállott maga személye szerint az fejedelem ki a szécséni mezőre táborban. — 4. Ott voltunk. — 5. Onnat vissza szállottunk táborostól Munyad^{*)} nevű faluhoz. — 6. Ott naplottunk. — 7. Onnat Rima-Szombathoz szállottunk. — 8. Ott naplottunk. — 9. Kövecses nevű faluhoz szállottunk. Azon éjjel holt meg Lázár István guta ütésbe. — 10. Ott voltunk. — 11. Onnat Putnokhoz szállottunk. — 12. Edelinhez. — 13. Vámos nevű faluhoz; az nap fogatta meg urunk Farkas Györgyöt és Erdélyi Gáspárt; ugyanaz nap mentem Szikszóra Prini Györgyhöz. — 14. Vámosnál volt az tábor; az nap vissza mentem az táborba ebédre, estvére esmét Szikszóra jöttem. Éjjel érkezék az urunk parancsolatja, hogy az lengyel király követét excipialjam, mely azon estve érkezett Szikszóra. — 15. Voltam szembe vele ebédet ott éven. Bárczai Sigmond uramat küldé urunk, hogy az urunk hintóján hozzuk a táborba Gesztelyre; az nap ott voltunk. — 16. Gesztelyen voltunk. — 17. Indultunk el onnat; szállottunk Bekecshez és Legyes-Bényéhez; az nap ment csatára Huszár Mátyás uram is. — 18. Bekecsnél voltunk. — 19. Ott. — 20. Rosz hírünk érkezvén, hirtelen megindulánk Patak felé; éjjel urunk engem vissza küldé Huszár uramhoz, mivel akkor is csatára mene, hogy megindulánk. Azon éjjel napfeljöttig Patakra ment urunk. — 21. Találtam Huszár Mátyás uramra nehezen; de csak héjában járt az csatára, maga tudja, mi volt az oka. — 22. Patakon voltunk. — 23. Nyolcz órakor Patakról megindulván, szállottunk Vajdácska nevű faluhoz, Tisza Bodrok közzé, Patakon praesidiumot hagyván, előttök Haller Gábort és Stépán Ferenczet, Tokajba is praesidiumot, előttök Vajda Györgyöt küldvén urunk. — 24. Ott voltunk. Társzekereinket azért az Tisza felé bocsáttuk. Az nap vissza jött hozzánk Toldalagi Ferencz; csatára ment az

^{*)} Haller leírása szerint *Mulyad*. — Ma Rárós-Mulyad falu az Ipoly mellett Szécsén és Losoncz közt.

vármegyék közül némelyekkel Keresztési Ferencz és Bethlen János. — 25. Ott voltunk. — 26. Mentünk Lelesz mellé. — 27. Az tábor ott volt; az fejedelem az Tisza parthoz jött látni, mint ásták által Salamonnál, estvére vissza. — 28. Táborostúl Salamouhoz jöttünk. — 29. Ott voltunk. — 30. Ott voltunk. — 31. Ott. Az nap kiki társzekerét haza bocsátotta, az merre akarta. Bánfi Sigmond uram is, az kisebbik, az nap ment házához, az felesége betegsége miá, Réfalura.

Junius. 1. Indultunk vissza az ellenségre, meghallván hogy vissza tértek volna; szállottunk Körtvélyes nevű pusztá helyre; ott hozák meg, hogy az előtt való nap Borsi nevű kastélyát megvették urunknak, mely úgy is volt; öt paraszt embert öltek meg. — 2. Helybe voltunk; ott megmutatá urunk az partiumbéli és Bihar vármegyéket. Nagy Pál uram halálát értettük. — 3. Ott voltunk. — 4. Ott voltunk. — Ott. Az nap érkezett hozzánk az budai vezér követe; csatát is az nap bocsátá urunk az vármegyék között, felesen minden vármegyéből. Huszár Mátyást ellőtték. — 6. Ott; de én Gyerőfi uram betegségét értvén Rakomazhoz mentem; ott nem találtam, hanem Keresztútra, ott igen betegen találtam Gyerőfi uramat. — 8. Ő kegyelme ment Debreczenbe, én vissza az táborba Körtvélyeshez. — 9. Onnat táborostúl mentünk Kövesdhez. — 10. Voltunk nagy esőbe. — 11. Patakra mentünk urunkkal, az tábor helybe maradt. — 12. Patakon voltunk. Az nap vették meg Szerencset, az kapitányát Radványi Istvánt fogva hozták Patakra. — 13. Ott voltunk. — 14. Ott. — 15. Patakról magam vissza jöttem az táborba Kövesdhez. — 16. Ott voltam. — 17. Ott voltam. — 18. Onnan táborostúl megindulván szállottunk vissza Vajdácskához*); magam estvére Patakra mentem, az tábor Vajdácskánál maradt. — 19. Patakon voltunk. — 20. Az táborba magam vissza jöttem. — 21. Ott voltam. Az nap bocsátottam Erdélyit Nagy-Szőlősrre, magam Patakra mentem, estvére vissza jöttem. —

*) Benkő betűhű másolatában e helység neve itt és mindjárt alább még két helyen *Vadácška*-nak van írva; fentebb azonban majus 23-ra maga Bánfi helyesen *Vajdácška*-t írt. — Bizonyos, hogy mind e helyen a Pataktól egy mérföldre fekvő bodrogközi *Vajdácška* falu értendő.

23. Vajdácskánál voltunk. — 24. Mind táborostúl indultunk el, szállottunk Ujhelyhez. — 25. Mentünk terebesi mezőre hálai. — 26. Ott voltunk. — 27. Ott voltunk. — 28. Indultunk el, mentünk paranói rétre táborostúl. — 29. Maga az fejedelem néhány száz löval onnat Eperjes felé indulván, Kornis Sigmond uramat hagyta helyben Paranónál; az vármegyéknek pedig egy részét több hadakkal küldte Ungvár és Homonna alá. — 30. Ebédre Eperjesre ment a fejedelem, én Szibinben, estvére Sárosra.

Julius. 1. Mentem vásárlásért Eperjesre. Az nap érkezett Forgács Sigmond urunknak meghódolván, de sub honesta custodia alatt volt. — 2. Sároson voltunk. — 4. Magam Eperjesre mentem; mivel az nap értettem Bánfi Ferencz uram halálát¹⁾. Fekete posztót ott vásároltam, estvére vissza Sárosra. — 5. Sároson voltunk. — 6. Ott. Az nap érkeztek meg Bethlen Ferencz és Haller István uramék Lengyelországból²⁾. — 8. Ott voltunk. Ez nap öltöztem feketébe Bánfi Ferencz uramat gyászolván. Azon nap izent urunk Kemény János és Bethlen Ferencz úrtól az udvari kapitánság felvétele felől. — 9. Ott. Kemény János és Bakos Gábor uramék az nap mentenek esmét vissza az németek üzésére. — 10. Ott voltunk. — 11. Ott. — 12. Eperjesre mentünk. — 13. Ott voltunk. — 14. Ott. — 15. Indultunk el Eperjestől; ebédet Kapi mellett való vendégfogadó háznál öttünk; oda jött házatúl vissza közünkben Gyerőfi János uram. Hálai mentünk Annosfalvára³⁾. — 16. Mentünk Varanóra⁴⁾. Az nap vöttem fel az udvari kapitánságot, melyre érdemetlen is voltam ugyan, de bizony nekem nem kellett volna. — 17. Varanón voltunk. — 18. Bocsátott haza urunk ő

¹⁾ Ezen Bánfi Ferencz *Lehoczky* szerint *Stemmatographia II. köt. 29. l.* naplóirónk atyjának Mihálynak testvére volt.

²⁾ Ez hónapnak 7-dik napját az író fel nem jegyezte. *Benkő jegyz.*

³⁾ Hanusfalva, Sáros vármegyének Zemplinnel határos szélén.

⁴⁾ E napon érkezett ide a fejedelem táborába vissza Haller Gábor, kit maj. 23-dikán a Tisza felé hátráló fejedelem Patak vára védelmére hátra hagyott volt. Ez időközben a fejedelmi tábor mozdulatait az azzal együtt járt Bánfi naplójából láthatjuk. Ellenben sept. 26-káig, mikor a Varanóról július 18-dikán Erdélybe visz-

nagysága¹⁾. Hálj mentem Toronyára. — 19. Az Tiszán által Kenézlőnél; hálj Balsán. — 20. Kállóban. — 21. Tarcsán²⁾. — 22. Nagyfalura mentem nehezen, mert az szolgálaim lovai elfáradtak vala. — 23. Jutottam Isten áldomásából Gyerőfi János urammal zentelki házamhoz. — 24. Ott voltam; az nap vöttem Morvaitól egy lovat. — 25. Zentelki házamnál voltam. — 26. Indultam Bonczidára; hálj Szamosfalván. Isten akaratjából, kiket kívántam, jó egészségben találtam³⁾, kiért áldassék szent neve. — 27. Bonczidára mentem. — 28. Ott voltam. — 29. Vissza jöttem Szamosfalvára hálj. — 30. Jöttem Zentelkére. — 31. Zentelkén voltam. Az nap küldtem szolgálaimat Nagyfalura; mert az mostoha anyánk⁴⁾ bosszúságunkra hatalmasul akarta buzánkat elhordatni, melyhez igazság szerint semmi köze nincsen.

Augustus. 1. Küldöztem lakodalmamra való leveleimet el. Szilágyi nevű szolgálmat is az nap bossátottam ifjú urunkhoz, onnan nagy-szőlősi dézmálásra megyen. — 2. Házamnál voltam Zentelkén. — 3. Ott voltam. — 4. Sebesvárra mentem, de estvére Zentelkére vissza jöttem. — 5. Házamnál voltam. — 6. Ott. — 7. Ott voltam. Az nap hozták ifjú urunk parancsolatját, hogy Fejérvárra menjek. — 8. Indultam házamtól Fejérvárra, hálj Magyar-Peterden. — 9. Mentem Fejérvárra. Az nap löttem szemben ifjú urunkkal; Rédei Ferencz uramat is feleségestül ott találtam, vacsorán urunknál voltunk. — 10. Ebéden voltam az öreg fejedelem asszony asztalánál; hálj mentem Maros-Szent-Királyra Sombori János urammal a Bánfi Sigmond uram házához. — 11. Szamosfalvára jöttem; az mátkámat betegen

szatért Bánfi György Rakamaznál a fejedelemmel újra találkozott, a fejedelem közelében volt Haller naplója nyújt adatokat a táborozás ez időközi mozgalmaira. — E két napló, mint ez összevetésből is láthatjuk, a legérdekesebben egészíti ki egymást.

¹⁾ Haller naplója szerint két nap múlva július 20-dikán a fejedelem az erdélyi és partiumbeli vármegyék hadait is mind visszabocsátotta.

²⁾ Ér-Tarcsán Bihar vármegyében.

³⁾ Itt Bánfi bizonyosan mátkájára céloz, mivel Szamosfalván aug. 30-dikán kelt egybe.

⁴⁾ Károlyi Fruzina.

találtam; azon estve érkezék oda Toroczkai János uram is. — 12. Zentelki házamhoz jöttem. — 13. Ott voltam; vacsorán voltak nálam Bánfi Sigmond uramék feleségestül. — 24. Volt szegény Bánfi Ferencz bátyámnak temetése. — 15. Zentelki házamnál voltam. — 16. Zentelki házamnál voltam. — 17. Indultam alá Bonczidára az lakodalmomra: hálj az kapusi mezőn. — 18. Ebédre Kolosvárra; ott találtam az mátkámat betegen, hogy az doctorhoz hozták volt bé Dálnakihoz; estvére mentem Szamosfalvára hálj. — 19. Jöttem bonczidai házamhoz. — 20. Ott voltam. — 21. Ott voltam. Igen nagy eső éjjel nappal esvén sok kárt is tött. — 22. Hozták igen nagy betegségét meg az mátkámnak; mentem látni ebéd után Szamosfalvára, mely igaz is volt. — 23. Onnat vissza jöttem Bonczidára. — 24. Hogy az eső megállt, mentem mulatni; egy farkast magam löttem. — 25. Bonczidán voltam. Az nap löt az egy testvér bátyámnak Bánfi Sigmond uramnak fia Zentelkén. — 26. Ott voltam. — 27. Vadászni mentem; fogattam két őzet. — 28. Ott voltam. Igen nagy esők jártak ez héten; az kalongyákban s asztagokban is sok kárt tött. Az nap estvére gyülekeztek hozzám az lakodalmamra jóakaró uraim¹⁾. — 30. Mentünk Szamosfalvára. Az nap volt lakodalmam, kiért áldassék Istennek szent neve. — 31. Szamosfalván voltunk.

September. 1. Az egész menyegzős nép Gyerőfi János urammal házamhoz kísérték Bonczidára. — 2. Oszlottak el onnat ő kegyelmek. — 3. Bonczidán voltam. — 4. Mentek el tőlem kissébbik Bánfi Sigmond és Kökényesdi²⁾ Ferencz uramék. Estvére jött hozzám Gyerőfi János uram feleségestül. — Bonczidáról indultunk Keresztúrra; ebédre mentünk Kornis Ferencz uramhoz Szent-Benedekre. — 6. Keresztúrra³⁾ voltam; volt lakodalmam Harinnai Farkasnak az Torma György uram házában; mi is ott voltunk. — 7. Keresztúrra voltam. — 8. Onnat Gyerőfi

¹⁾ Huszonkilencedik napjáról ez holnapnak nincsen emlékezet. Benkő jegyzete.

²⁾ Benkő másolatában bizonyosan csak tollbibából áll Kökényesdi a helyes Kökényesdi helyett, kiről naplónk dec. 24- és 31-re kétszer is emlékezik.

³⁾ Csicsó-Keresztúr Belső-Szolnok vármegyében.

uramékkal megindultunk, Lompértra mentünk hálai, ebédre Apafi István uramhoz Nagyalura. — 9. Ö kegyelmekkel együtt mentünk Bonczidára. — 10. Szamosfalvára hálai. — 11. Zentelkére jöttem mind feleségemmel. — 12. Zentelkén voltam. — 13. Ott voltam. Az nap hozták urunk parancsolatját, hogy az táborba esmét mentest menjek. — 14. Zentenkén voltam, táborba készultem. — 15. Zentelkén voltam. — 16. Zentelkén voltam. — 17. Ott. Az nap jött hozzám Gyerőfi uram feleségemmel. — 18. Ott voltam. Az nap kereszteltette meg Bánfi Sigmond uram az fiacskáját Farkasnak¹⁾. — 19. Rakattam az társzekereimet. — 20. Zentelkén voltam. Az nap indítottam az ló társzekeremet meg. — 21. Indultam magam is az táborban, megháltam Nagyalura Bánfi Sigmond urammal. — 22. Ott voltam. — 23. Nagyaluról indultunk Bánfi Sigmond urammal; háltunk Szilvás nevű faluban. — 24. Encsencsre mentünk hálai. — 25. Kállóban vécsernye harangkorra; onnat megindulván, éjjel elvesztettük az utat, nagy nyomorúsággal egy erdő mellett háltunk Bánfi Sigmond urammal. — 26. Csak közel Rakomazhoz egyeztünk meg Rákóczi Sigmond urammal. Az fejedelem ott való halomkig előnkben jöven szép pompával mentünk Rakomazra. — 27. Vissza indult az ellenség; mi is nézni urunkkal kimentünk Tarczalig. — 28. Vette az ellenség Szerencset; annak látására is elmentünk. — 29. Urunk Tokajba ment maga által. Az nap irtam levelet az feleségemnek Borbély And[rás által]²⁾. — 30. Tokajban voltunk.

October. 1. Ment urunk az Kemény János uram seregei látni az szerencsi mezőre; ebédre vissza jött. — 2. Ott voltunk. Irtam levelet az feleségemnek. — 3. Verte meg az ellenség Ibráni uramat³⁾ hajnalban kedre virradólag reá ütven. — 4. Tokajban voltunk. — 5. Tért vissza az ellenség Szendrő felé. — 6. Szállottak az hadak által Tiszán Tokajhoz. — 7. Tokajban voltunk. — 8. Ott voltunk. — 9. Expediálta urunk az tractára Lónyai Sigmondot, Nyári Bernárdot, Csernel Györgyöt, Körösi

¹⁾ Ez 1698-ban báróságot nyert. *Kővári, Erdély nevez. család.* 22. l.

²⁾ Benkő másolatában az eredeti után csak ennyi áll: *Borbély And.*

³⁾ Ibrányi Mihályt, a hajdúk kapitányát.

Istvánt és Zákány Andrászt. — 10. Egész táborostól mentünk Dobhoz. — 11. Ebédre Gesztelyhez, maga urunk Hernád-Németiben bé az faluba. Estve nagy hó lőn. — 12. Helyben voltunk Németiben s az mezőn. — 13. Ebédre urunk Ónodba, hálai vissza. — 14. Helyben voltunk. Az nap volt mustrájok az udvari katonáknak. — 15. Helyben voltunk; urunkkal mentünk az gesztelyi mezőre táborhely nézni, de estvére vissza Hernád-Németiben. — 16. Helyben voltunk. Az nap adtak hópénzt nekünk. — 17. Helyben. — 18. Helyben. Hozták az feleségem levelét. — 19. Helyben. Mentünk a strásák helye látni az Hernádon urunkkal; mivel az előtt való estve rossz hamis hírek miá megrezentünk vala. — 20. Helyben. Jött követ urunkhoz. Egerből az hajdúk is az nap érkeztek ujonnan hozzánk. — 21. Helyben. — 22. Ebédre Tokajba ment postán az fejedelem: estvére vissza jöttünk. — 23. Helyben. Az nap küldtem levelet az feleségemnek. — 24. Helyben. Küldtem betegen haza Tamáskót. — 25. Helyben. Az nap holt meg Bornemisza Pál uram, urunk udvari fő kapitánya. — 26. Helyben. Az nap hallottuk, hogy Gömörtől vissza ment az ellenség. — 27. Indították szép pompával, maga is az fejedelem jelen lévén, az Bornemisza Pál testét Váradra. — 28. Hernád-Németiből megindulván mentünk Vámosra. Gálfi Dávid adott vásárpénzt fl. 7. den. 40. — 29. Szállottunk Sajó-Szent-Péterhez. — 30. Onnat Kazához ment az tábor. Urunk Putnokra ment bé estvére. — 31. Jöttünk Bárrévi*) nevű faluhoz egész táborostól.

November. 1. Helyben voltunk Bárrévi nevű falunál. — 2. Jöttünk Rima-Szécsbe. Az nap temették el Ebeni Miklóst ugyanott. — 3. Helyben voltunk. — 4. Helyben voltunk. — 5. Kezdte urunk lőtetni Balog várát; maga is ebéd után jó rész földnyire ment nézni; én is egynéhány böcsületes emberekkel az sánczig látni mentünk mint lövik; estvére vissza Rima-Szécsbe. — 6. Helyben. Az nap cseréltem Fráter Páltól egy paripát. — 7. Helyben. Az nap indult Toldalgi Ferencz haza; irtam levelet az feleségemnek. — 8. Helyben. Az nap mustrálta urunk az vármegye hadát, kit az magyarországiak adtak. — 9. Helyben.

*) Bárrév, Gömör vármegyében.

10. Helyben. — 11. Helyben. Az nap ment Basa Nagy-Szombatba. — 12. Helyben. Az nap hozták az feleségem levelét. — 13. Helyben. — 14. Helyben. — 15. Helyben. Ezen éjszakán éjjél tájban holt meg az svéczi király követe Jacobus Colonnellus Rebenstach nevű. — 16. Helyben. Küldtem levelet az feleségemnek. — 17. Helyben. — 18. Helyben. Az nap vitték Rebenstachot Kassára temetni, commissarius Vitéz György és Rádai Péter uramék voltak. — 19. Helyben. Az nap érkezett új lövő szerszámokkal Patakról Torma Péter. Ebéd után látni kiment az fejedelem is az mezőre. — 20. Helyben. Az nap szökött el Illyésházi Gábor Balog várából vissza császár pártjára. — 21. Helyben. Az nap tanácskoztunk Kemény János urammal s több hadnagyokkal s kapitányokkal, megharcoljunk-e az császár hadanával*). Conclsum: Ne. — 22. Indultunk az fejedelemmel és vármegyékkel el, háltunk Ricze nevű faluban**). — 27. Advent napján dél után indultunk Vámosról. Jöttünk Hernád-Németiben. — 28. Ott voltunk. — 29. Helyben. — 30. Helyben Németiben.

December. 1. Hernád-Németiben voltunk. Irtam az feleségemnek. — 2. Helyben. — 3. Helyben; adtak hópénzt. — 4. Helyben. — 5. Helyben. Hoztak levelet az feleségemtől. — 6. Helyben. — 7. Indultunk Hernád-Németiből; mentünk Aszalóhoz táborostúl. — 8. Helyben voltunk. — 9. Helyben. Az nap indult maga Kemény János uram csatára. Hozták az feleségem levelét. — 10. Indultunk onnat, mentünk Felső-Vadászra. — 11. Onnat ebéd után Szászfa nevű faluban. — 12. Vendégiben Torna vára mellé. — 13. Almás nevű faluba az hegyek alá. — 14. Helyben voltunk. — 15. Helyben. Az nap válogatta meg urunk az vármegyéket, kik maradjanak mellette s kik menjenek házokhoz. — 16. Helyben. Nagy hó volt; az nap bocsa-

*) Így van írva; de olvassuk: *hadával. Benkő jegyzete.*

**) Itt Benkő másolatában naplónkból az e hó 23—26. napjaira való jegyzetek hiányzanak. Miután pedig Benkő, mint fentebb láttuk, ha naplóirónk csak egy napi jegyzést talált is elmulasztani, azt gondosan megjegyezte, e helyre azonban semmi észrevételt nem tett: nem alaptalanul gyaníthatjuk, hogy e néhány napra szóló jegyzést az eredetiből tévedésből mulasztotta el lemásolni.

tottam baza ökörtárszekereimet. — 17. Indultunk Almásról egy rész haddal vissza haza felé, egy rész hadait pedig quartélyba osztotta urunk. Háltunk Szászán. — 18. Onnat ebéd után indultunk, háltunk Kupán. — 19. Mentünk Ónadbá. — 20. Bocsatott urunk házamhoz; estve felé indultam Ónadból, háltam Polgáriban. — 21. Mentem onnat ebédre Debreczenben, háltni Létára. — 22. Ebédre Ábrahamba, háltni Nagyfalura. — 23. Érkeztem Zentelkére Isten áldomásából; az kiket kívántam jó egészségben találtam. — 24. Házamnál voltam. Kőkenyesdi uram feleségestül voltak nálam vacsorán. — 25. Házamnál. Eltem az communióval. Az nap vihettem elsőben az mi praedikációnkra az feleségemet, mivel ő igen pápistas. — 26. Házamnál. Ebédén Bánfi Ferencznénél. — 27. Ebédén Morvai Jánosnál. — 28. Házamnál. — 29. Házamnál. — 30. Sebesvárba mentem Kőkenyesdi urammal. — 31. Sebesvárból ment el házához Kőkenyesdi uram; estvére Zentelkére jöttem feleségestül. Ez egész esztendő Istent kegyelmességéből így múltam el.

KÁLNOKI ISTVÁN NAPLÓJA.

1645.

Benkő József előljáró beszédével.

Előismertetés.

E rövid naplót, melyet Kálnoki István 1645. majus 8-dikától, mikor házából I. Rákóczi György felső-magyarországi s morvaországi hadjáratára megindult, azon évi september 8-dikáig, haza érkezésének napjáig vitt, Benkő azon gondos másolatából közöljük, melyet ő még 1780-ban az ekkor gr. Kálnoki Sámuel tábornok birtokában volt eredetiről készített, 1795-ben pedig a Kálnoki család eredetéről és elágazásáról irt s általunk mindjárt közlendő előbeszédével megtoldva sajtó alá gondosan letisztázott. Benkő e kézírata gróf Kemény József kéziratgyűjteményében az erdélyi muzeum tulajdona.

Az eredeti napló végén a tisztán maradt leveleken voltak némi jegyzések. naplóíróinktól és fijától Sámueltól. Benkő ezeket is oly renddel, mint a naplóban találta, lemásolta. E jegyzeteket elkülönítve s időszaki rendbe állítva közöljük.

Megvan-e még a gróf Kálnoki családnál az eredeti napló, bizonyosan nem tudjuk; de ezen annyival inkább kételkedhetünk, mert Nagy Iván közlése szerint (Magyarország családai VI. köt. 55. l.) a múlt században élt gróf Kálnoki József, az úgy nevezett *török*, becses jegyzetei az 1848-diki forradalom dúlásában elpusztultak, s így igen hihető, hogy azokkal együtt e napló is a vandalismus áldozata lett.

Elöljáró beszéd.

Megérdemli ezen napló könyvnek vagy is diariumnak írója, hogy úri familiájáról emlékezzünk és magát is megismerjük. Ez a méltóságos nemzet az hunnus vagy mostani szóval nevezve székely nemzetség között Urunk születése után 376. esztendő tájatt telepedett Erdélyben Sepszi székben. Érdemei szembe tűnők voltak eleitől fogva; de még is kiváltképpen lettek az első Lajos király idejében, ki 1342-től fogva 1382-ig folyt esztendőben volt Magyar-, Erdély- és több országoknak királya. Ugyanis Kálnoki Nemes András, midőn látná, hogy az említett királynak a Kárpátus hegyén való vadászatban egy megbozsonkodott medve halálára igyekeznek, ettől őtet szerencsésen megmentvén a királynak igen kedvébe esett és a magyar hazában nagyon elhiresedett, s ugyanakkor és ennek örök emlékeztére ajándékozott meg a medve címerrel. Andrásról németeknek értelmek ez, hogy az Hidvégi Méltóságos Nemes grófi házból vette volna eredetét: de én, minthogy mindeneket egész hiteli levelekből és bizonyításokból kívánok írni, ezt nem erősítem, nem is tagadom. Hanem bizonyos az, hogy a mostan virágzó egész méltóságos grófi s más rendbeli Kálnoki familia ennek az Andrásnak maradéka.

Ugyanis 1. András-nak fija 2. volt István, kiről emlékezetben maradt, hogy a Nemes nevet megcserélte, és magát s maradékát Sepszi széknek Kálnok nevű falujáról Kálnoki-nak nevezte volna. 3. Ennek fija Máté. 4. Kinek De-

meter. 5. Ennek András. 6. Ennek Bálint, kinek neve alája írva találhatik a székely nemzetnek 1506-ban Agyagfalván végezett rendelkezéseinek, és a kinek testvére Mihály magtalanul holt meg. 7. Bálintnak fija Péter, Háromszéknek fő királybírája. 8. Az övéi Burcsa Klárától Bálint, királyi tábla bírása és Tamás. 9. Bálintnak Petki Annától, Petki János erdélyi cancellariusnak leányától János, 1606 tájatt Miklósvar széknek vice-királybírája, azután pedig nem csak ennek, hanem Háromszéknek is, u. m. Sepsinek, Kézdivének és Orbainak, fő-királybírája (mint a Miklósvar szék jegyzőkönyvei bizonyítják) s a királyi táblának bírása. 10. Jánosnak Károlyi István (ki Báthori István lengyel királynak és erdélyi fejedelemnek mezei hadai között kapitány volt) leányától Katától fija 11. István, ezen napló könyvnek írója, ki is 1627—1632 esztendőben volt Miklósvar széknek vice-királybírája; azután ugyanezen székbéli lovas vitézlő rendnek fő hadnagya s adssora, vagy régi helyes székely név szerint székülője, mint a jegyzőkönyvekből kitetszik. Az hitnek dolgaiban az helvétziai vallástételt követte, mint azon idő tájban élt több Kálnoki urak is, Benedek, Farkas stb. Ezekből már alkalmasint tudjuk, ki volt ez a dicséretes férfiú: de helyes itten megismerünk úri maradékait és familiáját is.

Volt azért II. Istvánnak fija Béli Kelemennek, az egész székely nemzet generalisának, leányától Annától gróf Kálnoki Sámuel. Ez az úr ifjantan, Bécsben lett philosophiai tanulása után, Horvát, Olasz, és más tartományokat is meglátogatván, s fegyvert viselvén, és onnan Erdélybe visszjővén, 1693 tájatt viselte az háromszéki fő királybírárságot. Azután lett provincialis commissarius, és a két Oláhország felől való határútak- (passusok)-nak obesterévé, vagy magyarosabban szólva ezeres kapitányává, továbbá Erdélynek udvari vice cancellariusává. Mely hivatalt Bécsben a felséges udvar előtt való kedvességgel folytatván, végezetre erdélyi kincstartóvá s tanácsossá tétetett: de az úgy nevezett kurucz világ miatt ezeknek viselésére Erdélybe le nem jöhetvén, 1706. eszt. Bécsben megholt. De hagyott maga után mélt. familiájának Felséges I. Leopold császártól 1697-ben nyert grófi méltóságot, melyről láss

Benkő Transsilvaniájának II-dik darabjában, és kedves feleségétől Lázár Erzsébettől való fiát 12. gróf Kálnoki Ádámot, Csik, Gyergyó és Kászon székeknek főkapitányát. Kinek olasz úri nemből való házasságától Mámuka Máriától maradtak e következő gyermekei: a) Domokos, b) Antal, nagy vitéz huszár generalis és magáról neveztetett Kálnoki regimentnek obestere, nagy szívű vitéz székely és igaz hazafia, kit nem régen szomorú szívvel temetünk el a köröspataki temető boltba; a mint újabb szomorúsággal igen kedves fiát is, gróf Kálnoki Lajos tanácsurat és Torda vármegyének nagy emlékeztető fő ispányát, kinek fő méltóságú Blumegen házból való úri özvegye s magzatai mostan ékeskednek. c) Tamás, szép hírű néhai obetter, d) Sámuel, hasonlóképpen hadi tiszt úr, e) Ferencz, Csik, Gyergyó és Kászon székek fő királybírája, f) gróf Kálnoki József úr, királyi táblának adsessora, és sok idő óta a török birodalomban viselt hivatalainak alkalmatosságával szépen megtanult napkeleti s olasz nyelveknek tudója, és szerelmes párja Maurer által igen kellemetes grófi magzatoknak kegyes atyja, g) Justina, h) Kata, i) Theresia.

Végezetre az 7-dik szám alatt említett Péternek második fijától Tamás-tól származott, I.) Benedek, 1621-ben Miklósvár széki királybíró. Ettől 1. Mihály 1644—1646. esztendő. Miklósvár székek királybírája. 2. Tamás. Kétől 3. Mihály és János 1662 körül Három széki vice kapitány. Mihálynak pedig vala fia néhai Kálnoki Sándor úr, alsóbb hadi szolgálatait után gyalog generalis; Jánosnak Alsó-Csernátonban élő élő fiai Antal és Ferencz. II.) László, 1651. 1652. esztendőkhöz Miklósvár székek királybírája. Ennek fia Farkas 1667—1690. Miklósvár széki királybíró, kinek fia József. Ennek leánya Theresia volt N. T. Mezei György magtalan felesége. Ugyan Lászlónak leánya volt Anna, T. Tamásfalvi Thúri Ferencz felesége, kitől volt Thúri László, Ferencznek, Lászlónak, és Sándornak atyjok. Sándornak ma jeles, érdemes és az hazában esmeretes fiai vagynak, u. m. T. Thúri Sándor úr, nemes Miklósvár székek királybírája; József, a méltóságos királyi táblának actualis adsessora; Antal, Három széki

regius perceptor; Miklós Miklósvár széki act. adsessor és István. Leányai Károlina T. Horváth Ferenczné, Mária és Tekla hajadonok.

Minekutánna ezeket megértettük, szükség már ezen napló könyvről is e következő dolgokat megjegyeznünk: 1.) Hogy én ezt találtam nyolczadrétben fenn megdicsért gróf Kálnoki Antal generalis úr Excellentiájánál Köröspatakon, és onnan irtam által közép-ajtai prédikátorságomban még 1780ban, és az eredeti írást visszaadván, úgy tudom hogy ma is Köröspatakon tartatik. 2.) Ennek eleibe titulust magam irtam*), nem lévén előtte semmi egyéb írás, hanem első táblájának belső oldalára im e rövid jegyzés: *Confecit Petrus Henter in memoriam sempiternam erga Generosum Dominum Stephanum Kálnoki in castris Serenissimi D. Domini Principis Transilvaniae etc. ad Oppidum Piriety, sub vulgo Leányvár positus.* Melyből kitetszik, hogy az ott fenn volt táborozásnak idején e munkácskát kötötte össze Nagy-Ajtai Henter Péter, ki is volt igen jeles ember, a nagyságos Apafi háznak rokonsága, 1638—1640-ben Miklósvár székek királybírája, azután pedig Sepsz székekben az Olt melléki vitézlő rendnek hadnagya. Ennek is sok jó írásai találtatnak egy maradványának, néhai Nagy-Ajtai Henter Mihálynak, nemes vejeinél. 3.) Ezt a napló könyvet irta Kálnoki István tiszta de igen régi módra s néhol szükségtelen néhol pedig másokért cserélt betűkkel; melyre nézve betűről betűre ide általíratott ugyan, de a mostani betűkkel is melleleg, hogy akárki könnyen olvashassa, ujabbán leírattott**). 4.) Ez az írás jöllehet nem sokra terjed, mindazáltal

*) E cím, melyet Benkő saját alá készített kézirata elébe tűzött, következő: *Sepsz Köröspataki Úr Kálnoki István napló könyve, melybe befoglalta I. Rákóczi György erdélyi fejedelemlének 1645-ben a felséges austriai ház ellen a svétziai hadak mellé az erdélyi hadakkal Morvaországba és Silésziába menetelének rendét. Ezt pedig az eredeti írásból betűről betűre általírta Közép-Ajtai Benkő József.*

**) Benkő e naplót tört ívrétben úgy írta le, hogy a lap első felén az eredeti betűről betűre hű másolata, a másodikokon annak az általa követett helyesírással való leírása áll. Az e forrásgyűjtemény

hasznos és igen szükséges a Rákóczi György fejedelem táborozásának napról napra való értésére: minthogy ezzel Rákóczi Magyarországon igen nagy változásokat szerzett, mint láthatni az historiákban és csak az én Transsilvániám első darabjának 118-dik szakaszában is. Úgy hiszem azért és ajánlom is, hogy az olvasók kedvesen fogják venni.

Irák Köpeczen, böjtmás havának 4-dik napján 1795.

Benkő József t. k.

kiadásában megállapított és követett leirási eljárás következtében egyik leirási módot sem használhatván, adjuk az eredeti szöveget mai helyesírással, tekintettel azonban a szerző szófűzési és kiejtési eltéréseire.

Anno Domini 1645.

8. die Maji. Indultam meg Istennek kegyelmes akaratjából Magyarországon az hadban köröspataki házamtól, mentem által feleségemmel együtt Miklósvárra.

9. die Maji. Mentem miklósvári házamtól Daróczra hálai.

10. die Maji. Mentünk hálai Szász-Kézdre.

11. die Maji. Mentünk hálai Czikmántorra; ezen az nap volt igen esős idő.

12. die Maji. Mentünk Maros székben Bodon nevű faluban Vásárhely mellé, ott háltunk.

13. die Maji. Mentünk hálai Mezősegre Sámsondra.

14. die Maji. Jöttünk hálai Szombattelkére, Kemény Boldizsár uram falujában.

15. die Maji. Jöttünk Dézshez; ezen nap eresztettem füre az lovaimat. Ifjú urunkkal*) és generalis urammal ő nagyságokkal ezen nap löttünk szemből Dézsén.

16. die Maji. Dézs mellett az réten volt az tábor; estvén ifjú urunk vendégelt meg Szamos-Ujváratt.

17. die Maji. Jöttünk ide Pánczél-Cseh mellé táborba; ott háltunk.

18. die Maji. Szállottunk Szurdok nevű falu mellé az rétre táborban, mely falut bírt az előtt Csáki István.

19. die Maji. Zsibó mellé szállottunk mező táborban.

20. die Maji. Szállottunk Szilágy-Cseh mellé táborban, mely falut bírtak Barcsai Zsigmond, Veselényi István uramok.

*) II. Rákóczi György, 1642 óta választott erdélyi fejedelem.

Generalis uramat ő nagyságát becsülettel megvendéglé Barcsai Zsigmond uram.

21. die Maji. Dobra nevű falu mellé szállottunk mező táborban; ezen nap lőn igen nagy eső.

22. die Maji. Szállottunk mező táborban Tasnádhoz, csak közel Kávás nevű falu mellé; volt igen rossz fűelő helyünk. Ezen éjjel igen rossz álmot láttam szegény feleségem felől.

23. die Maji. Jöttünk által Károlyon. Generalis uramat ő nagyságát megmarasztá Károlyi Ádám. Estvére jött ő nagysága Vadához, voltunk ott táborban.

24. die Maji. Itt Vadán nyugodtunk rossz helyen; fűnk igen rossz volt itt. Akasztata generalis uram ő nagysága egy Udvarhely széki embert, az mely leszakada, s az úr megkegyelmezte neki. Az edictum ellen vétett; fejér ruhát hozott volt az szegény emberektől.

25. die Maji. Jöttünk Gyula nevű falu mellé mező táborba, melyet bír Kún István uram. Az úr ő nagysága egy csűrben hála az faluban.

26. die Maji. Jöttünk Kálló mellé; feljúl egy völgyben mező táborban szállottunk Oros nevű falu mellé; itt volt rossz helyünk; ezen nap itt haltunk.

27. die Maji. Voltunk mező táborban Bún nevű faluhoz csak közel. Itt vendégle meg bennünket Huszár Mátyás uram. Ezen nap úté agyon Dózsa András Lovas Mihált.

28. die Maji. Jöttünk ide az Tisza mellé Tokajhoz; Rakamazon belől az fák között szállottunk az Három széki hadak, Maros széki, csiki és Aranyos széki; urunkhoz ő nagyságokhoz bementünk vala Tokajba udvarhoz; szemben is lőnk urunkkal ő nagyságával.

29. die Maji. Itt az Tisza mellett nyugodtunk. Ezen az napon igen szép esőnk lőn.

30. die Maji. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából által az Tiszán; rendben állottunk az egész székelységen lévő hadak; urunk ő nagysága meglátogatta az hadakat. Estvére szállottunk az tarczali rétre. Az úr generalis uram megvendégle bennünket. Urunk ő nagysága Tarczalon ben hála, az úr ő nagysága is.

31. die Maji. Urunk ő nagysága Gönczre mene hálni; mű itt Tarczalnál voltunk. Urunk ő nagysága az hadakat megajándékozta tallérral, az lovas hadnagyoknak adott ő nagysága két két aranyat, vicehadnagynak adott ő nagysága egy egy aranyat.

1. die Junii. Ugyan itt voltunk az tarczali réten. Ezen nap Petki István uramnál voltunk ebéden Béli János urammal és több emberséges emberek.

2. die Junii. Itt voltunk Tarczal mellett; igen nagy szél lőn ezen nap, eső is.

3. die Junii. Jöttünk ide Hernád vize mellé Felső-Dobsza nevű falu mellé mező táborban.

4. die Junii, ugy mint pünkösöd napján, itt Dobsza mellett voltunk; ebéden voltam Huszár Mátyás uramnál, Kornis uram ő nagysága is, és több urak, fő emberek.

5. die Junii. Itt Dobsza mellett voltunk táborban; ezen nap Barcsai Zsigmond uramnál voltam ebéden.

6. die Junii. Indultunk meg Dobsza mellől, mentünk Méra nevű falu mellé mező táborban Hernád vize és Tarcza viz közé. Itt igen jó helyünk volt, elég fűnk.

7. die Junii. Itt Méra mellett voltunk táborban. Kornis uram ő nagysága, Huszár uram Szentderő*) alá mentenek az székelységen lévő gyalogokkal és hétszáz lovassal, és hajdukkal is.

8. die Junii. Jöttünk vissza ide Szikszó mellé, csak közel Aszaló mellett jöttünk el; ott csináltak volt tavaly az németek igen nagy sánczot, Aszaló is az város az sánczban vala.

9. die Junii. Itt Szikszó mellett voltunk táborban Hernád vize mellett. Ezen nap érkezett urunk ő nagysága is közünkben. Szikszóban ben az városban hála ő nagysága.

10. die Junii. Jöttünk ide Edelénhez, szállottunk meg az réten mező táborban.

11. die Junii. Itt Edelénnel voltunk táborban. Ezen nap mene az úr Diós-Győrben, az hol az nagy hársfa vagyon, az mely alatt elfér három ezer ember. Itt akasztata urunk két hajdút fel és egy németet, hogy elszöktének volt.

12. die Junii. Indultunk meg Edeléntől, mentünk által az Sajón Kazánál; szállottunk meg kazai réten Putnokon alól az Sajó mellett.

*) Szendrő, e korban vár, Borsod vármegyében.

13. die Junii. Indultunk meg Edelénből, mentünk által az Sajón Kazánál, szállottunk meg kazai réten Putnokon alól az Sajó mellett.

14. die Junii. Mentünk feljebb Putnok mellett el; szállottunk mező táborban Hamma*) nevű falu mellett feljül, mező táborban az Sajó mellett.

15. die Junii. Mentünk az panyiti rétre Gömör vármegyében**). Balog vára is közel ide, jól látni az várat.

16. die Junii. Itt Panyitnál voltunk táborban. Ezen nap akará urunk ő nagysága Balog várát lőtetni.

17. die Junii. Indultunk meg innét az panyiti táborból; mentünk az rima-szombati rétre táborban.

18. die Junii. Itt voltunk az Rima-Szombatnál. Ezen nap adá az úr Béli János uramnak az vice kapitányságot. Adák meg feleségem levelét ezen nap.

19. die Junii. Szállottunk ide Fülel mellé az rétre táborban. Ezen az napon urunk ő nagysága, generalis uram Rima-Szombatban hála.

20. die Junii. Itt Fülel mellett voltunk táborban. Ezen éjjel a német és székely gyalogokkal felégetők Fülelnek az városát. Az szegény Márk Györgyöt ezen éjjel lövék meg ágyú golóbissal az lábát.

21. die Junii. Itt Fülel alatt voltunk táborban.

22. die Junii. Szállottunk ide Littke nevű falu mellé az rétre mező táborban.

23. die Junii. Mentünk Szurdok mellé mező táborban.

24. die Junii. Szécsén mellé szállottunk.

25. die Junii. Indultunk feljebb Szécsén mellől, szállottunk Szécsén Gyarmat közé mező táborban.

26. die Junii. Jöttünk ide Gyarmat Palánk közé, szállottunk táborban. Itt igen jó fűnk volt ezen nap, mert lőn esőnk. Igen nagy szárazság volt sok időtől fogva; rettenetes porban jártunk.

27. die Junii. Palánk mellé jöttünk táborban.

*) Hamma falu Gömör vármegyében a Sajó völgyén.

**) Uza-Panyit falu Gömörben a Balog völgyén.

28. die Junii. Jöttünk ide Palánk Léva közé mező táborban, az nádasi völgyben.

29. die Junii. Jöttünk ide Bád¹⁾ mellé az rétre; igen nagy rekkenőségünk volt ezen nap. Bád jó mezőváros. Boér Györgyöt itt verték vala meg.

30. die Junii. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából által az Gram²⁾ vizén; szállottunk meg az réten Szent-Benedek mellé. Ma adák meg Szent-Benedeket urunknak ő nagyságának; ma hódola meg Léva is. Itt már Mátyus földé.

1. die Julii. Mentünk Gimes³⁾ vára mellett el; szállottunk meg az rétre.

2. die Julii. Mentünk Apony vára mellé; szállottunk meg közel hozzá az rétre.

3. die Julii. Jöttünk Nagy-Taplocsán⁴⁾ mellé; az vára is csak közel. Az Nyitra vize mellé szállánk.

4. die Julii. Itt Nagy-Taplocsánál voltunk táborban. Ezen nap egyeze meg az svéciai had Duplással⁵⁾, az generállal, az mi kegyelmes urunkkal. Vendéglé meg ma urunk ő nagysága öket, kapitányokat, hadnagyokat; volt igen derekas lakadalom.

5. die Julii. Itt voltunk Nagy-Taplocsánál.

6. die Julii. Itt mulattunk Nagy-Taplocsánál mező táborban.

7. die Julii. Indultunk meg Taplocsántól.

8. die Julii. Jöttünk az Vág vize mellé; Galgóczon feljül szállottunk táborban.

9. die Julii. Urunk ő nagysága itt az Vág mellett marada; münköt ő nagysága Nagy-Szombathoz küldé generalis urammal

¹⁾ Báth, szerzőnk leírása szerint Baad, mezőváros Hont vármegye éjszaki részében.

²⁾ Magyarosan ejtve Garam vagy Garan.

³⁾ Benkő másolatában Gunes uara áll, s ezt ő Gunes várának olvasta: de hogy ez kézzelfogható hibás olvasás s az eredetiben Gimes állott, bizonyos.

⁴⁾ Szerzőnk a Nyitra megyei Nagy-Taplocsány mezőváros nevét itt Nagy-Taploczian, alább többször Tabloczian s legutóbb egy helyt Tablonczia alakban is írta.

⁵⁾ Így ejtette és írta a törzsökös székely Kálnoki Douglas svéd tábornok idegen hangzású nevét.

ő nagyságával, Kemény János urammal és az svét generállal Duplással. Mihelyt oda juttunk Nagy-Szombathoz, kétszer meg-lövék az oldalát s megadák.

10. die Julii. Az úr Rákóczi Zsigmond uram ő nagysága, Kemény János uram, Duplás, bémenének Nagy-Szombatba ebédre.

11. die Julii. Vissza tértünk egy falucskába, ott háltunk. Az úr ő nagysága engem hagyott vala az székelység előtt, mivel Dániel János uram és Béli János uramék Nagy-Szombatban maradtak.

12. die Julii. Jöttünk vissza, az urunk táborába vissza.

13. die Julii. Jöttünk Szomolyán¹⁾ nevű vár alá.

14. die Julii. Jöttünk által az Fejér hegyen; Éleskö és Kor-látkő várak mellett jöttünk el; Szenicze nevű városba jöttünk háltni. Az egész hadak mind ott háltak; mi is Henter Péter urammal egy malomban voltunk szálláson.

15. die Julii. Jöttünk Szakócza mellett el és Holicsi nevű város mellett. Szállottunk az Morva vize mellé táborba.

16. die Julii. Jöttünk által az Morva vizén Hodolinon²⁾ által, jöttünk az malom zsilipin az hídon. Ebben az malomban tizenhét kerék forog.

17. die Julii. Jöttünk ide Leányvár³⁾ mellé; az Di-

¹⁾ Szomolyán Pozsony vármegyében a Fejér hegy innenső oldalán esik, közel a Fejér hegyen túl fekvő Éleskö és Korlátkő várakhoz. Ma mind e három vár romban hever.

²⁾ Hodolin maig is használt neve a Holicsesal szemben a Morva partján fekvő Göding morvaországi városnak.

³⁾ Mely helységet kelljen e morvaországi Leányvár alatt érteni, biz-tosan meg nem határozhatjuk. Hogy e helynek eredeti igaz neve más volt, s csak a magyar köznép nevezte Leányvárnak, gya-níthatjuk Henter Péter jegyzetéből, melyet Benkő előbeszédébe egész kiterjedésében árt. E jegyzet ezen szavai: „in castris Ser. Principis Trans. ad Oppidum Pirichy sub vulgo Leányvár positis, e helyet Pirichy mezőváros mellé helyezik, melyhez hasonló nevű várost Morvaország Gödinggel határos vi-déken híjában keresünk. Beirta-é jegyzetébe Henter a. népiesen Leányvárnak nevezett hely eredeti nevét, s azt Benkő mint ki-szakadtat vagy olvashatatlant hagyta-é ki, vagy már maga Hen-ter hagyta ki ez idegenszerű névet, az eredetét nem láthatva,

an¹⁾ vize mellé szállottunk mező táborban az rétre; ezen éjjel én állottam estrázsát.

18. die Julii. Itt Leányvárnál voltunk mező táborban.

19. die Julii. Generalis uram ő nagysága mene Berenhez²⁾ az svéciai fő generalishoz Tortezonhoz³⁾ Kemény János uram-mal együtt. Voltunk itt Bécsen feljül öt mélyföldnyire.

20. die Julii. Itt Morvában az Leányvár mellett voltunk táborban. Mentünk Béli János urammal egy város látni, az mely várost hínak Lednicze városának, mely várost bírt Likhis-taner⁴⁾. Az város csudálatos szép; az várában vagyon három rend házak, egyik sor házak csudálatosan csinált zölden, másik házaknak az oldala sárga, harmadik sor házaknak az oldalai ve-res; egy boltnak az oldalát csinálták kovácsi kőből, virágokra rótták ki. Az vár mellett vagyon csudálatos szép virágos kert, kinél ember már szebbet nem láthatott; mely kert három rész-ben, az közepi feljebb, annál alább az másik, az harmadik alább; az alsóból az második kertben faragott kő garádicson mennek fel, az másodikban, harmadikban is az szerint; de igen csudálatos kőből kifaragott kő emberek vagynak egy héján negy-ven. Azok pediglen kő lábokon állanak a kertnek az utcáinak szegületin; azokat úgy faragták, mintha ugyan kaczagának egyik az másikra; hármát az faragott képnek csinálták kilencz száz tal-lérért. Az kertben vagyon többi között egy igen szép pincze sza-

nem határozhatjuk el. Csak annyit állíthatunk biztosan, hogy e helység, melyet szerzőnk Morvában s Bécsen feljül öt mérföld-re (természetesen magyar mérföldre fekvőnek ír, Gödinghez nem messze Morvaország legdélekeletibb szegletében esett. Itt találjuk egymáshoz közel a Taya folyó mellett Lundenburyot és Landshut-ot, melyek közül valamelyik nevét gondolhatjuk a magyarosított Leányvár név alatt lappangani.

¹⁾ E viz alatt a Morvaország déli részén folyó s a Morvába szakadó Thaya értendő.

²⁾ Naplóirónk a Brunn nevet itt Beren-re, alább mint látni fogjuk Berend-re is magyarosítja.

³⁾ Torstenson svéd tábornok, ki ekkor Brünnt, szerzőnk szerint Beren-t, már huzamosabb idő óta vitta.

⁴⁾ Így írja szerzőnk a magyar nép kiejtése után a Lichtenstetner (von Lichtenstein) nevet.

bású, az melyet neveztenek pokolnak; de ez igen szép hideg nyárban, boltos, mintha lecsepegőleg állana darázsok módra hegyesen; igen szép mulató hely. Ez kertben vagynak narancsfa, citromfa, fügefafa, több csudálatos sok fák. Oly kert, hogy az ember meg sem tudja írni az ő szépségit. Madarak háza is nagyon benne ¹⁾.

21. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

22. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

23. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

24. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

25. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

26. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

27. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

28. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

29. die Julii. Itt voltunk Leányvárnál. Ezen nap mentünk vala Székely Boldizsár urammal, Henter András, Henter Péter uramékkal Pusztá Pest ²⁾ látni. Míg visszatértünk az táborba, addig generalis uram az hadakkal ment az urunk táborához, mivel rossz hír futamodott volt; csak az cseléd maradt az táborban.

30. die Julii. Itt voltunk Leányvárnál mező táborban; volt igen meleg időnk.

31. die Julii. Jöve meg generalis és Kemény János uramék az urunk ő nagysága táborából.

1. die Augusti. Itt voltunk Leányvárnál.

2. die Augusti. Itt voltunk Leányvárnál mező táborban. Urunk ő nagysága is ma mene az ledniczei kert látni az urakkal együtt.

3. die Augusti. Jöttünk el Leányvár mellől, mentünk Podvina ³⁾ város mellé mező táborba.

¹⁾ Ezen morvaországi *Lednicze* város és vár hol fektét nem határozhatjuk meg, miután ma Morvaországban ily nevű helység nem létezik. — Talán a Nicolsburg mellett fekvő *Klentnitz* értendő alatta, melynek közelében Rosenstein régi várrom fekszik.

²⁾ Hasonló nevű helységet ma Morvaországban nem találunk.

³⁾ E város Morvában, a magyar határszélhez közel fektűt; mert mint alább aug. 21-re olvassuk, innen a tábor megindulván még az nap átkelt Magyarországra a Morva folyó bal partjára. A Podvina helynevet azonban Morvaország e vidékén hasztalan keressük.

4. die Augusti. Itt Podvina mellett voltunk. Ezen nap este küldött urunk ő nagysága Bécshez csatára Kemény Jánossal, Duplással és Beldi János uramékkal; egész éjjel mind mentünk viradtig; mentünk igen szép városok mellett el, egyikét híják Ladenburk, másik várost híják Ranenspurk ^{*}). Ez az Duplász harmadik fő generalis svét kapitány igen szerencsés vitéz ember.

5. die Aug. Itt Podvinánál voltunk táborban.

6. die Aug. Itt Podvinánál voltunk táborban.

7. die Aug. Itt Podvinánál voltunk táborban.

8. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

9. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

10. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

11. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

12. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

13. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

14. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

15. die Aug. Itt Podvinánál voltunk. Ez az Podvina városa Morvában nagyon. Mi oltá az Morva vizén által jöttünk, Berend ^{**}) városát és várát vitatta, lőtette, ma tizennégy hete hogy lőtte az svét genenál. Tortezonhoz az székely gyalogokat is mind oda küldé urunk ő nagysága, az lövő szerszámoknak is nagyát. Lön ezen nap esőnk.

16. die Aug. Itt voltunk Podvinánál táborban.

17. die Aug. Itt voltunk Podvinánál. Ma mentem vala Berendhez, az mely várát, várost az svétek vinnak. Ott haltam.

18. die Aug. Jöttem vissza Berendből ide az táborba. Ez nap adták meg feleségem levelét.

19. die Aug. Itt voltunk Podvinánál táborban.

20. die Aug. Itt Podvina mellett voltunk táborban. Ezen az napon az mi kegyelmes urunk ő nagysága lön szemben az svét generállal Tortezonnal Lednicze városában, az hol az szép kertet láttam vala. Urunk ő nagysága ezen éjjel ott hála.

^{*}) E két város alatt a Bécsből éjszakra eső *Rabensburg* és *Ladensdorf* helységek értendők Alsó-Austriában.

^{**}) *Brünn* nevét naplóirónk a magyaros kiejtést követve *Beren*-nek, itt egy pár helyt *Berend*-nek írta.

21. die Aug. Az irgalmas kegyelmes úr Istennek kegyelmes akaratjából ma indultunk haza Erdélybe Podvina mellől; jöttünk által az Morva vizén; háltunk innét az Morva vize mellett. Az úr Istennek ő szent felségének áldassék az ő neve érette, hogy az szent békesség végben menő. Isten ő felsége meg adá érnem; még eddig ebben az útban jó egészséget adott. Az svéciai hadak is ma váltanak el tőlünk igen nehezen; igen kívánják vala itt maradásunkat. Morvát, Eslésiának egyik részét eljárók, Austriának is egyik részit.

23. die Aug. Jöttünk haza felé; Szenicze város mellé szállottunk mező táborban, mely városban felmenetelünkkor is az városában szállottunk vala meg. Mostan az réten háltunk.

24. die Aug. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából által vissza haza felé az Fejér hegyen. Háltunk itt az mező táborban Szomolyán vára mellett. Az szegény Harkó Márton ma hala meg szintén vecsernyekor.

25. die Aug. Jöttünk Nagy-Szombat mellett el; egy kis falucska mellett voltunk táborban; Nagy-Szombatot jobb kézre hagytuk. Ma vittük bé Galgócra az szegény Harkó Márton; temettük el az barátok templomában; igen tisztességesen temették az barátok, barát vala csak pap őt.

26. die Aug. Jöttünk által az galgóczi hídon, az hadakkal együtt az város között; jöttünk által hálai ide Nyitra városa mellé.

27. die Aug. Jöttünk által az Nyitra vizén Nyitra mellett. Ezen nap meg akartunk az Párkán hadával*) vinni, de elmene előttünk Érsek-Ujvárhoz. Jöttünk ide hálai mező táborba Verebély mellé. Ezen nap volt igen rekkenőség; reggel azért lőn egy kicsid eső.

28. die Aug. Ide jöttünk Léva mellé mező táborba; itt háltunk. Ma jöttünk által az Gram vizén Isten kegyelmes akaratjából. Ma délig igen meleg lőn, rettenetes poros idő, dél után estig eső lőn.

29. die Aug. Jöttünk Léva Palánk közé mező táborba. Ez nap igen meleg lőn.

*) Ezen hadon igen hihetőleg a Párkányon tanyázó német katonaság értendő.

30. die Aug. Jöttünk ide Palánk mellé, mező táborba szállottunk. Ez nap igen meleg üdők lőn.

31. die Aug. Jöttünk Palánk mellől Gyarmat mellett el; háltunk Szécsén mellett csak közel. Itt ezen nap igen rosszúl voltam, az vér volt rajtam. Bizom az úr Istenben ő felségében, hogy ez nyavalyából meggyógyít. Ezen az napon homályos napunk lőn.

1. die Sept. Jöttünk ide Losoncz mellé mező táborba; itt háltunk. Voltam igen rosszúl az vér miá.

2. die Sept. Az mi kegyelmes urunk elvált reggel tőlünk; ő nagysága Tokaj felé mene; minket ő nagysága Kassa felé bocsáta az székelységet; előttünk Huszár Mátyás uramat hagyá ő nagysága; Beldi János uram is Váradra mene; én voltam az Három széki hadak mellett. Ezen éjjel háltunk Rahaz¹⁾ mellett mező táborban. Ezen éjjel eső lőn igen szép.

3. die Sept. Jöttünk ide Gömör nevű város mellé, az Sajó mellett szállottunk, itt háltunk. Volt ma igen meleg üdő.

4. die Sept. Jöttünk ide Szád vára mellé közel. Volt ez nap esős időnk.

5. die Sept. Jöttünk ide Somodi²⁾ mellé mező táborba. Ezen napon is esős időnk lőn.

6. die Sept. Jöttünk ide Mislé³⁾ mellé az rétre. Itt Mislén lakott Darkó János, az nagy-ajtai.

7. die Sept. Indultunk elébb, jöttünk Szaláncz vára mellett el; jöttünk hálai Horra⁴⁾; itt igen hálnak az pestisben. Ezen az napon kezdetünk falukra quartérra szállani. Huszár uram Terebesen hált.

8. die Sept. Jöttünk az Nagy-Mihályi László uram jószágába Sáros-Revisnyéro⁵⁾; itt háltunk. Nagy-Mihályi uramnak itt

¹⁾ Rahó falu Gömör vármegyében a Rima völgyén, Losoncz és Sajó-Gömör között.

²⁾ Somodi falu Abaúj vármegye legszélén Sepsí és Torna mezővárosok között.

³⁾ Felső- és Alsó-Mislé Abaújban Kassától délre másfél mérföldre.

⁴⁾ Hór falu Zemplinben Gál-Szécs és Nagy-Mihály között.

⁵⁾ Sáros- vagy Alsó-Revisce Ung vármegyében Szobránczhoz nem messze.

közel Hamainon¹⁾ vagyon igen szép udvarháza; becsülettel gazdálkodott ő kegyelme nekünk. Huszár uram Nagy-Mibályon hála ez éjen.

9. die Sept. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából Ungvár városán által. Huszár uram ott halt Ungvárral, mi itt haltunk Kerekvizen²⁾ az Homonnai jószágában.

10. die Sept. Jöttünk halni Androsócra³⁾, Huszár uram halt Szerednyén⁴⁾. Itt Androczon volt igen jó quártélyunk.

11. die Sept. Jöttünk el Munkács vára mellett el az városon által. Itt az városon vételét urunk ő nagysága el az harangokat, az melyet Morvából hoztunk vala. Az munkácsi gyalogok sokat veszekedének velünk. Halni jöttünk Kövesdre⁵⁾.

12. die Sept. Halni jöttünk ide Nyaláb vára mellé csak közel az Tisza parthoz⁶⁾. Kapun⁷⁾ nevű faluban haltunk, igen ocsmány faluban. Volt ezen nap igen esős időnk.

13. die Sept. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából Máramarosba. Mentünk bé Bethlen István uramhoz Huszt várába. Voltunk ebéden ő nagyságánál Huszár Mátyás és Dániel János urakkal; estvére jöttünk ide Taraczköz nevű faluban. Ezen az napon esőnk volt; az Tiszán is ezen az napon jöttünk által Taraczközön feljül.

¹⁾ Hanajna falu Ungban Sáros-Reviséséhez közel.

²⁾ Kerekvíz nevű helység hazánkban nincs; hanem találunk Ungban Kereknye nevű falut. — A Kerekvizen leírás Benkő másolatában talán tévedés Kereknién (Kereknyén) helyett.

³⁾ Andrasóc Ung vármegyei falu Szerednyéhez egy órára.

⁴⁾ Benkő másolatában, mint látszik, későbbi bepótlással írva, *Sereben* áll; hogy azonban e Benkő előtt nehezen olvasható és hibásan másolt helynéven az Andrasócchoz közel eső *Szerednye* értendő, bizvást állíthatjuk.

⁵⁾ Kövesd Bereg vármegyének Ugocsával határos szélén eső falu.

⁶⁾ Benkő *Pasa* partot másolt és olvasott. De hogy a Tisza parthoz közel romban fekvő Nyaláb vár szomszédságában más folyóról mint a Tiszáról naplóirónk nem szólhatott, bizonyos, s így a helyes *Tisza* olvasást bátran vissza mertem állítani.

⁷⁾ Kis-Kupány falu Ugocsában a Tisza mellett Nyaláb vár romjához nem messze.

14. die Sept. Jöttünk ide quártélyra Gyula nevű faluba¹⁾, itt Máramarosban. Ebben az faluban mind nemes emberek laknak, oláhok. Ez nap homályos esőre való idő lőn. Huszár Mátyás uram ez éjjel hála az erdő alatt Váncsfalván²⁾.

15. die Sept. Itt Gyulafalván nyugodtunk quártélyban.

16. die Sept. Jöttünk által Máramarosból az erdőn; oly iszonyú rút erdőn jöttünk által, hogy ember latrabb erdőn soha által nem jöhetett; jöttünk halni Oláh-Láposra. Huszár uram ekkor halt Magyar-Láposon.

17. die Sept. Décsére jöttünk halni Apafiné asszonyom falvára; ezen éjjel és nappal igen esett.

18. die Sept. Jöttünk halni Besztercze vidékre Besenyő faluba; ezen az napon is igen sok esőnk lőn.

19. die Sept. Itt az quártélyban nyugodtunk. Magam Huszár Mátyás uramhoz mentem Abafájára.

20. die Sept. Jöttünk ide Régenben; ezen éjjel itt Régenben haltunk.

21. die Sept. Nagy-Kendre jöttünk halni.

22. die Sept. Jöttünk halni Zsomborra.

23. die Sept. Az mindenható Istennek kegyelmes akaratjából érkeztem haza miklósvári házamhoz jó egészségben, feleségem is és gyermekim is tőrhetőképén vagynak, melyért áldás-sék az úr Istennek szent neve érette örökkön örökké. Amen.

¹⁾ Gyulafalva Máramarosban Szigettől délre.

²⁾ Benkő itt is hibásan másolt *Vinczfalva*-t *Vanczfalva* helyett. — *Váncsfalva* Máramarosban közel esik Gyulafalvához.

Kálnoki István jegyzetei.

I.

Anno 1637. 20. die Aprilis. Adá az úr Isten ő szent felsége az nagyobbik leánykánkat Katót hétfőn ez világra, melyért áldassék az úr Isten neve érette örökkön örökké.

19. Julii kereszteltettem meg itt köröspataki házamnál tizenhárom hete korán *).

II.

Anno 1646. 14. die Aprilis. Isten kegyelmes akaratjából kezdettem az hitván köröspataki házam körül egy kökerítést rakatni négy szegben, melyet Isten akaratjából akarok ez könyvben feljegyezni, az vagy vonni hány nap rakathatom; valamennyi nap, annyi kottával**) írom le, mely ez képpen kezdetik: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25.

Anno 1647. 16. Maji kezdettem Isten akaratjából az házam körül való kökerítéshez; ennyi nap dolgoztanak rajta: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

*) Egy czédulán, mely a naplóba csak kivehetőleg volt betéve, erre nézve ezen jegyzet állt: „Anno 1637. die 20 Aprilis született nagyobbik leánya Kálnoki István urnak Köröspatakon hétfő nap, kit is 19. Julii ugyan köröspataki házában megkereszteltete Katának, midőn tizenharmadik hetében járna a kisasszonyka. Ez volt Csáki Lászlóné.“

**) Azaz számjeggyel.

Anno 1648. 28. die Aprilis kezdettem esméglén rakatni az köröspataki házam körül az köfalat; ennyi nap rakattam az falat IIIIIIIIIII.

Anno 1649. 27. die Octobris ennyi napon rakattam falat, ugymint 2 nap; mivel ez esztendőben 4. die Martii indultunk Konstantinápolyban, augustusban jöttünk ki, ezért nem volt mód az építésben.

III.

Anno 1648. 2. die Maji kezdettem el az miklósvári köházat rakatni, rakattam ennyi nap, az mennyi vonás ide alább vagyon IIIIIII.

Anno 1649. die 5. Novembris. Rakattam négy nap ez esztendőben; azért nem rakathattam több napon, hogy voltam Konstantinápolyban, die mentem bé, 2. die Augusti jöttünk ki.

Kálnoki Sámuel jegyzetei.

I

Anno 1669. die 2. Sept. Isten ő felsége adott egy kis leányt feleségemnek Erkedén. Kereszteltettük Szent-Györgyön die ... Novembris. Keresztapja Haller Pál uram ő kegyelme és Bodoni György uram. Neve Sónia *).

Anno 1670. Isten ő felsége ada egy kis leányt feleségemnek, die 30. Julii. Kereszteltettük azon napon estve Katának, mivel hogy kételkedtünk élete felől, Köröspatakon.

*) A fentebb is említett czédulán erre vonatkozólag e volt jegyzet: „Anno 1669. die 2-a Septembris nascitur filia Samuelis Kálnoki in Erked, in curia Domini Stephani Lázár, et baptizatur in Szász-Szent-György penes Sz. Mihálytelke, levantibus patrinis L. B. Paulo Haller de Fejéregyháza et Domino Georgio Bodoni, nomine Sophia Kálnoki, dein conthoralis Johannis Boldogfalvi.“

II.

Anno 1670. die 3. Junii. Isten ő felsége kegyelméből kezdettem építtetni az pogányok tüze által megromlott köröspataki házamnak falait második contignatióra. Isten ingyen való jó voltából légyen építője, az királyi prophétával kívánván azt, mivel hogy

Nisi Dominus aedificaverit domum,
In vanum laborat, qui aedificat eam.

1. Igen alkalmatlan esős idők miatt rakattam akkor csak nyolcz nap, félben hagytam s mentem Petki uram lakadalmába.

2. Másodszor fogattam az építéshez die 17. July anno praescripto. Rakattam 13 napok alatt. Gerendáit faragtatván, egyéb fáit szállíttatván, 2. Aug. végezvén az bolt felett való falait, die 14. Augusti kezdettem az koszorúfáit felvonatni. Die 16. Augusti szarufáit vonattam fel. Die 18. Augusti kezdtem zsendelyeztetni. Die 23. Aug. nagy részét házsendelyeztettem. Die 6. Octobris és azon az héten zsendelyeztettem. Die 17. Octobris lett vége az zsendelyezésnek.

3. Die 24. Novembris kezdtem alsó házakat tisztíttatni, padoltatni. Die 6. Decembris rakattam kemenczét az feleségem házában, és die 12. ejusdem mensis költöztünk beléje.

SEGESVÁRI BÁLINT KRÓNIKÁJA.

1606—1654.

Ismertetve s jegyzetekkel világositva közli

JAKAB ELEK.

Előismertetés.

E krónika néhány évvel ezelőtt kövendi pap és aranyos-köri unitárius esperes, néhai Kozma Gergely könyveivel együtt jutott a kolozsvári Unitarium Collegium könyvtárába; nem önálló, hanem egy, 50—60 negyedrétfvből álló történelmi adatgyűjtemény alkatrésze, cím és tartalommutató, sőt—minthogy a könyvtár ezen része most van rendezés alatt—szám vagy bármi megjelölés nélkül. Első tekintetre tehát azt sem tudhatni: ki gyűjtötte s mi czélból? honnan, minő forrásból valók s mennyire hitelesek az abban levő adatok? Én e gyűjteményt bővebben vizsgálván, alapos okok nyomán meggyőződtem arról, hogy azt történetírási kútfő, anyag gyanánt, saját czéljára tordai unitárius iskolaigazgató — Rector — s később bágyoni pap és aranyos-egyházköri jegyző Kénosi Tösér János, a XVIII. század első felében vagy a kolozsvári Unitarium Collegium, vagy a tordai Gymnasium XVI századbeli irodalmi ritkaságokban egykor bővölködött könyvtára valamely gyűjteményéből, tán éppen az eredetiből, vagy az író Segesvári Bálint valamely örököse levéltárában levő példányból részint maga írta le, részint másoltatta; de — a mint e krónikában előforduló saját kezű javításai mutatják — az eredetiekkel, vagy a melyekből a másolás történt, gondosan összevetette s a másoló nem egy hibás olvasását megigazította. Együtt XIX darab, részint hazai köz-, részint unitárius egyháztörténelmi adat van e gyűjteményben, s az

ismertetés alattinak, szám szerint a XII-diknek czímét Kénosi saját kezével így írta be: „*Ex MS. Valentini Segesvári, civis Claudiopolitani sunt haec scripta.*” S ez után kezdődik maga a krónika más által írva — de Kénositól sok helyt megigazítva — így: „1606. 25. octobris csinálták fel az Bocskai uram czímerét az Eppel János háza falára“ s. a. t.

Hogy e gyűjtemény a Kénosié, számos adatok bizonyítják, melyek közül a három főbbet megemlítem. Egyik az, hogy én Kénosinak saját kezével írott több eredeti művét ismerem, olvastam, egy párból hiteles másolatot is bírok, saját kezű aláírásait több helyt láttam. Második: ő „*De Typographiis Unitariorum*“ című kézirati művében Segesvárra kétszer is hivatkozik. Harmadik az, hogy magában e gyűjteményben szinte fele rész az ő saját kezével van írva, melyek közül a legutolsót ily czim alatt találndja meg, a ki azt figyelmére méltatja: „*Nomina propria Virorum*“) etc. Collecta et scripta Ao 1750. diebus 2.3. etc. sept.“ Ezután rövid előszó, mely így záródik be: „*Collegit inter otia Johannes Kénosi.*“ Miért is én e gyűjteményt rövidség tekintetért Kénosi-Codex-nek nevezem, s remélem, hogy nem sokára valamely ehez hasonló becsű folyóiratban — őt mint író, Codexét mint nevezetes adatok tárá, ismertetni alkalmam és szerencsém lesz.

Azon támasztható kérdésekre: mennyiben lehet hiteles Kénosi és szóban levő krónika-másolata s általában a Kénosi-Codex? szolgáljanak felvilágosításul a következők:

Kénosi a XVIII. században élt unitárius tudósok és írók egyik legalaposabbika és munkásabbika volt; de a mint ők ugy műveik is pártfogók és nyomda hiánya s saját szegénységök miatt ismeretlenek maradtak. Ő — ugy látszik — már deák korában hajlammal birt a történettel foglalkozásra, s e végre jókor olvasáshoz kezdett, a collegiumi anyakönyvekből s más tudományos művekből

*) Ez igénytelen czím alatt a magyar tulajdon neveket t. i. férfiak, nők, városok, országok, hegyek és folyóvizek hajdani magyar elnevezését illetőleg oly nevezetes töredék rejlik, mit — ha egykor közöltetni fog, — hiszem, hogy a hajdankori magyar irodalom barátai és művelői elismeréssel fognak fogadni.

jegyezgetett, adatokat gyűjtött; 1734-n a tordai Gymnasium igazgató tanárává választatván, ott léte alatt 1755-ig számos kisebb-nagyobb művet írt: egyik azon *Gymnasium történetét*, másik az *Unitáriusok nyomdái* illeti, harmadiknak czíme: *Brevis Relatio Reformationis per Martinum Lutherum tentatae sat.* Itt gyűjtötte fenemlített Codexét s hihetőleg még többet is. Innen 1755-n. aprilis 30-n bágyoni papságra vitelvén, ott kezdett legnagyobb szerű művéhez t. i. az *Unitarizmus s jelesen az unitáriusok Egyháztörténelme* megírásához a legelső keresztény századtól kezdve, a reformatio korszakán át, a maga koráig, mely művét három főrésze osztván, az első egészen bevégezte; a második és harmadik részt folytatta tudományos hajlamaira nézve, valamint hivatalában is utóda, sőt — ugy kell lenni — történelmi készleteinek is öröklője, bágyoni pap és aranyos-egyházköri jegyző, Fosztó Uzoni István, a kinek művét 1777. innen folytatta aranyoszéki pap s esperes Kozma Mihály, s ennek fiától került a Kénosi-Codex említett Collegium könyvtárába. Én e körülmények közt az összefüggést természetesnek találom: Kénosi egyebek közt e Codexet is történelmi előkészületül szerezte meg egyháztörténelme megírhatására, halála után műve és anyagai szállottak hivatali utódára, Fosztóra, erről Kozma Mihályra és Gergelyre; kik valamennyien azon vidéken voltak tekintélyes pápok és történetbuvárok, s elvégre a legutósótól így került mai helyére.

Ez adatokból kitűnik, hogy a Segesvári Bálint krónikáját vagy eredetijéből, vagy egykoru másolatból szakértő hiteles egyén másoltatta le, olvasta össze s tartotta fen számunkra. Sajnálunk kell, hogy fel nem jegyezte: kitől, minő példányból lőn a másolás? az író eredetijéből-e vagy más egykorueből? csak annyi volt-e a krónika, vagy több is? hol van eredetije s. a. t.? Azonban — ugy vélem — megrovás helyett méltánylást érdemel, hogy így is fentartotta. Ki tudja, előkerül-e valamikor eredetije?! Az a figyelmes, részletekre kiterjeszkedő megvizsgálás s kijelölése annak: ha valamely adat eredetiből vagy másolatból íródott le, megvan-e, s hol megtalálható — csak, a legújabb időben nálunk is fejlődni kezdett, kritikai történeti-írányának tulajdonítandó, mely éppen a mily szükséges alapos történetírásra: oly sokáig volt irodalmunkban mellőzve.

E krónika fentartóját illető adatimmal, fájdalom! nincs arányban annak írójáról való tudomásom. Saját írásából látni fogja az olvasó azt, hogy kolozsvári szász eredetű polgár és unitárius volt. A reformatio kezdetén Kolozsvár lakói — a többségben levő szászok szintugy mint a magyarok — nagyobbára lutheránussá s később unitáriussá levén: ámbár egy rész időtelével ismét korábbi vallására visszatért, mindazonáltal nemzetiségi tekintetben többnyire ugyszólván átalakultak s erkölcsseikkel együtt nevöket is megmagyarosították. Így lettek azon korban a Barth-nemzetségből a *Szakál*, — Heltauerből *Heltai*, Bogner-ből *Gilyén*, Raviusból *Szörös*, Hechthből a *Csuka*-nemzetségek; sőt hogy krónikairónk neve is korábban *Schaesburger* vagy *Schneider* lehetett s csak később lön az *Segesvári*ra változtatva, bizonyítja saját írása, jelesen azon 1631-ről feljegyzett tény: hogy „*ecsét Segesvári Lőrinczet a szász Nation december 26-kán városul sáfár polgárrá (város gazdává) tették*“; más helyen pedig így ír: „*1633. 23. junii menének ismét újólág német papért Lengyelországban, ugymint szász Nation Segesvári Szabó Lőrincz s. a. t.*“ Polgári sorsát s unitárius voltát mutatja ezek éedekei iránti élénk rokonszenve s a nemességre és más vallásuakra vonatkozólag itt-ott tett — csak azon kor nagy és mély vallási mozgalmából megfejtethető — több észrevétele, mondhatni szenvedélyes kitörései.

Hogy szinte az egész tárgyalt korszakról mint szemtanu saját tudása után szól, mutatják a feljegyzett események. Krónikája ugyan is kezdődik 1606-on, s már 1608-n így említ meg egy eseményt: „*1608. jul. 17. mene a mi papunk — — — Lengyelországban sat.*“ 1619-ről megint így ír: „*martius 17-én jöve meg Kolosvárra urunk ö Nagysága.*“ Az 1633-kán uralkodott pestist így jegyezte fel: „*1633. juliusban indultatott egy nagy pestis, mely tartott 1634-ig; az kikre számot tartottam bizonyosan, az városból az thordai utczai ajtón kihordottak nro 1098-at sat.*“ Annak, hogy 1633-tól 1653-ig semmit sem jegyzett fel, valamint, hogy 1653—54-ről csak egy pár jegyzést tett, okát nem tudom.

Még csak e krónika történelmi értékét s az abban levő írásmódot illetőleg van némi észrevételem. Az első nem abban áll, mintha eddig nem ismert korszakot tárgyalna; van arról

már elég adat közölve Borsos Tamás, Mikó Ferencz, a még kiadatlan Laskai János és Nagy Szabó Ferencz krónikaiban, valamint az éppen e kötetben levő Haller Gábor naplójában is; becsessé teszi az, hogy Segesvárinak, mint kolozsvári születésűnek, álláspontja, figyelme és reflexioi köre egészen szülővárosában határozódván: azt illető számos eddig ismert történelmi adatot megigazít, másokat határozottabban ad elő, a városban és határán levő nem egy utca- és helynevet följegyzése által ugyszólván örökít, s történetivé tesz, sőt máshol végbemenő eseményeket is szülővárosa e korbéli történetéhez fűz. E felett a kolozsvári unitárius egyházmegye akkori belételeiből is sok új és igen érdekes adatot közöl, mit kivált az egyházi történetírók érdekekkel és haszonnal fognak olvasni. Az írásmódra nézve azon szókat, szólásformákat és mondatfűzést, melyek azon kor sajátosságainak bélyegét magukon viselik, a minők p. o. az magyarok, az katonák, esmég, kedig, templonba (templomban helyett), Kolozsvár kérni (felkérni Kolozsvárt helyett) sat. érintetlen hagytam; a leírást illetőleg, mint a mely a krónikánál egy századdal későbbi, és sem nem a Segesvári, sem a Kérosi írása, sőt a másoló leírásbeli következetességét s bizonyos elvekkel birását sem mutatja, azon elvet követtem, hogy a mely szót egyszer jól, maskor rosszúl, változtatva ír, én másolatomban a jobbikat tartottam meg, p. o. Kassát egyszer írja K-val, máskor C-vel, praedikációnt néha predicationak írja, Bálintot néha Bálinth-nak, Bánfi-t néhol Bánfinak; atyja, szedtenek, haragudt, menjen helyett attya, mennyen, szettenek, haragutt sat., az ilyenekben a jobb leírásmódot tartottam meg.

Segesvári Bálint krónikája.

1606.

25. octobris csinálták fel az Bocskai uram czimerét az Eppel János háza *) falára.

*) Ez adat új világot vet Bocskai István születéshelyére nézve. Rőla eddig csak azt tudtuk, hogy Kolozsvárott a Óvárban született, szemben azon házzal, a hol Mátyás király született; itt a ház is meg van nevezve, az t. i. az Eppel János háza volt, melyet a mult század végén a Farkas-nemzetség birt, később egy részét a Pregardt-ok vették meg, ezektől széki id. gr. Teleki József, a kinek egyik leánya jogán ma id. gr. Bethlen János birtokában van. Az Eppel-ek egyike volt hajdan a legerősb szász nemzetségeknek Kolozsvárott — hívei János Zsigmondnak; senatorok és plebanusok nem egyszer voltak belőlük. A Ferdinánd és János Zsigmond közötti trónviszály alkalmával 1556—57 körül János Zsigmond a Ferdinándhoz szító Bocskai Györgyöt magyarországi egyik jószágában elfogtatván, fogságra Kolozsvárra küldötte, s az Óvárban az ugynevezett Eppel-házba záratta, mely ház a városi fogház — az ugynevezett „torony” — közelében volt, szemben azon óvári négyszög térrel, melynek keleti szögletén azon ódonszerű ház áll, mely ma katonai szállító-ház, egykor Mátyás királynak volt születési s gyermekkori lakhelye, honnan — hagyomány szerint — éppen az átellenben levő Eppel-féle házban — mely a Hunyadiaknak kápolnául szolgált — jártak által imádkozni, a mit azon háznak

hajtani kápolna alaku bolthajtása csak imént is gyanított. Ezen ház külső oldalán e század elején, németországi némely városok szokása szerint, egy erdei tájkép festve, s közepén életnagyságu szarvas, a honnan „Szarvas“-háznak is hivatott. 1817 körül a tudós idős gr. Teleki József kijavítván, azon emlékköveket, melyeket 1606-ban a Boeszkai György fogsága s Istvánnak ott születése emlékezetül, hihetően a fejedelem akaratából készítettek, azon háznak kapu közti falaiba — kiújítva — a kapu-bemenetnél balra, nyugotról keletre menőleg, ismét berakatta.

Legelől van egy hat láb hosszú, két láb széles kőven egy történeti rövid korrajz, Boeszkai Györgynek az austriai házhoz való hűségét, azért való fogsága szenvedéseit, fiának születése helyét s péntek napi szerencsés történetét illetőleg; a kőven legfeljül ez áll: 16 — LECTORI — 06. Ezután ez: „*Aestuantibus armis inter Ferdinandum Imperatorem et Joannem Hungariae Regem, Magnus Dominus Georgius Bocskajus*“ sat. eddig: „PROSOPOPOEIA DIEI SUI VENERIS.“ Ezen túl a második, nyitott könyv forma kettős kőven, melynek hossza ismét mintegy hat láb, széle négy láb, együtt van 30-két-soros vers (distichon), mely így kezdődik: „*Stella micans Veneris prae stellis omnibus una, solisequa, et solis praevia, solis amor sat*“ s végződik e versen: „*Tokay attribuit moenia, blanda Venus*.“ A 30-k versszak végződésével nagy betűkkel írva ez áll: APOSTROPHE AD DIEM VENERIS, s ezután jó három vers, mely így kezdődik: „*Alma dies Veneris sat*“ s ezen végződik: „*Annue constanter Diva! secunda gerant*.“ Ezután megint e czimírral: „AUTHOR AD DIEM VENERIS“ három, két-soros vers kezdődik ezen: „*O stupor! atque o Diva diem*“ sat. s végződik: „*Te quoties Princeps vult rediisse meus*.“ Ezután a harmadik kőven van a fejedelem czimere: „Koronás paizs, közből ülő oroszán ágaskodó helyzetben, kígyóval körítve, melynek farka szájába megy s a hátulsó lábai felé simul; első jobb lába körmeivel földnek szegzett nyilat tart, derekán egy öv forma van, melynek vége felfelé nyulik s rajta hat göcs látszik; (Nagy Iván — Wagner után — ezt írja Magyarország. Családai czimerekkel és leszármazási táblákkal 1858. II. köt. 135 l., hogy farkának hat ága van, mely a Mic-bán nemzetség hat ágát jelképezné, — itt e metszésen az öv végén levő hat göcsöt lehetne annak venni); balra a nap, jobbra a hold, alább jobbról a kettős kereszt, balról a sas, még alább a négy folyam s evvel szembe a százszok hét vára.“

Leghátul egy, vizirányban fekvő, hat láb hosszú és másfél láb széles kőven szószerint négy, két-soros vers van, czime: „DE EODEM SERENISSIMO PRINCIPE TRIUM DEAR. FESTIVUS DIALO-

GUS“ kezdődik ezen: „*Maxima tres Divas*— végződik ezen: „*prospera nata die*“.

Mind ezeket láthatni a gr. Bethlen János óvári szeglet-háza kapuján belől balra, nyugatról keletre menőleg. Ki van ez hibáson adva a tudós Jankovich által a Tudományos Gyűjtemény 1818-k évi I. kötete 68—73 ll.

Mivel részint a metsző, részint a nyomtató tetemes hibákat ejtett e feliratokban: ez okból Létavai Sándor kolozsvári lyceumi tanár ugyanazon folyóirat V. köt. 132—133 lapjain saját gondos összevetése és tanulmányozása után sokban megigazította; a melyeket én szintugy összevetvén, a következő megjegyzésekkel pótlók meg s illetőleg egészíték ki: 1.) a legelső kő rövid történetrajzába e szóban: aliquot, az i a köfaliraton hiányzik, a nagy L pedig fordítva áll, így: 7. 2.) Ugyan ott „Somlioeko“ két ll-el van metszve. 3.) Ugyan ebben hátrább e tétel előtt: „multos consequenter Veneris Dies“ ez előző: „per“ ki van hagyva. 4.) A prosopoeia első két-soros verse második sorában a „solis aequa“ ki van javítva a Létavai megjegyzése szerint, így: SOLISEQUA, de az E előtt az A- első oldalának újonnan történt kitérőse sejdíthető. 5.) A második két-soros vers első sorában e szót: „Quo Fautrix pretiosa suos“— Létavai így olvassa: o tutrix, — mi okból? nem látom át. A kőven igen tisztán van kiírva az első mondat-alak. 6.) A 8-k két-soros vers második sorában „injustus hinc retulisse vias“ helyett „injustas“ olvasandó, mert a kőven tisztán ez van. 7.) A kilencedik kettősben e tétel után: „causa triumphavit mea“ két pont van. 8.) A 10-k kettősben az első sorban e szók után: Non habuit v — — — kimaradt e, hátul tisztán látszó szótag: um. 9.) A 11-k két-soros vers után, mely így végződik: „Dedit Eperjes nempe Die Veneris“, — kimaradt ezen vers: „Vexillum oblatum est Turcarum a Caesare munus, cum clava aurata nempe Die Veneris.“ 10.) És a — már így helyre állítva — 73-k két-soros versben e szó Keovarii csak egy i-vel van írva. 11.) a Prosopoeia végső kettősében: Tokay „attribuit“ helyett „auribuit“ van a köre metszve, mit mint a metsző hibáját, tán kijavíthatá a közlő? 12.) Az „Apostrophe ad diem Veneris“ czimű dicsvers második szakában vagy is a negyedik sorban a kőven ez van: „Instar et aeternum“ e helyett a közlő orthographiai tekintetben rosszúl írva az értelem helyre állítása végett es-t nyomtatott. 13.) Nevezetes, hogy Jankovich a harmadik helyen álló czimerről nem emlékezett. 14.) Az istenaszszonyok hármassal dicsbeszédének sem adta hű czímét, ő így nyomatta ki: Trium Dear. de Stephano Bocskay trialogus, holott a kőven — a mint már érintve volt — ez áll: De eodem Serenissimo Principe Trium Dear. Festivus Dialogus.

11-ma novem. menének el az országból az pápas papok az fejedelem poroncsolatjából; kísérték az kolosvári darabontok numero 73. Nagy-Bányaig *).

Eodem anno szertelen kevés búza termett Erdélyben.

27. novembr. hozák Kolosvárra az békességes hirt.

28. novembr. tőnek igen szép prédikációt, és az magyarok szépen énekelve menének az templomban, és az nap örömet is lövének.

28. decembris**) holt meg az magyarok fejedelme Bocskai István életés miá Kátai Mihály által Kassán.

1607.

26. januar. éjjel hora 12. fogták meg Bethlen Gábort Thor-dán az gubernator akaratjából.

Abból a körülményből, hogy Jankovich ezen felírásokat sem a kövek szerint nem adta, sem a czimereket tisztán meg nem határozta, azt következtetem, hogy azok neki vagy hiányosan kildödték fel, vagy pedig — a mi szintugy hihető — régen az emlékkövek nem mint most egymásután, hanem egymás felett voltak ilyformán: legfeljül volt a *Történetrajzot* mutató kö, alatta a könyvalaku kettős köven a *Prosopopoeia*, és utána a két *dicverse* — még alább a *czimer* s legalól a három *Istennő dicverse*. A kövek alakja, az emlékirások összefüggése e nézetet nagyon hihetővé teszi. Mindenik kö legújabbban ismét kijavított, s a lég nedve és porladás ellen fénymáz-festékekkel van biztosítva, mi a mostani birtokosok kegyeletét dicséretesen jellemzi.

*) Itt, a kézirat szélén jobbfelől, valamivel később időbeli kézírással ez van írva: „Et Anno 1603 expulerat Moses Székely, sed Basta reduxit. Scribunt Jesuitae in Calendario, Emmanuelem Niger Jesuitam 9-a junii fuisse introductum“.

**) Hogy ez hibás, s e helyett dec. 29-két kell értentünk, bizonyítja Nyári Pál és Széchy György azon eredeti levele 1607-ről januar. 3-ról, melyben Kapi Zsigmondot és Lászlót, a boldogult fejedelem temetésére — mint annak tanácsosai — meghívják. *Erdélyi Történelmi Adatok*, 1855. I. kötet 314—315. II. Továbbá Sepsi Laczkó Máté, Lorándffy Zsuzsanna udvari papjának Krónikája. *Erdélyi Történ. Adatok*, 1858. III. köt. 98. I. végre: Georgii Zavadskii, *Diarium Rerum per Hungar. ab Ao MDLXXXVI usque ad MDCXXVI gestar. sat. Bél, Adparatus sat. 364. lap.*

1-ma februar. láttatott három nap az égen.

11-ma¹⁾ februar. választotta az ország fejedelmé²⁾ Rákóczi Sigmondot.

12-da februar. felemelték³⁾ fejedelemségre.

Eodem anno 1-ma febr. indultak meg az megholt fejedelemmel Bocskai Istvánnal Kassáról.

17-ma februar. hozták Kolosvárra az holt testet szép czeremoniával, szép fekete hadakkal: lovagokkal, vivén az nagy templomban szép három bársony zászlókkal.

18. febr. tőnek az maga papjai szép prédikációkat, és min-dennek szabad volt az holt test mellé menni látni és siratni.

19. febr. olvasák meg az Bocskai István Testamentumát⁴⁾ az koporsó mellett az nagy templomban minden ember hallatára: kérvén mind kicsintől fogva nagyig bocsánatot, ha mit vételt ellenek, és oktatván az egész országot, mint szeressék egymást Magyarországgal egyetemben. Szép áldásokkal azután elvivén és kísérvén az városbeliekkel majd Békás-patakig: ott szép áldásokkal és sírván búcsut vevén, az előttök járók zokogván és sírván, mind férfi s asszonyi állat elválának egymástól; holt penig meg 51 esztendő korában, regnált csak kevéssel többet egy⁵⁾ esztendőnél.

¹⁾ E választás, az ezen évről a b. Bruckenthal-könyvtárban ma is eredetileg meglevő törvényczikkek I. pontja szerint, 8-n volt. Mi-ke: *Articuli Diaetales Principatus Transsylvaniae* II. köt. 1601—1648. 122. l.

²⁾ E kifejezési forma hátrább még előfordul. Sajátságos nyelvvél való bánása ama kornak!

³⁾ Ugy látszik, ez alatt a beigtatás — inauguratio — van értve.

⁴⁾ Lásd ily czímű könyvben: *Silloge Actorum Publicorum, quae celebris suo merito Pacificationis Viennensis Anno MDCVI initae Historiam, Articulorum ejusdem sensum, et denique universam Constitutionem luculenter illustrant sat. Opera ac Studio Victorini de Chorebo* (Nicolai Sinai) *Philohistoris* MDCXC etc. 6—79 ll.

⁵⁾ Valamivel későbbi kézírás szerint az egy helyett ez van oda írva: két — az az két év; de hibásan, mert Bocskai két évig sem volt fejedelem. Megválasztatott nyanyis 1605-n az aprilis 17-kére Kas-

22. febr. temették el Gyula-Fejérvárat.

Pünköst napján este 7 és 8 óra közt jöve bé Homonnai Bálint közép kapun, szálla Filstich Péter uramhoz az Kamara-ispánhoz.

Másodnapján ment ismét el Fejérvár felé 8 órakor reggel, az prédikációt előbb meghallgatván az templomban.

9. junii jöve bé Rákóczi Sigmond az gyűlésben.

In mense octobris láttatott nagy üstökös csillag majd egy egész holnapig napnyugot felé."

1608.

18. febr. jöve bé Kolozsvárban Rákóczi Sigmond az magyarországi hajduk előtt féltében.

23. febr. holt meg Bornemisza Boldizsár Borbély Mártonnál.

26. febr. vivék el Kolozsvárról temetni Nádasra az monostor kapun és az kapu előtt prédikállanak az halottnak; azután az városbeli emberek kísérek ki az városból egy falykáig *).

4. mart. kezdeték az gyűlés az ország állapota felől.

5. mart.***) vön búcsut Rákóczi Sigmond az fejedelem, hogy nem szerették fejedelemnek az magyarországiak, hanem választották volt Báthori Gábort az hajduk akaratjából.

7. mart. mene reggel szintén virradtkor az városról Magyarországra az Rákóczi Sigmond fejedelem, az fejedelemséget letévén az ország előtt, mivel kételen volt vele, mert az ország nem állott melléje segítségül az hajduk ellen.

sára hirdetett országgyűlés harmadnapján, az az april. 20-n, meghalt 1606 dec. 29., tehát egy évig és 8 hónapig s kilencz napig uralkodott. Mike, Articuli Diaetal. II. köt. 65. l.

*) A székelyek között e szó gyűjtő formában ma is használdik: sekat, serget, csoportot jelent p. o. egy falyka lúdam van eladó, a búzát egy falyka seregély meglepte. Ily formában — távolságot jelezőleg, én eddig nem láttam.

**) Lásd az alább, martius 7-kére tett jegyzést.

Eodem die¹⁾ választák egész országotól fejedelemnek Báthori Gábort, jelen nem léteben, s az nap öröme is lövének az piacon az taraczkokkal, trombitálván és dobolván. Homonnai Bálintot penig választák Magyarországon Kassán nádor-ispánynak.

9. mart. menének az követek az ország rendelése szerint Báthori Gáborhoz, hogy behijják az székre.

16. mart. jövének vissza az követek Báthori Gábortól.

18. mart. jövének vissza az darabontok, az kik Rákóczi Sigmondot kikísérték Somolloyig²⁾.

30. mart. jöve bé Kolosvárra az fejedelemségre Báthori Gábor; vala velle³⁾ Bethlen Gábor⁴⁾, hogy még az városban is sok az gazdáját megverte, és az házban nem mert maradni.

31. mart. megesküszik az ország hűségére, és az nap erősen lötenek, doboltanak, trombitáltak, harangoztanak.

13. maji indula Fejérvárra Báthori Gábor⁵⁾ az székre. Virágvasárnaptól fogva mind Kolosváron lakott usque 13-um maji.

¹⁾ Azon országgyűlés, melynek ezen krónika szerint 2-od napján — martius 5 — Rákóczi Zsigmond fejedelem lemondott s ötöd napján — martius 7 — Báthori Gábor fejedelemmé választatott, 1608. martius 3-kára volt hirdetve Kolosvárra, s tartott aprilis 3-káig; legalább a fejedelem annak törvényezikkeit e napon erősítette meg. Mind a két esemény történhetett az országgyűlés folyama alatt, a kijelölt napokon; de a törvényezikkekben egyik sem levén kifejezve: ez okért ez adat valódi hézagot pótol. Mike, Articuli Diaetales sat. II. köt. 93—200 ll. A b. Bruckenthal-könyvtárban levő eredetiből.

²⁾ Valamivel későbbi kézírás így javította ki, ezt: *Somlyóig*. Én az eredetit tartottam meg; mert a nép ma is könnyebb kiejtésért az *m* és *ly* közé beszúrja az *o* magánhangzót, így: *Somolyó*.

³⁾ A „*velle*“, „*vélle*“ — szó-alak ma is meg van a nép ajakán.

⁴⁾ Ide a Kénosi Tóser János ismeretes keze írásával a sorok közé ez van jegy alatt beírva; *hajdukkal*, — a miből kiténik, hogy ő e kéziratot másoltatta ugyan, de eredetijével összeolvasta, mi a krónika hitelességét és az ő kritikai érzékét egyformán bizonyítja.

⁵⁾ E jegyen hátul levő sor szintugy a Kénosi saját kezű javítása, mit összeolvasáskor tett.

11. junii az menyő az csordapásztort mind feleségestől agyon ütötte az mezőn s egy bihalt is.

17. julii mene az mi papunk Bálint pap, Gilyén Imre, Radnóti István Lengyelországban*).

25. jul. hozák be Kolosvárra Báthori Gábornét hor. 1. délután.

20. august. hora 8. jövének meg Lengyelországból az Bálint pappal az polgárok.

18. septembris jöve bé Kolosvárra Báthori Gábor az ország gyűlésére.

9. novembris jöve be Kolosvárba az menyegzőre, hogy az hugát Báffy Dienesnek adta volt Báthori Gábor.

11. novembris jöve Kolosvárban az vőlegény Bánffy Dienes, szálla az Filstich Péter uram házához; az menyegző pedig lön az lábas-ház alatt Márton Deáknénál. Ugyan az nap kezdetett az, mely nap bójöve az vőlegény, — úgy löttének az ágyukkal, hogy az házakban az piacon egy néhány megszakadozott, és az kemenczék is beszakadoztak.

15. novem. méne el Báthori Gábor s Bánffy Diénes Kolosvárból. Ezen esztendőben igen sok búza és bor lött, bor praecipue olyan sok volt, hogy egyik hordót az másikért megtöltötték; hús vedderrel is adtak egy forintért, egy ejtelt**) egy pénzen is adtak.

1609.

26. mart. jöve Báthori Gábor az ország gyűlésére.

*) Itt valamivel későbbi kézírás szerint ez észrevétel van téve: *Talán Valentinus Radeciusért*. Egy még későbbi kézírás kérdő formát ad e mondatnak s hivatkozik is későbbi — 1622 — eseményekre, így: *Vajjon Valentinus Radeciusért-e?* Lásd alatt 1622 a martius 15-re tett följegyzést (s rá a közlő észrevételét.)

**) Székely földön ma is meg van az „ejtelt” szó használata: anynyi, mint a kupa, vagy mint Magyarországon a piut.

3. maji vagdalák meg az urak egymást: Sennyei Miklós¹⁾ és Némethi Gergely. Sennyei Miklós azért haragudt az Némethi Gergelyre, hogy magát társúl az fejedelemhez ne adja; ezért szollította meg Némethi Gergelyt.

4. maji jöve az fejedelem feleségének holt hire, kiért az ország nagy hertelen felbódula s eloszla.

Eodem anno Váradon az vár-virasztónak²⁾ az süveg az fején ő magától meggyult, az fején semmi nyavalyája nem lött.

Item: Az várban az kőfalból vér forrott ki.

Item: Az híd³⁾ alatt jajgatás volt nagy sokáig az megtérés felől, hogy megtérjenek az emberek.

Eodem Ao Enyeden is vér-forrás volt és oly nagy árvíz, hogy házakat és embereket vitt el.

Eodem A. Erdélyben egy nagy köből búzát vőttek fl. 1. s még alább is.

16. aug. jöve az fejedelem Báthori Gábor Kolosvárra, hogy Magyarországra menne mind feleségestől.

19. aug. méne el az fejedelem minden udvar-népével és az székelek is kísérek Magyarországon.

8-va sept. láttatott az égből nagy vérontás, harczolás az észak felől. Ezen esztendőben az szőlőt őszzel mind megvette teljességgel az hideg, hogy igen kevés bor lön az kolosvári határon való szőlőkben; búza is igen kevés az nagy szárazság miatt.

10. octobris feküdt Kolosváratt egy leány, király-utszában holt-elevenen; egy éjjel mind az pokolban, mind az égből volt,

¹⁾ E korbéli magyar krónika-íróink a latin Kalendariumok és Krónikák után változólag írják: Segnei, Szennei, Sennyei sat., de én Sennyeinek irattam, annyival inkább, mivel néhol a Kénosi másolója is úgy írta.

²⁾ Hihetőleg ez *éji katona-ör* hajdani magyar neve, „tábori ör”, „vár-ör” hasonlatára.

³⁾ A Szamoson levő, vagy valamelyik várhidat érti-e a krónikairó — a milyen Kolozsvár körül mindenik fő kapunál volt — nincs kitéve; e miatt az előadás érthetetlen. Az író — úgy kell lenni — valamelyikhez közel lakott, s általánosságban szólván, azt értette.

s mindenekezt meglátott, és azt is megmondotta, hogy esztendő az napra halva fekszik ő maga, és reá vigyázzanak ha ő igazat nem mondott; és az ő maga apját is az pokolban látta, az ajtó megett, hogy pap volt, és háromságos volt; az könyv is kezében volt, és beszéllett ő velle, hogy háromságos ne legyen az leány. És az napra, az melyre mondta, megholt az leány.

Eodem Ao. Brassó, Fogaras és Szeben tájékán sáskák járása.

1610.

25. márt. az országgyűlésben akartván menni az fejedelem Báthori Gábor Beszterczére, az urak pártot ütven, az pápás urak Szék városán *) meg akarták ölni az fejedelmet: az Cancellarius Kendi István, Sennyei Pongrácz, Kornis Boldisár, Sarmasági Sigmond s több sok urak. Kornis Györgyöt die 25. martii levágták, Kornis Boldisárt több sok urakkal Kövárban viték fogva, Kendi István, Sennyei Pongrácz, Sarmasági elszaladván, az thordai vén Kamara-ispányt Kolosvári János deákot az beszterczei kapu előtt felakasztatá az fejedelem.

2-da april. foglalták el Szamos-várát**) Kendi Istvántól; az oltárát (?) mind elrontották, az ágyuból az árulókból egyet kilöttek.

4-ta april. foglalták el Lónát Kendi Istvántól.

Eodem die az fejedelem poroncsolatjából az kolosváriak foglalták el Gyalut Sennyei Pongrácztól.

6-ta april. fogták meg Régeni Jánost és minden marháját elvették.

Eodem die jöve Beszterczéről Kolosvárra Báthori Gábor fejedelem az kolosvári privilegium felett és szokás felett; vendégelteté magát mind az mig Kolosváratt lön, usque 12. april. mind az udvari néppel.

*) E szót a másoló — úgy látszik nem tudván kiolvasni — rosszul írta; Kénosi aztán a kézirat szélén saját kezűleg kiigazította így: *Szék városán*.

**) Vajjon hol volt ez a Szamos-vár? Vagy nem Szamos-Ujvár-é, melyet Kendi Ferencz, Dobo István vajdatársa, egy ideig birt?

31. maji jöve Báthori Gábor az erdélyi fejedelem Kolosvárra az ország népével, hogy Tesnádra*) menjen az gyűlésben az Mátyás király képe elében és Palatinus György elében, de semmit nem végeztek vala.

2. jun. mene el Kolosvárról az fejedelem Báthori Gábor.

2. julii jöve meg Magyarországból Báthori Gábor.

4. julii-lön az Kornis Boldisárnak az kolosvári perlengérnél fejevétele a fejedelem jelen-voltában vasárnapon.

5. julii mene el az fejedelem Báthori Gábor, az közép-kapun kirugván magát az seregből, monostor-kapun be, hidutsza-kapun ismét kiment.

11. augusti jöve be Kolosvárra az fejedelem Báthori Gábor, hogy országos hadban indulna Magyarországból az Turzó György ellen, — az Mátyás király akaratjából lött volt az háborúság.

23. augusti jöve meg Imreffi János Magyarországból az követségről az békesség tractálás dolga felől, kit meg is szerzett volt, melyért az fejedelem erősen haragudt rája.

Az havasalföldi és moldovai vajdák elszakadnak Erdélytől az német mellé. De az moldovaiak magokat gondolván —

25. augusti jövének az fejedelemhez Kolosvárra; azt fogván belé, hogy ők örömet eljöttek volna, de az havasalföldiek nem akarták elbocsátani.

28. augusti békélteték össze az urak az fejedelmet Imreffi Jánossal Kolosvárt.

2-da sept. felakaszták az kolosvári piacon Kendi Istvánt.

3. sept. oszla el az tábor az szamosfalvi térről, kiki mind vármegyére táborba, hogy ha hirtelen kelletnék, készen legyenek.

17. novem. jöve Nádasdi Tamás Kolosvárra, hogy az fejedelem hivatta; az előtt penig soha nem volt Erdélyben ez n**) ur.

18. novem. ment el Kolosvárról az fejedelem Fejérvárra. Decemberben takarodék számtalan sok nép: hajdu, vár-

*) Ez adat szerint akkor Tasnád neve *Tesnád* lett volna.

**) Itt a kéziratban a *n* kétségkívül *nagyságos*-t teszen. Erre a régi kéziratokban számtalan példát látunk.

megye Magyarországból Erdélyben az fejedelem Báthori Gábor mellé segítségre az moldovaiak ellen és az erdélyi áruló urak ellen.

17. decembris az egen észak felől nagy tüzes hadi seregek, jelek láttatának estvétől fogva éjfeléig, úgy, hogy még az földön is mind tűz világ színe volt.

Eodem: mentek az kolosvári urak Szebenben az gyűlésben.

Decemberben mene Báthori Gábor Szebenben; az szebeni kapukat magyarok állották, és az szebeni urakat megfogatta az árultatás miatt, az több városok mind elpártoltak volt az fejedelemtől Kolosváron kívül. Szebenben némely házakat meg is dultak volt, és az fejedelem is az szebeni tárházból az kenetet(?) elvötte volt, és minden fegyvereket elvöttek volt az szebenieknek, és az had népe osztozott velle.

Decemberben menének Havasalföldében az erdélyi s magyarországi had; de meg nem várták az havasalföldiek, hanem mind szénát, szalmát, búzát, malmot elégettetett az havasalföldi vajda, és úgy állott elébb mind az egész alattavalójával.

1611.

15. januarii estve hat és hét órák között nagy villámlás és menydörgés volt szintén mint nyárban.

Martiusban jöve ki az had Havasalföldéből, honnan az fejedelem ment Szebenben.

21. april. menének Szebenben az kolosvári urak.

30. maji jöve Nagy András az ő hadával Kolosvárra, májusban és juniushan; jöve megint sok hajdu, török és tatár Báthori Gábor mellé segítségül az havasalföldi és moldovaiak ellen és Kendi István ellen.

2-da junii mene az kolosvári had el.

10. junii jöve Sennyei Miklós az ő hadával.

23. junii jöve vissza Nagy András az hajdukkal, gyalog 23 zászlóval; az lovasok 21 zászlóval kimenének Gyalu felé, hogy az fejedelemre megharagudtak volt.

15. julii estve felé oly rettenetes nagy zűrzavar és szél lött Kolosváratt, hogy erős csűrökét, házfedeleket, kőkéményeket elrontott.

16. julii verte meg az erdélyi hadat Rádúj vajda Brassó mellett lengyelekkel és kurtánokkal; veszett pedig több az erdélyi hadból három ezernél. Az fejedelem Báthori Gábor szaladott Szebenben mintegy kétezere magával. Nagy árulás volt köztök, mert Brassóból adtak pénzt az segítségre Rádúj vajdának; ott veszett Imreffü János az fejedelemnek fő tanácsosa, Varkucs György is oda vesze, s több fő nemes ember is. Ráczy Györgyöt Brassóban Rádúj vajda négygyé vágatá, és az fejét az falon kitéteté.

19. julii jöve Kolosvár alá nyargalni Magyarországból Sennyei Pongrácz és Rákóczi Lajos.

21. julii megszállák Kolosvárt az második király-képe*), Forgács Sigmond, Sennyei György, Rákóczi Lajos, több sok pápás urakkal: mind körös-körül hevertének az város kívül; löttek penig az városban Kómál tetejéről, más felől Hársongárról, de az lövéssel semmi kárt nem töltek harmadnapig, hanem az hostátot, majorokat elégették, az búzában, szőlőkben nagy kárt töltek.

23. julii tractálának az király-képe és az város az feladás felől az hid-kapun való őrző házban Szupor**) Györggyel.

25. julii feladák az várost ilyen conditioval: hogy ők addig meg nem eskünnének, mignem az egész országot meghódoltatják; ha valamiképpen megverettetnének is Báthori Gábortól, békével bocsátának őket az város mellett.

28. mene el az tábor Gyula-Fejérvár felé.

10. augusti eskevének (igy) meg az kolosváriak második Mátyás királynak, ki is német nemzet volt.

13. augusti jöve Szénási Mátyás vagy két ezere magával segítségére Báthori Gábornak.

31. augusti jöve Nagy András Magyarországból igen nagy haddal, és Kolosvárt környülve s harmadnapra meghódoltatá Báthori számára, s az kolosvármegyei nemes embereket is hadban hívá.

1. sept. adák fel az várost Báthori számára Nagy András kérésére.

*) Felhatalmazottja, biztosa.

**) Kénosi így javította meg a kézirat szélén: Zubor.

2. sept. ment el Nagy András hada Szeben felé; az hada volt az hostátokban, majorokban, ő maga pedig benn közép-kapunál Pap István házában; az búzában és szőlőben felette nagy tékozlást töltek.

3. sept. küldte az város négy polgárt Szebenben az fejedelemhez: Szörös Mátyást, Viczei Máthét, Kozma Istvánt, Szőlősi Péter deákat.

10. sept. jövének meg az polgárok Szebenből.

11. sept. lön nagy ecclipsis az holdban este hor. 8. 9.

Harczolás-képpen*) az szászok között égettek mind emberestől kastélyokat.

14. sept. verték fel Medgyest az hajduk. Szebenből is kiűzték az város népét, csak az mives emberekben hagytak egy néhányat az városban.

16. sept. menének ismét az kolosvári urak az fejedelemhez Báthori Gáborhoz: Szakál András és Balási Bálint az magyar nation, Eötvös Filstich Péter s Varga György az szász nation, hogy az fejedelmet megbékéltessék; mert az városra igen felette megharagudt volt, hogy Forgács Sigmondnak meghódoltak volt; vittek pedig sok szép drága ajándékokat az fejedelemnek. Forgács Sigmond, Ráduj vajda elment Báthori Gábor elől Havasalföldön által.

30. sept. jövének meg az kolosvári urak az fejedelemtől.

1. oct. hozá Nagy András Szilvási Boldisárt fogva Kolosvárra.

2. oct. érkezék az dereka az hajduságnak s az tatároknak is. Eodem: vivék el Szilvási Boldisárt fogva.

Eodem: Medgyest felveré az fejedelem népe törökkel. Brassó számkivettették az országból.

Nagy András Senyei Miklósnak fejét véteté Kolosvárt**).

16. oct. végződék az gyűlés, erősen megróván mind az városokat, mind pedig az nemeseket hadi költségre.

19. oct. hozának zászlókat, kit Forgács Sigmondtól nyer-

*) Hadjárat — strategiai — tekintetből.

**) Kénosi így javította ki: *Magyarországban*; miből következik, hogy az előtte állott kéziratban ez állott.

tek. Forgács pedig Moldovára ment által, vágatván utat az *Fekete erdőn* által.

20. oct. hozának Kolosvárra az Forgács gyalogjában 600, kiket az ó-vári kalastromban töltek.

21. oct. az jóvát hozzá esketé az fejedelem; az többit: az oroszokat, oláhokat, tótokat küldé ismét Szebenben az székellyekkel; onnét vitték az török császárnak ajándékban két száznál többet.

22. oct. mene el az fejedelem az Körös felé ki, Magyarországra minden hadával Váradra békesség szerezni.

1612.

8-va januarii lövének örömet az kolosvári piacon, az békesség-hirt hozván.

10. januar. jöve az székelység vissza Magyarországról.

29. januar. jöve az fejedelem Váradról vissza Kolosvárra.

5. febr. gyűlés¹⁾ lön Kolosvárat. Szilvási Boldisárt elbocsáták²⁾.

8. febr. méne el az fejedelem Szeben felé Kolosvárról. Februariusban indula az fejedelem Szeben felé.

17. febr. lötetett az fejedelem egy brassai embert az ágyuból ki. Szebenben is egyet az toronyból levetettek.

12. maji menének Szebenben gyűlésben, Brassó felől.

27. maji jövének meg az urak Szebenből.

31. maji menének ismét Szebenben az urak, onnan mentenek Brassó kéri³⁾ Köhalomban; de hejában, mert könnyű válaszszaal eresztették őket.

¹⁾ Országgyűlésről törvénygyűjteményeinkben nincs emlékezet; annak tehát valamely más gyűlésnek kellett lenni. Tán a fejedelem tartott itt tanácsulást?

²⁾ Végleges felmentése azonban csak az 1617-diki medgyesi országgyűlésen lett a 13. t. cikk által. *Miké, Artic. Diet. II. k. 370. l.*

³⁾ Brassót felkérni.

4. augusztusi nagy égi csuda lőtt az égen, éjszakra egész éjjel.

15. augusztusi Botfalvi kastély¹⁾ alatt lőtték meg Németi Gergelyt.

28. augusztusi nagy égi csudák lőttek az egész²⁾ éjjel az égen északra.

Eodem: Géczi Andrást az török csapathoz küldi az fejedelem, és az török császárnak elárulá Géczi az fejedelmet, és az császár erősen megharaguvék az fejedelemre; Géczi András pedig Brassóban mene. Feketehalmot megvette volt az Báthori Gábor népe, de az brassaiak ismét visszazavevék és igen megverék az fejedelem népét.

4. sept. holt meg Németi Gergely az székelyföldön Dersben—

12. sept. temeték szép oratiókkal Benedekiben, az fejedelem is sok urakkal ott levén.

Nagy Andrást az árultatásban újól megkapák; Gyulafejevárnál megölé Báthori Gábor maga.

16. octob. veré meg az fejedelem népe az brassai hadat. Fejér Mihály oda vesz, az ki előljárójok és fejek volt az brassaiaknak, ez mellett több brassai urak is. Géczi András elszalada, Brassóban mene. Bedő Istvánt harmadszor megfogák, és Szébenben gyűlés lőtt³⁾ s az fejét elüték törvény szerint⁴⁾; harmad napig hevert az teste az szebeni piacon.

Akkor Bethlen Gábort számkivetésre ítélék az ország gyűlésében, mivel elszökött vala az törökök közé.

¹⁾ Brassó közelében. E falu német neve Brenndorf, egy 1377-ki oklevélben Brigendorf név alatt jő elő. Lakosi 1457 körül kötelesek voltak Brassó városát megerősíteni. (Gr. Kemény, Transsylv. Possessionaria, Terra Saxonum, B. bett.) Vajjon létezik-e ma a kastély? s ki bírja?

²⁾ E szó: az egész, a Kénosi javítása; a mi az üszszeolvasást bizonyítja.

³⁾ Tartott ez országgyűlés nov. 20-tól nov. 29-ig. Mike, Art. Diet. II. köt. 310—316. I.

⁴⁾ Az ezen évi 5-k t. ez. csak Bethlen Gábort és Géczi Andrást nevezi meg társaikkal együtt, kik között lehetett Bedő is. Mike, Art. D. II. köt. 314—315. II.

1613.

11. febr. menének az erdélyi urak követségben az második Mátyás királyhoz, szép drága ajándékokkal: Gilyén Imre, Kamuti Farkas, Kassai István deák.

28. april. jövének meg az követek.

Eodem: menének az kolosvári urak Szébenben az gyűlésre¹⁾.

18. julii éjjel tíz órakor napkeléseig nagy égi csudák voltak, mind viradtig harcoltak.

Septemberben jöve Bethlen Gábor az Kender²⁾ basával számtalan sok törökkel Báthori Gábor fejedelemre. Brassó felől pedig hozák az brassaiak, magyarok is, két oláh vajdákat sok tatárral s oláhokkal.

2. oct. vissza szálla az Báthori tábora Kolosvárnál Hója³⁾ alá Bethlen Gábor elől; az tatár pedig mind nyomokban volt az táborig, meg is csatáztak⁴⁾ az magyarokkal.

3. oct. éjjel az Báthori Gábor tábora, az ki hová látott menni, mind eloszla, az fejedelem ő maga Váradra ment.

9. oct. szálla az török tábor az Keresztes-mezejére; azon éjjel jöve Váraljai Jakab deák Kolosvár kérni⁵⁾.

11. oct. menének az kolosvári urak Bethlen Gáborhoz az Keresztes-mezejére.

13. jövének meg az kolosvári urak Bethlen Gábortól.

Eodem: jövének az brassai urak is, Birkner János⁶⁾ — be Kolosvárra.

¹⁾ Tartott ez országgyűlés május 1—14-ig.

²⁾ Helyesebben: Szkender, vagy akkori írásmóddal írva: *Skander*.

³⁾ Egyik ma is létező szőlőhegye Kolosvárnak; fekszik a Szamos mentében keletről nyugotra, a gyalui havasok felé nyúlólag.

⁴⁾ Mai szólásforma szerint: ütköztek.

⁵⁾ E kifejezési forma már fennebb is fordult elő.

⁶⁾ Az előttem álló példány másolója ezt kiolvasni nem tudván, Birknernek írta; Kénosi Birkner-nek igazította ki, s hátrább is úgy írja.

15. oct. jöve be Bethlen Gábor Kolosvárbán egy basával; Bethlen Gábor szálla Seres Istvánhoz, az basa pedig Jonás deákhoz.

17. oct. jövének mind a több városokból való szász urak.

23. oct. választák Bethlen Gábort fejedelemségre Kolosvárral.¹⁾

24. oct. mene vissza az török tábor Tömösvár felé.

27. oct. Szilasi János Báthori Gábort az több urak akaratjából kicsalák Váradból. Szilasi János és Ladáni Gergely megölék Báthori Gábort az Peczek²⁾ vizénél Várad mellett, rut mordalsággal(?) meztelen hagyván, — az testet vivék Ecsedben.

28. esküvék meg Bethlen Gábor Kolosvárral az országnak³⁾.

10. novem. egész éjjel nagy vér fogta vala be az eget napkelet, dél és észak felől.

13. novem. küldé az ország Kassai Sarmasági Sigmondot, Birkner Jánost brassai követségen az német császárhoz frigy kötni.

15. novem. hozák meg az Bethlen Gábor feleségét Magyarországból Kolosvárra.

19. indula Kolosvárról Bethlen Gábor fejedelem Szeben felé.

Ezen esztendőben felette kevés és keserű bor lött; szabad volt az szőlőjét minden embernek az házához vinni, az sok pogányság miatt az dézmát kiki mint lelke ismereti szerint vitte az dézmára az kis piacra.

Hihető is, hogy a brassói Birkner-nemzetség nevét régen így ejtették ki, ámbár én hajlandó vagyok Birkner-nek vagy Birkner-nek olvasni, a mely nemzetség szintugy létezett. Néhol Birkner-(betulus)-nek is láttam írva.

¹⁾ Ez országgyűlés october 22-kére volt egybe hívva Kolosvárra; az első napon a fejedelmi feltételeket (conditiones) állapították meg, második napon volt a választás, octob. 29-n a törvényezik meg erősítése. Mike, Artic. Diet. II. köt. 349—359. II.

²⁾ Sepsi Laczkó Máté „Pecze“-vizének mondja. Lásd: *Erdélyi Történelmi Adatok* III. köt. 1858. 141. I.

³⁾ Tehát némely krónikáirók hibásan teszik a beigtatást octob. 21-kére, a mikor még megválasztva sem volt. Krónikánk szerint az esküt az országgyűlés utolsó napja előtt tette le.

1614.

Felette igen nagy, hosszu erős havu tél lött. Lippát nem adták volt meg Bethlen Gábornak, mikor az pogánysággal bejött volt Erdélyre; azután aztán mikor az pogányság elment volt, kérette Bethlen Gábor Lippát, de megtréfálták volt az fejedelem népét.

12. feb. lött nagy földindulás Váradon.

23. feb. jöve Bocskai Miklós az gyűlésre¹⁾.

Eodem: Hirdetének Segesvárra terminust, de az segesváriak semmiképpen meg nem engedék; hanem Medgyesre kellett vinni az gyűlést²⁾; az gyűlésnek előtte eresztette ismét Bethlen Gábor Szebent az szászok kezében; az Farkast³⁾ is visszavitték Fejérvárra; Forgács, Dóczi András Nagy-Bányát, Husztot, Kövárat az német császár számára foglalták.

4. martii jövének meg az német császártól az erdélyi követek: Kassai István deák Kolosvármegyei director és brassai Birkner János.

Géczi András meghala Fogarásban fogságban az Balling⁴⁾ János kapitánysága alatt, Bethlen Gábor fejedelemsége alatt.

Eodem: Medgyesen az gyűlés alatt az fejedelem udvar-népe Szilásit és Ladánit koncrról koncra vagdalák.

10. martii jövének meg Medgyesről az gyűlésből.

¹⁾ Ez országgyűlés Medgyesen volt febr. 23-tól martius 16-ig.

²⁾ E gyűlésre, annak fontos tenndői tekintetéből a magyarországi részekbeli nemesség is különösen meg levén hivatta, Bocskai Miklósnak mint az István unoka testvérének megjelenése éppen ez okból jegyeztetett föl.

³⁾ Egy szerfelett nagy ágyu, melyet Báthori Sigmond öntetett, s — a monda szerint — tizennyolcz ökörrrel vittek a harez színhelyére. Kénosi másolója nemismervén az e névvel egybekötött metaphorai fogalmat, nem tudta kiolvasni; összeolvasáskor maga Kénosi javította azután bele a farkas szót — utólagosan.

⁴⁾ E szó alá: Balling, Kénosi ezt írta: *Ballura*; nem tudom mi okból, mert Balling egyik kedvelt hiva volt Bethlen Gábornak,

14. april. jövének követek az német császártól az fejedelemhez: Daróczi Ferencz, egy német ur az Lávota.

3. maji jöve Bethlen Gábor fejedelem Kolosvárra az romai császár követivel együtt az ország gyűlésére.

15. maji oszla el az ország gyűlése Kolosvárról *); az fejedelem ő maga is az nap ment el **).

Augustusban jöve az Skender basa az medgyesi gyűlésben.

21. sep. jöve ismét az német császártól követ az erdélyi fejedelemhez Bethlen Gáborhoz Gyula-Fejérvárra.

Ősszel aztán megadták Lippát az fejedelemnek; az ráczokat kiküldék az várból, az töröknek ígérték volt az várat, az török el is jött volt immár foglalnia; az tatár cselédi az mely nap immár az várat kezekben akarták eresztetni, azon éjjel jutott az török császár levele, hogy az törökök mindjárt visszatérjenek.

1615.

14. martii menének az erdélyi követek az felső pártra, az német császárhoz: az szebeni Régeni János, az segesvári polgármester, az cancellarius Pécsi Simon.

2. 5. maji esmég újólág elvevé az hideg az szőlőket.

15. maji az alsó hegyeket az hideg éppen mind elvevé; még az gyümölcsben is tön kárt.

*) Itt krónikairónk tán téved. Törvénygyűjteményeink 1614-ben Kolosváron tartott országgyűlést nem ismernek. Ez országgyűlés hihetően a Fejérvárratt 1615-ben éppen május 3-án kezdődött, s 19-ig tartott gyűléssel van összetévesztve; jelen voltak azon a romai császár követei is, valamint Erdély részéről is követek neveződtek ki a romai császár udvarába, s azoknak úti költségök országgyűlésileg szabatott meg. Mike, Art. D. II. k. 385—394. II.

**) Kiváncos lenne, hogy — azon esetben, ha krónikairónk az esztendőben még sem csalódott — valaki ezen országgyűlés törvényezikkeit ismertesse meg; az előttem ismeretes u. m. gr. Kemény, gr. Mikó, Donáth és Mike-féle gyűjteményekben erről nincs emlíkezés.

20. junii jövének meg az követek az felső pártról¹⁾; az felső pártról való követek is velük együtt jövének le, ugymint Daróczi Ferencz magyar úr, az Lávota²⁾ német úr Kolosvárra az gyűlésre.

1616.

Az cserebogár rettenetes nagy kárt tön az szőlőkben, hogy az ember nem győzte szedni; más felől meg két annyi volt rajta, annyira, hogy sok helyen semmit nem hagyott.

Aprilisben lön ország gyűlése³⁾, holott egész országul azt végezték, hogy Lippát török kezében adják.

Májusban Gyula-Fejérvárhoz gyűlt az ország népe táborban, hogy az lippaiak nem akarták török kézben adni az várat.

13. maji az hideg elvevé az kolosvári szőlőhegyeket.

14. junii adta meg Lippát az töröknek az fejedelem.

Eodem Ao: Török István Moldovában megveré az lengyeleket.

2. novemb. Török István az Gombos András hadát megveré Déésnél csak kevesed magával; az áruló urakban fogták meg az harczon Sarmasági Sigmondot.

22. novemb. hozák Sarmasági Sigmondot Kolosvárra fogva az város házához, de azután tarták az Elek Márton házánál, onnét vitték ismét Szamosujvárra.

3. decemb. mene Bethlen Gábor fejedelem mind az ország népével Magyarország felé az áruló urak ellen, holott Váradon békességre vivék az dolgot. Januariusban vissza jöve az ország népe.

1617.

Mene Bethlen Gábor az ország népével Moldovában az török mellé segítségül az lengyelek ellen, holott minden vérontás nélkül megbékélteté Bethlen Gábor őket. Eodem Anno elég bor lön mindenütt.

¹⁾ Értetnek a császári érzelmi magyarországi kormányférfiak s főnemeseik.

²⁾ E szó nincs olvashatólag írva; kiolvasásában meg lehet, hogy tévedés is történhetett.

³⁾ Kezdődött april. 17. tartott május 6-ig Fejérváron. Ama végzés a törvényezikkek előzményében van. Gr. Kemény, Codex Artic. Transsylv. III. kötet. 416—418. II.

1618.

Decemberben láttaték napkelet felé az égen egy nagy üstökös csillag nagy sokáig. Eodem Ao. mind az egész országban kevés bor lön.

1619.

20. feb. mene urunk ő nagysága Bethlen Gábor Magyarországra az ország népével Dóczy Andrásához.

17. martii jöve meg Kolosvárra urunk ő nagysága.

22. martii ment el Kolosvárról.

11. maji az hideg elveve mind szőlőt s gyümölcsöt, mind egész Déésig, hanem az bor földén az szászok között maradott meg; úgy anynyira elvötte az kolosvári határon, monostorin, fenesin, hogy igen kevés maradott.

3. sept. mene urunk ő nagysága Magyarországra az erdélyi haddal az csehek és magyarországi urak hívásából, holott mind egész Posonig hozzája hódoltatta ő felsége, és Poson városát ostrommal vötte meg.

25. küldé ő felsége Dóczy András az szakmári kapitánt fogva, kit is vének Fogaras-varában Kömedi *) Boldisár kapitányságában; hagyta vala penig az ecsét Bethlen Istvánt ő nagysága az gubernatornak Erdélyben.

7. novem. volt harczok az Tompir-haddal**), melyet Isten segítségéből az csehekkal együtt megverének az fejedelemmel együtt.

22. novembris Homonnai György az lengyelekkel megveré az Rákóczi György hadát, holott mind maga jószágában, mind penig egyebütt szörnyü nagy kárt tött mind égetéssel, mind penig vérontással; ő maga ismét visszament Lengyelországban jó nyereséggel.

*) Kénosi az egybeolvasáskor Kemény-re javította.

**) Kénosi e két szónak: Tompir-haddal, ezt írta fölébe: *Tompir haddal*. Természetesen Dampier német vezér hada van értve, mely nevet a hajdani krónikárok a nép kiejtése után indulva, többnyire hibásan *Tompir*-nak írják.

1620.

Januariusban és februariusban jövének vissza az erdélyiek az hadból, urunk ő felsége vissza jövének Kassára.

5. martii hozák Dóczy András Fogarasból halva Kolosváron által Bácsi felé, az város népe kísérvén.

3. julii magyar-utszában hat ház ége meg belől az városban.

25. august. Bethlen Gábort ő felségét az erdélyi fejedelmet tevék Magyarországnak királyának; mely hírt hozának meg Kolosvárra 1. septembris, és az nap szép prédikációt tőnek, és 2-da septembris örömet is lövének.

8-va novemb. földindulás lön Kolosváratt délután három óra korban.

9. decemb. az hold teljességgel elveszté az fényét este nyolcz óra előtt úgy anynyira, hogy délután négy órától fogva tartott nyolcz óráig, és egy egész óráig volt teljességgel elboritva az hold, hogy teljességgel semmi fénye nem volt.

Az bornak ejtele járt tíz pénzen s tizenkettőn is. A búzának vékaja penig dr. 8. dr. 10. és dr. 12 — az szépi.

1621.

17. april. hid-utszában hat ház ége meg, mely tűz Eötvös Bartos *) házatól indultatott éjfélt után két órakor.

Posont nagy-szombaton az németek ismét vissza vevék Bethlen Gábortól, mivelhogy az magyar urak, ugymint Szécsi György, az cancellarius Pécsi Simon és több urak elárulták volt az királyt.

Juniushan mene ki ismét az király segítségére az erdélyi had.

24. junii ugymint Keresztelő Sz. János napján holt meg az hires neves nemzetes becsületes kolosvári bíró Gilyén Imreh uram, alias Bogner, szász nation, mely becsületes uramnak az

*) E nevet Kénosi a sor közé azon különbséggel írta be, hogy Eötvös helyett Ötvös-t írt.

temetésén az nagyságos Bethlen István uram akkori gubernator is ott volt, és temették az nagy templomban, a hol mind az két nation való fő papok prédikációt töltenek, melynek az temetése lön die 26. junii, és élt az felesége után kilencz hétig és három nap; életének napjai penig voltanak hatvan három esztendő; viselte az kolosvári bíróságot 14 esztendeig sok háborúságos időkben, az ki az maga jóvát is nem szánta az szerelmes hazája mellett, csak hogy az ellenségnek haragját szállíthassa és csendesithesse. Ez ilyen nagy birodalmu ember magtalan¹⁾ holt meg.

8. julii hozák az cancellarius Pécsi Simont fogva Kolosvárra, és vivék Kolosvárról Szamosujvárra fogva, mikor volt Greb²⁾ András ujbáti kapitány.

Gróf Tompirt megölik, az ki az németek előjárója volt.

10. julii Bucquoi is elveszett³⁾. Ugyan ez is német kapitány volt.

21. julii Bethlen Gábor ő felsége az egész német tábornokot megverte és minden sáncokat megvette: éléseket, hajósokat, ágyukat, puskaporokat és mindenféle lövő szerszámokat elnyerte Isten segítségével⁴⁾, Bodolinnál.

Eodem Ao. az török császár az lengyel királylyal megvívának, az hol az török császár győzedelmes lön, és nagy kárt tön Lengyelországban; és az lengyelek tributot adtak az török császárnak azután esztendőről esztendőre, és bizonyos uri személyek is zálogul az töröknél voltak.

Novemberben az tatároknak egy néhány ezer Erdélyen által jöve Brassónál és Fogarasnál, Szabennél, Szász-Sebesnél; elkésérék Déva felé az székelyek és vármegyebeliek; de semmi kárt nem töltek; az kik Lengyelországból jövének ki, az erdőkön menének haza, mivelhogy Moldovában és Lengyelországban

¹⁾ E javitást Kénosi tette, másolója magtalan helyett *méltatlan*-t irt volt.

²⁾ Geréb — ősrégi Székely nemzetségnév.

³⁾ E szót is olvashatólag Kénosi javította ki.

⁴⁾ E tényelődáshoz Kénosi tette e zárszót: *Bodolinnál*. Kérdésen kívül az előtte állott példányból az összeolvasáskor jegyzette be.

és Havasalföldében nagy szükség volt és drágaság. Az ország népe Kolosvárra és Kolosvár körül volt az tatárok ellen.

26. novemb. az tatárok *murzája*^{*)} Kolosvárra jöve, az hol az gubernator is Kolosvárt volt akkor.

19. novemb. délután szén-utzában három ház ége meg az prédikáció alatt vasárnapon.

1622.

1. januárii békéltettek meg Bethlen Gábor ő felsége Ferdinánd császárral, az hol az Bethlen Gábor ő felsége birodalmát tették az *Frátáig*. *Fátráig*.

22. 23. 34. januárii hozának sok bányász, aranyászó legényeket, többet ötszáznál, feleségek- gyermekekkel egyetemben Körmöcz és az több bányákból onnét feljűl; de nem jó akaratjuk szerint, hanem mind válogatva írva voltanak, kiket Bethlen Gábor ő felsége küldte Erdélyben; pénzverők is voltanak köztök, kételenség alatt kellett eljönniük.

18. januárii holt meg Bethlen Istvánné — ki erdélyi gubernátorné volt — Csáki Krisztina asszony, melynek az testét hozák Kolosvárra 7-ma februárii, és szállottak vala az közép-utzában kívül (igy!) az Pap István házához, az hol szörnyű hideg vala akkor abban az időben, és az udvaron szép prédikációt tölnek; az város népe is mind jelen volt.

8. febr. vivék el az testet és az város népe is kíséré egy falkáig, és vitték temetni Gyula-Fejérvár mellett levő Karakóban Erdélyben.

21. 22. febr. felette igen hordák az búzát Erdélyből Magyarországon, Havasalföld- és Moldovában, elanyyira, hogy Erdélyben 8 dr. 10 pénzen járt, szép búza ottan csak hertelen 20. és 25 pénzre mene, még 32-re is.

3. martii hozának ismét újólág új keresztyéneket^{**)}.

4. mart. holt meg az boldog emlékezetű tudós böles és istenfélő Paulus Göcs, ki is kolosvári plebánus volt husz esztendeig;

^{*)} Helyesebben: *merza*, török vezér.

^{**)} E napról való feljegyzés a Kénosi saját keze írása. Ez is mutatja, hogy ő másolatát az előtte állott példánnyal összeolvasta.

holt pedig meg ötven két esztendő korában, kit temetnénk el nagy tisztességgel. Ez pedig az ember oly igazság szerető volt és bálványgyűlölő, hogy az bálványt Kolosvárból kitisztítá Thoroczkai Máthéval, ki akkor kolosvári püspök volt; az város népével arczczal az kalastromra menének és elronták az kalastromot és az bálványt, az papokat hid-kapun kikésérék az ezer hat száz három esztendőben; még meg is öltek volt egyet az kalastromban az Paterekben ¹⁾.

8. martii estve folé nagy villámás, menydörgés lőtt, holott még mindenütt sok hó volt az mezőn.

15. martii választák városul Valentinus Radecius uramat plebanusságra, ki ugyanakkor püspökséget is viselt, az mikor plebanusságra választották az Paulus Göcs plebanus helyében. Ez az Valentinus Radecius német nemzet vala, és mikor Göcs Pál uram Lengyelországban bujdosnék az németek előtt ²⁾, az mikor az farkas-utczai kalastromot elrontotta volt, akkor ismerkedett volt meg Valentinus Radecius urammal. Az mikor haza jött volna Paulus Göcs uram, nagy dicséretet tőn felőle az városnak, azután érte küldének és ide Kolosvárra hozák ³⁾, ki az fejedelem előtt is kedves vala az ő deákságáért; jóllehet nem az religioján volt, de igen ékesen szollott deákul.

¹⁾ Kénosi azt teszi után saját kezével írva: „Aeditum miles occidit. Vid. Fasching, p. 83.“ Melyik művében van ez adat, feledte megjegyezni: Nova Dacia s. a. t. Claudiopoli A. MDCCXLIII. II-dik rész 83. l. De nem maradt bosszuzatlan, mert a mint ugyan ott Fasching írja, 1604-n Basta azért egy unitarius senatort fára függesztetett.

²⁾ 1600—4. volt Basta urálma alatt, mit csak rövid ideig szakított meg 1603. Székely Mózes diadalmas hadjárata.

³⁾ Ugy látszik, ez 1603 vége felé volt, mivel Faustus Socinus hozzá azon év novembere 23-ról már Kolozsvárra intézte egy levelét. Ha csak ekkor nem áttitázólag volt ott, meglátogatni az erdélyi unitáriusokat. Lásd: Bibliotheca Antitrinitariorum sat. Opus posthumum Christophori Chr. Sandii, Freistadii sat. MDLXXXIV. 106. l. Radecius halálát krónikáirónk hátrább 1633. augustus 18-kára tevén: azt jegyzi meg, hogy ő a kolosváriaknak huszonhét esztendőt prédikált; (feljebb 1608-ról pedig szintén azt írta, hogy a kolosváriak Bálint nevű papja Lengyelországba ment). Ezen adatokból eldönthetőnek látom ama fennebb (lásd az 1608-ra tett jegyzést) támadt kérdést: ha vajjon az 1608-n Lengyelországba ment Bálint pap, Radecius volt-e vagy nem? Én ötlet hiszem s azt vélem, hogy az ő Kolozsvárra jövése 1605-ben Boeszkai alatt volt; Sandius pedig az idézett levelet 1603-ra 1605 helyett tette, a 3-as számot az 5-tel cserélvén fel.

6. maji jöve Bethlen Gábor ő felsége Magyarországból Kolosvárra mind feleségestől és szálla Killyén ¹⁾ Imreh házához, az felesége pedig az Stenczel András házához szintén mellette.

13. maji meghala Kolosvárra Bethlen Gáborné ő f. Károlyi Susánna.

24. maji vivék el Kolosvárról Gyula-Fejérvárra temetni.

1. julii volt temetése Gyula-Fejérvárra estve 4 órakor.

Augustusban kezdeték igen szörnyű hertelen való pestis; minekelőtte kezdeték, az menykő elsőbben esék az thorda-utczai kis ajtón alól az város köfalára az kis erkélyben ²⁾, az hun ³⁾ egy darab leszakada benne; másodsor uté az thorda-utczában az kis ajtón való tornyot; harmadsor esmég az rabok tornyát uté, mely ugyan meg is gyula hamar tölle. Ez az pestisnek jelensége volt, mely pestisben néhány fő emberek és lelkipásztorok halának meg.

10. aug. hala meg az jámbor tisztviselő Czanádi ⁴⁾ János, kin elsőben kezdeték az pestis.

1. sept. hala meg az jámbor polgár Radnoti Miklós.

7. octob. hala meg amaz igaz jámbor istenfélő keresztyén, hangos trombita-szavu prédikátor, az magyaroké, Gyárfás uram, kinek nagy meszsze földön mássa nem volt az ő szavára. Ez pedig csak kicsin ember vala.

14. nov. hala meg amaz igaz jámbor istenfélő Stenczel János uram, polgár ember szász nation, az ki az ecclesiája-szerető ember vala.

2-da decemb. holt meg az jámbor istenfélő keresztyén szász prédikátor Johannes Broserus Idensis ⁵⁾, az ki az városnak 24 esztendeig prédikált, sok nyomoruságokban és ellenség között órozva is; mert akkor az németek regnáltak rajtunk és az templomunkat is elvették vala az pápisták. Mely pestisben sok-

¹⁾ Kénosi a Kilyén szó alá ezt írta, amazz is érintetlenül hagyva: Gelyén. Feljebb Gilyén-nek írták ő és másolója is.

²⁾ E mondatba e szokat: „a kis erkélyben“ Kénosi javította bele.

³⁾ E kifejezési forma a „hol“ helyett használva, ma is meg van a székel nép között.

⁴⁾ E korszakbeli kéziratokban a cs helyett rendszeren cz-t látunk írva, így p. o.: Czanádi, Cziaki, Boczkai sat.

⁵⁾ Kénosi így javítja meg: *Jadensis*. E férfiura nézve az előttem álló kézirat szélén későbbi kéz által — a mely, ha nem csalódom,

szor napjában volt 125 halott is és még több is. Az 1623. esztendőben is januariusban grassált és nyárban ugyan akkor is sok ember halt meg ebben az esztendőben az pestis miatt.

28. decemb. halt meg az kálvinisták esperestek Kolosvárra, kit is tartának egy hétig és temették el nagy pompával az óvárbeli kalastromban 4. januarii, kinek vala neve Gyöngyösi András; igen deli ember, az ki azon igyekezett, hogy az piacon való templomot nyerhesse meg az fejedelemtől; de az Isten nem engedte azt meg neki, mert nem járt az Isten parancsolatjában, hogy az másét hamisan ne kívánja.

1623.

20 és 21. junii celebrált Bethlen István ő nagysága menyegzőt és vőtte akkor házastársul Károlyi Kristina aszszonyt, ki annak előtte Rhédai Ferenczné volt, mely Rhédai Ferencz volt váradi kapitány. Akkor az üdőben elfogta volt Rákóczi György hada, és ugyan ott való fogságában megholt, és annakutána elbocsátotta Rákóczi György az holt testét Felek-várából*). Ugyan oda vitték volt fogságban is.

19. aug. hala meg az jámbor isfenfélő keresztyén ecclesiát építő és azon kívül is igazság szerető Ötves**) András, az ki egy néhány esztendeig biróságot is viselt, nagy nyomorúságokban és veszedelmes időkben, az ki nem engedett az nemességnek minden kicsin dologban.

21. aug. mene ismét ki Bethlen Gábor ő felsége Magyarországra minden hadával Ferdinánd császár ellen, az hol ismét győzedelmes volt ő flsge Ferdinánd ellen.

Fosztó Uzonie — ez van írva: „J. Broserus Notarius fuit Consistorii Claudiopol. ab. 1606, scripsit usque 1622. 17. aug. in Protocollo folia 81. Sub Math. Toroczkaei et Valentino Radecio (egymás után volt két unitarius püspök) ipse coepit protocollari.“

*) Ez hihetőleg Filek vára lesz. Filek, hajdani omladozott vár Nográdmegyében, a gr. Koháryaké. Hajdan a Bebek-nemzetsége volt. Kies helyen feküdt, fele részben közsiklákön; körötte gyönyörű fennlapály. Már 1261 körül fenállott. 1551-ben Bebek Ferencz megerősítette. Sok viszontagságon ment át. 1553. 100 aranyért adták el a törököknek. 1595-ben Pálffy és Tiefenbach. 1606. Boeskaei, 1619. Bethlen Gábor bevették, 1688. a török 140,000 embert küldött ostromlására. Vályi, Magyarország leírása I. köt. 695—97 ll.

**) E szó Ötves, Kénosi írása, — másolója — úgy kell lenni — nem tudta kiolvasni.

1624.

19. junii jöve urunk ő felsége vissza Magyarországról.

18. augusti éjjel az menykő úte az perengér tetejében¹⁾.

1625.

21. febr. jöve követségén az második Ferdinandus császártól Sennyei István, Sennyei Pongrácz fia, mely Sennyei István akkor német császár cancellarius vala és szálla az Crausjar²⁾ Antal házához, és akkor temette el az anyját is Kolosmonostorra nagy czeremoniával, számtalan sok gyertya gyújtással, Sennyei Pongráczné, Dóczi Anna aszszonyt.

Májushban az hideg kárt tön az szőlőkben.

Eodem Ao. nagy hertelen való drágaság lön az pénz miatt; még is mindenféle gabona, három elég volt, de az Bethlen Gábor pénzt nem szerették; végre ugyan el is veszték mind az öt pénzes garast is, az apró pénzt is, mind napról napra nevedekelt szintén hogy mint az fű hogy nő; osztán³⁾ koronás pénzt veretett öt pénzeszt és apró pénzt is, és az előbbeli pénzt szintén karácson estén elveszték, hogy olyan szűk lön az pénz, hogy az elvesztett garast másfél pénzben és egy pénzben is eleget váltották, apró pénzt pedig négyet és ötöt is.

1626.

Hozának Bethlen Gábornak ő felség. egy német leánt feleségül, Catharinát, Schwartzenberg nemzetségéből Berlin városából Felső Sléziából.

¹⁾ Itt a négy utolsó szó Kénosi írása.

²⁾ E nemzetségnév hibás írása a Kénosi figyelmét kikerülte. Nem más mint a hajdani Cratzer, magyarosan kiejtve Krájozer vagy Krajtzár nemzetség neve, mely Kolozsvárt az egész XVII. és VIII. században virágzott.

³⁾ E szóalak is meg van a székely népnél aztán helyett használva.

1627.

8. junii ugymint Medardus napján szörnyű menydörgés, vilámlás lőn; anynyira, hogy egy néhány házakot üte meg; a toronyt is ¹⁾ megütötte vala és egy koldust is ütött vala agyon.

14. junii hozák az gubernator Bethlen István fiának feleségül az Rákóczi György leányát (ifju Bethlen Istvánnak).

25. augusti az menykő az szászok tornyában az puskaport meg találta volt ütni ugymint 12 tonna port, és az tornyot mind földig elhánta vala az puskapor. Ugyan azon esztendőben hozzá kezdének az torony építéshez.

Eodem Ao. szörnyen elrothada az szőlő, ugy, hogy mind megérzették az borán, és ugyan temérdek volt az bor is miatta, de jó bor lőtt azért.

29. novembris vétette fejit Bethlen Gábor az Bonczidai János feleségének Kolosvárat ország végzése szerint ez okáért. hogy három leány magzatját megölte; még azt mondotta, ha képes volna, ezer leánya lenne is, mind megölné őket.

1628.

Szörnyű sok himlős gyermekek voltak és öreg emberek is, és mind gyermekek s mind ifju legények sokan holtanak meg az himlőben.

27. junii ütötte meg az menykő az mészárosok tornyát ²⁾; éppen az nagy erős boltozaton átment, és az kapu levelének az sorkánál ³⁾ az földben. Az búzát sok helyeken az hideg virágában megvette, hogy semmi szeme nem volt, és sok helyen

¹⁾ Hihetőleg a piaci — még akkor helyén állott — nagy tornyot érti.

²⁾ Tudva van, hogy a vártornyok őrizése, fentartása, háboru idejében védelmezése a különböző czéhek és testületek kötelessége volt. Itt tehát a mészárosok tornya alatt azon czéh gondviselése alá tartozó vártorony értendő.

³⁾ E szó ma is ily alakban él a nép ajakán: sorok, sorkomat, — sarok, sarkomat helyett.

az lábon hagyták, meg nem aratták, a szőlő sem érheték meg, felette keserű bor lőtt azon esztendőben.

5. sept. holt meg az boldog emlékezetű Radnoti István, bíróságában, az ki egy néhány esztendeig viselte az bíróságot Kolosvárat, az ki mikor Kolosvárra jött, csak szegény legény, mendikás ¹⁾ volt.

2. oct. foglalák el az kalvenisták az felső Appellatiumat ²⁾ az fejedelem akaratjából az szászok számára az kinek harmincz ablaka vala; azt pedig foglalták el az Czémentes ³⁾ Filstich Péter szász naticen, és Kassai István (fejedelem tanácsosa volt mind az kettő, Kolosvárat lakoztak) magyar naticen, és az ő tanácsolásokból addig futották az fejedelmet, mignem meg kellett engedni.

18. novem. csinálák az grádicsot fel, az hun az ácsok mikor az falban akarták csinálni az grádicsnak gerendácskáját, az ácsokból mind állástosul három leszakada, ugy, hogy kevés héjja volt, hogy egyik meg nem holt beléje.

3. decemb. prédikált először az Appellatiumban az szászoknak amaz hűt-tagadó, Adamus Gitschner, hidelvi fiu, az ki igazi hűtit megtagadá és kalvenistává lőn, mindenneknek csúfjává tevő magát érette ⁴⁾.

Felette keserű bor lőtt, hogy alig ihatta meg az ember, két hétig is alig árulhatott az ember némely bort ki.

¹⁾ Togás deákok inasa.

²⁾ E szóval a XVI—XVII. században rendesen imádkozás helyet, egyházakat vagy magán épületek ily végre használt részeit fejezték ki. Hol levő, melyik van itt értve, meghatározni nem tudom.

³⁾ Czément-haszonbérő. A czément az arany-eztüst választásnál használt tégelyekre és kemenézekre leülepedett arany és eztüst salak, ugy ezekből az üszszetöréskor kitisztított érczhulladék, a mi rendesen haszonbérbe szokott adódni.

⁴⁾ Az ily féle kifejezések egyik mint más vallásfelekezet iróinál szoktak ama korban, melyben e krónika írva volt. A mai idők felvilágosultsága s egymás irányában való méltányossági érzete nem fog rajtok megbotránkozni.

1629.

8. febr. éjjel 9 óra tájban egy hasadás lön*), anynyira, hogy azt tudták az emberek, hogy tűz esett alá az égből, olyan nagy világosság volt.

22. febr. vivék Kamuthi Balást Kolosváron által Bácsiból Kolosmonostorra temetni az papok keresztel és gyertya-világ-nál, kinek halála lött az 1629. szeptemberben Drágh nevű fa-luban; kit is kevés ember szeretett és kevés ember mondott jót utána az ő kegyetlenségeiért, ki fejedelem tanácsosa volt, és Doboka vármegyének ispánja.

28. martii hora 7 estve holt meg czémentes Fistich Pé-ter kalvánista ember, az ki Bethlen Gábor fejedelemnek kedves embere vála, az kit az szegény ember és még jó rendű embe-rek is**) az rossz pénz miatt, mely pénz miatt sok emberek nagy kárt vallának; mely pénz felől ő tanácsolta az fejedelmet, hogy fél garasban váltsák be az fejedelem számára, az hol az fejedelem Bethlen Gábor három pénzben rendelte volt maga. Oly hertelen esett pedig halála, hogy senki nem hitte volna, mert az nap egy néhány nemes emberekkel volt végezése és mulatása. Lött pedig temetése 1-ma die mensis aprilis; az ház-nál prédikállának németül, az temetőben magyarul.

16. novemb. holt meg az erdélyi fejedelem, az felséges Bethlen Gábor, az ki egy néhány esztendeig hadakozék az né-met császár ellen, az második Ferdinánd császár ellen, és min-denkor győzedelmes volt, az töröknél pedig felette nagy hitele volt, anynyira, hogy mikor szükség kívánta, az végvárakban izent az törököknek, nem mertek egyebet benne cselekednie, oly nagy autoritást adott volt az török császár nekie.

*) Tűz az égen? Azonban ez kimaradt.

**) A mondat állító része — áldottak vagy szidalmaztak — kimaradt.

1630.

20. januárii temeték el Gyula-Fejérváratt az f. Bethlen Gábort nagy pompával, és választák fejedelemségre az feleségét Catharinát, brandeburgi fejedelmi aszszonyt Schwartzenberg nemzetségéből, Felső-Szléziából Berlin városából valót¹⁾.

Bethlen Istvánt pedig Bethlen Gábornak az öcsét hagyák gubernatornak²⁾, az országban gondviselőnek.

29. febr. jövének az német császár követei az fejedelem aszszonyhoz, ugymint Prini³⁾ Gábor, Bakos István és két szürke barát; szállának az Zeller Mártonné házához, és az Márton deákhoz az lábos-házhoz.

16. junii az szentegyház⁴⁾ tornyában mikor halottnak harangoztak, az harangozáskor az menykö az tcronyban esett az plebania-ház felől, és az legényekben hármat is sér-tett meg, ugy anynyira, hogy kettei mindjárt szörnyű halált holt.

¹⁾ E választás még 1626. történt (a május 24—jun. 17-ig Fejérváratt tartott országgyűlésen, az ott hozott törvényezikkek előzménye szerint, a melyben a fejedelemné ünnepélyesen megválasztottnak iratik s elébe feltételek is szabattak. (Mike, Art. Diaet. II. k. 691—694. II.) Az 1630. jan. 25—febr. 17-kéig Kolosvárat tartott országgyűlés törvényezikkeknek előzményében az ország RR. a korábbi (1625.) választásra csak egyszerűen hivatkoztak, őt fejedelemnek elismerték, hűséget esküdtek, a fejedelemné pedig jogaival élni kezdett. (Mike, Art. Diaet. II. köt. 739—740. II.) Utólag azonban a fejedelmi feltételeket a jul. 20—17-diki med-gyesi országgyűlés 3. törv. cikkében megújították. (Ugyanott 798—799. II.)

²⁾ Ennek csak hallgatólá kellett történni, mivel a törvényezikkekben nincs róla emlékezet. Bethlen István ugyan is még az 1620-ban aprilis 5. Fejérváron tartott országgyűlésen meg volt választva erdélyi kormányzó, a mint azon évi törv. cikkek előzményéből látható. (Mike, Art. Diaet. II. köt. 538. I.) Feltételeket azon-ban szabott elébe az 1630-n jul. 10—17-ki országgyűlés a 4. t. cikkben. Ugyanott 801—802. II.

³⁾ Perényi.

⁴⁾ Értetik a piaci nagy templom.

28. sept. vevék le az fejedelemséget Bethlen Gábornéról, Catharináról az brandeburgi fejedelemtől aszszonyról, így, hogy maga jó akarata szerint tölte le.

Eodem die: választák az órában mindjárt fejedelemségre az Bethlen Gábor öcsét, Bethlen Istvánt, az ki annak előtte Erdély országának gubernatora vala ¹⁾.

30. sept. mene el Bethlen Gáborné Kolosvárról Fogarasba lakóul, minthogy az ura Bethlen Gábor testamentumban neki hagyta volt minden tartományával ilyen conditioval, hogy ha az nemes ország vissza akarja váltani Fogarast Bethlen Gábornétól, tehát az nemes ország Bethlen Gábornének Brandeburgi Catharinának 300,000 ezer forintot tegyen le, azután az országnak Fogarast kezében bocsátja Bethlen Gáborné. Munkácsot azonképpen hagyta volt testamentumban 500,000 forintban, azt is ha ki akarják váltani, tehát Bethlen Gábornének letegyék az megnevezett 500,000 forintot.

20²⁾ sept. jöve az táborral Bethlen István Kolosvárra, az tábor szálla Szamosfalván alól.

2. oct. szálla az tábor szintén az Hostad ³⁾ végében, az hun az vargák malma vagy, az vargák malmát és puska-pormalmokat mind elpusztították; azonképpen itt az város körül való falukon nagy kóborlást mivelének, hogy semmi ellenség nagyobb nem cselekedhetett volna rabláson kívül; az hun az vargák és puska-pormalmok pogány ellenségtől megmaradt, az ország népe elpusztítván.

Eodem die: eskevék (igy!) meg az országnak Bethlen István az nagy templomban.

¹⁾ Ez országgyűlés Kolozsvárat volt 1630. sept. 21-től oct. 6-ig. Katalin fejedelemtől lemondása és Bethlen István megválasztása is azon történt; krónikánk mindkét tény napját megjelöli.

²⁾ E napi esemény a Kénosi-Codexben is sept. 30-ka után levén bejegyezve, jónak láttam helyén hagyni.

³⁾ Kolozsvár elővárosainak (Vorstadt) a Szamoson innen, kelet felé neve a nép nyelvén ma is *hostát*, valamint a Szamoson tuliaknak *hidelő* = *hídelve* — *hídeleje*.

25. oct. oszla el az tábor, az ország népe kiki mind haza. Ez az ország népe pedig gyűlt vala Rákóczi György ellen, mert az Bethlen István fia ugyan Bethlen István, az váradi kapitány és az öreg Bethlen István veje Zojomi *) Dávid, Rákóczi Györgyhez pártoltak volt, Rákóczi Györgyöt hívtak volt fejedelemségre; melyen Rákóczi Györgynél mind Bethlen Istvánnak és több n. uraknak hűlevelek nála voltak. Rákóczinak pedig Váradot, Jenőt és több erősségeket kezében bocsátottak vala. Ifjú Bethlen István az váradi kapitány és Zojomi Dávid az öreg Bethlen Istvánnak veje, az hol Rákóczi el is jött vala egy néhány század magával, Bethlen István fejedelemmel szemben lőnek Somboron, de semmit nem végezének, hanem frigyét kötének egymással, hogy az alatt mind maga Bethlen István, mind pedig az ország gondoskodjék felőle, kit választanak újlag fejedelemmé **).

29. oct. jöve Kolosvárra német császártól Sennyei Sándor és szálla Seres István házához.

1. novemb. küldék az erdélyi urak Haller Istvánt az német császárhoz.

3. novemb. mene az Sennyei Sándor Kolosvárról vissza.

26. novemb. gyűlt vala az nemes ország Segesvárra és ott Bethlen István az ország előtt esmég letevé az fejedelemséget, mivelhogy az országnak kárát és veszedelmét nem akarta, mivelhogy Rákóczi György nem akarta az országot neki

*) Zolyomi.

**) E frigykötésről szóló saját kezével irt levele Bethlen Istvánnak költ 1630. octob. 24-én Topa faluban, mely fekszik Kolozsmegyében járásában, Esküllő, Berend, Szent-Mihálytelke és Oláh-Köblös falvak szomszédságában. Tartalma a volt, hogy a mig mind a két fél a magára vállalt kötelezettségeket teljesitheti, az országnak ideje legyen gondolkozni arról, hogy melyiket válassza meg? (Gr. Kemény, Erdély Történeti eredeti levelekben. V. köt. 1630—1633. october 24-kéről szóló levél). Egyébiránt e kérdést kimerítőleg megvilágosította a tudós Dr. Ötvös Ágoston múlt évi akadémiai beköszöntő felolvasásában, valamint adatokat közölt róla tudós társasági lev. tag Szilágyi Sándor és Was József úr is az Új Magyar Múzeum 1856. évi I. kötete 235—250, és 506—524 lapjain.

engedni, minthogy Bethlen Gábor még életében Rákóczi Györgynek testamentumozta volt; Bethlen István is az öregbik Bethlen István fia, és az veje is Zojomi Dávid Rákóczi Györgyhez kapcsolták vala magokat az atyjok ellen, minthogy minekelőtte Bethlen Istvánt az gubernátort fejedelemmé választották volt, már annak előtte hűtöt adtak volt Rákóczi Györgynek; még a gubernator ő maga is hűtöt adta volt; de az pápistás urak majd ugyan erővel nagy hertelen fejedelemmé tevék Bethlen Istvánt az gubernátort Kolosvárt 2. octob.

26. novemb. választák fejedelemmé Rákóczi Györgyöt Segesvárra, jelen nem létében *), hanem akkor Rákóczi Váradon volt.

7. decembr. vivék meg az követséget Rákóczi Györgynek Dániel Mihály és Mikó Ferencz, erdélyi urak.

20. decemb. jöve Kolosvárra Rákóczi György ő n. az hun az város nagy solemnitással fogadta be az városban mind énekléssel, mind pengig taraczk **) — szakállas—lövessel, anynyira, hogy éjjél után egész két óráig löttek az taraczkokkal az piacon, az fejedeleme pengig az városnak azért az puskaporért, az kit itt ellöttek, huszonöt mázsa port adott Váradon, hogy hozassa el Váradról és valami rezet is adott ugyan ott Váradon.

Ez alatt mig Rákóczi György ide jött Erdélyben az fejedelemségre, addig oda ki Zojomi Dávid az Tisza mellett az palatinus Eszterházi Miklós népével, mely az is az erdélyi fejedelemséget kereste volna, az erdélyi áruló urak tanácslásokból az pápista urak nyughatatlanságok miatt csatázott, az hol Zojomi Dávidon lövés is történt, és az mint értellem volt, az Tiszában mintegy három ezeren az jég alá veszték, hogy meg-

*) Ez országgyűlés nagyon rövid volt, s nem zavar nélküli; végzései nincsenek meg törvénygyűjteményeinkben, pedig hogy voltak, bizonyítja krónikáink szerint Rákóczi megválasztása, sőt maga az ezen évben dec. 20-tól—29-ig Fejérvárra tartott országgyűlés, melynek előzményében világosan említve van ama Segesvárt történt választás. Mike, Artic. Diaet. II. köt. 812. l.

**) Ez előadás szerint a taraczk az ugynevezett szakállas-ágyu volt.

fogták volt és sokat le is vágta volt benne az Eszterházi népében.

21. decemb. mene el Rákóczi György ő nagysága Kolosvárról Fejérvárra az fejedelemségre, az ifju Bethlen István és Kékedi Sigmund vele levén.

23. decemb. erdélyi fejedelemségre választatik az mű kegyelmes urak Rákóczi György ő n. és nagy solemnitással székben ülteték *).

1631.

22. januarii jöve Rákóczi György fejedelem Kolosvárra az udvar népével, az ország hadát másfelé ereszté ki Magyarországon az palatinus ellen, ugymint az Eszterházi Miklós ellen.

25. januarii mene el ő nagysága az hidkapun ki.

2. febr. éjjel nagy hertelen megindula az szörnyű temérdek jég és az Szamoson való ó hidat, az tyúk-utjának az végiben, a ki völt, elvitte nagyobb részét, az Kőmál **) alatt való pallót azonképpen elvitte. Olyan szörnyű temérdek jég volt, hogy közel két singi is volt sok helyen anynyira, hogy nagy károkat tölt; az sz. györgy-hegyi pallót is elvitte volt, melyet csak annak előtte való esztendőben csináltak volt; az fenesi és az monostori pallókat is elvitte akkor.

Eodem Ao. felette száraz nyár jára, ugy, hogy sok helyeken semmi búza nem lőtt az nagy szárazság miatt; szénát is szűkőn csináltak sok helyen.

Bor pengig fél részént lőtt, de valóban jó bor termett ebben

*) A dec. 20—29-ig tartott fejérvári országgyűlés törvényeinek előzménye részletesen előadja a Katalin fejedelemszszony, Bethlen István és I. Rákóczi választott fejedelmek közt fenforgott viszályt, az elsőnek trónról lemondását s az utósónak Segesvárt történt megválasztása megerősítését. Krónikánkban új az, hogy e választás megújítása s illetőleg a segesváriak törvényesítése napját is meghatározta.

**) Kolozsvár egyik, igen szép szőlő s tartós erejű bort termő szőlő hegye, melynek északnyugati dombján áll a Steinwille erdélyi teljhatalmu kir. biztos és hadparancsnok által 1712—14 körül épített Fellegvár.

az esztendőben, úgy, hogy ha egy ember egy ejtelt megivott benne, megérzelte az fejében; ejtelét dr. 6 és 8. mérték.

De őszre kelve valóban jó vetni való idő jára; az búza oly hertelen megdrágodék aratás után, hogy Magyarországból kezdének búzát hordani Erdélyben; az búzának vékáját hatvan nyolcz pénzen is adták, egy forintot is hallottam.

26. decembris 1632-ik az ecsémet Segesvári Lőrinczet városul sáfár polgárrá az szász nation, melléje pedig magyar nation Tököli János deákot.

1632.

18. febr. éjjel villámás és menydörgés lőtt. Az búzának vékája dr. 70 s feljebb is járt az erdélyi búza.

21. maji jöve Kolosvárra az német császár követe Sennyei István papi rendben, Sennyei Pongrácz fia, pápistaságon.

24. junii estve 10 óra tájban az menykő *Hidélvére* beült az alsó szélre, az hol egy néhány ház megéke, semmi eső nem lőn, csak egyszer dördüle pedig; onnét az szél az tüzet viz-utszára*) vivé; az viz-utsza és az körüle való majorok éppen elégtének; az Szamoson által vivé az szél az tüzet az majorokba, ott is egy néhány elége.

18. august. éjjel hora 1-ma holt meg amaz jámbor, bölcs és istenfélő Valentinus Radecius az kolosvári fő plebanus és püspök, az szász nation, német nemzet, az kinek az deák szó mint az méz úgy folyt ki az szájából; roha pedig nem egyeztenek religioban való dolgokban, de még is kedves volt az fejedelemtől az ő bölcsességiért és deákul való ékesen szólásáért; példikáltott pedig az kolosváriaknak huszonhét esztendeig; felette vig és magaszerettető ember vala: szép szál ember, piros, nagy szemű, kemény tekintetű, nehezen járó testes ember**).

*) Hol voltak a víz- valamint a fennebbi tyúk-utsza, ma a legkorosabb emberek sem tudják.

**) Fosztó Uzoni István s utána Székely Sándor az *Unitária vallás történeteiről* írott művekben azt jegyzik meg Radecius püspökről, hogy alatta, az Unitarismus nagyot sülyedett, a miatt, hogy ő a magyar nyelvet nem értvén, az évenkénti eklézsiái látogatá-

22. augusti temették el Valentinus Radecius uramat az nagy templomban, sok szép oratiokat mondván vasárnap prédikáció után.

Eodem Ao. az búza 13 dr. 18, 20, 22. az legszépét lehetett venni.

1632.¹⁾ 23 augusti választák plébánussá Sámuel Járai uramat az magyar nation, az ki igen beteges ember vala.

2. sept. választák püspökké az kolosvári scholamestert²⁾ Csanádi Pált magyar nation, nőtelen legényt, nagy ősziben elegyedett kisdud embert: nagy hertelen haragu, száraz ember, bölcs, okos Medicus; az fejedelmekhez igen hordozták, igen gyorsan járó, Konventséget³⁾ is ugyan viselt akkor; mikor püspökké választották.

11. sept. menének — Rózás István magyar nationról, szász nationról pedig választatott melléje az kolosvári notarius Kanner István, Lengyelországban.

sokat elmulatta. Alatta tértek át a háromszéki unitárius eklézsiák kevés kivétellel az evang. reformált vallásra; a kolosvári szász és magyar unitarius eklézsiák közt kellemetlen viszály támadt Radcius (Szörös) Mátyás szász unitárius pap nagyra vágyása miatt, minek rosz következtetéseit a déézi Complatio alig volt képes elhárítani. Ezért hozta az unitáriusok zsinata 1632. sept. 2-kán ama végzést: *hogy az unitáriusok püspökké soha többé mást, mint magyar nemzetből valót, ne választhassanak.* Az érintett déézi kiegyezés hátrább bővebben fel fog világosítani.

¹⁾ Itt az 1632-ik év másodszor áll kiírva az előttem állott Kénosi-féle Codexben is.

²⁾ Latinul: *Rector*. E hivatal a volt az unitáriusoknál ama korban a mi ma az igazgató tanár, főfelügyelője az ifjuságnak, a tanításnak és nevelésnek vezetője, első tanár, nagy befolyással bíró a paprendelésben is.

³⁾ A kolozsmonostori Konventnek mint Erdély második hiteles helyének főre volt; tehát ez adat szerint a mint ma a romai catholikus kolosvári plebanus viseli e hivatalt: úgy viselte régen, a nemzeti fejedelmek alatt, az unitarius plebanus, a piaci nagy templommal együtt az ő kezükben lévén a Konvent Conservatoriuma is.

22. okt. érkezének meg az új pappal Lengyelországból Rákoviáról Rózás István uram és az város notariusa Canndert István uram.

31. oct. prédikáltott elsőben az kis templomban*) az új pap, kinek volt neve Joachimus Stegmannus, kit is Rákoviáról hoztak, jó természetű ember s jó maga-viselő.

3. novemb. vött búcsut az scholától, az mesterséget hogy letette Csanádi Pál uram, ki is kolosvári fiu volt.

Eodem die vitték ugyan mesterségre is be az scholában az új papot, úgy, hogy mind papságot s mind pedig mesterséget egyszersmind viselné; szász nation akarták, de az magyarok nem alkhattanak meg felette. Az alatt az sok nehéz betegségben meghala, hogy nem szolgálhatá az becsületes várost.

10. novemb. esketék Zojomi Dávidot, ő n. kolosvármegyei ispánnak az székháznál az lábas-háznál, és az vármegyét Stenczel Ferencz uram házánál megvendéglé ugyanazon az nap nagy vigan.

7-ma decemb. holt meg amaz híres neves Csanádi Antal magyar nation, bíróságban, az ki nem viselhetette teljességgel két esztendeig az bíróságot.

9. decemb. temeték el Csanádi Antalt.

11. decemb. választák városul Csanádi Antal helyében bírónak Tótházi Asztalos Istvánt ugyan magyar nation.

26. decemb. választák az szász nation legelsőben bíróságra Pulacher István uramot, kinek az atyja egy néhány esztendeig bíróságot viselt, és az atyja hidutszában lakott az napkelet**) való ezeren, negyed házban az felső szegeleten alól; ő maga

*) Ezen kis templomot, melynek hajdani neve: *Szent János kápolnája*, János Zsigmond építtette volt újra; azon a részen volt, a hol ma a katonai őrtanya van; a mint egy kezében levő 1716-beli hiteles adat szól, alig három lépés távolságra a nagy templomtól, s annak rendkívüli ártalmára; miért is a catholicusoknak — a mihelyt Steinwille a János Zsigmond korától fogva azt bíró unitáriusoktól visszafoglalta — fő dolguk volt, azt mint különben is megrongáltat lerontatni. Ez után szintén fából haranglábat csináltak helyére, mi e század elején lebontatván: így jutott ama hely a katonai aerarium haszonbéres birtokába.

**) Talán a: „felül” — kimaradt.

penig az felesége után való örökségben lakott az piaczon az közép-utza felől való felen, az mely ház annak előtte Gilyén Imreje volt, alias Bogner, az mely ember t. i. Bogner idegen országban is nagy hírű ember volt, itt pedig Kolosvárat nagy nyomoruságban sok esztendeig bíróságot viselt, az hol ez bíróság mellett az városnak megmaradására és javára az maga költségét az idegen nemzetségeknek nem szánta, mely költségért nem is kívánt mást, mivel magtalan ember volt.

1631 és 1632-ben az parasztok feltámadának az alföldön; egy néhány ezeren egybegyűlvén sokaknak nagy károkat tettek, de lecsendesítették, mert sokaknak orrokat s füleket elvagdalták az rebellionnak emlékeztetiért, az hadnagyok pedig, Császár Péter négygyé vágatott Kassán — mint lator — érdeme szerint.

1633.

2. febr. vitték scholamesterségre Kolosvárat Uzdi Tamást, kolosvári fit, Uzdi István fiát. Varga mesterember volt ennek az mesternek az atyja, végtére elhagyá az mesterségét és Medicus lön *).

10. martii délben egy órakor holt meg az istenfélő bölcs prédikátor szász nation való Joachimus Stegmannus, és kevés ideig szolgálhatá az várost az jámbor.

12. martii ugymint Gergely pápa napján temették el Joachimus Stegmannus uramat, és csak 18 hétig szolgálta az becsületes várost, kikben sok betegséget szenvedett.

Áprilisben Zojomi Dávidot Rákóczi György fejedelem megfogatá és Fogarasban viték fogságban, a ki generalis kapitány és Kolosvármegyének főispánja vala.

Az ifjú Szörös Mátyás, szász nation való prédikátor, kolosvári fiu, egy néhány esztendeig prédikátor levén, sok újságokat követvén: hogy az város meg nem engedte neki, nem akart szolgálni, az város csak békét hagyta neki és más papot hozának Besztercze tartományából.

*) Ez utolsó mondat a Kénosi írása.

15. aprilis hozának más papot Besztercze tartományából Nagy-Demeteriből, Andreas Helmannus¹⁾ nevűt; kicsin ember vala, de jó prédikátor; sok búzája, hora levén, még is az igaz lelkiismeretet meggondolván, oda hagyá az nagy jövedelmet az lelkiért, az hul²⁾ sok időtől fogva vágyódott Kolosvárra, hogy megismerte volt az igazságot³⁾.

12. maji prédikáltott elsőben az nagy templomban, Pulacher István uram első bíróságában az szász nation.

21. 22. maji az hideg számtalan sok helyeken Erdélyben és Magyarországon is mind elsüté teljességgel az szőlőket. Minekelőtte az hideg az szőlőket el nem vevé, négy pénzen elég bort találtak ejtelét, de mindjárt bevonák az czégekét; mely dolog 21 és 22 maji esett Sz. Háromság⁴⁾ való vasárnapi szombaton és Sz. Háromság első vasárnap, az hun egész Gyaluig ért az hó az havastól alá, hogy sok fecske és görlicze holt meg az hideg miá.

23. junii menének ismét újlag német papért Lengyelországban, ugymint szász nation Segesvári Szabó Lőrincz, magyar nation Tököl⁵⁾ János deák uramék polgári rendben.

27. juli jövének meg az német pappal Lengyelországból, kinek neve volt Adamus Frank: jó szál legény, nőtelen volt akkor mikor elhozták, jó hangos szavu; más három lengyel urak is jöttek volt vele látásnak okáért. Ezek közül az főbbik: Joannes Taszinski, az másik Joannes Stonizcki, 3-tius Johannes Kresz⁶⁾. Mely lengyel urakat az város ismét Bartfáig ta-

¹⁾ E névben a *H* hasonlít a *Th*-hoz is, de mégis jobbnak láttam Helmannus- mint Thelmannus-nak olvasni.

²⁾ A *hul*, *hun* „holott“ helyett ma is használatban van a székely népnél.

³⁾ Krónikairónk hátrább 1637. octob. 13-kára tett följegyzésében hátróztottabb módon említi meg e tényt.

⁴⁾ Innen az előtt vagy után előszó kimaradt.

⁵⁾ Kénosi e nevet maga is kiírta példánya szélére, mert másolója leírását nem lehetett jól kiolvasni.

⁶⁾ A pappal jött lengyelek neveit Kénosi saját kezével írta be példányába; másolója hihetőleg nem tudta azokat kiolvasni.

nácsbeli emberekkel vissza kísérték, ugymint Ördög Andrással szász nation, Huszár Péterrel magyar nation 12. augusti.

11. augusti üte az menykő be az templomon való nagyob-bik toronyban thorda-utsza felől, az hun meg is gyult vala, de Istennek nagy providenciájából hamar megolták éjjel estve 8 órakor.

18. septembris délután egy vasárnap két órakor szintén mikor az templomban harangoznak vala, megüté az menykő az torony falát s torony tetejét, az hun¹⁾ meg is gyula, és anyyira elége, hogy meg nem oltathák, hanem az nagy gomb is ledőlt az földre és mindjárt ketté válék, mely gombnak megmértén felét, harmadfél köből búza fért bele.

Eodem Ao. Szent Mihály nap után hozzá kezdének az kolosvári ácsok az torony építéséhez.

25. octobr. tevék ismét fel az nagy gombot, újlag ismét visszaforrasztván, és tevék reggel napkelet előtt fel, és vonák az lábas-ház felől fel pokróczban betakarván; forrasztotta Seres János szénutszában öszve; végezték az toronynak építését Sz. Márton estén; adtak az ácsoknak fizetésben 200 forintot, egy nyolczvanos²⁾ bort, minden személyre egy-egy köből búzát, egy-egy sajtot³⁾. Az mesterembereknek neve Kovács Mihály, Gergh Promer, Gergh Hann, Mechel Coberer⁴⁾, Vereskövi Antal, Botlyáni János.

1633 juliusban indultatott egy nagy pestis, mely tartott 1634-ig. Az kikre számot tartottam bizonyosan, az városból az thordai utszai ajtón kihordottak nro 1098, az 1634 esztendőn kívül; azon kívül az kiket az hostadból oda hordtak, és az Sz. Péterben és az hidelvi ispotályban⁵⁾ temetének.

¹⁾ Itt meg a *hun* ez időviszonyt kifejező értelemben van véve: „a mikor is“.

²⁾ Ez alatt kétség kívül nyolczvan vedres hordót ért a krónikairó.

³⁾ E két szó Kénosi írása.

⁴⁾ E nevek mind szászosan vannak írva, a *Gergh*: György, a *Mechel*: Michel helyett; a mi mutatja, hogy ez építő mesterek a szász unitaria eklézsia tagjai voltak. Oldalvást Kénosi is leírta a nehezebben olvasható neveket.

⁵⁾ Hol voltak e temetők, meghatározni nem tudom.

1634.

1. april. az óvárban az kis piacon reggel két háznak az héjazatja, pajtája éppen megége, mely tűz támadott vala Szász András házából, mely égés miatt fizetett az szomszédoknak Szász András negyedfélszáz forintot, Filstich Benedeknek flor. 200. Brozer Péternek 100. Gezner Györgynének Timár Benedek háta megelt flor. 15.

1635.

18. maji et 19. reggel az szőlőket egész országul az hideg elvevé, még Magyarországon is sok helyen, az kolosvári határon pedig ugyan kevés lön.

7. junii kezdték az thordai unitarium templomot építeni.

11. juli. holt meg az istenfélő keresztyén aszszonyi állat Segesvári Szabó Lőrinczné Canndert*) Margit aszszony.

15. julii holt meg az n. Mikó Ferencz, fejedelemnek fő tanácsa, székelő úr, Gyula-Fejérváratt az maga házában, az ki az országnak sokat szolgált az portára, mind pedig az német császárnál egy nehányszor volt**).

*) Hogy ez előnevet jól olvastam ki, nem merem határozottan állítani. Canndert-nek is lehetne olvasni, mert az *a* és *u* között négy egyforma vonás van, mely lehet két *nn*- valamint *nu*- is.

**) Mikó Ferenczről alaptalanul állítja Kemény János „Önéletirata“ 75-dik lapján, (Lásd: Magyar Történelmi Emlékek, I. köt. kiadja Szalay László, Pest. 1859. 8-dr.) hogy csak névleg volt unitarius, valósággal pedig semmi vallása nem volt. A ki oly iskolát alapít, minő volt abban az időben a *Hidvégi*, a hol az ifjuság a felsőbb tudományokig tanult, a ki hitfelekezete javára 500 forintot alapított, a mint ezt az unitáriusok *Aranykönyve* ma is mutatja, az vallástalan nem lehetett. S ha rationalista volt, azon értelemben — a menyinyiben vallásának positiv alapelvei a hagyományok kizárásával egyedül a Szentírás világos szavain épülő s a józan ész által helybenhagyható igazságok, azt hiszem, ez nem lehet megrovás tárgya. Fejérvári háza ma is fennáll, tábornoki szállás, — szemben az egykori fejedelmi, ma püspöki udvarral.

28. august. temették ugyan gyula-fejérvári templomban nagy solemnitással az fejedelem akaratjából*). Ebben az esztendőben igen nagy szárazság tartá úgy anynyira, hogy sok helyen elapadtak az patakok, források és az búza-vetés is későn költ az szárazság miá, az őrlés**) is igen szűkőn lehetett.

Ebben az esztendőben sok fő nemes emberek haltanak meg nagy hertelen. Az búzának ára nagy hertelen megnevedett az szárazság miatt, az hol az előtt legfeljebb az legszebbet p. dr. 12 megvehették; az bornak az ára dr. 5. 6. 8., minekutána az hideg elvevé, dr. 8. 10. 12. adták ejtelét; gyümölcs sem lőtt szilvánál egyéb. Az bornak in Ao. 1636 karácsonban és farsángban is ejtelét adták p. dr. 16. 20.

In Ao. 1635. tanácskoztak az kálvinisták egymás között, hogy az fejedelemtől megnyerhessék az piacon való templomot és az bíróságot is, hogy egy esztendőben kalvinista legyen, másban ismét az unitaria religion való. De az Istennek kegyes providentiájából az ő álnok tanácskozások semmivé lőtt; mert az becsületes város és tanács az ő igazságokat az fejedelem eliben producálák, és így az fejedelem Rákóczi György megcsendesedék, az hol az városi kapukat is későn nyitották meg Sz. István napján, az az dolog miatt. Immár azt tudták az kálvinisták, hogy teljességgel kezekben van az nyereség, de már abban szakada, és nem lehet kivánságok szerint az dolog, az hol elvégezték volt immár közöttök, ki legyen bíró, királybíró, polgár.

1636.

Jöve Rákóczi György fejedelem Kolosvárra és ment el in Ao. 1636 die 3. januarii Szamos-Ujvárra.

*7. februarii in Ao. 1636 Segesvárratt nagy menydörgés, villámás volt, tüzes menykövek estenek.

*) Nem mindennapi kittintetés! Ez megezáfolja azokat, a kik állítják, hogy I. Rákóczi György fejedelem Mikó Ferencznek utolsó éveiben élete ellen tört volna.

**) Kénosi másolója az *őrlés* helyett „*köles*“-t irt volt, mit aztán ő kijavított.

Augustusban Medgyes körül oly jégeső volt, hogy baromokat is ölt meg ¹⁾.

1636. 20. januarii reggelre viradólag villámás és szörnyű nagy zuhatar ²⁾, szél lön; felette rút, locsos, sáros tél lön azon télen.

7. febr. oly nagy zuhatar, szél lön, hogy sok károkat tölt házakban, csűrökben is; az óvári templomnál is a kakast levetette.

13. febr. jöve be az gyűlésre Kolosvárra az fejedelem.

20. febr. álla be az ország gyűlése Kolosváratt, mivel Bethlen István az öreg, az ki fejedelemségre is választatott volt, az országból elment volt Ecsedben lakni, mivel az fejedelemségtől megfosztatott volt; és őt esztendő mulva mene az törökhöz hadat indítani az erdélyi fejedelem ellen, ugymint Rákóczi György ellen, hogy az fiait, kit méreggel megéteztet volna, kit számkivetésre küldött, az vejét pedig Zojomi Dávidot halálos fogságban tartotta, és maga is Bethlen István nem mert szabadon járni, hogy Rákóczi György lesekét vettet utána, hogy vagy megfogják, vagy megölik Bethlen Istvánt; az felesége is mikor megholt, az temetésre is nem mert menni. Ez ilyen okokért akart hadat támasztani reá, t. i. Rákóczi Györgyre. Az nap választák egész országu postán mindjárt az budai basához Huszár Mátyást ország levelével. Indult penig el Kolosvárról Huszár Mátyás az budai basához 20. febr. az ország levelével.

1. martii menének követség az vezérhez az erdélyi urak, ugymint Zalánczi István és az segesvári királybíró Zachariás Veiroch ³⁾.

20. april. vivék Mikó Jósefet ⁴⁾ halva Kolosmonostorra.

¹⁾ Ezen augustus havára való feljegyzés hihetően vétségből lön ide a februariusi események közé iktatva; de nekem az előttem álló példányhoz kellett ragaszkodnom.

²⁾ Ime a zivatar szó egy régibb árnyalata. Avvagy nem hiu elme-futtatás-e az, hogy összesztetett szó lenne?

³⁾ E szót tisztán kiolvasni nem lehet, ha csak nem Weinrich, vagy Wenrich; mert ily nemzetség ma is van Segesvárott.

⁴⁾ E tényt Haller Gábor is feljegyezte, azon különbséggel, hogy ő e halált martius 20-kára teszi. Lásd ezen kötet 32-dik lapján.

21. hozák Kolosvárra temetni az kős templomban nagy solemnitással az Mikó Ferencz ö n. fiát, kinek nagy zászlót is csinálának fel az ajtó felett ^{*}).

24. aprilis jövének meg az követek az vezértől, ugymint Zalánczi István és az segesvári királybíró Veiroch.

25. aprilis menének az követek el az fejedelemhez Kolosvárról.

Ezen az nyáron oly szárazság volt, hogy sok helyeken az tók is elszáradtak; az Nádas pataka is éppen mind elszáradott, hogy semmi folyása nem volt; az régi emberek is nem emlékeznek ilyen szárazságról; felette apró búzák voltak, szénát is keveset csináltak; az nagy szárazság miatt kevés kalangya lön de eresztős; vetni való üdő valóban jó jára.

Szent-Mihály napja előtt másfél héttel szedtenek, úgy megért az szőlő. Szép egészséges volt az szőlő, jó bor lőtt igen.

Rákóczi György fejedelem az ország népét felveré Bethlen István ellen, mivelhogy törökkel s tatárral akart reá jöni Bethlen István.

2. oct. indula meg az ország népével az fejedelem az Keresztes-mezejéről és menének Várad felé ki, az hun az tábor szállott Boros-Jenő körül, maga penig az fejedelem Boros-Jenőben volt, az mely táborban nagy éhség volt.

Az nagy szárazság miatt kevés szénát csinálhattak az emberek, melyért tavaszig sok barom holt meg éhel ^{**}).

Novemberben sok esős üdő jára; az melyek miatt némely helyekben az vetések megsárgodtak.

5. decemb. holt meg nagy hertelen amaz bölcs, tudós istenfélő Csanádi Pál, az kolosvári püspök, az ki püspökséget viselhete csak négy esztendeig s két holnapig nagy szorgalmatossággal, az ki az fejedelmek körül is kedves volt jó Medicusságáért; nőtelen volt mind életének rendiben, az ki az várost szolgálta 28 esztendeig, és holt meg 64 esztendősen korában, lőtt temetése die 9. decembris nagy solemnitással.

^{*}) Vallástalan ember fia iránt aligha ekkora tisztességet mutattak volna a nagyon is szigorú erkölcsű unitáriusok.

^{**}) Az az éhség-gel, éhen. E szó ma is él a székely nép között.

15. decembr. menének az papok Dicső-Szentmártonban püspök választani, és választák püspökké Daniel Bekét, magyar nation való szép szál embert és jó szavú prédikátort, ki jámbor is volt.

20. decembr. jöve Rákóczi Györgyné ő n. Kolosvárra az két fiával Váradról.

21. decembr. mene ismét az ura után Fejérvárra, minthogy Váradra ment volt feltében Bethlen István előtt.

27. decembr. nagy árviz lön, az mely nagy károkat tölt hidakban, malmokban; jege penig nem volt, mert nagyobb kárt tölt volna.

Az bornak ejtele járt p. dr. 20. v. p. dr. 16, mivelhogy annak előtte való esztendőben kevés bor lőtt volt, az hideg minde-nütt elvette vala az szőlőket, néha csak egy cözégér sem volt, olyan szűk volt az bor. Az búzának vékája p. dr. 12, és az szépi 15.

1637.

1. febr. éjfele után két órakor földindulás volt az egész országban.

Martiusban országgyűlése lön Szász-Medgyesen Erdélyben*). Ebben az esztendőben oly hoszsú kemény hideg lön, hogy sok marha holt meg éhel.

Item: Sz. György napján jobb része az szőlőnek az föld alatt volt, hajtatlan, az hoszsú tél miatt.

26. maji circa horam pomeridianam 2-dam holt meg az magyar nation való Tolnai János, bíróság-viselt ember: szép öreg personalis ember, az ki oly szegény legény volt mikor Kolosvárra jött egy rosz szürben, hogy az szöcsök mivet sem akartak neki adni, mivelhogy szöcs legény volt; úgy viselte osztán itt Kolosváratt magát, hogy kolosvári bíróság-viselt ember lőtt. Szép öreg szál ember! Lőtt temetése szép solemnitással die 28. maji.

Juniusban Sz. János nap előtt Váradon száz ház égett el, csak két vagy három órák alatt nappal. Szörnyű veszedelem volt ez.

Eodem mense Kassán is nagy égés volt.

*) Kezdődött martius 1-n s tartott 22-ig Medgyesen. Mike, Artic. Diaet. II. köt. 963—976. l.

27. junii ugymint Sz. László király napján vittek Kolosvár mellett Gyula-Fejérvárról egy nagy harangot, ötven ökör volt előtte, melyet Rákóczi György fejedelem adott a debreczenieknek egy néhány számú meddű teheneken.

11. sept. 12 és 1 órák között holt meg az ecsém Segesvári Lőrincz, kinek az atya és az atyám voltanak Segesvári Domokos fiai, mely Segesvári Lőrincz magtalanul hala meg.

12. sept. lőtt temetése tisztességesen és volt polgári rendben.

11. oct. holt meg az öreg Szörös Mátyás uram, az ki 40 esztendeig volt az tanácsban; végtére megveték az ő keménységiért, hogy sem királybiróvá, sem penig divisorrá nem választák. Lőtt temetése 13. octobris.

13. oct. holt meg az jámbor szász nation való főpredikátor Andreas Helmannus, az ki azelőtt lutheranus volt, és megismer-vén az világosságot, az unitaria religiora tért, s úgy hozák Demeteriből Kolosvárra.

26. decemb. választák elsőben főbirónak magyar nation Rózás István uramot, az ki felette podágrás ember vala, de okos volt. Királybirónak ismét Szöcs Gáspárt (első királybirónak) alias Beics*), szász nation**) valót; igen kemény, haragos em-

*) Kénosi másolója ez előnevet Bics-nek írta volt, mit ő oldalvást Beics-ra javított ki; maga pedig a dézsi Complanatiót így írta alá: Gaspar Beyicz m. prâ.

**) Lesznek e krónika olvasói között, a kik e kifejezéseket: „birónak, plebanusnak, városgazdának választatott magyar vagg szász nation ez és ez” — talán nem fogják megérteni, nem lévén ismeretesek Kolozsvár mult századokbeli viszonyaival; ezek kedvéért szívesnek látom megjegyezni, hogy e város lakói magyarok és szászok lévén, a hajdani királyok — Zsigmond és Mátyás — kiváltságleveleinél fogva a polgári hivatalokban u. m. bíró, senator, centumvir, sat. egyenlőképpen osztottak meg. A reformatiokor szinte az egész város elébb lutheranussá, azután unitariussá lévén, a piaci nagy templom is birtokukba ment, minden javadalmaival együtt. Idő teltével azonban, részint mivel nem fértek el mind, részint mivel egyik rész magyar prédikálást is ohajtott hallani, a vallási tekintetben egy, de nemzetiségi tekintet-

ber volt mindenik. Valóban jó bor termett ebben az esztendőben, elég bor is lőtt, adták ejtelét p. dr. 6. 8. 10. az jóvát.

ben ikertestvérek meghasonlottak, s 1568-ban ügyeket elhatározás végett a fejedelem elébe vitték; mindkét fél előmutatta kiváltságlevelleit, indokolta követelését, a szászok kívánták, hogy a pap-választásba és templom-használásba a magyarok ne avatkozzanak, hanem plebanus és templom legyen övék; a magyarok ellenben mindennek közrebocsátását sürgették, s mindenik kívánta, hogy a király ítéljen benne. A szászok Zsigmond király kiváltságát kívánták érvényesíteni, a mely szerint csak a bíróság és polgári hivatalok voltak megosztandók a magyar és szász között; a magyarok Szilágyi Mihály erdélyi kormányzótól 1458-n adott s Mátyás királytól 1468-n megerősített kiváltságlevelükre alapították kívánságukat, a melyben világosan mondatik, hogy Kolozsvárnak minden jogai és javadalmai, úgy jövedelmei a magyarokat és szászokat egyenlőképpen illetik; de sőt Zsigmond király kiváltságlevelében a plebanusok választása is Kolozsvár minden lakosai közös jogának mondatik, — hosszszas felelgetés után a király ítélete a lett: „hogy a mint a polgári hivatalok a két nemzet fiai között megoszlanak, s egyik évben magyar, a másikban szász bíró van, s a centumvirek fele magyar, a más fele szász, a kapuk őrzése, katonaság sat. fele részben egyiket, felében a másikat illeti: szintugy oszoljanak meg az egyházi javadalmak is, tehát a templom, plebanusság, sat. s 1568-ban pünkösöd után ötöd nappal kelt királyi végzésében örök törvényül megállapította, hogy a mely esztendőben szász ember a kolozsvári bíró, abban a piaczi nagy templomot bírják a szászok, a melyikben magyar a bíró, abban a magyarok, és ez években a másik fél a kisebb templomot használja; a plebanus is magyar és német felváltva legyen, ha t. i. a mostani szász plebanus meghal, akkor magyar plebanus választassék, — így a szentpéter-i ispotály felügyelője is egyszer magyar, máskor szász legyen, a két egyházi közül egyik magyar másik szász ember; a kapuk őrzése is két t. i. egy magyar és egy szász kötelessége legyen; a centumvirek közül 50 legyen magyar s ezt választssák csak magyarok, 50 szász s azt választssák csak a szászok, a 12 senator közül hat legyen magyar s választssza csak az 50 magyar centumvir, hat legyen szász s ezt választssza csak az 50 szász centumvir sat. Ez oka, hogy krónikánkban oly gyakran fordulnak elő a fenérintett kifejezések. (Lásd: Deutsche Fundgruben, Gr. Keménytől, Kolozsvár. 1839. I. köt. 1—149. l.)

1638.

12. januarii nagy szivárvány láttatott az égen.

13. januarii oly árvíz volt, hogy az gátokat elvitte, hogy az innesső folyamon szárazon maradtak az malmok.

2. febr. lőtt temetése Kolosváratl Herczeg Sigmondnak az óvárbeli templomban nagy solemnitással, az ki az Rákóczi György fejedelem fiainak Hopmestere volt, és holt meg Filstich Lőrincznél.

1. april. hozák Kolosvárra Alia Sigmondnak hideg tetemeit. Ugyan azon nap elvivék Kolosvárról az fejedelem akaratiából, mivel atyjafia volt.

Májusban kétszer tön az hideg kárt az hegyekben.

Szörös Mátyás pap, az ecse Szörös András, Kerekes Péter, Uzdi Thamás, Rozbiczki Pál, Sz. Györgyi István deák új sectát indítanak, az mely miatt Kolosváratl és az Székelyföldön illetlen dolog következék, az mint az embereket az Krisztus felől examínálták, az ki soha nem volt, az kik annakelőtte unitáriusok voltak és osztán meghasonlottak *).

26. maji vallatott az fejedelem legelsőbbben Kolosváratl is, és az sidó valláson valókat sokat megfogtak és minden jószágokat elfoglalta az fejedelem Rákóczi György.

Juliusban lőtt ország gyűlése **), az Krisztus felől való exa-

*) Okát lásd az alább következő jegyzésben.

**) Ezen országgyűlés a Kénosi-Codex „Dézsi Complanatio“ című adata szerint jul. 1-jén kezdődött Dézsen s tartott jul. 7-éig. Igaz ugyan, hogy az 1638. aprilis 23-ki fejevári országgyűlés a julius 1-jén tartandó dézsi országgyűlésre halasztotta az unitáriusok ügyének eligazítását; Haller Gábor is azt írja Naplójában (lásd elébb e kötet 48. lapján): „Julius 3. Incipit Comitiorum (Vajjon jól van ez olvasva? Hogy egyezik meg ezzel a commissorum epitheton? Hát a: commissorum sessio? Nem inkább: commissariorum sessio?) in certas personas a Generalibus Comitibus commissorum Sessio prima sat.“; sőt Segesvári is országgyűlésnek írja ezt; de az tán még is vagy csak fejedelmi törvénytevő szék és bizottság minőségében járt el, megbizatva az apr. 23-ki országgyűlés által s jelen levén ott egyfelől a három nemzetből és három vallásból kijelölt biztosok, úgy szintén a fejedelem tanácsosai, a főispánok és fejedelmi táblai ülnökök, másfelől a vádló és evocált unitáriusok, — vagy

minálás ugyanott Déésen; egy Thoroczka János nevű, Thorocz-

pedig, ha országgyűlésnek mondjuk, akkor az csak részletes — particularis — volt, mivel annak semmi nyoma nincs, tényei közül törvény-gyűjteményeinkben a *Complanatio*-n kívül egyéb fenn nem maradt, s annak aláírása is egészen egy bírósági testületre, nem országgyűlésre mutat; mivel maga Haller is azt írja, hogy az ezen országgyűlésre megjelenteket a fejevárl *közországgyűlés* küldötte ki, s az aláírók a békeokmányt, mint *Deputatusok* írták alá (Haller Gábor Napl. e kötet 50. l.); végre mivel a Kénosi-Codex is ezt Congregatio-nak nevezi.

De lett legyen bármelyik, örökre nevezetes s egyike marad ez a legnagyobb momentumoknak az unitáriusok történelmében. Egy ember nagyravágyása s ellenfeleik féltékeny szeretetlensége szinte halálos csapást mért rájuk. S csodálatos, hogy a lengyel király is, kivel I. Rákóczi szívélyes viszonyban élt, éppen ez évben semmisítette meg a tanáraitól s nyomtatványairól egyiránt híres rakoviai unitárius főiskolát oly okért, mi ürügy lehet, de egy nevelő- és tanítélet eltörlésére elegendő indok nem. Nehány növendék ugyanis, kétségkívül ifjui csintalanságból inkább mint romlottságból, a város határán egy Sztiz-Mária-képet özszerontott. Elfogták őket, országgyűlés elébe állították, s idővel eleresztvén, büntetésül az eklézsiát és iskolát szüntették meg, nyomdájukat és iskolaépületüket elvették, a tanárokat száműzték sat. Az erdélyi unitáriusokra is ilyenforma sors volt kimerve. Az okot rá Ravius — másképp Szörös — Mátyás, az ifjabb, a kolozsvári szász unitáriusok papja adta, azért, hogy püspökségre vágyván, a fenebb 1632-ről feljegyzett zsinati végzés miatt, mint nem magyar nemzetbeli, célját nem érte el, hanem helyette Beke Dániel lön megválasztva. Cselszövösködni kezdett tehát az unitárius vallásközönség ellen; a zsidó vallás követésével, Krisztus tagadással, eredeti vallásos elveiktől eltéréssel vádolván el őket a fejedelemtől. Ez parancsolt a püspöknek, hogy tartson zsinatot s hitezikkeiket — Confessio — terjeszszék az 1638-n április 23-kán Fejérvárratt tartandó országgyűlés elé. A püspök zsinatot tartott 1637-ben július 29. Tordán, s ez meghatározta, hogy Enyedi György egykori unitar. püspöknek egy, az unitária vallás hitezikkeit alaposan kifejtő művét (Kutatómban nincs kijelölve melyiket: *Explicatio Locorum* sat. vagy: *De Divinitate Jesu Christi*? Tán az első) terjeszszék elő. Azonban a zsinat Kolozsvárra menvén át, ott a világi unitáriusok nézete nyomán abban állapodtak meg, hogy hitezikkeiket II. János (Zsigmond) alatt nyomtatásban meg-

kai Máthé fiát, az ki Kolozsvárratt az magyar renden püspök volt*), megkövezték az Krisztus ellen való káromkodásért; az feleségét is kiperengérezék az városról fejedelem avagy ország végezéséből.

Ugyan azon nap, elsőben egy öreg jámbor tanácsbeli Csipár István nevű embert is, mit talált volt szólani az Krisztus tisztessége ellen, az perengérenél az földön az város szolgálja ország végezése szerint**) hatvant üte rajta egy pálczával.

jelent valamely könyvből írják ki s azt adják át a fejedelemnek. Minek következtében azon köz egyetértéssel készített vallástételt (Consensus Ministror. Unitariae receptae Religionis sat.) melyet még 1579-ben jul. 2. a kolozsvári zsinaton, Báthori Kristóf erdélyi fejedelem korában kinyomatott könyvekből írtak volt össze s hirdettek ki, az apr. 23-án megtartott fejérvári országgyűlésre beadták; azonban ez az ügyet az I. törv. czikk szerint július 1-n Déésen tartandó gyűlésre (Congregatio) halasztotta, s meghatározta, hogy arra az unitarius püspök és vádlójuk is meghivatván — evocáltatván — azon ügyet a három nemzetből és más három vallásból nevezendő biztosok és a fejedelem tanácsosai előtt intézzék el. Az unitáriusok ezen év jun. 16. Ádámoson tartott zsinatjokban a püspököt ama gyűlésen megjelenésre utasították, mellé követeket választottak, s a már említett Confessionnak beadására s közös ügyök védelmére felhatalmazták. A fejedelem, tanácsosaival, táblabíráival, a főispánokkal s más kirendelt biztosokkal megjelent, ott volt vádlójuk és társai is. Hoszszason folyt a vita — Haller Gábor szerint csak jul. 3-kán és 7-kén volt nyilvános ülés — míg végre létrejött a fennérintett ugynevezett *Dézi kiegyezkedés* — *Complanatio Desiensis*. — Az unitaria vallás szabad gyakorlata újabban is elismerve lön, a püspök az egyház nevében Szörös Mátyásnak megbocsátott, (később eklézsiáját is visszaadták) ez pedig békés magaviselete s jövődében az egyház törvényeinek tiszteletben tartása iránt ígéretet tett. Ez lön kimenetele az unitáriusok ezen kellemetlen emlékezteti ügyének. (Lásd ama kiegyezkedés lényegét Haller Gábor Naplójában a 48—50. lapokon; továbbá Nádasdvari Péter egyházi beszédei gyűjteményében, melyet kiadott Kolozsvárratt 1741. Szathmári Pap Sándor, a 126—131 lapokon sat. Egész terjedelmében azonban, valamint sok igazságérzettel megírva lásd Bod Péter: *Historia Unitariorum in Transsylvania* című műve 159—182. II.)

*) Nem a püspök, de fia értendő. E zavart rosz szőrend okozza.

**) Tán az országos ítélő bíróságé volt csak? A dézi gyűlés actái közt nincs róla említés.

Akkor ugyan azt tudták, hogy ugyan deponáltatik az unitaria religio; de az Istennek kegyelmes nagy providentiájából megtartaték, hogy nem telék kedvek benne, az mint ők gondolták volt, hogy teljességgel elollódják az unitaria religio. Az Istennek nagyobb gondja volt reá t. i. az ő kicsin seregére.

1653.

Sz. Márton napján szárközépig való hó lött.

1654.

1. januarii az eső kezde esni s majd három hétig esett, azután nagy száraz derek lőnek tovább egy hónapnál. Ezek után ismét oly hó lött, hogy virágvasárnap is az hó hátán járhatott az gyalog ember; volt fél sing az hó, az mely miá az marhát tartó emberek igen megbúsultanak volt, az széna, szalma nemléte miá.

ENYEDI ISTVÁN

II. Rákóczi György veszedelméről.

1657—1660.

Előismertetés.

Enyedi István életéről, adataink teljességgel nem lévén, többet nem tudhatunk, mint hogy Nagy-Bánya városának hites jegyzője volt. Ez egyetlen adatot id. gr. Teleki Mihálynak köszönhetjük, ki Enyedi munkáját 1720-ban saját kezével lemásolván, másolata végére következő jegyzetet tett: „Historiam hanc vernacula opera Stephani Enyedi Civitatis Nagy-Bánya Jurati Notarii conscriptam, in Anno 1720. mense Novembri inter otia descripsit Posonii Michael Comes Teleki de Szék O. A. M. D. T. O. M. H.“

Hogy Enyedi még 1698-ban életben volt, kitetszik egy ekkor általa elajándékozott könyvébe tulajdon kezével tett jegyzetéből. E könyv Kézdi-Vásárhelyi Matkó István nagy-bányai ref. prédikátor 1666-ban Sámbar Mátyás ellen kiadott „Fővényen építetett ház romlása“, mely több más régi magyar nyomtatvánnyal a mult esztendőben vétel útján került az erdélyi muzeum könyvtárába. E könyv fedelének belső lapján következő jegyzet áll: „A Nagy Bányai Refor. Ecclesianak Becsülletes Cantoranak Borosnyai Mihály Vranának ajándékozta Enyedi István 20. Aug. 1698. N. Bányán m. pr.“

Kéziratáról legelsőben emlékezik Benkő József, Az Erdélyi historiája íróinak magyar nyelven találtató kézírásairól irt értekezésében (Lásd: *Tud. Gyűjt.* 1824. IX. köt. 80. l. és *Uj Magyar Muzeum* 1853. I. köt. 231 l.), megemlítvén, hogy e magyar nyelven kelt írásnak maga a szerző e latin czímet adta: Occasio suscepti itineris et belli Principis Georgii Rákóczi II. in Poloniam. Ő utána említi Aranka György Az erdélyi kézírásban lévő

történetíróknak esztendő szám szerint való laistroma című, hely és év nélkül (Kolozsvárt 1791.) megjelent munkácskájában, valamint e laistrom újabb és bővebb kiadásában (*A nyelvemelő társaság munkáinak első darabja* 196, l.), mindkét helyt „1657—1658. Enyedi István Diariuma“ hibás címmel. Aranka e hibás adatát követte Kovachich Márton György *Series Chronologica Diariorum de rebus Hungaricis* című dolgozatában, mely *Scriptores rerum Hungaricarum minores* című gyűjteményének I. kötete mellett függelékül jelent meg.

Hogy Enyedi munkáját 1657. 1658-ról vitt naplónak tartani nem lehet, s az valósággal nem egyéb, mint Erdély történetének II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratától Rákóczi bukásáig (1657—1660.) vitt leírása, még pedig ez események után évek múlva szerkesztett leírása, maga az ezennel közlött munka tartalma bizonyítja. Mikor irta szerzőnk munkáját, meg nem határozhatjuk; abban azonban aligha tévedünk, ha szerkesztése idejét 1662. utánra tesszük, mely évben Szalárdi Siralmas Magyar Krónikáját már megírta. Összevetvén ugyanis Enyedi munkáját Szalárdiéval, tapasztalhatjuk, hogy Enyedi igen sok helyt Szalárdi előadási fonalát követi s abból sokat, bár többnyire rövidítve, kölcsönzött. Minthogy azonban Enyedi több oly oklevelet is felvett munkájába, melyet Szalárdinál nem találunk; s kivált a Nagy-Bánya vidékén történt események leírásában Szalárdinál néhol részletesebben beszél, e tekintetből munkájának hazai történetünk forrásai között méltán helyet adhatunk.

Hová lett Enyedi saját kézírata, valamint gróf Teleki Mihály erről vett 1720-diki másolata, nem tudjuk. Kiadásunk alapja Benkőnek a gróf Teleki másolatáról vett másolata, mely jelenleg gróf Kemény József kézíratai közt az erdélyi muzeum kéziratárában van, s melyről meg kell jegyeznünk, hogy csak első 46 lapja Benkő tulajdon másolata, a többi pedig végig (47—125. l.) más kéz írása. E kézirat elébe gr. Kemény József által mellékelte címlapon e munka címe így van adva: „Enyedi István II. Rákóczi György veszedelméről 1657—1660.“, mely címet, mint a szerző által adott latin címmel a tartalomnak jobban megfelelőt, elfogadhatónak és megtartandónak véltem.

Occasio suscepti itineris et belli Principis G. Rákóczi II. in Poloniam.

A svécusok mind a lengyel koronáért, mind a svéciai titulusal való élésért, régtől fogva háborgatják és pusztítják vala hadakkal Lengyelországot, annyira, hogy az ország fővárosa Krakkó svécusok által elfoglaltatott vala. Minthogy pedig ezen kívül is sem muszákkal, sem kozákokkal, a szomszédságban nem valának békeségesek; felette valának rajta, mint szerezhetnének jövődöbéli fundamentomos securitást, és megmaradás felől való reménységet. Mire nézve az országnak egykori gyűlésében, egy közönséges discursushban (mely azután irás által is publicáltaték), concludáltak a regnicolák arról, hogy még most jó idején kellené valamely keresztyén fejedelmet jövődöbéli javokra segítségért, a királyi successiónak s koronának oblatiójával megkinálni, s requirálni, a ki az országot mind a jelen való szorongató szükségben megsegétené, mind pedig, ha mostani királyoknak Johannes Casimirusnak szerencsétlen hadakozása, annál inkább halála történnék, boldogul gubernálná. Tettének vala fel pedig discursusokban a szomszéd keresztyén fejedelmek közül hármát, úgy mint, III-dik Ferdinánd római császárt és királyt, a brandeburgumi electort, és az erdélyi fejedelmet II-dik Rákóczi Györgyöt.

Ezeknek személyeket, állapotjokat és egyéb requisitumokat is, melyek ez iránt megkívántatnak, meghányván vetvén végre nyugodtan meg Rákóczi György személyén. Kit in anno 1656. mindjárást szép és pompás legatio által a respublica megtaláltatván, sok szép igen drága ajándékot is küldvén, a koronának és

királyságban való jövődöbéli successiónak reménységét offerálák nékie, ha tudniillik ily szoros ügyében az országot megsegétené; kívánván, hogy annak bizonyosságára a fija Rákóczi Ferencz azon lengyeleknek kezek és neveltetések alá adatnék (ki még akkor mintegy tíz esztendőse vala) jó idején.

De ez alatt a svécusok és kozákok is magok társaságokba és frigyekbe igen hijják vala Rákóczit a lengyelek ellen. Mely dolog mind ez idegen nemzeteknek s mind maga mellett lévő némely embereknek sok biztatásokra s merő aranyhegy ígéretekre nézve inkább tetszvéen nékie, a lengyelek szép hivatalokat s oblatiójokat megveté; kik ellen amazoknak ígére segítségét, s azokhoz csatlá az után erejét is. Minémü eventussal, alább megtetszik.

Közde azért igen pompáson készülni Rákóczi fejedelem; mert megszerze ez dologhoz kívántató minden eszközöket, ugy-mint bő hadakat, sok kincset, társzekereket, feles lövő szerszámokat, pornak, golyóbisnak, kopiáknak sokságát, portáról hozatott sok tigris és párducz bőröket, sok aranyos zászlókat, magának külön külön drága öltözeteket, annyira, hogy többire mindenek azt vélnék, hogy királyságra menne s készülné. De ez a dolog, egész indulásáig, oly nagy titokban tartatik vala, hogy magán kívül azt két vagy három legbelsőbb tanácsi (azok is hittől lévén kötelesek ki nem mondására) tudnák; melyre nézve szokta volt mondani a fejedelem, hogy ha szándékát, két vagy három tanácsán kívül, az maga inge tudná is, mindjárt a tűzbe vetné.

Mind ezekbe a káros confoederatiókba penig, a lengyelség jó szomszédságának contemnálásával, a portának is híre, sőt az ország tanácsinak is nagy részének értelmek nélkül elegyítette vala magát a fejedelem: melyre nem csak a kozákok és svécusok ültették vala fel, magok nagy erejeknek, s jövődöbéli jó successusnak fennyen való hányásával, vetésével, lengyel királyságnak is fundamentum nélkül való ígérivel, és annak erőszak szerint csak könnyen való elfoglalásával, melyben a svécusok és kozákok mellé pártolt némely nagy rendű lengyeleknek is, kik Rákóczit alattomban hivatogálván, a királyi méltóságnak elérésével s arra való promotióval lactálják vala, vala részek; hanem a hazabéli némely ifjú fő rendek is nagyon felkösörülték vala, elhitet-

vén véle, hogy a moldovai és havasalföldi szerencsére nézve is (midőn azelőtt négy esztendővel, ugy-mint 1653-ban, Moldovában Lupuj vajdát, ismét azután 1655-ben Havasalföldében Hiriza Vornik pártos vajdát profligálta, amazt elfutamtatta, ezt penig ugyan elfogatta volna), a porta is tartana tőle; mert Báthori Sigmondtól fogva olyan szerencsés nagy hírű vitéz fejedelem az országban nem volt volna, és a porta is ezért hallgatna, midőn egyik országban lött hadakozásiért is (mely néki nagy kárára volna, holott immár a két Oláhország tőle elszakasztván, adója is nem az portára, hanem Rákóczinak szolgáltatnék), meg nem szólalt volna, annál is inkább, mihelyt a királyságot elérhetné (mely minden bizonynyal azonnal meglenne, mihelyt a svécusokkal s kozákokkal conjungálhatná magát), nem hogy a porta valamiben kedvetlenitene, inkább azon fogna igyekezni, mint kellene maga büségében megtartani.

Nem tudják vala penig ők azt, hogy a két Oláhországra való hadakozást Rákóczinak, ha szintén a porta eddig elszenvetne volna is, de felrótta volna, várván csak azt, mint lenne dolgainak continuatiója, és néki is mint szolgálna a belé kaphatásra való alkalmatosság; a midőn osztán a sokáig elrejtett és szép színnel béborított haragot egyszersmind bokrosával kiöntené annak idejében reája. A melyet semmiképpen a porta Rákóczi fejedelemben büntetetlen elszenvedni nem akart; hanem mivel látta nagyobb nagyobb dolgokra való vágyódását és jó szerencséhez s kiterjedt híréhez képest való nyughatatlanságát, minthogy a poétaként: *Luxuriant animi rebus plerumque secundis*, mint okos ravasz nemzet, egybekötötte a vétkeknek csomóit, hogy súlyosabb büntetéssel fizessen érte, a minthogy annak idejében meg is mivelé, mint alább meglátszik.

Megindulván a fejedelem, a hadakozásra való menetelének okait manifestumában promulgálá ilyen punctumok szerént, hogy annak okai ezek volnának: 1.) Mert a lengyelekről királyságra hivatván, gyalázatosan hátrahagyatott, s megcsúfoltatott volna. 2.) Mert a svéciai királynak hozzája küldött szolgáját a lengyelek ignominiose elfogták volna. 3.) Mert bizonyos nagy rendektől még mostan is volna hivatalja, a királyságnak ígéreti

alatt, Lengyelországnak oltalmazására, s békeességének helyreállításra. 4.) Mert a vilnai keresztyénségen tölt hallatlan persecutiót vindicálni akarná, az melyről még a tanítók előtt is nagy attestatiókat, és esküvéssel tölt fogadásokat tölt gyakorta.

Anno 1657.

Igy készületit Rákóczi fejedelem elvégezvén, következő 1657-nek elein mindjárt januarius kezdetiben Erdélyből Gyula-Fejérvárról megindula*), felette igen alkalmatlan téli időben, minden hadaival, lévén ezek az országnak mind élemedett, s mind ifju, nagy, közép rendeből, nemesség, szász és székely statusiból s a hajduságból is felette számosan maga mellé felvött népein kívül, oláhok, szemények, görögök, és a két oláhországbéliiek, melyeket akkor bír vala, mindenféle gaz népek, még czigányok is (a mint azután kitetszett), Lengyelországban penig confederatusi, ugymint svécusok, kozákok és egy rész pártolt lengyelség is.

Hagytá vala locumtenenseknek Erdélyben Rhédei Ferencz és Serédi István nagyságos urakat, és Barcsai Ákost lugasi és káransebesi bánt, kik feleségével Báthori Sophiával és fiával Rákóczi Ferenczcel együtt Máramarosba Viskig elkisérték vala. Ment vala ki maga a fejedelem Erdélyből Küvár vidékén által, egy statiója Berkeszen volt.

Megparancsolta vala a fejedelem az előtt a regnicoláknak és vármegyéknek, hogy valakiknek el kellene az hadakba menni, 14. jannarii Visknél lejendő táborában compareálnának; kik a hagyott napra oda conflualván gyűlést tartának, az holott osztán

*) Hogy a fejedelem már 1656. december utolsó napján Kolozs-Monostornál táborozott s így Gyula-Fejérvárról előbb kellett megindulnia, kitetszik a lengyel nemzethez intézett nyílt leveléből, melyben a lengyeleket hozzá csatlakozásra és hódolatra szólítja, különösen igérvén a lelkiismeret szabadságának fentartását. Datum in Castro nostro Kolos Monostor die ultima Decembris Anno Ch. 1656. — Egész terjedelmében közli ez oklevelet *Köchowski, Annal. Poloniae. Tom. II. Cracoviae. 1688. 2r. 195. 196. l.*

proponáltatá világosabban a fejedelem, hová indult volna. Mely dolgot noha magok között való beszédben, társalkodásban, mind a nagy mind a köz rendek nem javalják, és arról nem jól ominálnak vala: de mivel olyan nagy készületit s helyéből való kibontakozását látnák, a félelemtől is viseltetvén, olyan méltóságra való menetelinek, szerencséjének (mint maga némelyekkel együtt remélli vala) ellene szólni s azt meggátolni igyekezni, senki fel nem meri vala tenni.

Ugyan itt Viskén érte vala muszka czár követő, egy néhány száz szép pár nusztokat hozván ajándékba nékie; kinek is követsége által a muszka czár arra inti vala, ez hadakozásba ne elegyitené magát, hanem térne vissza az országba etc. De arra semmit nem hajolván, igen vékony válaszzsal a követet Moldova felé viszszafocsátotta vala.

A fejedelemnek e szükségtelen hadakozásba való rendetlen maga elegyítése lön oka és fundamentoma, akkor csak hamar és azután is, bokrosával szegény nemzetünkre következett rettenetes romlásnak s csak nem végső pusztulásnak. Valóban bölcsen s igazán jövendölte volt calendariumában ez siralmas 1657-dik esztendőre régen, még 1598-ban, egy Ujfalvi Imre nevű praedicator, ilyen strophákban hagyván magyarul jövendölését:

Ezer hatszáz ötven hétben,
Mikor jámbor jutsz ennyiben,
Rezzen világ minden részben;
Mert a nagy ég perczen ebben.

Avagy jegy kezd égben lenni,
Vagy a Halys visszafolyni,
A nagy Taurus elolvadni,
Kis Halcyon adattatni.

Azért, kérlek, ily igyeden,
Jobbitsd magad életedben,
Ne félj semmit, ha Istenben
Hited vagyon, ki Úr ebben.

Miglen a fejedelem Máramarosban commorálna, csak hamar az idő meglágyula, és az havasokon az előtt esett nagy hóra eső

útvén, oly árvizek következének, hogy egy néhány napok alatt ott kellene szorulniok, és mivel a parancsolat miatt az hadak mind csak egy aránt költözének a felől a vizeken; sok hadi eszközök, társzekerek s magok közzül is egy néhányan maradtanak s vesztenek vala a vizekbe, és a gyalogság közzül is, minthogy övekig s hónaljokig való vízben kellett gázolniok, nagysokan merőn megfagyván maradoztak el. Hó is oly igen nagy lőtt vala csak hamar, hogy semmiképpen előbb nem lehettenek, hanem a személyeknek egy vagy két hópénzt ajándékozván a fejedelem, úgy csináltak valami hitvány útát igen nagy bajjal, mely miatt is egy néhány ember megholt. Az ágyukat s egyéb impedimentumokat a hegyekre csigákon kellett feltekertetni rettenetes munkával. Ez általköltöződésben a vitézlő rend s kiváltképpen a gyalogság közzül sokakat a hideg megvőtt, ölt, sat.

A mi időre már ilyen nagy ügygyel bajjal a havasokon által költözhettek volna Lengyelországba Podolyába, mintegy 40,000 kozákkal a fejedelem csak hamar conjungálá magát, kikkel Krakkónak segítségére tartván (mivel az előtt való sveicum praesidiumért azt a lengyelek obsideálták vala), mindenütt az országban az fejedelem hadai és a kozákság rettenetes pusztitást, égetést és hallatlan kegyetlenséget mivel vala. Sohul pedig derék csatára a lengyelekkel, noha magok is igen keresik vala, nem találhatnak vala; mert akarja vala a lengyelség, minden maga kára nélkül, a fejedelemnek mind az éhség s mind a téli hideg és nehéz út miatt elsanyarodott hadait jobban jobban fárasztani; ez okon Krakkó alól is a lengyelség előttök elszálla, s egyéb helyeken is előttök csak mendegelnek vala: ezt a fejedelem s az hadak jóra magyarázták s azt vélik vala, hogy a lengyelek félnének tőlök; holott nem azért, hanem a feljebb való okon cselekedték, elegendő tehetségek lévén a resistentiára, ha csak a fejedelem hadait kellene profligálni.

Minthogy pedig a svécusok a fejedelemnek érkezését alig várják vala, mihelyt Krakkóba érkezék, azt mindjárt várával együtt kezébe bocsáták, holott Bethlen Jánost hagyván elegendő praesidiummal, maga a fejedelem onnan a svécusokkal való megegyezésre sietett vala.

Látván az országnak nagy rendei a szörnyű kegyetlenkedést, melyet a fejedelem hadai kémelés nélkül cselekesznek vala, arra fordíták elméjüket, hogy, ha lehet, adomány által térítenék ki országokból; annakokáért kínálak Krakkóval, ahová tartományával együtt; Lyublyo várával és a szepesi 13 városokkal együtt, ezeken kívül számos kincscsel is, csak térne vissza országába: sőt harmadik Ferdinánd felséges római császár ő felsége is, a lengyelek kívánságára, magyarországi cancellariusát, Szelepcsényi Györgyöt (ki a fejedelemnek igen jóakarója, és fogadott apja is vala) küldetvén hozzá, inteti, és ez is kéri vala, tenné le a szomszéd lengyelek ellen való hadakozását, hajolna szép oblatiókra; de mind ezeknek, a svécusokkal s kozákokkal való confederatiója miatt, kiknek ígéretekből mind ezeknél nagyobb, ugymint még a királyságot is, érőleg lenni gondolja vala, semmi foganatja a fejedelem előtt nem lehetett vala, azt mondván: *többel adós*, etc.

Mivel pedig ez hadakozása a fejedelemnek, nem hire de akarátja nélkül lett vala az portának (mert indulása előtt tudósította vala a fővezért postája által, minémű hivatalja volna a lengyelektől; de annak oda járása alatt megindult vala az országból, választ nem várván), azért a fejedelemnek, mind a portán lévő akkori zálaga Váradi Tisza István, s mind az említett posta által a fővezér rettenetes nagy haraggal megizené (gondolván, hogy még országában volna), sőt a császár is megírta, hogy *üljön veszteg*, úgy mond, ne mozogjon, mert megárt néki, békességes mostan országa, vagyon nagy gazdagsága, senkitől semmi bántása; nem tudja-e, hogy a lengyeleknek a felséges tatár chámmal is békességek vagyon, összevesznek, s azt is ellenségévé csinálja, a fényes portának is bajt szerez sat. Ha pedig elment, mindjárt térjen országába, mert nagy veszedelem követné sat. A török ízeneti a fejedelmet már Lengyelországban találá; de avval semmit nem gondolván dolgában csak előbb mégyen vala.

De az isten mind a fejedelemnek ezt a felfuvalkodását, s mind hadainak rettenetes kegyetlenkedéseket hamar megbüntető. Mert midőn szintén Lythvániában volna igen meszsze; ez alatt 15 junii, egy Georgius Lynbinczki lengyel marschallus *) mint-

*) Helyesen: Lubomirsky.

egy 20,000 lengyel haddal Magyarországra Munkácsnál kiűtött vala, a midőn itt Nagy-Bányán a Tiszán innét lévő tanítók generális zsinatjok celebráltatnék, melynek híre ide is hamar elérkezvén, nagy félelemmel és ijedséggel a gyűlés elbomla.

A marschallus pedig, akarván irruptiójokról magokat excusálni, annak okait egy bizonyos manifestumban publicáltatta, és praemittáltatta vala deákul, mely szóról szóra így következik a deák fordítás szerint:

Manifestum Polonorum etc.

„Mindenek tudják a természetnek törvénye által, hogy nem kell az embernek mással cselekedni, a mit magának nem kíván. Adott azon természet a lovaknak, párdnczoknak, oroszánoknak kőrmöket, az ökröknek szarvakat, számároknak és ebeknek fogakat, az embereket pedig különbkülömbféle fegyvereknek találására tanította, hogy azokkal a boszszúságos károkat magoktól elhárítanak, magok javokat megoltalmaznak, és a méltatlan cselekedetekért boszszút állának.”

„Tudják mindenek, hogy a lengyeleknek az erdélyi fejedelmekkel már régen semmi veszekedések nem volt; sőt még a híres neves Magyarországgal is mindenkor felbomolhatatlan barátságot és szövetséget s szent frigyét tartottanak, úgy hogy néhányszor a magyar koronával lengyel nemzetből álló királyok, ellenben a lengyel koronával magyar nemzetből álló királyok koronáztattak meg, mely a Báthori István néhai lengyel király állapotjában megtetszett. Jelen is volt a lengyel segítség régen az magyarok mellett Várnánál, Nándor-Fejérvárnál, Budánál, Egernél, és egyéb helyeken is, és Erdélynek is Bethlen és Rákóczi fejedelmek idejébéli magok között való villongásiban; közelebb pedig a minapi moldovai hadakozásokban. Ettől lőtt, hogy mostani szükségében is a respublica elsőbben is a magyarok segítségéhez folyamodott; melyben való válaszádat római császár ő felsége későbbre halasztván, mint a haza jelenvaló szüksége kívánta, abbéli tanácsokat Rákóczi fejedelemre fordították, és ha az országot olyan szükségében meg fogná segíteni, a koronának reménységét is ígérték vala nékie. De a hol mézet kerestek, ott

nagy károkkal keserű mérget találtak; mert nem hogy akarta volna utolsó szükségében a lengyeleket megsegíteni, s jótételményivel azt magához édesíteni; inkább ellenséges fegyvert fogván, kegyetlenségét kezdette rajta megmutatni, nem tudván a dolognak kimenetelét meggondolni, hogy a ki más szabadságát elveszti, az a maga békességét és csendes nyugodalmát veszti el, és hogy a kegyetlen királyok között kevesen holtanak meg veszedelmes és vér nélkül való halál nélkül.”

„Nem találván azért fel azokat a conditiókat, melyek mellett a korona néki ígértetik vala, Lengyelországnak gazdagságával megalapítván, és az országot mind irásában s mind beszédében magának lenni mondván, nem segítséggel, hanem ellenségesképpen fegyverrel méne arra.”

„Azt állatja okúl, hogy a lengyelektől egyszer hivatattván, azután tőlök hátrahagyatott és csak megcsúfoltatott volna, mint-ha ő nálánál sokkal nagyobb hatalmas monarcháknak azon királyi méltóság hasonló móddal nem ígértetett volna, a kik a conditiókat fel nem vállalván hátra nem hagyattak volna. Mert a mint bizonyos conditiókra szabad volt hívni a lengyeleket: úgy azon okokat szabad volt fel nem vállalni a hivatalosoknak is, mint az adók és vevők között való árúban is szokott a dolog lenni, kik ha meg nem alhatnak egymással, elmehetnek egymás mellől békével. Segétette volna meg csak a fejedelem az lengyeleket, fiját is adta volna közükbe, az ország reménységére való neveltetésre, az mint kívánták, a lengyelek részéről is mind azok, melyekről panaszkodik, meglettek volna.”

„Nehezteltette azt is, hogy az ő hozzája menő svéciai követet a lengyelek elfogták volna, hasonlóképpen a svéd generálhoz Virtiushoz Krakkóba bocsátott maga szolgáját is, hogy az útból a lengyel táborra térítették volna, melyekkel a jó szomszédságot és békességet megsértődöttnek lenni ítélte: mintha akkor immár a svécus a lengyeleknek közönséges ellenségek nem lett volna, és a Krakkóba bocsátott embere is lengyelek ellen való levelet nem hozott volna! kik között mindegyiket, mind másikat, a természetnek is törvénye szerint, megok ellen való dolgot tapasztalván kezekben, az önnön batároknak megfogni, és ha a keresztyéniséget nem nézték volna, nagyobbat is

rajtok ejteni, miért nem lehetett volna? Mert a nemzetségeknek szokásos törvények nem az ilyeneknek engednek szabadságos és békességes járást; hanem midőn egyik ellenség a másiknak valamely dolgot akar tudtára adni. És noha azon levelekből a lengyelek ellen való igyekezet tetszett volna nyilván ki, a mint az az egész keresztyénségre kihirhedett: mindazonáltal embere a levelekkel együtt nagy emberségesen vissza kísértetett, és a kísírők is szintén az határig elkísérték volna; de a levélhordozó, egy éjjel, maga tudja micsoda hijábavalóságtól megijedvén, a leveleket, süvegét és holmijét elhánnyván, a kísírők mellől elfutott; amazok is osztán az elhagyott egyetmást a levelekkel együtt Makoviczára küldötték.“

„Ezt is állatja a fejedelem továbbá indulásának okának lenni, hogy némely nagy rendű lengyelektől, kezek írások és pecsétek alatt levő levelek által is. hivattatott volna: de ha elméjét a tisztesség kívánás meg nem vakította volna, fejedelmi méltóságát olyan pártos és proscriptus arianusokra bízni nem kellett volna. Holott jól tudta azt, hogy midőn a fíjának a lengyelek közibe való beszámíltatását is kívánná egykor, csak azt is nem különben, hanem ország gyűlésében az egész statusoktól nyerhette volna meg. Hát a mi ennél sokkal nagyobb, ugymint a királyi méltóságra, miért akart, némely gyalázatban forgó embereknek különös leveleket vévén, a respublica hire nélkül felemeltetni? annyival inkább, hogy az országnak koronás királya is az országban életben vagyon? Holott magának is hasonló szabad választással élő országa lévén, a mit magának nem kívánhat, micsoda igazsággal és elmével kívánhatja másnak? De akárkit is, nem a dicséretes jóság, hanem a rút tisztesség kívánásnak gonosz indulatja szokott ez ilyen hatalmaskodásra és vakmerőségre vinni.“

„Béjövén azért a fejedelem az országba, erdélyi, moldovai, oláh, kozák és egyéb különbkülömbféle nemzetbeli moslék hadakkal, patens levelében azt hirdeti vala, hogy a tiz esztendőktől fogván való hadakozásoknak lecsendesítésére, és a szép békességnak helyre állítására jött volna: de előbb előbb menvén, kijelentették holtakon és eleveneken való kegyetlenkedései; mert az elegyebelegy nép istennel nem gondolván, sem elevene-

ken, sem holtakon nem könyörülvén, templomokból, czinteremből az keresztyén embereknek eltemtetett holt testeket kegyetlenül felhánván fosztották, és valakiket elől utól találtak, tüzzel vassal emésztik vala, anynyira, hogy csak a lozomiriai fejedelemnek 300 faluját és sok városát tötték hamuvá, semmivé. Menetelekben az nép sem istennel sem emberrel nem gondolván, a templomokat is égetik és pusztítják vala; és az emberek is, mint az barmok ölettetvén, és sok keresztyének szörnyű kínokkal vesztegettetvén: mert némelyek nyársra köttettek, némelyek kezeknek, láboknak elvagdaltatásokkal kénoztattak, némelyek kettő fűrészelttenek, némelyek serfőző üstben főztetetttenek, némelyek tűz alá vetteten és felyül réájok szurok hanyattatván úgy gyötretetttenek, nem kedvezvén ez aránt szegénynek vagy gazdagnak, férfi vagy asszonyi nemnek. A csecsszopókat láboknál fogva a falhoz verték, az alamisnát kérő koldusoknak szemeket kitolyván, orrokat, fülöket, lábokat elmetelni nem szánták, úgy hogy noha a svéciai király ellenség volna, de megessvén a szörnyű kegyetlenségen szive, a fejedelmet megdorgálta érte.“

„Ne csudálja tehát senki, hogy a lengyelség a fejedelem birodalmába fegyvert hozott, hogy a szép sűrű falukat, városokat égeti, pusztítja, a nagyoknak és kicsinyeknek, férfiaknak és asszonyi állatoknak fegyverre hanyattatott holt testeknek véreikkel a mezőt festené. Nem kell csudálni, ha hallatik a sok keseredett anyáknak neveletlen magzatjokon való sírások, jajgatások; holott ezeknél sok szerte nagyobb kegyetlenkedéseket gyakoroltatott és gyakoroltat ma is Lengyelországban a fejedelem. Ő az, ki a keresztyénségben a tüzet meggyújtotta; és ez okon ne csudálja senki, ha mi is a kölcsönt hasonló mértékkel mostan vissza mérjük etc. etc *).

Ez manifestumot praemittálván azért a dühös lengyelség, kezdének mindjárást kiméletlenül égetni és pusztítani, elkezdvén

*) E manifestum tartalmát némi rövidítéssel közli Szalárdi is *Siralmas Magyar Krónika*. Pest 1853. 305—309. has. — Az eredeti latin szöveget hasonlóan tetemes rövidítésekkel adja Kochowski, *Annal. Poloniae* II. 227. 228. l., hol azonban a levél kelte ily hibásan van feltéve: Datum in Castris ad Mohacz (Munkacz) die 6. Julii Anno Ch. 1657.

Munkácson, Szeut-Miklóson, mind jobbra balra, Tisza két felén egész Szinér-Váraljáig, minden helyeket, azokban lévő parochiákat, scholákat, templomokkal és tornyokkal együtt, földdés porrá tőnek; a népet valahol érthették, mind öregét, apraját, férfiát, leányát, asszonyemberét, kedvezés nélkül fegyverre hányták. De mind azok között szomorúbb és keservesebb vala a beregszásziaknak romlások, kik valami bizonytalan bátorításra kimenvén felesen az ellenségnek utóljára, mintha annak dereka eltakarodott volna, azonban a derék ellenség táborát véletlenül szembe találván, többire a város lakosinak dereka és színe levágattaték, némelyek cziinteremben és templomban szorulván közölők, a fejer cselédekben is penig nagy sokan, gyermekkel együtt, a szőlőhegy oldalában egy barlangban rejtkezvén, mind két helyeken kegyetlenül szegények felmészároltatának vala, városok és abban lévő drága szép épületek, tornyok, templomok is tűz által semmivé tétetvén *).

Onnan útjában való szörnyű pusztítással, die 25. junii Szathmár alá érkezvén**), és azt megszállván, volt ott harmad napig, vice kapitány lévén az várban Bik Sándor, ki koczkát játszott inkább akkor, mikor az ellenség ellen serénykedni és hadat kellett volna rendelni. Szathmár, Szabolcs vármegyék is ugyan kimentek volt az híd eleibe (szathmári várba szorulván bé), de csak Jéstust kiáltván, egy lövés nélkül vissza mentenek a várba; hanem Jantó István és Keresztes Andrásék, érkezvén a váradi haddal, és feles hajdusággal, szép erővel ugyan, de az ellenséggel koránt sem egyenlővel, a Szamos hídján csak hamar által ütének az lengyelekre, kikkel bátran megcsatáznak ugyan, de károsan: mert az feles lengyelség őket a Szamosnak nyomván, sokan veszének belé, és alkalmasint le is vágattattak vala közölők. Volt az máramarosi vice ispánnak Sztojka Simonnak is szép népe; de az is valamely felé hallotta az ellenségnek fordulását, ő más felé ment, mint a ki vízben felfelé keresi abban holt durczás feleségét.

*) Beregszász romlása junius 17-kén történt. *Szalárdi e. h. 309. has.*

**) Benkő másolatában hibásan áll die 28. junii, die 25. helyett. *Has. Szalárdi e. h.*, ki szerint a lengyel had junius 25-dikén szállotta meg Szathmárt, s onnan 28-dikán vonult Szinér-Váralja felé, melyet el is pusztított.

Igy azért a lengyelek Szathmár alatt csak békével táborozván, Némethi városának nagy részét felégették vala, kik ellen, a mint tőlök lehetne, eléggé is emberkednek vala a városbéliek: ugyan akkor öleték meg a sarampó táján, midőn két vagy három lengyelt is ölt volna, a városnak bírása öreg Sztás Péter. A marschalc papja, dicsekedő kevélységében, ilyen írást küldött volt bé a némethi praedicatornak Sepsí Korocz Andrásnak:

Vicem pro vice reddam tibi amico (al. princeps inique)

Pro innocentia ulciscimur Rákóczium.

Sequitur superbos ultor a tergo Deus.

Hei! nunc splendet victoria Poloniae.

De erre más ilyenképpen tölt volt neki választ:

Heus noli gloriare Polone!

Jactas innocentiam, sed vane,

Mades servorum Christi sanguine,

Quare sternet te deus turbine.

Quid cupis ulcisci Rákóczium?

Hoc si vis, fac Deum propitium

Tibi prius, nam an plus perfidum

Amat, quam carum sibi filium?

Judica quam olim Rákóczius

Gesserit bella dei strenuus;

Idola cum suis cultoribus

Proteret, et manebit invictus.

Annakutánna Szathmár és Némethi városait akarván az marschalc hódoltatni, egy levelet küldé nékiek, a melyben írva vala: hogy maga is tudná, a magyar korona alól az erdélyi birodalomhoz nem régen szakadtanak vala (az hová, hinné ismét nem sokára vissza kerülnének), melyre nézve, s minthogy egyébaránt is a nagy kegyetlenségben a fejedelmet követni nem akarná, noha magokat elébbeni közönséges levelére sem declarálták volna; mindazáltal még is keresztyéni indulatjából akarná őket még egyszer meginteni, hogy mutatnák meg engedelmes-

ségeket, és küldenének ki hozzája; egyéb aránt néki ne tulajdoníttatnék osztán, ha mind magok városostól, s mind az beszorult vidéki néppel, a király ő felsége tüzzel vassal emésztő fegyverét siralmasan meg kezdenék érezni, etc.

Az marschalcnak ez levelére, és egyéb sollicitatiójára, nem lön az két városnak mit tenni, mivel ortalomért sohoval nem bizhatnak vala: hanem hogy városok, kiváltképpen Németbi, jobban is el ne égettetnék (minthogy magok a lakosok a várba takarodtak vala), az marschalcnak 2600 tallérokban, sok szekér kenyerekben, egy néhány hordó borokban megszteczolniok kellett vala.

Igy, mikor onnyire közelitettének volna, a mi városunk is (ugymint Nagy-Bánya) igen megzendült vala miattok, nem tudván, mint rendelte volna isten dolgunknak kimenetelét: hogy azért ide való érkezések megelőztethetnék, városunk becsületes magistratusi az lakosokban válogatást tévén, és szomszéd felső-bányaiakkal is egyet értvén, rendelének mintegy háromszáz gyalogokat, praeficiáltatván kapitányul néhai Fekete Mészáros Bálint becsületes és ez dologra alkalmas tanácsbéli személy. Kiszállíták azért ezeket az illobai szorosra, mely vagyon szintén a Szamos vize kerületinél *), vigyázásnak, és ha az ellenség arra jőne, a mennyire lehetne, resistentiának okáért, ahoz való illendő apparatussal, dobbal, zászlóval, és commeatussal, kik az megmondott helyen erős és jó sánczot építvén, annyira jó készsülettél várak az ellenséget, hogy ha az ellenség addig eljött volna is, vagy eltért, vagy megszegyenült volna, vagy nagy kárával jöhetett volna által rajta.

Az lengyelek ily szabados és akadály nélkül való kőborlásoknak híre Erdélybe is megvitetett vala; holott mindenek azt gondolván, hogy oda is bé fogna menni, annyira megfélemlettek vala, hogy sok helyekről költözködnének előttök. Mihez képest Barcsai Ákos (az ki, a mint feljebb jelenteték, egyik vala a locumtenens urak között), alkalmas hadat gyűjtvén össze, kezdé valami rák hátón vélek kifelé jödegelni, hogy már az len-

gyekek ellen; de az sietség miatt egy hétig is három vagy négy mértföldnél többet nem jönnek vala el; sokára József Laposára és Domokos vidékre *) érkezvén, a lengyelek helyett ott tartottak vala erős harczot a disznódi, tyúkodi, és lúdaméri ellenséggel, úgy annyira, hogy ott a tájon csak éjféli s hajnali jelentő kakas is elvélté találtatnék.

Ide pedig a lengyel szabadoson éget és pusztít vala a felől szintén Szinér-Váraljáig, mely jó mezővárost is porrá, hamuvá tévén, onnat az Avasba, Ujvárosba, és Máramarosban Viskre is bécsapa; de ott a szomszédsg kedvéért csak szenvedhető kárt tett vala: és mikor azt gondolnók, hogy immár mi követkeünk pusztító s emésztő fegyvere alá, az ur isten ingyen kegyelméből megszána bennünket; mert még a sánczig sem jövének az illoba, hanem mint Senacherib hírt hallott, és oly siettséggel die 4. julii Visk felé az egész tábor hazája felé eltérek, mintha derekas tábor persequálta volna őket, az marhákat csordánként elhagyták, csak a szaladásra lévén gondjok, három s négy oláh az hegyeken 50. s 60-t benne elhajtott, és minden prédájával szabadon töltözött.

Ekképpen minekutánna Bereg vármegyének nagy részét, Szathmárnak pedig és Ugocsának derekát, a szamosközi szép földet is porrá s hamuvá tette volna, népében nagy sokat fegyverre hánt volna, úgy takarodának el hazájában, el az megomlított úton etc.

A hán, Barcsai Ákos, az ellenséget csak meg sem akarván látni, addig mulatoza útjában, amaz az alatt békével eltakarodék, s ő is nagy szegényen vallva vissza tére Erdélybe: melyet a lengyelség értvén, azt mondotta: Magyarországon, Erdélyben elég vitéz ember maradott volna itthon, de hűséges előjárója nincsen; igazán is mondotta etc.

Ilyen siralmas állapotja lévén Magyarország részeinek a lengyelség miatt, ode bé is a fejedelem szerencséjének az alatt nagy változása esék. Mert a respublica stratagemájából a svéciai király országára ütvén a dánusok nagy haddal, országa ol-

*) Illoba falu Szathmár vármegyében Szinér-Váralja és Nagy-Bánya közt.

*) Belső-Szolnok vármegyében a Lapos folyó vidékére, hol Domokos falu is fekszik.

talmára a királynak minden hadaival haza sietni kellett vala, csak oda hagyván farkas kaszára a fejedelmet, midőn már országból kicsalta volna: mely kölcsönösképpen esett a fejedelelemnek; mivel az atyja is oda hagyta volt a svécusokat Bruna alatt, s pacificált a római császárral etc. Kinek a fejedelelem tisztességet akarván tenni, nagy sok kerengős veszedelmes úton az Viszla vizén által (holott való által s meg által való költözése sok ember és egyéb eszközbeli kárával esett vala a fejedelelemnek) a svéciai királyt Pomeraniában a tengerig kísírte vala; Lylvániában megvőtt Bresztján*) nevű derék erősségnek oltalmazására Gaudi András német generált hagyván praesidiumával együtt. Az honnat a fejedelelem vissza fordulván, midőn a kozákok is látnák jó módjokat a dolgokban, tőle elpártolának, és magok hazájokba menének, így hagyván el jó confederatus barátai a fejedelmet idegen országban a veszedelemben, holott ígíretek mást mutat vala. Ezen útjokban a fejedelelem hadai oly éhségre is jutottak vala, hogy mivel már az előtt az országot a kóborló nép azon való elmentében elégette, prédálta vala, és társzekerek is a szokásos bővön költés miatt megürült, és az Viszlába is sok veszett volna; majd két hetek alatt csak cseresznye étellel tengetnék magokat; ez útjokban oly sanyarúságban volt maga is a fejedelelem, hogy csak a kenyér és hagama is édesdeden esett volna etc.

Ettől fogva immár a miénk boldogtalanságok csak nevedik vala: mert a respublica ez alatt török császárral confederalván, kinyerte vala tőle, hogy a tatár chámnak parancsolna, az ellenséges magaviseléséért büntetné meg a fejedelmet és maga hadait. Ehez képest a tatár chám igen nagy erővel a fejedelelem ellen Podolyiára kijött vala a porta parancsolatjából, más felől pedig az innen Magyarországról bément hadak és generálok, ugymint marschalk Czernoczki, Potoczki és Sapia érvén az fejedelmet, igen veszedelmes hálójokra kerítették vala; nem tudván még akkor a fejedelelem sem az lengyelek itt künn való pusztításában, sem az tatárnak jövetelében és hozzá közel létében semmit is. Megszoríttatván azért eképpen és Istennek csu-

*) Brzesk vára.

dálalos ítleteből, és a szerencsének csalárd bizelkedő változására szerént ily nagy veszedelmes anxietásra jutván a fejedelelem, midőn a lengyelek megjelentették volna, hogy az tatár chám is im szintén inában volna, véle lévőeknek jóvalásokból, az feljebb említett lengyel urakkal, azoktól eleibe irattatott conditiókba, nem is úgy, mint maga kívánta volna, componálni, és arra magát maga pecsíti és neve alatt kötelezni kényszerítettett vala; irigylvén az lengyelek, ha az nagy gazdag prédabéli nyereség csak a tatár chám kosarába esnék, ki immár utánnok vala.

Lött pedig a compositio 24. julii Lengyelországban Csarnyosztrok és Mezöbeza*) nevű városok között, Csarnyosztroz nevű mezőn, erdélyi cancellarius Mikes Mihály és ország generálisa Kemény János által ez okon, hogy a fejedelelem tatár kezébe ne essék.

A pacificatiónak pedig punctumi így vannak: 1.) Regem Poloniae et Rempubicam deprecetur. 2.) Ligam cum Svecis et Cozaco contractam solvat. 3.) Opportuna auxilia Reipublicae Poloniae det. 4.) Chamo et Veziriis honoraria conferat. 5.) Pro exolvendo milite millionem et bis centena millia florenorum conferat et deponat. 6.) Captivos omnes dimittat. 7.) Vades et fortalitia dimittat relicta armada. 8.) Apparatus ecclesiasticos reddat. 9.) Cosaci aliquot dies a Rákoczio discedant.

Ez békességnek megerősítésére, míg mind ezeket a fejedelelem praestálná, zálogot is a lengyeleknek kényszerítettett vala hagyni, u. m. a sógorát Apafi Istvánt és Gyerőfi Istvánt erdélyi főembereket: de ez békességgel is nem gondolván az lengyel hadak, mind a fejedelelemnek s mind az uraknak társzekereket felverék és minden javokat, drága sok kincseket, rettenetes károkkal elpredálták vala.

Ez siralmas békesség véghez menvén, midőn az fejedelelem népétől elvált volna, azok Moldova felé tartván, egy úrfiat Rhédei Ferencz nagyságos úr fiát Lászlót, Bakos Gábort, Mikes Mihály főrendeket és maga udvara népe közzül is valami keveset maga mellé vevén, Máramarosra, azon az úton, melyen bément vala, nagy sietséggel kijött vala, úgy hogy 4-ta augusti Ecsed várába érkezék.

*) Miendzyboz. — Szalárdi e. h. 319. l. Mezibozának írja.

Az ország népe azért, a fejedelem tőlök való elválása után harmad vagy negyed nappal, u. m. julius havának az utólján, a csúnya tatárságnak kezébe rabságba esett vala; mely az fejedelemnek ugyan Ecsédben léteben, az Bihar vármegyei vice ispánnak, Károlyi Mihálynak, ifjú legény szolgája által esett vala hírével, ki az veszedelem után az tatárok kezéből szabadulván, és sietve az fejedelem után jöven, megjelenté, hogy még csak hírmondó sem szabadulhatott vala el közzülök, hanem mindenestől fogva a tatárok prédáji lettenek volna; melyen a fejedelem rettenetes bánatba esvén, nagy esküvéssel fogadta vela, hogy ha csak egy dolmányban maradna is, de rabságba esett híveit minden tehetségével kiváltani igyekezné: noha abban azután, midőn reá költ volna, és az ország azoknak váltásigát sollicitálná, csak mi sem tölt vala, állatván, hogy mindenestől fogva is 30,000 vagy 40,000 talléránál nem igen volna több, azt pedig magától ki nem adhatná.

Ezt a nagy romlást hallván azért a fejedelem, nem késék, hanem azoknak szabadulásokról való discursus kedvéért ad diem 3. septembris Szamos-Ujvárra gyűlést hirdettetett vala, az hová Kemény János is egy Ráduly László nevű szolgáját, kit sarczon váltott vala meg, küldötte vala, a ki által a fejedelmet és az országot, mind az magok nagy romlásokról, mind arról, hogy tatár chámnak követjek menne hozzájuk, a kiről való tanácsadásával együtt, bőségesen tudósította volna.

Tatár rabságába való eseteknek historiája pedig, minthogy azt maga is Kemény János, főgeneralisa lévén az hadaknak, szemével látta, és keservesen többekkel együtt szenvedte volna is, az minémű manifestumban az országnak megirta, a szerint szóról szóra így következik:

Ruina exercitus Transilvanici.

Az lengyelekkel megbékélvén, és tőlök elválván, későn éjjel érkezék a táborhelyre, az honnan ismét későn indulhatánk a lengyel commissarius Sapia késedelme miatt, ki valami nehéz költözködő passusokon, egyenesen viszen vala az tatár chám eleiben, noha mi akkor nem tudtuk, de más becsületes

lengyel főemberek magok conscientiájokból indittatván, azt deferálák és vének jobb útra, noha az mi hadainknak zugolódásával, kiknek semmiképpen nem tudták persvadeálni az tatár félelem miatt kerengésünket, egyenesen csak az moldovai útra vágyódván, mint igen elfáradott s éhezett romlott had, a téli sanyaruság, tavaszi hosszas nem csak nappali, hanem éjjeli járás is, csata, strása, sákmány, nehéz passusokon való költözködés és több egyéb hadi nehézségek miatt, kiket nem számolok elő, nem lévén ez scopusom, egyébaránt is kezdetitől fogván igen kedvetlenek lévén az expeditióhoz.

Estvig azért menénk és sötétben érkezék egy városhoz, kinek kastélya is vala; de itt is igen szoros és sáros passus lévén, az hadaknak nagy része által nem költözheték viradtig is egészen. Ezen estve későn, i. e. 26. julii irák meg az lengyelek, hogy ötezer tatár már elérkezett volna, és a chám is is Chamenicznél volna; azért viselnék gondot magunkra. Tanácsot tartván azért, tetszék, hogy a fejedelem személye salvalódjék egy néhányad magával, ha az had ruináltatik is, de az haza talám conserváltathatik, ha székebe mehet; ne veszzenek el mind fejedelmestől. Parancsolta volt pedig ő nagysága, hogy én is elmennék; de boldog emlékezetű eleinknek példájok szerint, uramhoz és hazámhoz való szeretetemtől meggyőztetvén, noha olyan félelmes állapotjában nem örömet szakadok vala el tőle is, látám is nehéz szívének, de megkövetém, és ily declaratiót tők ő nagyságának elindulása előtt nem sokkal:

Kegyelmes uram! bizony nehezen szakadok el ngod mellől ilyen útjában, s úgy áldjon meg Isten, nem elhagylak, és hűségem mellől nem állok el, de conscientiámtól meggyőztetvén, semmiképpen azt nem cselekedhetem, hogy mind nagyságod, mind én elmenvén, nem igaz pásztoroknak ítéltesünk, és prédára hagyjuk fejtellenül a keresztyénséget és édes hazánk fiait.

1. Hogy imé látod az hadak, kik az sáron által költöztenek, eszekbe vészik a nagyságod elmenő szándékát, felülnek és mind utánad vonódnak, sietve a szoros állapotoknak kíván-

ságok szerint, miattok nem járhatok ennyi ezerekkel, az ellenség pedig nyomodba akadván s rajtad lévén, mind velek együtt vészsz.

2. A sáron túl rekedt had, gyalogság, munitiók, szekerek megértvén elmesetelünket, confundáltak, és gyalázatosképpen fut, oszol s vész, nem csak ellenségtől, hanem minden rendektől. És így hallatlan rossz emlékezetünkkel leszen a veszedelem; menjen el azért nagyságod, mert ennek így kell lenni; én pedig az míg lehet Isten után a népet vezérlem s oltalmazom, s ha pedig a jó Isten mást rendel felőlünk, örömeiben szenvedek minden nehézségeket és halált együtt vélek, mint csak magam szabaduljak, édes nemzetem pedig elveszszon (az minthogy bizony ma is édesebb énnékem az vélek való szenvedés, mintsem az gyalázatos szabadság nyerésével távol való hallása romlásoknak), méltatlan tisztetem is azt kívánja.

Nem lőn mit tenni az fejedelemnek, engedni kelle tetszésünknek, elmenni, s engemet elhagyni, kitől elbúcsuzván, az hadakat megcsendesítém. Szegények látván köztök való maradásomat, nagy jó reménységgel megmaradának, és a főrendek is nagy sokan, azok között a becsületes úr Kornis Ferencz, Béli Pál, Húszár Péter, Domokos Tamás és többek is; eképpen az fejedelem Ilyvó felé méne, mi Stry felé akarunk vala menni.

Alig telheték két vagy három óra, a passuson még a költözés nem is végeződén, a tatár elérkezék, és hátulját megcsapá, kiknek succurálni akarván, az kiket lehete a seregekben megfordíték, és mezei hadbeliek lévén csak, itt vesze el amaz vitéz kapitány Gellyén Gergely.

Megtérítettem vala Sapiát is, kinek egy néhány száz lovasa és drogonosa is vala, hogy segítene, de nem hogy a tatárral harczolt volna, sőt szót adván egymásnak, nem csak félre állának, holott az dragonos az passust könnyen megtarthatja vala; hanem sokak a tatárokkal együtt rajtunk lőnek, a szerint a városból is, a minthogy Gellyént is azok lövék el. Sőt az előtt is a lengyellel megbékélvén, continue rajtunk voltanak, magunk s fejedelmünk szekereit felverték, mind fő s közrendeket is sokakat levágtanak; ilyen az ő keresztyén békeségek, kiben én mindazonáltal nem vádolom az főrendeket, akaratjokból volt-é, nem-é? Békételenkedvén pedig az nép az

veszedelem alatt is, az út és várakozás felett is, Sápia után is kelletvén várakoznom, kalauz nélkül lévén, midőn a passusról az előljáró tatárságot visszavertük volna, oda hagyának mind hajdúk, székelyek, mezei hadaknak is és egyebeknek nagy része, elől elmenvén, az utolját is messze érhettem, jutván egy Timbolna nevű városhoz, kinek is szoros útján és a városon kelletett által mennünk; itt is a mi megbékélt ellenségünk kiütvén, fejedelem társzekereit és többeket is vertek fel, mindazáltal az Sztárazta adván alkalmatosságot reá, tractáltam véle, és úgy végeztem, hogy lövő szerszámunkban tizet és egy mosár pattantyut az városon kívül való táborhelyünkön hagynánk, kiket vitetne bé az várba, conservandi causa, sub spe restitutionis, melyre compromittálta is magát; mi is ott hagytunk, nem lévén tovább vitelésben módunk.

Akartunk volna estve az holdvilágon indulni, Sápia is a várhoz érkezvén és azt svadeálván szívesen, az öcsét küldvén hozzám izené, hogy vagy tíz tatár érkezett, küldjek reá, fogassam el, a többi pedig közelebb nincs négy mértföldnél, az is kevés, a chámnak pedig még híre sincs, várjam meg, míg kijő, és járjunk együtt; de más felől a várban megrészegedvén, éjfél tájban jött ki, a mezőben lefeküdt, s érette küldött embereimet megfosztván, gyalog jövének meg; kalauz nélkül sokat tévelyegvén, egy mezőre történet szerint találánk, kevéssel hajnal előtt megindulánk és igen menénk reggelig; viradtán hat óra tájban érkezék a tatár és a sereg utoljába kapa, az honnan hír adatván meg kelle tartóznom, és vissza vorém szép vitézi emberséggel a tatárok előljáróit, kit másszor is viriliter messze üzénk fél mértföldig, de mivel a dandárja érkezten érkezett, elől a bucsáki had Szobankacsi Agával, utánna Muradi szultán, azonban az mi Sapiánk is hát immár jó az tatár követtel együtt, azt kívánván az megírottaknak nevekké, állapodjunk meg, készek velünk megbékélni. Vala pedig előttünk egy sáros passus, kin nagy hoszszú tó-gát és híd, azon túl vala egy kastély is, szekereink, cselédeink már által is kezdenek vala költözni; de a kastélynak lengyel ura is embertelen fenyegetőzéssel excipiálván, annak sem hiheténk a passuson költözésben, két felé is lennünk nem vala bátorságos, az által köl-

tűzés is bizonytalan vala, már az ellenség érkezvén; nem az nekik hitelben azért, hanem kéntelenségből megállapodánk tractára, az hidas tó felé való rést hagytuk hátunk megé; a seregeket úgy rendelém, hogy három felől való defensio lehetne, negyed felől az víz secundálván hennünket, négy apró taraczkok az négy szegeleiben, az kevés gyalogságot, székely puskást, lovast sáncz helyen feljül, az hova mint juthatott, állítván, azon belől a lovas hadakat; az híd és víz kedvéért pedig nagy helyet kellett vala befoglalnom, kit sokszor bántam is. Azonban nyolcz óra tájban érkezék a tatárság és belénk kapván szüntelen mintegy napestig ostromla 3 felől, kiknek dicséretes vitézi nagy bátorsággal resistáltunk, hogy szokatlan lévén az tatárhoz való harczhoz, az volt nagyobb bajom, miképpen a dandár seregeket conserválhassam megbontakozás nélkül, az tatár üzésre ízeledvén inkább mint sem nógattam volna őket, az minthogy mindjárt meg is vertek volna, ha a dandár megbomlott volna; rendeltem azért az ellenkezésre, harczra, üzésre, külön seregeket; az nap sebesedék s meghala is Jármí Miklós jó mezei kapitány, más felől német Mansfeld dragonos kapitány, többek is néhányan de szenvedhetők.

Vala hátunk megett egy régi sáncz túl az tó mellett, bősötétvén, abba retiráltattam az seregeket, de nem extendáltatik az hídig és gátig; azt az ellenség obtinealta, reiterálása erős harczczal lőn, mert az tatárság vévén eszébe, szüntelenül ostromla az seregeket; bészállván nagy bajjal, az ellenség is utánnunk nyomulván, egész éjjel mind rajtunk volt, más nap viszont tractált; azonban már egy néhány helyen passusa lévén, minden felől környül vett, az hada többülten többült, mi pedig lovainkkal, embereinkkel voltunk rettenetes éhségben, és minden fogyatkozásban.

Harmadik napján a chám is elérkezék, kihez is követeket bocsátván, minden jó válaszszaal bocsátá, magammal is szemben lévén a fővezér tihája és egynéhány murzak, azután Sobankosi aga is, és lévén bizonyos summa pénz kívánságok, annak felette, hogy vélek szövetséget teszünk, ellenségek, kiváltképpen kozákság ellen hadat adjunk. Ezek felett azért megalkuván, kívánák azt, hogy magam is a chámmal szembe legyek, és hallják magamtól is azon szókat.

Igy azért az hadak között szedeténk fel circiter 20,000 tallérokat, a chám és vezér s főrendek számára, a szultánnak pedig 1000 aranyat; ezen kívül is küldöttünk környülöttek lévőeknek bizonyos summát.

De mind ez idők alatt hallottál volna itt hajakat borzasztó és lágy sziveket réttető rettenetes Alla, Alla kiáltásokat, láttál volna sűrű zápor módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli, nappali nyughatatlankodást. Mert az első napi éjtszakai időn egy óra alatt kétszeri, háromszori újabb seregek ostromolnak vala, azután is pedig a tracta alatt a sánczig ottan ottan nagy sivalkodással rohanak vala.

Negyedik napján reggel 31. julii az Muradi szultán és annak öcse jövének érettem, és hitekre kívánák ígíretem szerint az chámhoz való meneteletem, assecurálván, hogy magok személyekben, nagyobb securitással való mehetésemre jöttek volna. Elmenvén vélek, a szultán elválék és elől a chámhoz méne, engem pedig vélem lévőekkel a szultán öcse vőn maga sátorához, míglen az audentziának ideje eljöne, az holott' ételt, italt hozván elő, azonban kezde kiáltás hallatni az sáncznál, kit elsőben szokások szerint való Alla kiáltásoknak s ostromi tétetéseknek állítánk, mely már oly szokásba s contemptusba vétetett vala a vitézlő rendnél, hogy fekvésekből is arra alig kelnek vala fel; de azonban sűrű lövések is kezdenek hallattatni, melyből eszünkbe vevők hitetlenségeket, és az ifjabb szultánt szorgoztatván hitekre emlékeztetem vala, velem együtt lovakra ragadozánk és sietve mégyünk vala a chám sátorához; de a lövés, kiáltás és tatárságnak minden felől arra való takarodása megmutatá végzett dolognak lenni. Vala pedig distantia, az hova vittek vala egyik szárnyába az tábornak, onnan az másikig, az hova kellett mennünk az chám sátorához, onnan viszontag a sánczig majd egy mértföldön való circuitus; azonban hát hozzák némelyek a rabokat. Megítélheted keresztyén olvasó barátom, ezeket távulról hallanom s látnom, ha vélek együtt meghalásnál nem keservesebb volt-e? Érkezőm a chám sátorához, lát régen elment a szultán vezérrel együtt. Hhogy már oltalmunknak praetextusával magamat azért a vezér sátorában vívén velem lévőekkel, kevés idő mulva megérkezének az chám, vezér és szultán. A vezér velem szemben

lévén, dolgát excusálá azzal, hogy a vitézlő rendet semmiképpen meg nem tarthatta, mindazáltal semmi sem lett volna, ha az seregek ki nem jöttek volna s alkalmatosságot azzal nem adtak volna. Ezzel elmenvén, minket arestálának.

Lőn pedig a dolog ekképpen, midőn a sánczból kijöttem volna, nem sok idő múlva hatalmas sűrűséggel minden felől a pogányság körülvette a sánczot elébbeni szokások szerint, és reá nyomult a sánczig csak nem kézből megüthetőségig, az tractának tölt békességnek színével: azonban a személyek (gyalogok) zászlóستól kimenének az ellenség közibe, és mindjárt arczczal fordúlt s kezdett löni a mieinkre, kiben meg is nyakaztanak felesen. Mely prodióira való szándékokat az előtt való nap eszembe vevén, egyik kapitánynak s vagy három legénynek közükbe menetelekből, sok intések és vélek való beszédek után ajánlák hűséget, mi is egy hó pénzt ajándékon adánk s megesketők őket, a mely csak reggelig tartott az ebeknek; pusztán maradván és ott leggyengébb is lévén a sánczhely, az aránt annak rohant az ellenség, kit noha két ízben is vissza vágta, de végre a sokaság elborította őket; hátul is pedig, holott a víz láttatott mutatni valami securitást, lőn ily nehézség, hogy az ló eleségnek szűk volta miatt az tónak nádját metélvén le az vitézlő rend, addig jártak, hogy mind a magyar, mind az tatárság egy néhány által járókat találtak, kire is kellett vigyázásunknak lenni, hogy az magyarság ne szökjék (mint az első éjtszakán, míg annyira nem levénk környülvételve, mentek is el valamennyin), se pedig a tatárság bé ne jöhessen, kit egy néhányszor meg is próbáltak.

Midőn azért a személyek passust nyitottak volna, elől s hátul is a tó száján által nyomódott az ellenség, kit mind az által erős harczczal vissza vágta; de az személyek útján a nagy erő bétódulván, hátul vőtte a sánczbélieket, és úgy vágta ki, elől kimondhatatlan sűrűséggel állván a pogányság, szabadon fogdosta az mieinket, némelyeket pedig, többi között Nagy Tamás uramat egy néhányad magával, az ostrom előtt hitre kihíván, kik löttének volna az hadaknak jó részének eleje, hitre kicsalták s elfogták; maradván benn képemben Kornis Ferencz uram, vitézi módon többekkel együtt, az míg el nem borították s hátul nem vették, emberkedtenek; de a sokaság végre

csak elnyomta, és a sánczból kimenvén, az népben nem sok halva, hanem kiváltképpen az főrendek rabbá estenek.

Efféle állapotban szokott dolog, hogy mint a vízbe haló embert a partról biztatni szokták, úgy cselekedeteket ezzel állatják némely emberek, így s amúgy kellett volna lenni, s lehetett volna; tudom az én irásom s relatióm sem távoztathatja el, kiváltképpen ezfélékben az kik nem forogtak, nem értő embereknek ítéletit; mindazáltal kik praxisban tudják, azokért jelentem.

Mondhatná valaki: generalisnak kimenni s pogányságnak hinni. Felelet: a zálogot urgeáltam, de nem obtineálhattam, követtség által hogy oly végzett dologra menjek, nem hittem; de láttam másképpen is kezekben vagyok; az nép féltett is ugyan, de viszont a követek által tölt választételekhez képest bizott is, hogy személyemmel, magunk oblatiónkkal, adományunkkal complaceálhatnánk. Valyon, ha el nem mentem volna, az egész nép maga is nem kárhoztatna-e? hogy oka voltam veszedelmeknek; mentem azért hitre, a megirt nagy emberekére. Irom, hogy kezekben voltam; ne csudáld, hanem értsd meg.

Száz tizenhat zászlókkal voltam, kornétákkal együtt; irom igazsággal, egy nem volt egész 100, többire ki alatt 25 és 30 personák, harczra valók pedig 10 s 16. s 20 személyek; mindenestől fogva harczra való emberem négy vagy 5000 ha lehetett, gyalog pedig az áruló személyeken kívül igen kevés, tarackkocskák négy. Az ellenség ad minus 60,000; de mit irom számát, a ki meg tudja fontolni tatár chámnak személye szerint jelen létét és erejét, és kik ellen, u. m. magyar, svécus, kozák ellen indult, megítélheti.

Az hadak, maga, lova elfáradott, éhezett, kényszeredett; az ellenség erős, jó lovas, nem régen nyugodtan indult; kimenni a sánczból nem bátorságos s nem egészséges, benn maradni pedig tovább éhelhalás.

Értsd meg, uram, a sáncznak állapotját; ez valamikor régentén volt valami sáncz forma, de nem nagy, sem regularis, hanem csak egy lineában lévő, de már megavult és romlott gyepes hely, melynek renoválásában semmi rendes instrumentumink nem voltanak. hanem szabályák hegyivel, csákányokkal,

baltákkal kellett, nem lévén egy ásó is vagy kapa, némely helyeken holt lovakkal pótolván, szekerek is nyolcz s tíz felett nem lévén, ez volt minden erősségünk; többire mindenütt oltalom és lövés nélkül bémehetett. Kanót már semmi nem volt, ruhájokból csináltak magoknak, a gyalog taraczkokban golyóbist, hol hétöt darab lánczokat, ön szerszámokat etc. vetvén, az por is már minden felé teljességgel elfogyott; a lovas had között egy kopia nem találtatott, ezek így lévén lehetetlen vala, hogy egyéb képpen cselekedném, hanem a traciát acceptálnom, valamint s valahogy; magam személyemben hogy a sánczból elmenjek, voltak svasorim, de az becsület és édes nemzetem szeretete arra is nem bocsátott.

Ne ítélj azért ezt halló s olvasó barátom s uram balul ez állapotról; mert bizony feci quod potui, szívesen pedig, melyet magok is haraggal s szidalommal emlegetnek, szemeinkkel is látjuk a sok sebest, láttuk a sok elveszett pogányságot, úgy, hogy annak száma meghaladta sokkal az mieinket, a rabbá esetteken kívül. De mindenek felett emeld fel elmédet mindenek felett való helyre, és gondold meg, hogy mind ezek nem történetből, hanem Isten rendeléséből löttek, kihez hasonlótól Isten minden keresztyén nemzetet oltalmazzon, s rajtunk kegyelmesen könyörüljön ő felsége. Amen *).

Az maga írása pedig Kemény Jánosnak, melyet ez manifestummal együtt az fejedelemnek és országnak küldött, így vagon szóról szóra:

Ad Celsissimum Traussilvaniae Principem Universosque Ordines, quoscumque praesens concernit negotium.

Tudom, hogy a miképpen a mi Kegyelmes Urunk megtanulta gyermekességétől fogva, hogy az földnek legnehezebb terhe az haládatlanság legyen, és ezt tudván, sem Isten s sem emberek ítéleti szerént magára olyan nevet nem vészen. Én is ő nagyságának és üdvezült atyjának és anyjának eleitől fogván

minémü terhes és igazságos szolgálattal löttem legyen, tudója az Isten, nem is csak egy országbéli emberek, magok is ő nagyságok, melyet im ezzel is pecsételtem meg, hogy ha tetszett az jó Istennek, ő nagyságának közülünk való kimeneteli által méltóságos székebe való menetele, abban nem utolsó eszköz voltam. És hogy ő nagyságának utánna ne lázadjon az egész had, s azok miatt az ellenség ő nagyságát is üldözvén, vélek együtt ne kövesse boldogtalan sors, készebb voltam az hadak között maradni, az ellenséget magamra várni, és a nyomorúságos romlásra vélek együtt magamat adni. Jóllehet emberi ítélet szerént, sőt ő nagysága maga akaratja szerint is, én magamat salválhattam volna. Mostan állapotom miben legyen, arról nem szükség írnom, emberem szemmel látott relatiót tehet, mind pedig minémü képtelen erőm és értékem felett való sarczot kívánjanak rajtam, többire majd úgy tartván, mint ha ő nagyságát magát kapták volna kezekbe, sőt ő nagysága ellen való rancorokat rajtam akarják kitölteni. Ő nagysága azért és a nemes ország, mind ő nagyságáért való hűségemért, mind pedig hazámhoz és annak velem egy hajóban evezett tagjaihoz való szeretetemért, hogy mentől hamarabb ez nyomorúságos rabságból kiszabadítani méltóztassék, nagy alázatosan kérem:

1, Noha pedig nem csak magam szabadulásomat kérem és urgeáлом, hanem velem lévő több becsületes rendekét is, ha lehetne, él az Isten, nem csak velem együtt kívánnám megszabadulásokat, sőt örömet tovább is maradnék ez nyomorúságos szenvedésben: de mivel vagynak oly bizonyos consideratiókra való dolgok és okok az én hitvány személyemnek állapotjában, akár itt létemben, akár a portára való vitetésben, hogy annak alkalmatosságával az én kegyelmes uramnak és hazánknek fogyhatatlan félelmet és nyughatatlanságot kezdenek keresni, ha az én innen való szabadulásom halad. Én ez állapotban megtetéztem uramhoz s hazámhoz való hűségemet, ehez illendő alkalmaztatással, de bizony periculum est in mora, ha ő nagyságok s ő kegyelmek halasztják, melynek sem én, sem velem valók lesznek okai Isten s e világ előtt. Én utánna pedig nagyobb respectus vagon Kornis Ferencz uramra, kinek is sarcza még nem specificáltatott, de hihető dolog, érteke felett

*) Kemény János ez irata közölve van Szalárdi-nál *Síralmas Magyar Krónika* 320—329 has. — Kemény János önéletrajza után függesztve kiadta újabban Szalay László is *Magyar történelmi emlékek* I. köt. 503—516. l.

lészen: és ha Isten engemet ő nagyságok s ő kegyelmek segítségével által megszabadítana, az ő kegyelme megszabadításában is munkás lennék: de ha köztök marad, félő az ő kegyelme személyének is ne kezdjenek ártani; szükség azért hasonló provisióval lenni ő nagyságoknak és ő kegyelmeknek az ő kegyelme személye felől is.

2. A mi sarcz által való szabadulásunknak módja felől mi úgy elmélkedünk, hogy noha tudjuk jól az mi kegyelmes urunknak azon kívül is, de kiváltképpen a lengyelekkel tört végezés szerint, számtalan expensájának lételét, mindazáltal mivel ott ő nagyságának záloga vagyon, keresztyénekkel is vagyon dolga, onnan ő nagyságára és hazánkra jövő ellenségtől nem félhető, itt pedig ellenkezésképpen vagyon a dolog, és igen közel való a veszedelem, szükségesképpen kíváztatik, hogy legelsőbbben is a chámot és az körülötte lévőköt mind adománynyal megengesztelje, mind pedig a mi kiváltásunk által a kezek között levő alkalmatosságot vegyék ki, mert egy átaljában midőn én az én értékem és erőm felett való sarczomat emlegetem, azt felelik reá, hogy a fejedelem és az ország váltsanak ki.

3. Én, úgy vagyon, s a szerént Kornis Ferencz uram is, nem vonszuk ki abból magunkat, hogy kevés értékünket szabadulásunkért ki ne adnók, de az arra nem elégséges, egyébaránt is azt hamar össze nem szerezhetni, hanem ő nagyságoknak vagyon abban módjok, convocálván ő nagyságok, az nemes országot is, eliberáljanak bennünket; mivel elég hely leszen még, mind az ő nagysága és haza jobb karba való állításában, s mind több atyánkfiaiának kiszabadításokban, az mi kicsiny értékünknek is afféle ususra való convertálásában. Ugy vagyon, a kik közönséges tatár kéznél vagynak, azok közzül sokan csak könnyű sarczon fognak megszabadulni; de azoknak is szegényeknek nagy akadályt creáltak, megtiltván, hogy valamig a mi sarczuk végbe nem mégyen, ha szintén megalkusznak is, senki meg ne szabadulhasson, melyen is ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek szükséges szorgalmatoskodni.

4. Az mi pedig illeti azoknak megengeszteltetéseket, annak ilyen módját látjuk: hogy im az chámnak az ő állapotjok szerént nem köz rendből álló követe mégyen ő nagyságához, a véle levőkkel együtt igen jól kell látni, és kell ajándékozni.

Ide pedig az chámnak, vezérnek, Hasznadár passának, szükségképpen tisztességes ajándékot kell adni; nekem az vezér azt intimálta, hogy a tatár követet valami két ezer tallér felé kell ajándékozni. A követeknél pedig kell lenni extraordinarie annyira való ajándéknak s pénznek, hogy az kinak illik, ad hassanak öt vagy hat személynek. Az chám ajándékát pedig úgy kell érteni, hogy mostan ha csak három vagy 4000 tallér árú leszen is, abban meg nem állapodik a dolog, hanem bizonyos summa pénz adás felől külön fog lenni a tracta, ki nélkül nem is hiszem, hogy az dolog véghez menjen.

5. A bizonyos dolog, hogy az chámnak a portától való parancsolatja az volt, hogy az két Oláhországban vajdákat válasszon, Erdélyre is reá menvén hasonlót cselekedjék, ha az mi nyomoruságos rabságunk torkokat bé nem töltötte volna; mint fognak megmaradni azok a vajdák is, bizonytalan. Az erdélyi állapot felől úgy vészem eszembe, hogy az portától várnak; azonban Neszter-Fejérvár tájékáról is ezek nem igen sietnek, kívánván követeknek Erdélyből való kikerkezéseket, és minden ott lévő állapotokról való informáltatásokat. Nem lehetetlen az is, hogy a főrendekben ne kezdjenek a portától béküldést kívánni.

6. Tudom sok felé való költését ő nagyságának, nem hogy maga szükségére, de csak nekem mostani állapotomra is, ha az havasalföldi vajdát, bojérokat, kölcsönözés felől ő nagysága meg fogja találni, nem fog haszontalan lenni.

7. Ez állapotban nekem úgy látszik, ő nagyságának convocáltatni kell az országot, és a mint ide, úgy a portára is követeket kell küldeni, ott is az állapotokat complacáltatni.

8. Mivel hogy sokan már is sarczok felől véget értenek, naponként végeznek is, egyszer másszor tudósítják, kinél légyenek, házok népét, és mennyi légyen sarczok: arra azért egy bizonyos embert kell rendelni, ki percipálja és Jászvásárt is ugyan egy embert kellene fogadni arra, ki bé tudná a rabok sarczait iktatni.

P. S. Az itt való sanyaru és szoros állapot külön való írást nem engedvén, ő nagyságát alázatosan követem; az Isten meg ne szabadítson, ha uram és hazám ártalmára való dologban igyekezem; de ha én velem kereskedést kezdenek indítani, esztendőnként nem egyszer ő nagyságát s az országot sáttzoltat-

ni, s azonban az sanyaruságot is vélem meguntatni, Isten és ember előtt oka nem leszek. Annak okáért assecuratiót kívánok ő nagyságától és az országtól kiváltatásom felől, az mint megalkhatom vélek, mennél hamarébb; halált kívánnék az Istentől, de nem praescribálhatok ő felségének: kérem Istenért is ő nagyságát s ő kegyelmeket, vegyék hamar való jó consideratióba, de igen titkoson, és igyekezzenek eliberálni mennél hamarébb bennünket, ne légyünk akadály az több keresztyén atyánkfiaiak is szabadulásokban. Datum in Castris Tartaricis in Moldavia positus, die 6-a Aug. Anno Domini 1657.

Johannes Kemény de Gyerő-Monostor *m. pr.**).

Ez levele és az haza romlásáról írott manifestuma Kemény Jánosnak az ország gyűlésében elolvastatván és ugyan akkor tatár követ is érkezvén, mindjárt a fejedelem ugyan azon tatár követtel a chámhoz a rabok szabadítása végett és a portára is annak conplacaltatására nagy summás ajándékival követeit küldötte.

De voltanak ezen gyűlésben a statusok között nagy egyenetlenkedések, állatván mindenek többire egyenlő értelemről, hogy ki kellene keresni, hogy ki lett légyen az oka a fejedelem Lengyelországra való menetelének, maga-é egyedül, vagy a tanács urak is, mert a miatt származott volna az országnak ily nagy romlása, azért azt meg kellene büntetni. Ehez ki egyet, ki mást szólván, és a tanács urak egyenként renddel mind kimosdván, a vétket egyedül a fejedelemre láttatnak vala háritani; de abból, hogy több gonosz és kiváltképpen a fejedelemnek haragja ne származnék, csak hamar abban hagyták vala, hanem a követeket a feljebb említett helyekre az ország illendő

instructióval elkészítvén, sok egyenetlenség és nagy harag között a fejedelemtől a regnicolák a szokás szerént el sem búcsuzván a gyűlés egy hétre elbomlott vala.

Valának pedig ezen gyűlésben jelen az ország előtt sok megkeseredett édes anyák és rabságban lévő édes férjeket nagy zokogással sirató fekete gyászba öltözött úri, fő és nemes rendű becsületes aszszonyi állatok, kik jámbor férjeknek s szerelmes magzatjoknak kiszabadításoknak módja felől az országnak supplicálnak vala.

Az országnak ilyen hallatlan nagy romlását népétől s értéktől való teljes megüresítettését látván az hatalmas török nemzet, tudván, hogy annak oppressiójában most lehetne jobb és könnyebb módja, a török császár maga kezével subscribált levele által (mely másszor szokatlan vala) hasonlóképpen a mellette lévő vezérek és a tatár chám is kezdék az országnak nagy büntetés alatt parancsolni, hogy Rákóczi fejedelmet letévén, mást választanának önnön magoknak, kihez képest a fejedelem is ujabban csak hamar ugy mint ad 26. Sbris Fejérvárra gyűlésbe hívatta az országot, holott a császárnak, tatár chámnek és a budai vezérnek levelei követek által praesentáltatván megolvastattak vala, melyek többire mind egy értelemmel lévén, azok közül a török császár levelét ide annectáltam szóról szóra, mely így következik:

„A Messias Nemzetségének Erdélyben lakó Tekintetes három Nemzethől álló fő Rendei! Császári méltóságos levelem megadatván értéstelekre légyen, hogy Erdélyország a mi nagy dicsőségű boldog Eleinknek Paradicsomban dicsőült Szultán Szulimán boldog idejében fényes kardjával megvőtt saját örökös birodalmunk lévén, annak lakosait kicsinytől fogva nagyig árnyékunkban megoltalmaztuk, hogy a mi boldog időnkben csendes nyugalomban légyenek, a fejedelmektől is hogy személyekben bántódások légyen, arra akaratunk nincsen. Fejedelmek lévén Rákóczi György, ennek elpártolása, árultatása nyilván lévén, az ő háborúságos indulása kitetszvén, Erdély országának lakosinak méltóságos parancsolatunk ellen sokféle búsulást tett. Azon kívül ennek előtte is császári méltóságos parancsolatom ellen Havasalföldi országomra ment haddal, és sok pusztításokat és

*) Kemény János e levelét a Post Scriptum kihagyásával, de ugyan ezen kelettel közli Szalárdi *e. h.* 332—335. has. — Enyedivel nem egészen egyezőleg, a név aláírását is mellőzve, adja Szalay, Magyar Tört. Eml. I. köt. 516—523. l. — Enyedi kéziratából még 1829-ben közölte e levelet Idősb gr. Bethlen Imre, II. Rákóczi György ideje. Enyed. 1829. 148—154. l.

károkat tévén, most ujabbán Lengyelországon kapdosván oda ment, némely hízelkedőknek tanácsán járván, noha egy néhány úttal való parancsolatom származott, hogy Erdélyből csak egy talpalatnyi földön is ki ne lépjen; de még is császári parancsolatom ellen egy néhány 1000 haddal Lengyelországra ment, ott is sok gonoszságot eselekedett: azért a felséges chámnak a méltóságos Memhet Girának parancsoltunk, hogy megbüntesse cselekedetiért, a ki bizonyos számú tatárral reá menvén, hadaiban kiket kard élével levágott, kiket rabságra vitt, maga 10. 15 kóborlókkal elszaladván, elfutott. Azért ennek utána az az áruló, hogy fényes és dicsőséges birodalmunk ellen erdélyi fejedelem legyen, nem akarom, nektek is sok károtokra efféle pártost Erdély birásában nem kell kedvelnetek, hanem a régi szokás szerint, az erdélyi három nemzet közzül, Erdély országának hasznára ő helyébe mást válaszszatok, a ki arra méltó és illendő s méltóságos vallásomnak javára legyen; azért az erdélyi Urfiak közzül olyat keressetek, a ki a fényes portának igazsággal szolgáljon és az erdélyi szegénységet rendében s állapotjában megtartsa, oltalmazza. A melyet budai birodalmunkban helyheztesett Tekintetes Chenán passának értésére adjatok, hogy ő fényes portámat tudósítván, onnan neki zászló és Athnamé levél adattassék, mely dolog felől méltóságos kezem írása származott, parancsolatom adatott, azért méltóságos parancsolatom ellen ezt a gonosztévőt ne kedveljétek, hanem mást válaszszatok és a budai vezért tudósítván, az ő tudósítása szerint császári zászló, hot és Athnamé megadatik, hogy tudjatok méltóságos jelemnek hitelt adni. Iratott Constanczinápolyban Szerhadi havának közepében 1070 esztendőben a szentséges Mahumet idejétől számolva. *Subscriptiója*: Méltóságos parancsolatunknak minden módon megcselekedői légyetek, s a szerint cselekedjétek.

Szultán Mehmet török császár *).

Ehhez hasonló tenorral vala a tatár chám és budai vezér levelei is, a melyek is a gyűlésben elolvastattanak vala. Látván

*) E levelet Enyedi kéziratából közölte *Id. gr. Bethlen Imre, II. Rákóczi György ideje 155—157. l.*

azért a fejedelem és az ország a hatalmas pogány nemzetnek s kiváltképpen a török császárnak ily keményen fenyegető leveleket, mind a fejedelem s mind az ország igen megijedének; mire nézve a fejedelem is előbbeni kemény indulatjában lágyulni kezdte, és ez következő conditio szerint, hogy az ország más fejedelmet választhasson megengedte: 1.) Hogy ő érette a portán az ország törekedjék. 2.) Ha a portán gratiát nyerhet, és fejedelemsége megengedtetik, az új fejedelem mindjárt cedáljon és subjectusa légyen mint egyebek. A melyekre is az ország rá hajla, ezt kívánván viszontag az ország tőle, hogy míglen a portán magának gratiát nyerhet, addig a fejedelemségnek s annak titulusának békét hagyjon, az országnak semmi directiójába magát ne elegyítse, maga külön ő s jószágába secedáljon és mint privatus úr ott úgy éljen. Tetszének mind ezek a fejedelmeknek, és azoknak szentül s állhatatosan való megtartására magát keze írása és pecsétli alatt költ levelében keresztyéni hitre ígéré *).

Igy azért a punctum mind két részről meglévén és Rákóczi fejedelem is, mintha a fejedelemségnek renuntiált volna, maga külön ő s jószágába valamennyire távozván, az ország ezen gyűlésében választá fejedelemmé Rhédei Ferencz nagyságos urat, ki akkor Huszt várát bírja vala, Bihar és Máramaros vármegyéknek főispánya vala és Rákóczi Györgynek is consiliáriusa, kit ugyan mindjárt székibe ültetni és inaugurálni a statusok akarának vala, de Rhédei várán az időtől és portától, Rákóczinak is ígretéhez és mostan valamennyire lecsendesített elméjéhez nem szintén megnyugodt elmével bizhatván, nem cselekedé, hanem igen okoson halasztá.

Midőn mind ezek a gyűlésben véghez mentek volna, az ország a török és egyéb követeket visszabocsátá, kik által mind a portát s budai vezért s mind pedig a tatár chámot is

*) II. Rákóczi Györgynek az ország részére tett ez assecuratióját, valamint az ország rendei által Rákóczi részére ünnepelesen kiadott assecuratiót, mely mind kettő a gyula-fejérvári részletes országgyűlésen 1657. nov. 1-sején kelt, kiadta *Id. gr. Bethlen Imre a. l. 158—165. l.*

Rákócziak letétele és Rhédeinek fejedelemmé való választása fölül tudósítá, instálván egyszersmind Rákóczi gratiájáért is, és így e csudálatos válaszzsal a gyűlés eloszla. Annakulánna csak hamar, az ország tudósítására, ismét a török császár levelet küldet az országnak, mely szóról szóra ekképpen következik:

„Erdély országának három nemzetből álló Rendei! Isten engedjen jó és szerencsés véget tinéktek. E császári méltóságos pecsét alatt tudván légyen előttek, hogy az elmúlt napokban levettetvén a fejedelemségből a mi boldogságunknak pártosa Rákóczi György az ő büntetésére rendeltük volt, hogy magatok közül mást kellene fejedelmeknek választanotok, olyat, kit méltóságosnak és alkalmasnak ismérték, a mely dolgot mindeztől fogva biztunk vala a mi okos budai vezérünkre Chenán passára, hogy ő nékie adnátok tudtára. Azért ismerjük méltónak lenni a fejedelemségre mostan választatott Rhédei Ferenczet, kit mi is jóvállunk és megerősítünk. Mivel pedig az erdélyi fejedelemség nekünk őstől maradt, nem csak azt akarom, hogy ez után Rákóczi György és az ő fiai is ne légyenek fejedelmek (mert ez is immár in anno 1632 fejedelemmé tétetett vala és atyja holta után erre néz vala a fejedelemség, a midőn volna 8 esztendő), de még csak látnia is ne légyen szabad Erdélyt, és hogy az erdélyi adót oly formán kell megadnotok a mint volt Bethlen Gábor idejében; és jenei várunkat is, mivel abban ez előtt török imádságok mondattak, minden hozzá tartozó falukkal, földelivel, szolgálival, helyeivel minekünk kell adnotok, mert ez a mi császári akaratunk, hogy Jenő vára minden hozzá tartozókkal együtt a mi több váraink közzé számláltassék, ezt valóban rendelem és parancsolom.“ Költ Drinápolyban magának a török császárnak subscriptiója alatt *).

Ez alatt kezdő Rhédei fejedelem az országnak vég- és fiscalis váraiban lévő praesidiumokat a maga és ország hűségére eskettetni, mindenütt az hitnek formulájában ezt is inserálván: hogy ha Rákóczi a portán gratiát nyerhetne és a fejedelemség nékie megengedtetnék is, de hűségére senki is csak magától ne redeálna, hanem az országgal együtt értene és avval együtt

*) E levél eddig kiadatlan volt.

cselekedné etc. De megértvén Rákóczi György, hogy a praesidiumokat az új fejedelem hűségére esketnék, és a várakat kezéből kivennék, igen megharaguvék és azt fogá belé, (melylyel csak okot keres vala), hogy az ország a pactum ellen cselekedné, hogy a várakat kezéből ki akarná venni és a praesidiumot Rhédei fejedelem hűségére eskettetni és hogy a feljebb említett dolgot is a hitnek formájába inseráltatná, mert a pactumban annak még csak nyoma sem volna, hogy a várakat kezéből kivennék, és ő is azt oda nem ígérte volna, maga a contractusban nyilván meg volt írva s maga is obstringálta magát, hogy az országnak semmi directióját kezénél nem tartja. A várak pedig és a praesidium országé vala. És így ebben való ellentartásával és a fiscalis váraknak kezéből való ki nem bocsátásával noha Rákóczi violálta volna a pactumot, ő mindazonáltal annak violatiójával az országot vádolván, nem akará magát annak tovább való megtartására kötelesnek ismérni. Kezde azért mindjárt a szokott fejedelmi titulus alatt (melyet az előtt is el nem hagyott vala) a vármegyéknek, városoknak, szászságnak, székelységnek és az egész regnicoláknak levelet küldözni, keményen parancsolván mindeneknek, hogy késedelem nélkül legitimus fejedelmeknek ismervén melléje állának és a török ellen is véle fegyvert fognának, annyival inkább, hogy nem az ő fejedelemségének letételét kíváná leginkább, hanem Jenő várát most elsőben s annak utánna többet, melynek megoltalmazására mind vére hullásáig való kész voltát s mind pedig elegendő erejét is erősen állatja *). Mely ígretit ha tehette volna, úgy vagyon, kívánatos dolog lett volna, de mivel semmi ahoz alkalmas és elegendő erejét s hadait senki nem látta, ezt mindenek azért a fejedelemségben magát könnyebben beszínő és arra útát irtó édes beszédeknek ítlik vala lenni. Mert a kik

*) Rákócziak az 1658. január 9-dikére Medgyesre hirdetett országgyűléshez intézett levelét, mely kolos-monostori táborában 1657. december 18-dikán kelt, közli gr. Bethlen Imre, II. Rákóczi György ideje 166—168. l.; hol azonban a kelet ily hábasan áll: Datum in Castro Monosta (helyesen Monostor) Die 18. Decembr. 1658. (helyesen 1657.)

a töröknek széles birodalmát voltaképpen considerálni tudják vala, látják vala, hogy annak csak avval a részével is, mely a budai vezérség alatt vagyon, honnat ötven ezer embere a török császárnak kitelhetik, nem hogy Rákóczi fejedelemnek, de egész Erdélynek minden ereje és fegyverfogható embere is, kiváltképpen mostani pusztult állapotjában, nem lehetne egybe hasonlítani. De efféléket Rákóczi fejedelemnek élete voszedelme nélkül akár ki is alig mondhat vala, mert nagy részént az ország lakosi csak nem javallják vala porta engedelmé ellen való fejedelmekedését, noha találatnak vala olyak is, kik vagy tőle való félelemtől, vagy jövődébéli előmenetele felől concipiált fundamentum nélkül való reménségtől viseltetvén, ha csak alattomban is Rákóczihoz vonsznak vala, mely miatt az ország rendei sokáig pártolkodásban és hasonlásban valának, mert közölők ki egyikhez, ki másikhoz hallgat vala Erdélynek régi megrögzött szokása szerint, és ez esztendőt is abban végezők el.

Acta anni 1658.

Megértvén Rhédei fejedelem, mit akarna Rákóczi György az országban béküldött és már elhíresedett levele által, mindjárt az új esztendő elein ugymint: ad diem 9. Januarii Szász-Medgyesre gyűlésbe hivatá az országot, hová mindenek Rákóczitól féltekben fegyveres kézzel és nagy rettegéssel gyűltenek bé. Tudván azért felháborodott elméjét, sokat zsibongának, mint kellene megcsendesíteni erős pactuma ellen még is fejedelmekedni igyekező elméjét. Kik midőn látnák erőtelen voltokat arra, hogy ellene (mivel hogy feles vitélő renddel készült volna) fegyverrel oltalmaznák magokat, és hogy némelyek még is hozzá csatoltatott elmét viselnének, ezekből támadható alkalmatlanságoknak eltávoztatásáért végezők, hogy amicabile tracta által csendesitenék, ha lehetne, elméjét.

Követül küldék azért hozzá Gyaluhoz (a hol táborban vala) Bánffy Dénest erdélyi főembert, és kérék igen helyes ratiók által alázatosan, hogy tenné le szándékát, kedvezne a romlott hazának, az hatalmas török nemzetnek nyilván való akaratja és kemény parancsolatja ellen (honnan függene Istennek rendelé-

séből jó és gonosz állapotja) ne kapdosna a fejedelemségen, és maga erős punctumát is avval ne violálná sat. Megmutogatták valóságosan, hogy Rákóczi fejedelem, nem az ország, impingált volna a pactum ellen, midőn a váraknak és praesidiu-moknak Rhédei számára való bécsküdtetéseket, foglaltatásokat ellenzené, és ez okon a regimennek egyik ágát kezénél tartani akarná; de Rákóczi György az országot vádolván annak violatiójával, hogy a contractusban semmi arról való emlékezet nem volt volna, hogy a várakat ki kellene bocsátani kezéből, semmit az ország kívánságára nem engede, sőt kemény beszédekkel megizené az országnak (mivel alkalmas erő vala véle), hogy ha legitimus fejedelmek mellé, mellője nem állanának, miatta az országnak voszedelme következnek; ha pedig kívánságának engednének, jól lenne dolgok, mind tőle békességben maradnának s mind az ellenség ellen tőle megoltalmaztatnának *). Látván az ország Rákóczinak ilyen kemény magaviselését (tartván tőle valami veszélytől az erőtlen helyen) ujabban követet küldének hozzája, ugymint akkori lugosi és káransebesi bánt Barcsai Ákost, ki által mégis szép szóval azon könyörögnék vala neki: szánna meg a romlott hazát, fejedelemségen való kapkodásával ne provocálna a török nemzetet, egyébaránt reá ígírek magokat, valamit a portán könyörgések által neki segíthetnének, megcsелеkednék örömet; de ennek sem lön semmi haszna, hanem minden nemzetségeknek e dologban megtartani szokott rendek ellen a követet megtartóztatván, minden hadaival ellének megindula, és éjtszaka Medgyeshez érkezyén a várost körülvévé, s az ország népét mind Rhédei fejedelemmel együtt benne rekeszté s igen megszorítá **).

Kik nagyon csudálkozván olyan keresztyén fejedelemtől származott erőszakon, igen megfélemlének, melyhez képest mind-

*) Rákóczinak bécsi biztosához 1658. január 19-dikéről Gyaluból intézett levelét, mely ekkori helyzetére és terveire nevezetes világot vet, közli Rummy, *Monumenta Hung. I. köt. 294. l.* E levél szerint Rákóczi válaszát az országgyűlés jan. 18-kán kapta meg.

**) Frank András jegyzete szerint *Katonánál Hist. Crit. XXXIII. köt. 36. l.* ez januarius 24-dikén történt.

járt a mezőre hozzája kiküldvén, sok és hosszas időbeli tracta után is ugyan nem tudának mit tenni; nem lévén a resistentiára erejek, hanem kívánságára kellett hajolniok. Azért a városba illendő pompával bébocsáták, késérek, holott sok egyenetlenkedések, czivódások és csak nem fegyverre való kelések után Rhédei fejedelem mellől elállván (ki is mint istenfélő, kegyes és e méltóságon soha nem kapdosó úr könnyen engedé), Rákóczit ujabban fejedelemségibe beállaták, és neki megesküvének, ily okkal mindazonáltal, hogy soha török ellen kardot véle nem fognak. Mind két részről békességlevelek, amnestiák adattatván, Rhédei Ferenczet maga jószágaiba előbbeni uraságába békességgel vissza bocsáták, és mindjárt a töröknek, budai vezérnek, hogy Rákóczi mellé vissza állottak volna, megírák. Így nagy metamorphosissal e gyűlés is elbomlék. A levél pedig, melyet a budai vezérnek küldöttek, így következik:

„Tekintetes és nagyságos Vezér Passa, méltóságos úr jóakarónk!”

„Emlékezetben lehet nagyságodnál, miképpen az hatalmas császár méltóságos fülét sok méltatlan vádakkal töltvén a gonosz akarók, a mi kegyelmes urunk Rákóczi György fejedelmünk ellen haragra indították volt ő hatalmasságát, parancsolt volt is ő hatalmassága, hogy mellőle elálljunk és mást válasszunk, botnak, zászlónak megadásával, szép békességben való megtartással és minden jutalommal abbéli cselekedetünket megjutalmazván ő hatalmassága. Sőt a levélhező agák is avval bizlattanak, hogy hatalmas császárnak parancsolatjából a krimi fogságban lévő adófizető atyánkfiai is sarez nélkül elbocsáttatnának. Mely vádolás nekünk igen nehezen esett volt, mert kegyelmes urunk Rákóczi György, a boldog emlékezetű szultán Szulimán hatalmas és igazságszerető császáruktól adatott szabadságunk szerint, botnak, zászlónak megadásával megerősített fejedelmünk. De midőn hatalmas császáruknak fenyegetése egy felől, más felől a felséges Istennek, ki császároknak császára, következő haragja rettentene bennünket, megszána a mi kegyelmes urunk Rákóczi György ő nagysága, és a maga méltóságát megalázá szegény hazánk megmaradásáért, hatalmas császár parancsolatjára fejet hajta, és más fejedelmét engede választanunk.

Választottuk azért Rhédei Ferenczet, ki mostan midőn össze-gyűjtötte volna az egész országot, mind hatalmas császáruktól s mind fővezértől ő nagyságától kemény parancsolatunk érkezék Jenő várának és ahhoz tartozó faluknak kezünkből való kibocsátásáról. Melyből veszszük eszünkbe, hogy nem csak Rákóczi György fejedelmünk személyét hozták gyűlölségbe hatalmas császáruk előtt a gonosz akarók, de országunknak is elfogyására szándékoznak, hatalmas császáruk igaz hívét, jó gondviselő fejedelmünket, ezért kívánták elszakasztani tőlünk. Annakokáért mi vissza állottunk Rákóczi György fejedelmünk mellé előbbeni hitünk és kötelességünk szerint; mind ő nagyságával együtt a hatalmas császár fényes köntöséhez erősen ragaszkodunk, állhatatosok vagyunk és lészünk, és urunk felől is felelünk, valamig az Athnamében ígértetett szabadságunkban megtartatunk; azt is érdemli a mi bűségünk, mivel nincs oly méltóság a Messiás vallásán, a ki nem kívánná Erdélynek hozzá tartozását.”

„A mi eleink a nagy hatalmú és igazság szerető szultán Szulimán szolgálói lévén, mi is hatalmas császár köntöséhez ragaszkodunk, oly reménységünk lévén, hogy a mely lehetetlennek hittük a napot szokott járásából másuvá térni, úgy a császári ígretben is lehetetlen változásnak lenni. Hatalmas császáruk paradicsomban nyugvó elei szokott adónkkal megelégedtenek, magunk szabad akaratunkból választott fejedelmünket megerősítették. Egyszer megerősítettett urunkat meg nem változtatták. Hazánknak véghelyeit, határit el nem vették. Mi is kengyelünket igazán nyomjuk, hatalmas császáruknak víg szívvel szolgáltunk, most pedig megsetétedett napunk, megszomorodott szívünk, véres könyhullatásokkal teljeseek szemeink, mert a honnat az előtt oltalmat vártunk, most onnat bántódást értünk. Ha mi mindeneneket, és a hazának végházát, határait fejedelmünk botjáért kezünkből kiadjuk, végezetre fejedelmünk nem országnak hanem csak botnak léssen ura.”

„Kérjük azért nagyságodat legyen jó törekedő hatalmas császáruk előtt, tegye le Jenő kívánságát, melyet fejünk felállításig nem adunk; mert ha adni akarnók is, az ott lakóknak elég oltalmok találtnék; tartson meg szabadságunkban, ne lé-

gyünk a Messiás vallásán lévő több országoknak csúfja; Erdélyt ő hatalmassága ne szakaszsa el egymástól, és az urunk ártatlanságát is vegye igazlító szeme eleibe, fényes kegyelmét fordítsa ő nagyságára, ne vesse el előle hű szolgáját, hogy több országbéli emberek is folyamodjanak ő hatalmasságához. A nagyságod jó törekedésiért hálaadó szolgálatunkat és kedveskedésünket ígadjuk nagyságodnak. Isten nagyságodat hatalmas császáruk kedvéért éltesse sokáig" etc.*).

Hasonlóképpen irtanak vala mind a török császárnak s mind a portai fővezérnek is ugyan ezen dologról.

Ezek után csak hamar történék, hogy a két oláh országai vajdák Constantin és Stephan országokból kiűzetvén, Rákóczi fejedelem mellé feles magokkal és sok kincscsel kijövének, a havasalföldi Constantin vajdát (kit maga a fejedelem az előtt 1655-ben székebe ültetett volt, midőn a pártos személyek kiűzték) a török üzvéni ki, Stephan vajdát pedig Moldovából Gyika nevű vajda kergetvén ki. Kik mind ketten Rákóczi fejedelemhez jövéni ki, ott keresnek vala patrocíniumot magoknak. Annakutána Constantin vajda országát akarván recuperálni a Rákóczi fejedelem segítségével, Havasalföldre bément, de viszont megveretett és kiűzetett; holott is miéink vesztenek inkább mint az idegenek. Maga azután Constantin a fejedelem éltéig mind inkább környüle tekergett, együtt másutt az országban széljel járván és a mi városunkban is egy alkalmatossággal commorálván, holta után pedig a fejedelemnek ujabban országát recuperálni igyekezte, de dolga semmiben nem succedált, hanem feleségével és némely boérokkal együtt exiliumban marada, végtére Lengyel országba bujdosván.

Stephán vajda is látván országa mellől való elesését, Magyar országba király urunk ő felsége szárnya alá folyamodék és a magyar országai statusok közibe 1659-beli posoni diaetán magát solemniter incorporáltatá, magyar országai urnak tartatván azután, és magának jószágot is szerezvén, ugymint: Vinna várát Zemplén vármegyében és egyébütt is. Ekképpen való nyughatatlanságokkal kiejték a zsiros konczt szájokból és minden időben országok vesztettek lőnek.

*) E levelet, kétségtelenül Enyedi után, közli gr. Bethlen Imre e. h. 169. l.

Ekképpen immár az ország Rákóczi fejedelemsége alatt lévén ujabban, a török annál inkább felingerelteték, és immár nem csak Rákóczira hanem az egész országra is rettenetesképpen megharaguvék. Annakokáért hamarsággal a fő és budai vezérek és tatár chám is leveleket küldének az országnak, melyekkel a követek elérkezvén, mindjárt a fejedelem ad diem 9. Aprilis Fejérvárra gyűlést hirdete, holott a pogányságnak haragos levelei elolvastatának, kik mivel mind egy értelműek, tetszett azok közül csak egyiket, ugymint a fővezérét, ide annectálnom, mely szóról szóra így vagyon:

„A Messiás vallásán lévő Erdély országának három nemzetből álló Főrendei és Tekintetesei! Isten dolgaitokat szerencséltesse. Tudotokra adjuk, hogy leveletek megadatván, írástoknak értelmét látjuk. Írjátok, hogy Rákóczi hatalmas császárunknak mindenkor igaz híve volt; de ez írástok a meglett dolognak ellene vagyon, mert ő ennek előtte hatalmas császár parancsolatja ellen Havasalföldre ment, és ott sok főrendeket és szegénységet levágotott, és más boérokat helyhezített minden tiszthen, a kik ő néki tetszettenek, s magával Havasalföldének minden lövő szerszámaival elvitte. Ezzel meg nem clégedvén, sok mesterségével, csalárdságával Erdély országának sok fő rendeit Lengyel országba vitte, maga kevélységét üzvéni, s oda hadakozott; melyre nézve hatalmas császáruk parancsolt az ő kisebbik szolgájának a tatár chámnak, ki is érdeme szerint megbüntette, hadának némely részét fegyverre hanyatván és nagyobb részét fogságra vivén. Mindezeknek ő volt oka; még is azt mondjátok, nem vétett, kezesek akartok érette lenni, és szultán Szulimán Athnaméja (hitlevele) szerint az hűségben megmaradni. Abban az Athnamében az az egyik canon: 1.) Hogy a nagy rendek között a mely személy nektek tetszik, azt tegyétek ugyan fejedelemnek; de ha vét és hatalmas császáruk ellen cselekeszik, azt kivetitek és mást tesztek helyébe. 2.) Ha valamely vajda vagy boér valamelyik országból elpártol s a ti országtokba mégyen, kezeit lábait megkötözvén a portára külditek“.

„Igy azért Rákóczinak pártolása világos lévén, miért nem büntettétek meg? s mikor egyszer a fejedelemségből kivette-

tett s más fejedelem Rhédei Ferencz választatott, miért állottatok melléje az pártos fejedelemnek? talám elfelejtettétek a muszulmány nemzetségnek hatalmát, melyet Isten adott nékiek. Im mostan is Constantin és Stephán vajdák elszaladván a ti országtokba mentek, s ott laknak. Azzal biztatjátok magatokat: mi hatalmas császár köntöséhez ragaszkodunk etc. Az Athnamét is megtartjuk etc. Ha megtartjátok, annak canona szerint miért nem kötöttétek meg a vajdáknak kezeket, lábokat, s küldöttétek volna úgy a portára? Cselekedetetek írástokkal, beszédekkel ellenkezően, hogy hiessünk tinéktek, és hogy törekedhessünk dolgokban hatalmas császárunk előtt? etc. Hatalmas császárunk haragja vagy Rákóczi ellen a kárért, mely Erdélyen ő miatta esett (érti a tatárok rabságába Podoliában esett népet), így ha azt a pártos Rákóczit a két oláh vajdával együtt megköltöztetik és a fényes portára küldik, minden vétkeket megengedtetik, és ha azt teszik ujabbán fejedelemnek, a kit választottatok volt; de ha azt nem cselekszitek, a muszulmán nemzetségének minden hatalmas erejével és tatár chámnak hadaival és a végbeli jeles vitézekkel elvégeztetett, hogy ellenetek menjünk, s mind nagy s mind köz rendek lovainknak lábok alá tapodtatnak. Magatok meggondolhatjátok, ha a muszulmán nemzet a ti országtokba megyen, mit fog cselekedni. Mi nem úgy megyünk mint tolvajok, hanem elsőbben értésekre adjuk, és azután megyünk mint nyilván való ellenségek; immár ti lássátok, megmaradástokra melyiket választjátok. Áldás rajtatok. Költ Drinápolyban“.

Mahumet Passa, fővezér *).

Ezeket hallván a fejedelem alább hagyja engedetlen indulatjában és rajta igen megháborodék, melyhez képpent ekkor is ígérte magát, hogy ő miatta az ország ne romoljon, azért kész lemondani a fejedelemségről, de nem különben, hanem ilyen formán: 1.) Hogy ha a török az országnak a fejedelem tételben való szabad választását meg nem bántja. 2.) Ha az országot

*) E levelet is Enyedi után, kelet ideje nélkül, közli gr. Bethlen Imre e. h. 173. l.

minden szabadságaiban a szultán Szulimán Athnaméja szerint megtartja. 3.) Ha az ország esztendő adóját nem neveli. 4.) Hogy se Jenőt se az országnak egyéb határát ne kívánja. Mely conditiók noha magokban jók valának, de minthogy az erőtlén országnak a hatalmas pogány tyrannus nemzettel mint valami gyermekkel akképpen contendálni nem egyébre, hanem csak teljes veszedelem szerzésére mutató vala, sokan ezt nem jovalják vala; de mivel senki ellene a fejedelemnek támadni nem mér vala, kemény parancsolatjára, e szerint akarátját az ország megírta vala.

Megértvén azért a török mind ezeket, haragja meg nem csendesedék, hanem ugyan dühösségre változék, midőn venné eszébe, hogy az ország Rákóczi mellől még is el nem állott és elállani is nem akara. A portának parancsolatjából azért mindjárt a budai vezér Chenán passa a végbeli törököket Kanisától fogva basákkal, bégekkel melléje felvévén, Erdélyre indula. Ki midőn Lippához érkezett volna, Tömösvárról követi által megízené az országnak, hogy még egyszer és utólszor intetnének, állanának el Rákóczi mellől, mert többé soha kegyelem nékiek nem adatnék, hanem az ország elpusztittatnék, a mint hogy el is indította volna hadait azon végre. Ez izenetire nézve a vezérnek ismét gyűlést hirdete az országnak a fejedelem, holott megkérde az ország népét, ha akarnának-e a török ellen véle együtt fegyvert fogni vagy nem, mert a pogányságnak ellene való szándéka és indulása immár nyilván volna. Mely kívánságára egyenlőképpen így feleltek vala: hogy noha a törököknek igája valóban súlyos volna, mindazáltal míg Istennek úgy tetszenék, viselnék inkább és szenvednének az alatt, mint sem ellene vakmerőképpen támadnának, fegyverrel ahhoz való erejek nem lévén; sőt magának is tanácsolnák inkább, és kérnék is, kevésbé távoznék az országból, hogy magával együtt azt veszedelembé ne ejtené.

Értvén az ország akarátját s kívánságát Rákóczi fejedelem, mintha kívánságoknak láttatnék annuálni, maga fizetett hadaival az országból Jenő felé kiment, megmondván, hogy a reá jövő ellenséget ha csak maga hadaival kellene is (minthogy az ország mellette fel nem üle) megpróbálná, és csak szabadoson az or-

szágra bé nem ereszténé. Jenő tájára érkezvén azért a fejedelem (hova a budai vezér tábora csak öt mérföld vala), mindjárt hadait elrendelvén, mint egy hét ezer lovassal és 2000 gyalogokkal és 8 könnyű szerű mezei szerszámokkal a vezérre elindúla, és die 5. Julii Lippához jutván ott véle szembe szálla és jelesen megharczola. Holott Isten által azt a nagy erőt a fejedelem kevés vitézi kárával úgy megveré, hogy valóban szép szerencsének tartatik vala mindenektől s méltán az is lehet vala, ha a dolog csak abban marad vala; mert sok fő törökök veszének, ugymint az egri passa, esztergomi bég és többek. Elevenen is benne mintegy két százat fogtak vala el, lövő szerszámokat is elnyervén, azonban nagy része a Maros vizébe veszvén a szaladás közben, a mint hogy maga is a vezér a Maros hídján által való sebes futásával menekedhetett meg *).

A fejedelem ez harczról megtérvén, maga Váradra mene, hadait a környékben hagyván. E győzedelmének pedig örömet mindenütt birodalmában meglöteté, melynek megadtuk azután sok ízben az árrát, s ugyan akkor is csak hamar veszély esék rajtunk a tatár miatt, mint ide alább megtetszik. Innen a fejedelem a fővezérnek levelet küldött, mely minémű tenorral lehetett, kezembe nem kerülván, nem tudhatom; de könnyű által érteni a vezérnek arra való válasz tételéből, melylyel csak hamar megfelelt a fejedelemnek, kit neki deák nyelven küldött, a mint azt egy olasz a portán valami roszúl meg tudta volt írni, melyet a rövidségnek okáért elhagyván a magyar fordítás szerént azon levelet ekképpen szóról szóra subnectáltam:

„Rákóczi György! Isten vezéreljen téged minden jóra. Tudodra légyen ez levelünk által, hogy a nekünk küldött leveledet elvettük, és mindeneket megértettünk, a melyeket irtál. Állatod és mondod, hogy sokszor irtál és kértél volna, hogy megengednének tenéked; és hogy mi választ nem adtunk volna mind ez máj napig. De elsőbb is mi irtunk tenéked, és a

felsőleges hatalmas török császárnak az én kegyelmes uramnak méltóságos parancsolatját tenéked megjelentettük. Császár szava egy és megváltozhatatlan, te pedig állatod, hogy vétkeid nem volna, semmi gonoszt nem tettél, noha vétkeid cselekedeteket megvallodd s kívánod, hogy megengedjünk tenéked, s néha kincsedet és fegyveredet mutatod minékünk. A mi hatalmas császáruktól Athnamé levél adatott volt tenéked, de te az ellen a hatalmas császár adófizető népét idegen földre kivitted, és oka lettél, hogy némely része fegyver miatt veszne, némely része pedig rabságra vitetnék. Ezt pedig csak magad tetszésedből mivelled, nem tudván megismerni és becsülni a mi hatalmas császáruknak fejedelen-lévő kegyelmességit, és a te urad akarattja ellen a felsőleges császár adófizető népét elrontottad, vesztetted“.

„Tekints a császári Athnaméra, és a ti felsőleges szabadságtokra. Lásd meg, ott mi van megírva, ez: hogy ha valaki a havasalföldi és moldovai boérok közül Erdélybe futna, keze és lába megkötötten kellene tenéked azt hatalmas császár ajtajára béküldenied. Te pedig a moldovai és havasalföldi vajdákat hozzád fogadván tisztességesen tartottad, és azoknak hadat is adtál. Gondold meg ez aránt mit cselekedtél, még is esküszöl, hogy hatalmas császárnak igaz híve vagy; azt is mondod, hogy egy emberért annyi ezer ártatlan embereknek nem kellene veszni. Az igaz dolog, hogy a győzhetetlen császár bírja Erdélyt, és semmiképpen nem akarja, hogy adófizető népei romlást szenvedjenek, ugyanis szintén azért haragudott meg te reád, hogy te rontottad meg őket és rabságba ejtetted“.

„Az erdélyiek pedig nem értették meg a hatalmas császárnak hozzájuk való kegyelmességit, hanem mikor a fényes portának levelet írnának, ilyen szokat írtak vala abban: semmit nem cselekedhetünk, úgy mond, Rákóczi urunk akarattja ellen. Avagy nem hiba és vétke-e ez, hogy az erdélyiek nem az hatalmas ottomán nemzetből való császárnak, hanem az ő uroknak akarják szavát fogadni? Midőn Rhédeit választották volt fejedelmül, a hatalmas császár rajta megnyugodt volt, megengedvén hogy Athnamé és zászló küldessék nékie. Az erdélyiek pedig a hatalmas császár akarattja ellen letették a fejedelemségből. Avagy nem vétke-e ez az erdélyiektől?“

*) Ez itt közzetett részletesen leírja Szalárdi, *Síralmas Magyar Krónika* 359 s. köv. l. — Szalárdi kiadásában azonban e. h. ez itt közzetett napja bizonyosan csak nyomdai hibából van június 5-dikére téve július 5 helyett.

„Állandó és örökös szokása a hatalmas császárnak, hogy a mit egyszer megparancsol, abban megmarad, azt többször nem parancsolja. De ím most kegyelmesen kétszer, háromszor is irt az erdélyieknek és értésére adta császári akaratját, ők pedig hatalmas császár akaratja ellen cselekedtek. Avagy nem fogyatozás-e ez? Mert a ki hű a császárhoz, az semmit császár parancsolatja ellen nem cselekszik, és ha mit cselekszik, Isten érte megbünteti.”

„Azért a mint a felséges és hatalmas császár maga is megírta egyszer, ajtaja mind baráti s mind ellensége előtt nyitva legyen, és a miképpen kegyelmességét készen tartja, azonképpen haragját is. Az ottomán nemzetből való császárok mindenkor hajlandók ugyan a kegyelmességre, de azokhoz a kik hívek és kegyelmet kérnek; nem kellene néked is kincsed és fegyvered mutogatnod. A te kincsed, kiben bízol, bizonyára kevesebb annál, a melyet a mi hatalmas császáruk csak egy nap is ki szokott adni. Fegyvered pedig, a melylyel dicsekedel, semmi; mert ímé Isten hírével és a mi nagy Profétánknak csudájával felkészültek lévén, megszámlálhatatlan hadaink seregével megyünk és útban vagyunk. Meglátod majd azt a nagy császári erőt, melyet Isten az ottomán nemzet császárának fegyveréhez adott.”

„Azért ha erős vagy a tökéletességhen és állhatatos a hűségben, és kegyelmet kérsz, hadd el minden te gondolatodat és jöjj ide a mi császáruk táborába; mert valaki még e máig napig az ottomán nemzet fényes ajtajához szabad akaratja szerint folyamodott, kárát nem vallotta; néked is semmi károdra nem leszen. Esküszöm a mennynek, földnek teremő Istenének örökké valóságára, a mi Mahumet Profétánknak nagyságára (ki Istentől áldott legyen), a mi hatalmas és győzhetetlen császáruk kenyerére, hogy semmi gonosz tégedet, sem a te fejedet, sem lelkedet, sem jóvaidat, sem az én császárom sem én magam sem a mi vitézeink miatt nem követi és nem találja. Magam érottod kezes leszek, s azért adom néked erős hitemet.”

„Ha azért a császár kegyelmét akarod megnyerni, és Istennek azokat a szolgáit megszabadítani, kiknek te veled együtt meg kelltek halniok, minden kételkedés nélkül jöjj el: mert a mi kegyelmes császáruk kedvezni szokott azoknak és kegyel-

mesen is látja, kik szabad akaratjuk szerint az ő császári székihez folyamodnak; de csak leveled által, melyben semmi egyenlőség nincsen, az ő hatalmassága császári kegyelmességét meg nem nyerheted. Ezek után imhol megyünk, és a mi Istennek fog tetszeni, meglészen“ *).

Midőn mind ezekből, s mind egyéb szomorú dolgoknak folyásából akár ki is nem egyebet, hanem hamar időn való romlást és Istennek haragos ostorát bizonyosan várhatja vala szegény nemzetünkre, ez okon mind az egyházi s mind a külső igazgatóknak tetszésekből Pünköszt havától fogva egy néhány hónapok alatt egy egy egész naponként mind a mi városunkban s mind az egész darab tartományban itt környékünkben Isten haragjának rólunk való elfordításáért böjtölésekben, háláadás és könyörgés által való innepi szentelésben celebráltunk.

De hogy a dologra térjünk, mikor Rákóczi fejedelemnek az említett levelet iratná a vezér, akkor már ásiái és európai másfél száz ezer emberből álló roppant hadával táboroz vala, a végre indulván szegény hazánkra, hogy az előtt egy néhány hetekkel Lippánál esett szerencsétlenségiért bővön megfizetne, és azt pusztítaná.

Minthogy pedig a fejedelem nem hihetvén a hitlevélnek, a fővezér hivatalára el nem ment vala, annál inkább megharaguvék. Azért mindjárt ez nagy erejével Boros-Jenőnek megvételeire elindula, melyre régen vásik vala foga, mint az előtt az országtól azt levele által kéri is vala. És hogy az országnak romlása annál nagyobb lenne, más felől, ugymint Bozza váránál Brassó táján, a tatár chámot a szilistiai passával, két oláh országi vajdakkal, kurtányokkal, mintegy 50,000 emberrel, Erdélybe hocsátá, hogy a szegény hazát mint valami vadászok hálójokkal körül fogván teljességgel semmivé tehetnék.

Tudja vala jól a fejedelem, hogy a fővezér Jenőt akarná obsideálni, azért Váradról a jeneieket erősen biztatja vala, ne

*) Musztafa nagy vezér e levele, mely eredetileg török nyelven kelt s melyet a fővezér latinra is lefordíttatva küldött meg Rákóczi-nak, latinul és magyarul Enyedi szövegétől némi csekély eltérésekkel, olvasható Szalárdi-nál is e. h. 373—378. has.

félne nek semmit, mert hova hamarabb elegendő segítséggel akar-na nekiek succurrálni, holott később volna egy bokrot annak mezején vérrel megfesteni, mint annak török kézbe való esését hívalkodó szemmel nézni. E biztatásnak annyira támaszkodának a jeneiek, hogy noha a vár felette erőltlen és többire minden munitio nélkül volna, mindazáltal tudván a fejedelemnek hozzájuk közel létét, a várbeli tisztek csak esznek, isznak és vendégeskednek, azonban semmit obsidióra nem készülnek vala. Elérkezék az alatt, ugymint 29. Augusti, a fővezér hozzájuk a temérdek nagy erővel, kiket a várbeliek meglátván, a számtalan sokaságtól elijedének, és mind félelmek mind s készületlen voltok miatt a vár megszállásától az ellenséget csak egy lövéssel is nem arceálták vala. És noha a fejedelem ígerte vala nekiek annak előtte oltalmát, de nem lévén ez hírvél, vagy penig nem volt akaratja reá, de csak egy ember által is őket meg nem segítette vala, nem hogy érettek vérént ontotta volna. Így azért megcsalatván a jeneiek a fejedelem segítségével, midőn sohunna sem segítséget nem várnának, sem a várnak erősségéhez nem bizhatnának, a megszállásnak ötödik napján 2. 7-bris a várat a pogányságnak minden véres viadal nélkül feladák, a benne való praesidium minden javaival békével bocsáttatván. Mely dologért azután a fejedelem az ott való V. kapitánynak Ujlaki Lászlónak harmad magával Váradon törvény szerént fejét vétette vala. Így Erdélynek e jeles végháza, mindeneknek s kiváltképpen sok lakosinak nagy bánatjokra és széljel való oszlásokra, környülötte lévő darab földdel együtt pogány kézbe csak könnyen esék.

Ily két felől való veszedelem lévén a szegény országon, lakosi törődnek vala, mint kellene azt megorvosolni, ha lehetne. Annak okáért, mint hogy Rákóczi fejedelem az országból a Partiumba kiment vala (a mint feljebb megmondaték), Barcsai Ákos praesidens úr az országban locumtenens lévén, Nagy-Zsukra gyűlésbe igen sietve convocálá az ország népét Rákóczi fejedelem akaratjából, holott azt végezék, hogy törekedni kellene a fővezér előtt, ne rontaná mind maga hadaival s mind a tatárral a hazát, azért onnat küldék a fővezérhez követségül magát Barcsai Ákost a szebeni királybíróval Lutts Jánossal együtt, lévén

erre Rákóczi fejedelemnek is akaratja s annuentiája, mint ki maga dolgát is ezen követekre kiváltképpen bizta volt, hogy törekednének gratiájáért, úti költségre is adatván egy néhány száz tallért, nem tudván azt Rákóczi, hogy Barcsai Ákos magának keresné inkább a fejedelemséget mint néki, a mint azután megtetszett. Ezek által a szegény országbeliek törekednek vala a fővezérnek, ne rontaná az országot, parancsolna a tatár chámnek is, szünnék Erdélynek rettenetes pusztításától, hogy teljességgel semmivé ne lenne.

De hogy a tatárságnak is szörnyű pusztításáról írjunk valamit (mindent megírni lehetetlen), szükséges. Ezek nagy dühödt haraggal Brassó táján Bozza váránál, némely Istentől elfajult gonosz lelkiismeretű magyaroknak kalauzságok által, Erdélybe béútvén, mindjárt mint valami kopók az országnak lakó helyeit, fővárosit kezdék fítetni és keresgélni s saczok által emésztetni; elsőbben is Brassót s az után Szeben városát érvén, kezdé nagy saczot tőlök kívánni, kik látván a temérdek pogányságot (magok az erős helyen nem igen félvén), hogy a környékbéli földnek, szegénységnek elpusztításának eltávoztatásáért, pénzben s élesben nékiek megsacsoztak vala; de semmi kedvezést a pogánytól saczokkal is nem nyerének, egyaránt pusztítván, égetvén valamit érnek vala affelől tartományokban.

Szeben városától sietséggel térének Fejérvár felé, kívánván meglátni és elpusztítani a fejedelmek lakóhelyét is, hová midőn a dühödt tatár érkezett volna, a várba szorult együgyű gyámoltalan nép (kik is, mivel a főrendek és tisztek onnan jó idején kitakarođtak vala, kevesen voltak), felotte igen megijede. Azért mindjárt a tatár chámhoz kiküldvén, ígérék engedelmeségeket és könyörgének nékie, csak a várat és várost ne bántaná, pénzzel és valamivel lehetne készek volnának kedvit keresni.

A követeket békével a chám vissza eresztvén, noha vélek a pogányi természet szerént szóval keményen bánék, a várbeliek erősen megvidúlnak és jól reménleni kezdének. Azért fejek váltáságában alkalmas számú tallérokat szedvén össze, midőn nékie küldötték volna, kevesellő azokat, azért erősen neki dühödvén, mindjárt hadait a városnak indítá, kikkel midőn

a bészorult kevés nép nem bírta, noha alkalmas ideig vélek igen emberkedtek vala szegények, de a sűrű pogányság őket elnyomá, borítá, a várost és a várat felgyújták és a tétova szaladó benne való népet levágák és elrablák.

Immár a töményteni pogányság mind a várban s mind a városban benne lévén, mindent fűtő eb módjára kiméletlen dúl, praedál és keres, porrá s hamuvá tészén vala. A levágatknak testek, mint a kék az arató után, az utzákon mindenütt széljel akképpen hevernek vala, némelyek a benn valók között az erős toronyban zárkoztanak vala, ítélvén hogy talám az istentelen pogányság kedvezne az Isten házában, a templomnak s a toronynak; de nem lőn semmi kedvezés, mert oda is rájuk menvén sokakat közöttük abból nyakra-főre lehajgálának, némelyeket ugyanott levágának, és némelyeket az átkozott rab-ságra elhajtának, mind azokat mivelvén szegényekkel, valami kegyetlen indulatjoknak kívánsága vala. A belső várban a fejedelemnek mesterségesen készített s fejr márványkőből tündöklő módon padimentumoztatott és jeles czifrázatokkal megékesített s kívül tündöklő cserepekkel héjaztatott palotáit elrontották, tűzzel megégették. De ezzel sem elégedvén meg a dühödt ellenség, béméne a jeles szép épületű öreg templomba is, holott mind a régi fejedelmeknek s mind pedig az idősbik Rákóczi Györgynek temetések felett a drága szép zászlókat és kiváltképpen sok ezer aranyakban készült fejr és fekete márványkövekből csudálatos mesterséggel csináltatott monumentumokat mind elrontották, sőt még a fejedelmeknek is régen az előtt eltemettetett holt tetemeket gyalázatosan felhányták, és azokat napfényre is kivetették (ekkor fizette Isten egykor vissza a kölcsönt, melyet a miénk is Lengyel országban cselekedtek vala), és minekutánna a templomnak, várnak és városnak minden minden szépségit elpraedálták volna, azokba tüzet vetének, és azokkal együtt tornyokat (melyekben gyönyörűséges szavú szép öreg 8 harangok valának), szép collegiumot, scholát, és ama megbecsülhetetlen pénzt érő drágálatos nagy bibliotékát mind porrá, hamuvá tévék, annyira elpusztítván azt, hogy a rettenetes égés és füst miatt a várnak és egyéb kő épületeknek falai csak magok állának fenn nagy kormoson, hogy a hol annak

előtte fejedelmi musikáknak, doboknak, sípoknak, trombitáknak har-sogások voltak, immár ott holmi vadaknak és baglyoknak ki-áltásai hallattatának. Igaz vagy Uram! és igazak a Te ítéleteid!

Előbb indulván Fejérvárról a tatárság, midőn jutottak volna Enyed városához, a lakosoknak rettentésekért, kik már a templom körül lévő kastélyba vonták vala bé magokat, mindjárt a várost rettenetes tűzzel megégették, gondolván, hogy a tüztől való félelem miatt a kastélybéliiek magokat megadnák, de abban kedvek nem telvén, sőt a kastélybéliektől lövés által károsan bántatván, ostromnak indultak és mentek vala, holott is Isten a miéinket serény forgolódásokban e pogányok ellen megsegélvén, kezdett vala a pogányság tőlök satczot kérni és az által nékiek békességet ígérni, melyre noha elsőbben hajolni nem akarnak vala, gondolván az előtt két három napokkal a szegény fejérváriakon esett szomorú dolgot, mindazáltal tartván az ellenségnek is sokaságától, annakutánna egy néhány száz tallérokat fizetének nékiek, melyeknek örülvén a pogányság, és népekben is sok károkat látván, öt vagy hat napig való ott tekergések után tőlök eltávoztának. És így Istennek kegyelmességéből az erőltlen helyen, mely Fejérvárnál sokkal erőltlenebb vala, az enyedi városoknak felégetésén kívül személyekre és egyéb javokra nézve szenvedhetőképén tőlök menekedtek vala. De a tordaiak előttök elszaladván, városok porrá és semmivé tételt vala.

Innen rettenetes pusztítással előbb indulván Kolosvárra érkezett a pogányság, holott a várost mindjárt satczolásra kényszerítették vala, oda béküldött követek által rettenetes fenyegetéseket tévén, mint s hogy pusztíttatnék el városok és a darab környék is, ha azt nem cselekednék; ellenben ha kívánságoknak engednének, békességben minden jókkal megmaradhatnának. Nem bátorokdván azért a városbéliiek, kénytelenítelének nékiek sok számú szekér élésben és tallérokban megsatczolni, annyira, hogy a mit nékiek adtak vala, pénzü, ezüstül és aranyul (mert minden arany és ezüst szép gazdagságokat, még csak öltözeten lévő ezüst gombokat, kapcsokat, mind oda adták vala), könnyen száz ezer tallérra feltölt; de még is a hitetlen pogány ebek, ígreteknek nem állván, nem csak a körül lévő számtalan

sok helyeket, falukat, hanem a városnak is hostátit rettenetes tűzzel mind felégették, és hamuvá tették vala. Ugyan akkor Maros-Vásárhelyre is rá ütnek, melynek kestélyát csak hamar meghágván, a benne szorult népet, közel három ezer embereket, mind rabságra hajták.

Midőn a tatárság Erdélyben így kegyetlenkednék, a fővezér az országnak hozzá küldött feljebb említett követeit az alatt könnyölgésekben meghallgatá, és megígíró nékiek, hogy a tatárt kibívatná az országból; azért, hogy a tatár chám minden hadaival Erdélyből hozzá sietne és a pusztításnak békét hagyván az országból kitakarodnék, néki megparancsolá hozzá küldött embere által, ki engedvén a vezér parancsolatjának, Kolosvárról elindulván minden hadaival, a Keresen Várad felé tartá, mindazáltal nem hagyhatván az eb ragadozó természetit, egy nagy részét hadainak az Almás vize felé a Meszesre és az egész Szilágyságra rabolni és pusztítani bocsátotta vala, kiknek szárnyok ide a mi szomszédságunkba is Kővár tájékára elérkezvén, városunkban is nagy félelmet szerzett vala, de jó rendben lévén a város népe készüléttel várja vala az ellenséget. Mindazáltal, Isten könyörülvén rajtunk, csak egy is közölök határunkra nem jött, és így semmi kárt nem tölt vala, kiért dicsértessék szent neve felségének. De az Érmélyékét, Tasnádot és egyéb helyeket is mind elpusztíták és lakosait elrablá.

Szintén mindenestől fogva nem lött vala foganatlan a fővezér előtt való lörekedések az erdélyi követeknek; mert a mint feljebb iraték, a tatárság kitérítették az országból, és így noha egy részről a szegény romlott országon könyörölni láttatik vala, de másképpen súlyos bánattal illető, és keservesen szorongatá azt. Mert 1.) ugyanott Jenőnél a szabad választásnak régi és még szultán Szulimán török császártól confirmáltatott privilegiuma ellen a hozzá küldött egyik követet, lugasi és káransebesi bánt Barcsai Ákost, fejedelmmé tevő. 2.) a hadaknak való fáradságokért, mint mondják vala, rettenetes summát ugymint: öt száz ezer tallér satezot vete az országra, parancsolván szörnyű fenyegetéssel annak hamarjában való megfizetését. 3.) Az országnak rendes esztendőnként való adóját, mely szabott volt az előtt tizenöt ezer arany, ekkor nyolczvan ezer

tallérta tudá és nevelő. 4.) Az országnak némely helyeit, ugymint Káransebest, Lugost, Deszni várát kezébe adni parancsolá. Nem tudván mit tenni erőtlen és elhagyott állapotjában az ország, a hatalmas pogány nemzetnek mind ezekben engedni kellett vala; azért az említett török hadak is ezen helyeket tőlök el is foglalták. És így az lugasi s káransebesi bántást az erdélyi fejedelemségen elcserélé.

Barcsai Ákost innét a fővezér, mint fejedelmet a nádor-fejérvári Musztaffa bég, és annak hadaival Erdélybe békisérteté, botot, kardot, zászlót adván a szokás szerént neki. Ki mindjárt pro die 5. 8-bris Segesvárra az országnak gyűlést promulgála, holott a török követ a fővezér parancsolatját megmondá nekik, hogy tudniillik ama pártos Rákóczit elhagyván, Barcsai Ákost a fővezér parancsolatjából fejedelemnek ismernék, az ígirt ötszáz ezer tallért (mert Barcsai a fővezérnek az ország képében megígírté vala, noha afféle való instructiója s hatalma követtségéhez nem adatott vala), császár tárházába hamar bészolgáltatának. Az ország adóját is a negyven ezer aranyat megfizetnék, egyébaránt újabb romlás érné őket, és mostan is ez okokra nézve térítették volna ki a hatalmas császár hadai az országból.

Mind ezek noha kemény vas-igához hasonló dolgok és parancsolatok valának, mindazáltal mind egyiket s mind másikat, kénytelenek lévén véle, acceptálniok kelle az ország rendének. Barcsai Ákost fejedelmeknek tevők és választák legelsőbben is, ugyan akkor mindjárt a török követ jelenlétében, s annak agnoscalák, bizonyos szokott conditiókra megeskertvén, és az ország is viszontag homagiumát praestálván nékie. Az ötszáz ezer talléroknak is megfizetésében az napságtól fogva munkálódának, de az egymás után következő fejedelmeknek, ugymint ezen Barcsai Ákosnak és Kemény Jánosnak, magok privatumira való vigyázások miatt mindenestől fogva le nem teheték; mert noha egy néhány úttal annak nagyobb részét az országnak felső, közép és alsóbb rend lakosin felszedték, de abban csak mit is a portára bé nem szolgáltatattak, hanem csak magok hasznokra fordították az említett fejedelmek, melyért a törökök miatt az országnak sok úttal romlása esett azután is, mind addig míg annak hátra maradt legderekasabb része az országnak leg-

nyomorultabb és szegényebb állapotjában, mostani fejedelem Apafi Mihály idejében, planarie megfizettetek.

A fejedelemség változásán Rákóczi György igen meghabórodott és Barcsaira is, hogy tisztét elvette, megharagudott vala annyira, hogy az időtől fogva mint nyilván való ellenségét úgy tartja vala, holott nem fejedelemség vadászásért (mivel mindenek úgy itlnek vala), hanem inkább az ő elébbi állapotjának megnyeréséért való sollicitatióért, és az ország mellett való törekedésért küldetett volna a vezérhez. És mivel az országtól nem választatott, hanem obtrudáltatott fejedelem volna, nem Barcsait, hanem magát ismeri vala legitimus fejedelemnek és attól cessálni nem is akar vala. És noha Barcsai Erdélyben fejedelmeskednék, ő maga penig itt künn a Partiumban Váradon és egyébütt volna, mindazáltal sem a Partiumot kezéből kibocsátani sem az ország directiójáról lemondani nem akar vala, melyből látván az ország, hogy a hazára ismét veszedelem vonódna, ha a török megértene Rákóczi fejedelmeskedését, ezen gyűlésből hozzá Lázár Györgyöt ítélőmestert küldék Szathmárra, ki által erősen reménkednek vala neki, hogy mivel immár tapasztalhatóképpen látná a töröknek fejedelmeskedéséhez való idegen voltát, vagy csak abból, hogy immár más fejedelmet tett volna, hagyna békét már tovább azon való kapdosásnak, és a Partiumot is abban való várakkal és praesidiumokkal együtt bocsássa az új fejedelem kezébe, egyébaránt az országra újabb nagy romlást hozna engedetlenségével. E követességgel megindítván Lázár György, a gyűlés is elbomla. És így ez esztendő is valóban siralmas változásokkal, romlásokkal teljes lön.

Elpraedáltván, raboltatván azért az ország, és Jenő több szép megemlített helyekről pogányok kezébe esvén, mind maga a fővezér Jenőtől Constantzinápolyba viszza méhe, s mind penig a tatárság békével, rettenetes iszonyú gazdag prédával, barmokkal, kincscsel, száz ezer emberekből álló keresztyén rabokkal (mint azután megtudatott) Gyula felé az országból kitakarodott vala, maradván a haza kevés lakosi többire minden javoktól, némelyek szerelmes atyjoktól, férjektől, feleségeiktől és lakhelyektől, keserű és megemésztő szomorúsággal meg-

fosztatva. A szebeni királybírót penig, kit Barcsaival együtt az ország követtségbe a fővezérhez küldött volt, mint feljebb említve vagyon, azon fővezér Constantzinápolyba elvivé ez okon, hogy az országra vetett nagy summát inkább igyekeznék megadni, ki ugyanott meg is hala.

Acta anni 1659.

Ennyi sok csapási után is nem szűnnek az Ur Isten népe ellen való nagy haragjától, hanem hogy országunkat, nemzetünket továbbra is akarná a pogányoknak fegyvere által ostromozni, ez esztendőnek kezdetiben megjelenté mindjárt ő Felsőge nyilván való jelekből. Melyre újjal mutat vala az is, hogy az erdélyi rendek mind magok között rettenetes egyenetlenségben és civódásban valának, egyik a másik alá áskálván, egy rész közzülök Rákóczit, más viszont Barcsait uralván, mind penig az említett két fejedelmek minden dolgokban egymás ellen tusakodván, a mint hogy a Csík, Gyergyó és Kászon székbeli székelyek kapitányokkal Petki Istvánnal együtt és némely várbeli praesidiumok is az egész Partiummal, Váradal és az egész hajdúsággal együtt még is Rákóczihoz hallgatnak és Barcsai fejedelemnek meg nem esküdtek vala. Mind ezek Idvezitőknek ama mondása szerint: *Omne regnum in se divisum desolabitur*, az országnak következő romlására és pusztulására mutatnak vala.

Ezt a pogány török megértvén, kapa szokása szerint az alkalmatosságon, mindjárt azon tanácskozáván, hogy mostan lenne jó módjok az egész hajdúságnak elpusztításában, ezeket fogván hozzájok, mivel hogy mégis a porta akaratja ellen Rákóczival tartanak, és így minthogy az országnak is és Rákóczinak is ereje azokból állana, annak utánna mind az országot szabadabban kóborolhatnák s mind Rákóczit leültethetnék. Mely dologra noha elvégezett szándékok vala, mindazáltal elsőbben az egri passa által admoneálá az hajdúságot, hogy Rákóczit mellől állanának el, egyébaránt teljességgel mind elpusztulnának, mint az egri passa levele szóról szóra ekképpen vagyon:

„Mi a hatalmas és győzhetetlen császárnak Eger, Szolnok és Hatvan végvárainak, Tisza és Duna között lévő helyeinek és hadainak gondviselő ura, nagyságos Huszain passa, minden mi hozzánk illendő tisztességes dologban ajánljuk szomszédsági barátságunkat!”

„Az elmúlt napokban innét alól Boros-Jenő és Deszni várai alól, hatalmas császáruk török, tatár, kozák, havasalföldi és moldovai számlálhatatlan hadai közzül (érti a fővezérrel való hadat, mely Jenőt megvette, és a tatár chám hadait, mely a feljebb való esztendőben Erdélyt pusztította) hatalmas császáruk parancsolatja szerint, a velünk való hadakkal ide Szolnok várába érkezünk. Ugyan ekkor csak hamar mind fejenként a kevés hajdú városi kapitányokat levelünk által embersegesen megtaláltuk, hogy e végre, hogy hatalmas császáruk parancsolatja szerint számkivettelt Rákóczitól elállanak; de levelünkre csak olyan válaszunk lett, hogy Rákóczival együtt akartok hadakozni, mely minékünk igen csudás dolognak látszik. Im azért intünk még is egyszer benneteket, mint atya, anya édes magzatit, minthogy sok aprók köztetek, kik ártatlanok elveszni és meghalni, minthogy hatalmas császáruk jobbagyi vagytok és mostani új fejedelem is olyan fogadást tett, hogy melléje állanak és meghódolnak a hajdú városok; mert ha olyan fogadást nem tett volna, eddig a hajdú városoknak helyeit szél fűtta volna el. Vegyétek eszetekbe hát magatokat, mert Rákóczinak sem a német császár, sem a lengyel király és a svécus is semmi segítséget nem adnak, mert olyan hitván emberért országokat el nem rontják, hiában bízik azokhoz. Miért hisztek hát hazugságinak? holott hatalmas császártól is a tatár chám-nak meg vagyon parancsolva, valakik Rákóczit uralják, minden erejét rája fordítsa. Miért rontatnátok hát magatokat? holott jól nem tehet veletek, ti sem vele?”

„Azt kérjük azért, akartok-e meghódolni avagy nem? Ezt pedig nem egyébért cselekeszszük, hanem a sok láb alatt való szegénységnek siralmokért. Ez levelünket azért nem pecsételtük bé, mert fogadástok tartja, hogy pecsétes levelet meg nem olvastok, míg nem azt számkivetett Rákóczinak meg nem vizitek. Jóakaró szomszéd barátink, minden akaratunkat levélbe

meg nem írhatjuk; azért hitünket, becsületünket adjuk zálogul, hogy mi méltán ne átkoztassunk, hanem dicsértesstünk. Valamely úton békő emberetek hozzánk, török hitünkre fogadjuk, ismét azon úton vissza bocsátjuk. Egyébaránt ha szót nem fogadtok, hatalmas császáruk akaratjából a fővezér és más sok helybeli, hosznai, kanisai, budai, szilistrai és több vég várbeli hadak rendeltettek; Isten segítségével elérkezvén ma holnap, bővön meglátjátok. Költ Szolnokban 5. Januárii 1659. *).

Ez levelet a hajdúk elvén, noha a reájok következő veszedelmet jól látnák, mindazáltal Rákóczi és ő hozzá hallgató némely nagy rendek, mint a váradi v. kapitány és Gyulai Ferencz (ki az egész hajdúságnak parancsol vala) holmi fundamentum nélkül való biztatással lactálván, elhitetvén, és kemény fenyegetőzésekkel is elrémitvén őket, a törököknek ez írására vakmerőképpen csak megkeményítették vala magokat, és az új fejedelem hűségére nem állanak, melyért egész minden városoknak végső pusztulásával a török izeneti szerint következő esztendőben mint fizettek légyen osztán, alább megjelentetik.

Az új fejedelemnek és országnak követe Lázár György a segesvári gyűlésben rája bizott követségben megindulván, ugyan akkor tájban találta vala Rákóczi Györgyöt Szathmáron, holott midőn rája bizott dolgokat nékie referálta és sok erős okokkal arra nógatta volna, hogy a fejedelemségen való kapkodásnak az ország kárával hagyna békét, és az országnak minden határit és a Partiumot is egészen bocsátaná ki kezéből, egy elsőben nem kezd vala semmiben hajolni, azt állítván, hogy ő maga személyében is ott vallotta volna a hol az ország a sok károkat. Mindazáltal az értelmes követ beszédével meggyőződve, midőn maga is látná, hogy csak lehetetlen volna török ellen fejedelmeskedni, ekkor is másodszor a fejedelemségnek renunciált és az említett követnek személyében az országgal a következő punctumok szerint accordált vala, mind azokról assecuratoriát kívánván:

1. Hogy a porta kedvébe való juthatását sem Barcsai Ákos, sem az ország semmi ok és szín alatt meg nem gátolják, inkább minden jó alkalmatossággal promoveálják.

* Közli e levelet gr. Bethlen Imre c. h. 192—194. l.

2. Hogy sem Barcsai, sem az ország magoktól és jó akaratjok szerint ellene fegyvert nem fognak, hanemha ellene állhatatlan erő kényszerítene őket, minémű a töröké.

3. Hogy a kik az erdélyi és partiumbeli lakosok közül szolgálni akarják, megengedtetnék, és azért nem fogattatnak el és nem károsíttatnak meg.

4. Hogy minden jószágok, melyek az előtt az országtól vagy magának vagy az anyjának, ugymint az öreg fejedelem asszonyának, vagy feleségének adattak volt, azok mostan is magoknak és maradékoknak kezéknél hagyassanak.

Ezek szerint a conditiók szerint concordálván a követ Rákóczi-val, midőn Barcsai fejedelemhez vissza ment volna, mindeneket neki referála. Azért Beszterczére mindjárt gyűlést indicálván ad diem 26. Februarii, az országnak ott is a követségnek kimenetele publicaltaték. Holott Barcsai fejedelem és az ország is approbálván a punctumokat, mind azokat confirmálák, melyekről való hiteles assecuratiojokat is csak bamar megküldötték vala Rákóczinak.

Ekképpen az unio ha csak ideig is meglévén Rákóczi és Barcsai fejedelem s az ország között, Rákóczi mindjárt minden erősségeit az országnak Váraddal és a Partiummal együtt kezéből kibocsátá, holott midőn a praesidiumokat Barcsai fejedelem számára esketnék, a hitnek formájában az esküvőkkel ezt is inseraltatják vala: hogy ha a méltóságos Rákóczi György fejedelmet a fényes porta kegyelmébe venné, szabad legyen nekem az ő nagysága hűségére vissza térnem, úgy mindazonáltal, ha ő nagysága is az alatt az ország ellen semmi ellenséges dologra nem szándékozik, és a portához való engedelmségünket semmi úton módon meg nem gátolja, akkoron is szabadságunknak foghatkozásit az ország tetszése szerint megörvösolja.

E gyűlésben mind csak a két fejedelmek között való villongásokról, jószágoknak adományairól s állapotiról, s Barcsai Ákosnak fejedelemségben való megerősítésének módjairól való külön külön tracták lőnek, melyek sok egyenetlenkedések között végbe menvén, a gyűlés is egy hónapra elhomlott vala.

Immár Rákóczi György mint magános méltóságos személy itt külön szathmári, ecsedi, gyarmati házainál lakik vala, Barcsai

kezénél lévén egész Erdély országa a Partiummal együtt, és minthogy immár a pacificatio közöttök véghez ment vala, azt gondolják és reménylik vala mindenek, hegy a szegény haza immár annyi veszedelmes hányódási után békességben fogna nyugodni; de noha külsőképpen látszik vala az egyesség a két fejedelmek között, mindazáltal valóságos megnyugodt indulattal egyik is a másiknak ugyan nem hihet vala, melynek gyümölcse vala az, hogy egymás között irások által oly mocskos colloquiumot indítának, hogy a mi vétek és erőtlenség egyikben is másikban is vala, világ szeme előtt egymásnak szemére felhányják és felfedezik vala. Mely colloquiumot én sok mocskokért és semmi haszonért ide inseralni szánt-szándékkal elhallgattam*). Másik gyümölcse viszont Barcsai nyughatatlan és Rákóczihoz nem tökéletes elméjének ez is vala, hogy a törököket, fő fővezéreket Rákóczinak adott hiti ellen ottan ottan szorgalmaztatja vala levele által, hogy Erdélyben lévő jószágait ne engednék birni, melyeken való szabados uraságát noha az ország fejedelemségének resignatiójának idején neki megengedte volna, de ha a török parancsolna felőle, azt itélné, nem lenne vétke, ha elfoglalnák is tőle. Azonban Rákóczi fejedelemnek mivel hogy badai még is felesén valának mindenütt széllyel, kiváltképpen a jövő járó erdélyieken sok insolentiákat tesznek vala, és a fejedelmi titulussal is ez állapotjában mind egyaránt él vala.

Mind ezeket Barcsai fejedelem nagyon orrolván és színes békesség alatt sok irogatási után arra vevén a portát, hogy csak hamar a budai vezér által, midőn az országhoz emberét és levelét küldötte volna, megparancsoltaték kemény büntetés alatt, hogy Rákóczinak Erdélyben csak egy talp alattnyi földet és jószágot is birni ne engedjenek és véle semmi egyességek ne legyen, mert a hatalmas császár nem akarja, hogy az a pártos sem maga, sem maradéki Erdélyben elszenvedtesenek, akképpen hogy ott jószágot birjanak, kapa a töröknek e parancsolatján Barcsai fejedelem, azért mindjárt ad 25. Maji

*) Rákóczi egy ily levele a Barcsai erre tett megjegyzéseivel közölve van Szalárdi-nál *Síralmas Magyar Krónika* 413—428. has.

országgyűlést hirdetvén Szász-Sebesbe, ott a budai vezér parancsolatja elolvastaték, hova Rákóczinak is levele érkezvén, hogy abban az előbbi mód szerint a fejedelmi titulussal élni látnák, azon annál inkább mindenek megindulának, és ez okon levelét meg sem olvastaták; azért lévén már hátokat mihez vetni, mindjárt minden Erdélyben lévő jószágit, magáét, feleségiét, anyjáét mind elfoglaltaták, némely részét fiscus számára elfoglalák, vevék, más részét tétova hiveinek Barcsai elajándékozá. Evvel is penig meg nem elégedvén, pecsét alatt ilyen mocskos és becsutelen végzést publicáltatának mindenütt a vármegyéken: hogy senkinek az erdélyiek közzül, feje és jószága vesztese alatt, o gyűlésnek idejétől fogva nem szabados Rákóczi Györgynek, sem anyjának az idősb Rákóczi Györgynének, sem feleségének udvarában szolgálni, sem akármely itt künn lévő házokhoz akármi okon jöni, menni, küldeni vagy izenni és még csak levelet is küldeni. A kik penig mostan a haza fiai közzül udvarában szolgálnának, azok is jószágok vesztese alatt közelebb celebrálandó országgyűlésére tartozzanak redeálni az országba.

E becsutelen végzés értésére esvén Rákóczinak, minthogy ezt nagy gyaláznak tartaná, rajta igen megharagudott vala, annyira hogy ettől fogva mind Barcsai fejedelmet s mind az országot többire mint ellenségit úgy kezdé tartani, haddal készülvén mindjárt ellenek. Melyet minek előtte megindított volna, annak előtte Erdély országának, kiváltképpen a Partiumnak s Bihar vármegyének ilyen tenorral való levelet küldé:

„Megkeseredett szívvel értjük kegyelmek közelebb elmult gyűlésének kimenetelét, melyet noha a hazának szabadságának megörvoslására convocáltatott kegyelmek, mindazáltal abban nem munkálódván, nekünk adott köteleessége ellen mi voltunk a feltett czél, a közönséges megmaradásra való dologban semmi nem végeztetvén. Kegyelmek idegenit bennünket, hogy szoros igyünkben kegyelmeket erőnkkel s értékünkkel ne segítsük. Erdemlettük-é mi kegyelmektől, ha hittel erősített végezése nem tartotta volna is, hogy embereink kegyelmek közzé való járástól eltiltassanak? magunk, feleségünk és

anyánk jószági elfoglaltatván felharácsolassanak? senki hozzánk ne jöjjön, menjen, udvarunkban ne szolgáljon, mert egyébként élete és jószága is elvész miatta? Honnan érdemlettük, hogy mind ezekre a török parancsolatja sollicitáltassék? Ez-é a szabadság? ilyen szabadságot akar-é kegyelmek keresni? Így tartja-é meg kegyelmek hitit? Ez-é a háládatosság és keresztyénség? Mivel érdemlettük, hogy ily notoriusok légyünk? Váradnak Partiummal együtt kezünköl való kibocsátásában helyhezotté kegyelmek megmaradását és rab atyánkfiainak megszabadulásokat, ám megcselekedők. Im szépen jutalmaztatja kegyelmek keresztyénségünket; forgatja kegyelmek, hogy török paranssolta, meg kellett cselekednünk. Nézze meg kegyelmek, nincs nekünk adott hitiben török parancsolatja kivételre, hanem csak simpliciter vagyon, hogy semmi úton jószágink nem impediáltatnak; ha penig török parancsolatjából vagyon, kegyelmek sollicitálta ellenünk, mint azt bizonyoson tudjuk, noha ő inkább várná a megígért nagy summát, mint sem effélekét igazgatna“.

„A mi zsidónak, görögnek, cigánynak és akárkinek még a pogányoknak is szabados, ugymint a levél küldés, mely még a nyilván való ellenségek között sem tilalmas, az halált érdemlő nagy vétek kegyelmek előtt, és mi attól tiltattunk el. Ezzel kegyelmek nyomorult Erdélynek dolgát, nyavalyáját nem könnyíti, sőt nehezíti, mert a szántszándékkal való hitszegés büntetést el nem kerül, mint arról rettenetes romlással való példát hagyott Isten nemzetünkben“.

„Szomszédságban lévén kegyelmek Partiumban lakók, intjük kegyelmeket, hogy keresztyénségeket, becsületeket meggondolván s hiteteket, szolgálunk háborgatásától, annál inkább megfogadásától szünjete meg; mi ország ártalmára való dologban nem jártatunk, mert mi annak romlását (Isten úgy áldjon meg) nem kívántuk, vérünkkel és értékünkkel segitenők inkább, de a mi keresztyénségünk és személyünk nem becsütelik, sőt gyaláztatunk inkább. A becsületig élünk mi, nem tovább. Egyébaránt mi is más utat követünk, becsületünket helyre

állatjuk, szolgálkon tett kisebbséget megorvosoljuk, mi Isten előtt mentek lészünk, ártatlanoknak szenvedése nekünk ne tulajdoníttassék. Datum in arce nostra Ecsed, 20. Junii 1659.*).

E manifestumot noha Rákóczi György leginkább a Bihar vármegyebélieknek írta és küldötte vala, kik az erdélyi statások között értelmesebbeknek és inkább ellene állóknak látszanak vala, mindazáltal minthogy a dolog, melyet ebben Rákóczi forgat, közönséges volna, az egész ország resolvála nékie, kit is annak utánna gyalázatjára kinyomattak vala. Mely resolútiója az országnak szóról szóra ekképpen vagyon:

„Nem kételkedünk keseredett szívvel hallotta nagyságod, a nemes országnak, nagyságod dolgaiban való végezését. El is biheti nagyságod, nem kicsiny keserűség kényszerítette a nemes országot is e végezésre. És oh! vajha nagyságod nem adott volna okot ilyen s ennél nagyobb dolgoknak is végzésére! Sok szóval mi szükség előszámlálnunk speciálisan a dolgokat, melyekkel nagyságod erre juttata bennünket, holott már a keresztyén világnak nagy része ennek csak hallásától is irtózik“.

„Hogy azért nagyságod egyszer categorice megértse, a porta ellen való cselekedeti minket annyiba hozza (melyet hogy mind ennyi veszedelmeknek elkövetéséig elszenvedünk, magunkat is nem igazítjuk, noha tudjuk, nem kevés nyakszakadással állhattunk volna ellene), hogy immár azokból könnyen ki nem menekedhetünk, és azt csak pro lege statuta et publico decreto kell tartanunk, mind addig, míg Isten a hatalmas nemzetnek szívét hozzánk fordítván, engedetlenségünkkel elvesztett szabadságunkat helyre állítja. Hogy maga szabadságának helyre állításában nem munkálódhatott a nemes ország mostani sebesi elmúlt gyűlésben, valóban siralmas; de ennek is csak az az oka, hogy felejtette véltünk magunk dolgát a nagyságod személye ellen való gyűlölsége a hatalmas nemzetnek, és ez okon reánk következő veszedelemnek elhárításáról való szorgalmatoskodásunk, nem akarván minden esztendőben újabban veszünk nagyságod miatt.“

*) Emlékezik e levélről, sőt némely szavait fel is használja Szalárdi, c. h. 442. has. — Gr. Bethlen Imre, ki Enyedi után, mint láttuk, több oklevelet közölt, e levelet a munkájához függesztett oklevelek közé nem vette fel.

„Hogy ily szoros ügyünkben nagyságodat elidegeníteni akaruk volna erejével és költségével való segítségétől, senki azt dolgainkból jó lelkiismerettel nem concludálhatja, hanem ha nem értvén tévesen ítéletet. Mert ugyan is a mihez eleitől fogva soha nem bízhatott s nem lételet csálhatatlanul experálhatta, azt mint idegeníthette el magától? Erejét nem hogy nagyságodnak de akármely keresztyén monarchának is igen kicsinynek ítljük az Istentől fejünk felett felvont és világi erővel, dicsőséggel fel-emeltetett hatalmas nemzet ellen, valamíg Isten annak periódusát fenn tartja. Annál inkább értékéhez nagyságodnak mit bízhatott a nemes ország már egyszer kiadott választétele után, mely a nagyságod hittel tölt relatiója szerint 30 vagy 40,000 tallérnál feljebb nem extendáltatott még ez előtt két esztendővel is, ha szintén abban annyi hadaira eddig semmi el nem költ volna is? Ezt ha magától elidegenítette is, igen kicsiny kárt vallott benne, sőt ha contemnálta is; mert az micsoda a mi oltalmunkra? A nemes ország elég segítségének tartaná nagyságodtól, ha dolgait csak távol nézné, és ez maga oltalmára való mediumoknak keresésében meg ne akadályozná; így ha vesznék is, könnyebb volna. De e nehéz; már negyedik izzól fogván nevelvén és hízlalván ez a szegény haza nagyságtokat, mind ennyi sok javai vétele után is átoknál, szitoknál egyebet nem hall, romlására való igyekezetet experál. Kötelessége ellen e haza semmit nagyságoddal nem cselekedett, contractusában is semmit porta annuentiája kívül nem ígirt. Nagyságod is keresztyén ember lévén, olyat végső veszedelmünkre nem kívánhatott volna, nem is kívánhat. Jószágaiban való kárát sajnálja nagyságod, mi pedig országul veszünk el nagyságod miatt, szabados emberekből rabokká levünk, melyen hogy nagyságod bánkodnék és keseregne, nem látjuk, sőt inkább a helyett az országrontó latrokat, világ seprejével, minden alkalmatossággal vigan lakik“.

„Ugy vagyon, a nemes ország nagyságodnak csak egy hold földjét is a porta parancsolatjára mindjárt el nem foglalta, kedvezvén nagyságodnak maga veszedelmével is; melyet ha cselekedett volna is, semmi injuriájára nagyságodnak nem lehetne. Mert valjon melyik nemzetségétől szállottak mind azok nagyságodra. Számlálja elő, melyik nemzete szolgált nagyságodnak

azért a szegény hazának; de mivel fizetett egyébbel igánál, törvényteleneségnél, rabságnál, végre utolsóképpen való elvesztésünkénél? És hogy ha a háládatosságnak csak mi kicsiny szikrája volna nagyságodban, bizony soha azoknak ily kételenséggel való elvételéért újabb romlásunkra nem igyekeznék, megdölvén, hogy ha mi kárt vallana is itt miattunk, azt duplán megfizettük másutt. Holott a mennyi urasága a nagyságod familiájának volt, atyjának fejedelemségre közénkbe való jövetelének előtte Magyar országban, ez a haza két annyit is keresett azon Magyar országban nagyságtoknak. Mert ugyan is meri-e nagyságod mondani, hogy valaha Erdély nélkül Munkácsnak, Tokajnak, Regécznek, Ecsednek uraságát obtineálhatta volna? Itilje meg Isten e temérdek nagy háládatlanságot.

„Hogy a porta erről való parancsolatját az ország vagy talán csak privatus is sollicitálta, eleitől fogva mondotta nagyságod, de annak elbitelére még csak valami gyanító jelt is nem mutathatott; ebből mi szükség magunkat mentenünk a kő fölül? Megmenthet minket országostól a felséges monarchának római császárnak ő felségének relatiója, ki is agense által interponálván magát, és csak azon törekedvén ottan, csak jószágot engedjenek nagyságodnak birni Erdélyben, oly választ vett a fényes portától, hogy ha a felséges monarchának tekinteti nem lett volna, életének elvesztésével concludálta volna abbéli követtségét és instantiáját. Itilje azért a keresztyén világ ebből, és nem a nagyságod rancorából származott intimatiójából, az egész dolognak valóságos igazságát.

„Közénkbe való járatásának interdictióját is nagyságod méltán nem neheztelheti; mert a kinek rabsága alá ejte, annak kell engednünk, mely alól nagyságod ki nem szabadíthatván, engedelmisségünket nem impediálhatja.

„Országunk veszedelmére való dolgokban jártat-e nem-e nagyságod, megítilheti a tapasztalt dologból, holott ezen által mostan is azt efficiálta. A mely hatalmas monarchának árnyékában maga is nyugodni akar, annak levelét intercipiáltatván, levél vivő atyáinkfiai fogságban tartja. Minket mindenkor kötelezett ígretünk nagyságodhoz; de nagyságod akármit cselekedjék assecuratioja ellen is, azt senkinek kérdésbe sem kell hozni.“

„Im manifestumát is kibocsátotta nagyságod, nem tudjuk mi végre; mert mi úgy experiáltuk, hogy a keresztyén nemzetek között a feltett dolognak követése helyett szokták az olyat exmittálni, a végre, hogy ha az intésnek engednek, a dolog előbb ne menjen. Nagyságod pedig annak kibocsátása előtt nagy részét elkövette rajtunk feltett szándékának.“

„Kérde nagyságod, mivel érdemelte, hogy ily notorius légyen előttünk? Félre tévén magunk siralmas állapotunkat (mert egy két Istvánfi vagy Sambucus elég nem lehetne 28 esztendő alatt szenvedett és e két esztendőben ugyan perfectióra ment nyomorúságos veszedelmünknek leírására), erre csak azt feleljük: nem mi tölünk, hanem a portától (még ha szintén mi notoriusnak pronounciáltuk volna nagyságodat, kit tagadunk), kérde ezt meg nagyságod. Higyje el nagyságod, valamíg a fényes portát nem compescálja, minket az ilyen dologtól addig csak hijában orceál. Mivel nos non agimus, sed agimur. Csudáljuk inkább, hogy nem szánja nagyságod hazánkat a portához való engedelmisségünkért újabb veszedelembe ejteni.“

„Tagadhatatlan dolog, kívánják a pénzt tölünk; de nem azt, a mit mi vagy mások magunk nevével ígirték; hanem azt, a melyet nagyságodhoz való adbaesiónkért reánk vetének büntetésül, nem vádolhatván jó lelkiismerettel ez aránt a törököt, ki szokása felett jára utánnunk, de nagyságod miatt nem engedhetünk méltó kívánságának. Ez aránt compelláljuk a nagyságod lelkiismeretét, ha az mit mi semmi úton a portának meg nem ígírnénk, ugymint Jenőt, valjon nem csak világi büntetés, de még más világra tartozó átok alatt-e, nem adta volna-e nagyságod oda, ha kívánták volna, fejedelemségben való megmaradásáért. Erre czélozó sok szavait hozhatnók elő nagyságodnak, de a szó könnyen megtagadtathatik a nem halló előtt; hanem mostan is nálunk vagynak nagyságodnak regalisi, melyekkel a tavalyi fejevári gyűlésre hivata bennünket, abban majd szóról szóra ezeket látjuk inserálva: Jenőnek is dolga fenn forogván, országé lévén, mi nem adhatjuk, nem is adjuk.“

„Ezt nem tagadhatja nagyságod, mert scripta manent, még is minket nagyságod nem állat azzal criminálni, a mit rabságos

állapotunkban reánk vetettek, holott az írás megmutatja nyilván akkori szándékát nagyságodnak, ha az ország annuált volna.“

„Hittel csaltuk-é meg nagyságodat? Ítélje meg az Isten, holott a mi fogadásunk fundáltatott mindenkor a porta engedelmen.“

„Ezt mi is tudjuk, hogy nagyságod hittel kötelezte vala magát inauguratiójakor, de osztán mint jobbágyit, sőt mint rabjait, úgy bira bennünket, melylyel a két Oláh országnál alább való állapotra juttata.“

„Noha országunk végezése és a fenyegető parancsolat szerint nagyságod közöttünk járó szolgálit eddig meg kellett volna fognunk, de nem hogy szolgálit, de még tolvajt is, kiket tudunk nagyságodéinek lenni, nem bántottuk, tüdő szemmel nézván tolvajlásokat, marháink prédáltatását. Azonban nagyságod mostan is hazánkfiak között egy néhányat fogva tartat, és valjon szünt-é valamit ez tilalmazásunkkal nem csak a közénkbe való jártatás, hanem a nyilván való tolvajlás, prédálás, marha hajtás?“

„Protestál nagyságod, és egyszersmind azon protestatiójában is parancsolja, ha mit ártatlanok szenvedni fognak, nagyságodnak ne tulajdoníttatnék. Az ártatlanok nyomorgatása hogy vétkül tulajdoníttassék vagy ne, nem a mi dolgunk, Istené ő felségie, ki nem függ senkinek parancsolatjától; melyet minthogy mostan is minden órában cselekszik nagyságod, amaz Istent utáló, őtet szemtől szemben káromló lator vitézi által, elhittük, ez után is minden alkalmatossággal elköveti, noha a mi ítéletünk szerint csak egy nyomorult nemzet között két ízben kétszáz ezer léleknek iszonyú rabságra s halálra való menetek elég volna, sőt egy lélekre, ha anyagi lélek volna is, rettenetes lehetne ilyen terhnek rakása, annál inkább hordozása s róla számadása, bár ottan semminek ítéltessék is az ezen kívül való országbéli ártatlanoknak szenvedési. Mindazáltal ha ugyan csak az ártatlanok nyomorgatását tette fel nagyságod szándékában, ottan csak azoknak, kiket nagyságod ártalmasoknak tart (valóban pedig azok is igen ártatlanok), hagyna békét, de úgy látjuk azoknak is szintén úgy kedvez, mint az ártatlanoknak.“

„Vérének mellettünk való kiontását ajánlja éretünk nagyságod, melyet mi soha is nem kívántunk nagyságodtól. Azt siratjuk mostan is, hogy vérrel kezdé nagyságod tartani ezt a hazát,

melyet békeességgel s engedelemmel megoltalmazhatott volna, jöllehet a magáét nem csak kiontástól, de cseppenéstől is valóban kimélé még azoktól is, kiknek nagy assecuratioval ígerte vala, kik is vérrel, nem engedelmességgel akarván magokat oltalmazni, szájokba esék keserű íze vélünk együtt. Jóságában való kárvallásért el akar bennünket rontani, s még is vérével kínál.“

„Átokkal, írja nagyságod, nem kívánja szegény hazánk romlását, ki kételkedik ebben; ugyan is hat vagy hét ezer jobbágyot bírván benne, ha megengedné a fényes portá, ily nagy kárával hogy effectuálná, kiváltképpen látván, hogy fejedelemségét nem bírhatja? Ha Istennek átkát nagyságod el akarja kerülni, nem a maga hasznáért szánjon bennünket, mert azt akár ki is megcselekszi. Akkor mutatja meg nagyságod igaz keresztyén-ségét, mikor a haza megmaradásáért nagy kárával nem gondol.“

„Ezt nagyságod eleitől fogva gyakran szokta mondani; kívántatik már egyszer valaha, hitesse el nem csak vélünk, hanem az egész keresztyén világgal; vegyen ottan példát bár csak némely pogány fejedelmekről, kik nem csak károkat, de még életeteket is semminek tartották életetek megmaradásáért. Nagy keserűségünkre volt eddig is, hogy nagyságod bennünket vérrel oly bővségesen kínál, azonban nemzetünknek legszebb, legvirágzóbb részét tatár kezébe ejtván, egészen való kiszabadítására is a feljebb való írás szerint harmincz vagy negyven ezer talléránál több nem volt.“

„A keresztyénségnek is regulája nem az: hogy valaki becsületéig éljen, hanem lelkiismeretének tisztaságáig, mely nem néz világi kárvallásra, vagy becsületre, hanem az Istenben való szent szeretetre s maga megalázására. És noha nagyságod látatik élete felett vigyázni becsületire, mindazáltal értünk mi oly időt, ország hadaival két ízben is oda hagyta a becsületet s életét megtartotta, hol szaladással, hol idején való elköltözéssel. Kérjük azért nagyságodat még is keresztyéni sinceritással, továbbra is ne igyekezzék veszedelmünkre, alázza meg inkább magát a felséges Istennek hatalmas kezei alatt, szünjék még is ingerelni ő felségét. Mivel az úr Isten az ő híveinek minden ohajtásokat megszámlálta s könyhullatásokat tömlőjébe szedte. Bizony bosszút áll az Isten nagyságodon, ha ugyan

nem akar megszűnni. Azokat a minket nyomorgató veszzőket a tüzre teszi, nem szenvedvén sokáig az iszonyú kóborlást, dűlást, fosztást. Ha pedig nagyságod magát megcsendesíti, hatalmas az Isten nagyságodat újabban felemelni a poenitentia tartás után (mert ugyan is nem bosszualásra való igyekezet, hanem igaz poenitentia kívántatik ehhez), mint Manassét, noha Isten még nagyságodat Manassé állapotjára nem juttatta, melyet eltávoztatni szívből kívánunk, ha nagyságod is méltatlan cselekedetétől megszűnik^{*)}.

Ily rút mucskos pasquillus által felel meg Bihar vármegye Rákóczinak az ország képében, melyet Rákóczi megértvén, vagy haragudott annak előtte jószágának elfoglalásáért, vagy nem, de akkor annyira haragra buzdula, hogy csak elszáná magában, minél nagyobb nyomorgatást, üldözést eltehetne, csak eltenne az ország lakosin hadai által.

Annak okáért hadait minden felől gyűjtven és megszaportván, és az havasalföldi exul Constantin vajdát is hadaival együtt melléje vévén, ilyen okon: hogy ha jó előmenetele lenne magának, azt is székihe béültetné, augusztus havának vége felé Székelyhid felé Erdélybe minden hadaival béindula, ekkor is manifestumát elől elbocsátván, a melyben bémenetelének okát jelenti vala, a szerint, a mint az előbb említett Bihar vármegyébe küldött levelében cselekedett vala, minden bünt csak az országra hárítván, hogy véle való békességnek felbontói volnának, és ellene rút gyalázatos pasquillust is bocsátottak volna ki etc.

Barcsai fejedelem megértvén Rákóczinak Erdélybe való indulását, ő is mindjárt az ország népével a Keresztes mezejére Tordához táborba szálla. Azonban, midőn a két fejedelmek egymás között úgy egyenetlenkednének, érkezék haza az országha elsőben maga házához Gerendre, azután Barcsai táborába Kemény János a crimi tatároknak rabságából, két esztendei rabságos szenvedése után, kinek sárca lévén igen nagy, úgy mint százezer tallér, lettek vala érette kezesek a két oláh or-

szági vajdák. Kihozattatván Havasalföldébe, holott egy része sárcaának magából letétvén (melyet fia Kemény Ferencz vitt vala bé utánna), úgy jöhetett vala haza, a hátra maradt része mind örökké nála veszvén. Midőn itt Havasalföldében Minye vajdánál Kemény János Erdélyből utánna viendő sárca miatt sokat várakoznék és mulatna, Barcsai fejedelem arra magyarázá, hogy az erdélyi fejedelemségre vágyódnék, és Minye vajdával arról tractálna. Gondolván azért, hogy ő abban ennyi fejedelemségre vágyódó hatalmas emberek között, mint: Rákóczi György és Kemény János, meg nem maradhatna, azért követeket küldvén Havasalföldébe Kemény Jánoshoz, a fejedelemséggel megkínálá, gondolván, jobb lenne ha ennek engedné, mint Rákóczinak: mert ha neki kezébe akadna, veszedelmes lenne dolga.

Erre Kemény Jánosnak noha nagy hajlandósága vala (mert, hogy itt vagy egy szóval emlitem, még Rákóczit is azért tudta és küldötte vala haza más úton Lengyel országból a tatárok előtt, mint feljebb írva vagyok, hogy azt gondolja vala, az inokban lévő tatárság, ki Rákóczinak személyét igen kívánja üldözni és megfogni, megértvén útát a fejedelemnek, csak utánna sietne mindenütt, míg megfoghatná, ő pedig békével maradván, a véle lévő ország népével és hadakkal Molduván által Erdélybe szép csendesen haza érkezvén, a fejedelemséget elfoglalhatná, mely is meglehetett volna könnyen, de Isten ebben meg akarván szegyeníteni, az ő szándékát előmenni nem engedé, hanem ő kelepczébe esett, a véle valókat is abba ejtette, Rákóczi pedig megszabadult): mindazáltal ekkor csak bizonytalan és vékony választ adván Barcsai követeinek, midőn szemben lévén azután az említett táborban egymással erről való beszédek megújíták, és a mezőre kimenvén az ország előtt kezdé Kemény Jánost commendálni, kérévén egyszersmind, hogy venné fel a fejedelemséget, melyet megköszömvén Barcsai fejedelemnek, ígéré magát, hogy ha az országnak is úgy tetszenék, jó szívvel kész volna az aránt is szolgálni hazájának: de mint-hogy már Rákóczi is az országban benn lévén Barcsai fejedelemsége ellen törekedik vala, akarja vala Barcsai elsőben a dolgot ő véle eligazítani, kéré azért Kemény Jánost, hogy inter-

^{*)} Enyedi után közli e levelet gr. Bethlen Imre, II. Rákóczi György ideje 181—191. l.

ponálna magát közöttök, hozná minden jóra a dolgot, melyel fel is vállala és elindula Rákóczihoz, ki már akkor a Szamos mellett Zsuk nevű falnál vala táborban. Minthogy pedig minde- nek Barcsai körül Rákóczi jövelete miatt nagy félelemben va- lának, félvén attól, egy éjjel csak alattomban együtt opprimál- tatnak hadaitól, kettőnként, hármanként és csoportonként is, kik alattomban, kik pedig nyilván, mint a kik Rákóczihoz szítnak vala, kik viszont valami kigondolt okokkal az elkéredzésre ha- zudván, Barcsai táboráról mind haza oszlottak vala, úgy hogy a fejedelem csak maga fizetett hadaival maradna végtére; me- lyet eszében vevén, minthogy Rákóczi erejéhez alkalmasnak lenni nem látá, és Kemény Jánostól is a reá bízott dolog felől semmi tudósítást sok ideig nem vett volna, maga is illóra vevé a dol- got, és a Keresztes mezejét ott hagyván egy elsőben Fejér- várra takarodék.

Oda levele jutta Kemény Jánostól, melyben írja neki, nem kellett volna elébbeni helyéről ok nélkül elmenni, holott Rákóczi György kész volna jó út és mód alatt bekességre; de megírá nékie Barcsai, hogy Rákóczi hitire s ígíretire nem akarná ma- gát maga veszedelmével bocsátani, hanem csak nyerné meg tőle, hogy térne és menne ki az országból, kész volna néki tölt ígíretit megállani, ugymint a fejedelemséget néki engedni. Ugyan is tudván maga is Rákóczi György, hogy a török ellen nem lenne állandó fejedelemsége, ha Barcsait a mellől elűzhet- né is, csak Barcsai ne lenne, offerálja maga is Kemény János- nak, annyival inkább, hogy Barcsai is közönséges levele által nékie ajánlotta volna; de olyan formán, hogy csak névvel vi- selte volna Kemény János a fejedelemséget a török előtt, de alattomban fejedelmi módon Rákóczi uralkodott volna, melyre rá is veszi vala Kemény Jánost; de ez idő tájban havasalföldi Minye vajda elpártolván a portától, midőn őrizésére s oltalmára melléje rendeltetett négy száz törököket alattomban való csa- lárság által megölette volna, szintén ekkor küldötte vala kö- vetit Rákóczihoz, hogy véle frigyét akarna tartani, melyet igen nagy szövetségének illvén jövődébéli török ellen való megerősödésére, kapa a jó alkalmatosságon és ugyan akkor néki a követ által a szövetség felől jó választ ada, és ez okon a fe-

jedelemséggel Kemény Jánost többé meg nem kínálá, hanem annak elérésére maga igyekezék és abba bé is férkezék.

Mind ezek és Rákóczinak beljebb beljebb való nyomulása az országba Barcsainak hírvél esvén, Fejérváron sem bátor- kodék, hanem némely fő rendekkel, és valami kevés haddal onnat Dévára méne (mely vár Erdélynek széliben, Tömösvárhoz csak két napi járó földre vagon). Ez alatt Rákóczi mind nyo- mozza vala, igen sietve igyekeztvén azon, hogy valahol útjában megszoríthatná, de mikor egykor híriben esett volna Dévába való bemenetele, és látná hogy fegyverrel el nem érné Bar- csait, Ebeni István erdélyi tanács úr által (ki Barcsainak hiva volt volna, de Fejérvárról Petki Istvánnal ugyan tanács úrral együtt Kemény Jánoshoz küldetvén követségbe Gerendre, a Rákóczitól vett válasznak tudakolására, mind hármat az emli- tett Rákóczi megszorítván maga mellé vette vala), hitlevelet küldé nékie, egymással való beszélgetésre kezdvén kihívni. De erre nem bátorkodván Barcsai fejedelem, cancellariusát Bethlen Jánost küldötte vala hozzá, ki által akaratját nékie megízené; amaz is ilyen szóval szóla nékie: az én kegyelmes uram, feje- delmem, Kemény János úrral a Keresztes mezején végezett con- tractusáról megemlékeztvén, a fejedelemséget letenni kész, de mivel azt nagyságod maga jól tudja, hogy csak nevét is nagy- ságodnak a török nemzet erősen gyűlöli, kinek akaratja ellen nagyságodnak a fejedelemségen kapdosni sem magára, sem or- szágára nézve nem hasznos, melytől hogy nagyságod megszün- jék, és a hatalmas nemzetet magának és az országnak vesze- delmére ne ingerelje, nagyságodat az én kegyelmes uram az Istennek irgalmasságáért kéri.

Ezt hallván Rákóczi megmosolyodék, és a követnek így felele: hogy megtessék, hogy a fejedelemséget nem csak színe- sen, hanem tökéletesen letette, az országnak hitit arról való le- vele szerint mindjárt hát szabadítsa fel, és mi a fejedele- mének dolgáról Kemény Jánossal mint akarunk végezni, arról ne- künk rendet ne szabjon. E lén választétele Rákóczinak Barcsai követéhez, de erről egy szóval sem tőn ígíretet és nem is emlékezték, hogy az országból kimenne.

Megvivén Bethlen János Barcsai fejedelemnek a követséget, látá, hogy a köztök leendő békesség felől való reménység csak füstbe ment volna. Azért mindjárt Rákóczi ellen való segítségért a portára követeket rendele ugymint: Barcsai Andrást testvér atyjait, Bethlen Jánossal és többekkel együtt. Kik midőn elindultak volna, találák elől ugyan azon napon Barcsainak tömösvári passától vissza jövő postáját, kit Dévára való menekulek küldött volt hozzája hírtételért, ki Barcsainak megízené ezen postától, hogy követeket híjában küldene, ha maga bé nem menne. Azért gondolván magában Barcsai fejedelem, a töröknek kívánságára maga is egy éjtszaka gróf Csáki Lászlóval és udvari praedicatorával Csengeri Istvánnal s valami kevés késérrökökkel együtt Tömösvárra szökék a budai vezér Szejdi Ambet passához, ki akkor ott mulatoz vala. Hova midőn érkezett volna, a vezér ötet tisztességesen fogadá, és megértvén tőle Erdélynek és Rákóczinak állapotját, mindjárt Barcsai postája mellé maga emberit adván, sietséggel a török császárnak a dolgot megírák; melyre nézve maga keze írása alatt lévő levele által a budai vezérnek a császár megparancsolá, hogy Rákóczi fejedelmet az országból kiűzvé, vagy megölvén, Erdélynek királyát (mint ők szokták hívni), ugymint Barcsai Ákost, az országba bévigye és mindjárt helyébe állítsa.

Látván Rákóczi György, hogy Barcsai Ákost kezére nem kerithetné, üldözésében tovább nem munkálódék, hanem látván a jó alkalmatosságot fejedelemségének elérésére, mivel hogy Barcsai az országból kiment volna, országgyűlést hirdettete Maros-Vásárhelyre ad diem 24. 7-bris, hova a csiki, gyergyói, kászoni, sepsi, kézdi és orbai székbéli székelyek igen vigan (mivel hogy ők mind eddig alattomban Rákóczival tartották vala a dolgot) de a szász városbéliel és egyéb statusok nem kevés félelemmel mentek vala el.

Itt magát Rákóczi fejedelem cancellarius Mikes Mihály által a fejedelemségbe bécommendáltatá az országnak, megígírvén az ötszáz ezer tallér adót a töröknek, melyet a fővezér ez előtt az országra vetett vala, és azt is megmondván, hogy valakik ötet ezután uroknak és fejedelmeknek esmérnék, azokkal minden kegyelmességét, oltalmát és jótéteményét akarná közleni,

a kik pedig azt nem mivelnék, akar tartomány, akar magános személy lenne az, mint nyilván való ellenségével avval úgy fogna bánni. Mikes Mihály mellett fogják és az országot kényszerítik vala ezek is Rákóczinak bévételére, ugymint: Mikes Kelemen sepsi, kézdi és orbai székeknek kapitánya, Mikes Mihálynak testvér öcse, és csiki fő királybíró Lázár István.

Ez kemény izenetit csudálkozással megértvén az ország Rákóczinak, nem tudának a nagy félelemben és elhagyatott állapotban mit tenni, hanem inter spem et metum Rákóczi mellé állának, és Barcsait megvetvén fejedelemmé tevék újabban; melyre noha szabad voxot engedett vala, hogy már, de a nagy erőszak, ugymint a sok nyúzó, fosztó hadak és a sok vas békó az engedetlenek ellen készen valának; melyre nézve nem annyira szabad voxolások, mint hallgatások által az ország népének választatott vala fejedelemmé. Mely meglévén, mindjárt követek által megízenék Rákóczi fejedelemnek Radnótra, hogy fejedelmeknek akarják agnoscálni (mivel hogy ott várja vala a gyűlésnek kimenetelét); melyet megértvén igen megöröle, hogy feltett szándékát elérhette volna, és azon nagy örömeben megígíré, hogy mind azoknak, valakik eddig néki valamit vétetennek volna, megengedett, és senkit megbüntetni nem akar, inkább azon lenne, hogy mind az országhoz kegyelmességét, mind a törökhöz hűségét, ha venné, megmutatná, melyet ha a török nem akarna, fegyverével és költségével is az országot megoltalmazná. Ugyan onnét mindjárt el is küldé a budai vezérhez Szejdi passához Tömösvárra, hogy Barcsait, ki akkor már nála vala, erősen vádolván meguntathatná, magát pedig a porta gratiajába beférkeztethetné, hurré tévén a fejedelemségbe való béállását és ahhoz képest ajánlván engedelmességét; de egyiket sem obtineálhatá, sőt a pogányságot az ország és maga ellen újabban felingerlé.

Midőn ezek a gyűlésben véghez mentek volna, és az ország is Rákóczinak megesküdt volna (nosza sok kéntelen hit), a gyűlés elbomla.

Innen mindjárt Rákóczi fejedelem nagy örömmel indula az országnak Molduva felől való határi és végi felé, feljebb említett havasalföldi Minye vajda eleibe, ki akkor elébbeni izeneti

szerént hozzá jő vala a frigy kötésre. Hova midőn közelitene a fejedelem, eleibe jöve szép pompával Minye vajda, holott egymással szemtől szemben erősen hit alatt a török ellen szövetséget tőnek. És így ez idegen fejedelem is Rákóczi barátságért a portától elszakadván, magát fejedelemségétől országától megüresíté; és noha sok kincset hozott vala ki, de ugyan magát előbbi állapotjához képest csak mazurrá tevő, s mint az Esopus ebe csak a koncz árnyékához kapott vala; ki annak utánna a fejedelemhez adván magát, alá s fel jára Erdélyben, költvén pénzt s töltvén idejét hijában. Ide is következő 1660 esztendőben januariusban városunkba bétért vala, holott három hetek alatt summás és káros friss vendégséggel tartván magát számos cselédjével együtt, az után illendő pompával, a város fegyveres népe által egy darabon elkészítetvén (minthogy békével eliben is a fejedelem tekintetiért úgy excipiatatott volt) Szathmárra ment vala, holott ugyan azon tavaszon midőn Constantinus vajda vendégelvén megbetegedék (volt gyanúság hogy ételés miatt) igen hirtelen megholt vala; kit a fejedelem ugyanott a várbeli templomban die 4. Maji pápistai ceremóniával pompáson eltemettete, árvaságra hagyatván ez idegen földön magával együtt feleségnek kihozott cserkesz leány, ki a tatár chámnak is közel rokona volt, a mint hirdették. És így Isten e fejedelemmel a halál által jót tőn, egyéb aránt életének rendiben dolga csak számkivetett állapot és keserves elfogyatkozott bujdosás lett volna.

Említették feljebb, hogy Rákóczi fejedelem Erdélyre indulván Constantin vajdát is maga mellé vette vala ez okon; hogy ha a fejedelemségbe maga bészállhatna, azt is Molduvában székibe ültetni akarná.

Most látván azért jó módot a dologban, béküldé Mikes Kelemen kapitánysága alatt egy néhány ezer székelyekkel, ki az ott való új vajdát (minthogy készületlen találta, nem tudván tőle tartani, minthogy ő nem molduvai, hanem havasalföldi vajda volt az előtt) székiből kikergeté és megveré ugyan elsőbben, de kevés idő múlva amaz magát törökkel megerősítvén és Constantinra reá menvén, hadait mind levágá, és maga is hadainak s nagy kinosának kárai után csak alig szabadulhata vissza Erdély-

be. És így midőn sem egyiknek, sem másiknak erejek elegendőképpen nem volna is, csak nyughatatlankodnak és rugódoznak vala az ösztön ellen, holott is leginkább mind csak szegény nemzetünk romol és pusztúl vala.

Parancsolatja lévén már a budai vezérnek a portától, mint feljebb említették, hogy Barcsait a fejedelemségbe Erdélybe béviáné, mindjárt Szent András havának az elein a török hadakat egybe gyűjtvén a végekről, Barcsaival együtt Vaskapura megindula. Megértvén ezt Rákóczi fejedelem, hogy a vezér ellene már útban volna, mindjárt az említett Vaskapunak (mely köröskörnyül való nagy erős hegyekkel a természet által igen megerősített szoros hely) őrzésére bizonyos számú hadait küldé, ő maga derék táborával a Kenyér mezején várván az ellenséget. Holott erős sánczot vettetvén, feles dragonyokat és egy néhány ezer paraszt gyalogokat helybeztete abba, akarván az által az ellenségnek jövetelit meggátolni. Minthogy pedig Rákóczi fejedelem bizonyoson megtudta vala, hogy az ellenség az ő hadánál mind kevesebb, mind erőtlenebb volna (mert akkor Rákóczinak feles szép hadai valának), nyilván elhitette magával, hogy csak a sánczot sem vehetné meg, nem hogy még derék táborát szélyel kergethetné.

De sokkal külömben lőn a dolog, mert az egri Hussain passa midőn előljáró seregével a Vaskapu szorosához közelgetne s eszébe vevé ugyan azon sánczot, mert a német és magyar gyalogok valóban lőnek vala abból hozzájuk, mindazáltal mind a maga hadakozásban való mestersége szerint a passa, s mind a Barcsaival lévő főfő és köz rendeknek tanácsokból, kik Erdélynek csinját binját, mint hazafiai, jól tudják vala, stratagemát csinála; megtudakozván tudni illik és megvizsgálván, ha valahol valami titkos úton az erdőkön a sánczot ember megkerülhetné-e vagy nem? melynek lehetséges voltát megértvén, mindjárt a passa feles jancsár seregeit az erdőknek oldalaira küldé, kik erős kietlen helyeken menvén, a sánczot a benne valóknak hitek és reménységek, gondolatjuk kívül megkerülék, kiket a sánczban lévő paraszt gyalogság meglátván (minthogy azok inkább mind csorda mellé való pásztorok és útát álló tolvajok voltak), mindjárt az erdőkre és egyéb bátorságos helyekre kez-

dének szaladozni, kiknek a helyeket az ellenség elfoglalván, a dragonyokkal, kik a sárt igen megszokták állani, sokat bajlódának, de azok is kevés voltak miatt meggyőzetvén levágatának és elfutamtatának.

Kiket midőn hegyeken völgyeken a jancsárok kergetnének, látnak egy néhány magyar zászlókat jöni Rákóczi hadaival, kik a gyalogoknak oltalmokra rendeltettek vala oda közel a sánczhoz, kik az ellenségnek jelen létét a gyalogoknak szaladásokból tudták vala meg, állván az ellenség Rákóczit minden hadaival ott közel lenni, visszatérének és mindeneket azutánok derék hadaival jövő Szejdi vezérnek tudtára adának, megizenvén nékie, hogy sietne, mivel Rákóczi minden hadaival jelen volna. Azért a vezér jancsárit és szekerit harmad mértföldnyire elhagyván, seregének megparancsolá, valaki mint mehetne, véle együtt csak menne, annak okáért felette igen sietve és rendetlenül, valakinek lova mint mehet vala, a vezér Haszain passához száguldott vala, félvén, hogy míg oda jutna, Rákóczi hadaitól az előljáró sereg megveretnék. Hova midőn nagy fáradtúl érkezett volna, nem látván Rákóczinak seregeit, sem hol légyen nem tudván (kik noha egymáshoz közel valának igen, de egyik fél sem tudja vala), két vagy három napok alatt ott megnyugován, elhagyott hadainak érkezéseket várja vala.

Midőn a vezér Barcsaival és több magyar és török rendekkel itt mulatna, megparancsolá Barcsainak, írta minden felé az országbélieknek a vezér neve alatt, és az ő hitlevelét is, melyet adna nékie, küldené el, ezt izenvén: ő nem az ország romlására, hanem kőborló Rákóczinak felkeresésére s elvesztésére küldetett volna. Azért ha mind el nem akarnának veszni, Rákóczi mellől állanának el, mely még mostan is nem volna késő, eddig való vétkeket a hatalmas császár mind megengedné nékiek, de ha az harczon Rákóczival együtt találtatnának, akkor a kedvezés elkelne, hanem mind levágattatnának, és országok is elpusztítottatnék. Barcsai Ákos e szerint cselekedék, de emberei Rákóczitól s hadaitól mind a levelekkel együtt elfogattatván, szándékának nem lebeke fogantja.

Rákóczi fejedelem, ha itt a dologgal hevenyében s sietvén bánik vala, míg tudni illik a vezérhez az elhagyott hadak érkeznek vala, emberi mód szerint úgy ítélhetni, a győzedelem övé lészen vala, de mivel ott egy helyben sokáig várakozék, az alatt az ellenség közel létét megkémlelteté, a melyet megtudván, gyalogit, lovasit a vezér iminnen amonnan hamar összevgyűjté és minden késedelem nélkül viadalhoz készíté, elérkezvén az alatt elhagyott hadai is. Elrendelvén ottan azért hadait, a harcznak helyére szolítá ki táborát, melyet Rákóczi is meglátván, vélo szembe mene, és így a harcz mind két részről elkezdődék, holott az ellenség nagy sietséggel midőn a Rákóczi hadainak jobb szárnyára rohant volna és annak előljárójában némelyeket levágott volna, a többi mindjárt elszaladának, melyet Rákóczi fejedelem látván, fordula oda az holott maga a vezér vala, ki ellen az ónodi seregekkel erősen vitézkedék és udvara népit ott levágatá, maga is nem kicsiny veszedelemben lévén a vezér; de midőn hamarjában a jancsárságtól megsegített volt, Rákóczi maga is futásával kénytelenítették magát megoltalmazni. Innen az ellenség térüle a gyalogságra, kiket ott mind levágának, és a lövő szerszámok is egyéb tábori eszközökkel együtt az ellenségtől mind elnyeretének, kiket a diadalom után az ellenség a harczhelynél tovább nem üze, egyébaránt talán életben senki közülök el nem szaladhatott volna. Így lön szomorú kimenetele Rákóczi fejedelem részéről a Vaskapubeli harcznak, mely a keresztyénségnek lön keservesebb és nagyobb romlással teljes, mert a pogányságban mint egy hatszázan veszték, de a harcz után a keresztyéneknek fejek a vezér előtt kevés híján három ezerre számláltatának, melyeket a dühödt pogány eb megnyúztatván és szalmával, izékkal megtöltetvén, székereire, hogy portán kedveskedhessék azokkal, úgy rakatja vala.*).

*) Ez itt közet, melyet részletesen leír Bethlen János *Rerum Transilv. Lib. VI. Amsterdam. 1663. 116–120. l. és Szalárdi e. l. 472. 473. has.*, 1659. nov. 23-dikán Hunyad megyében Várhelynél, a Vaskapu közelében történt. Szalárdi e falut egyenesen megnevezi, Bethlen pedig így írja le, quidam pagus, juxta quem antiquissimae cuiusdam urbis a Romanis (ut fertur) olim inhabitatae ruinae vestigiaque cernebantur. — Szalay-nál, ki e forrásokat idézi, *Magyarország tört. IV. köt. 38. l.* bizonyosan csak leírási vagy nyomdai hibából áll Váshely Várhely helyett.

Itt az ellenség a győzelem után két vagy három napok alatt mulatván, indula ismét Rákóczinak felkeresésére, de midőn úgy esnék értésére a vezérnek, hogy Erdélyből ide kijött volna, Vásárhelynél tovább nem jött vala, hanem minthogy már az idő télre kezdett volna fordulni, a vissza menetel felől gondolkodék. De hogy Barcsai Ákost is Rákóczi fejedelem ellen elegendő bátorsággal hagyhassa, arról is nem kevésse elmélkedik vala. Tetszék azért mind a vezérnek, mind a magyar fő rendeknek, kik vélek valának, hogy Barcsainak oltalmára bizonyos számú török vitézek hagyassanak, kikkel Szeben városába teleni bémenvén, várja meg ott jövő tavaszig a török császárnak újabb segítségét.

Barcsai azért e szerint cselekedék, mert ezer kétszáz törökökkel és valami kevés magyarokkal béméne Szeben városába (mely még addig a Barcsai hűségében megmaradott vala) és az egész telet ott tölté el.

Már a vezér Barcsait jó karban hagyván, az országból kiindula ugyan Vaskapu útjára, mely dolog Rákóczi fejedelemnek (ki az országból ki nem ment vala, noha Barcsainak úgy vitéztett vala, hanem ekkor Dézsnél vala táborban) hírvél len, mindjárt az országban széljel leveleit bocsátván, parancsolja vala nagy biztossággal minden rendeknek, hogy a kifelé menő ellenséget mindenek üznék, kergetnék és vágnák. Szót fogadának sokan, kiváltképpen a parasztság, kik midőn az ellenségnek zsákmánylóiba belő kaptak volna, egy néhány török seregek, kik a táborról kijöttek vala, elérvén őket, nagy sokat benne levágtak vala, némelyeknek pedig orrokat, fülöket elmetélvén, a csépre, kaszára vissza eresztették s igazították vala, és így a vezér minden hadaival, nagy győzelemmel és békességgel az harczon elesteken kívül Tömösvárra vissza ment vala.

Megértvén Rákóczi fejedelem Barcsainak Szebenbe való bémenetelit, minthogy immár az ellenség is az országból kiment volna, mindjárt a városra reá szálla és egy néhány falrontó ágyúkkal azt erősen is löveté, noha kevés kárral. Tudja vala ugyan maga is azt Rákóczi fejedelem, hogy ő azt az erős várost meg nem vehetné, melynek rendes megszállását, vitéztetését az alkalmatlan téli idő is meggátolná, de mivel Barcsainak állha-

tatlan és ingadozó elméjét jól esmérné, úgy gondolkodik vala: talán vagy elméje hajlana hozzája, vagy pedig tőle megijedvén, magát a várost neki megadná.

Mely nyilván meg is lett volna, a mint hogy már az obsidio alatt levele által alattomban tractálni is kezdett, és csak nem concludált vala is a városnak feladása és a fejedelemségnek letétele felől, ha abban a magyar és török praesidiumok erősen ellent nem tartanak vala, a midőn a dolog értékre esett volna.

Midőn azért ebben is Rákóczinak kedve nem tölt volna, sőt inkább a városbéliiek, törökök és magyarok ellene egy néhány úttal felette káros eruptiókat tettek volna, annál inkább neki haraguvék, és egészen tavaszig a várost obsidióban tartá, és nem annyira a benn lévőket, mint a szegény országot és a maga hadait inquietálá és fogyatá, de ugyan még is meg nem veheté és semmi elszenvedhetetlen kárt a városban és benne lévőkhöz nem tehete, sőt inkább e cselekedetinek is a szegény hazával együtt tavasszal kedvetlen kimenetelit tapasztalá, mint alább megíratik. És így ez esztendő is sok romlásokkal s végezésekkel végződék.

Acta anni 1660.

Míglen az a szebeni obsidio tartá, sűrűen bocsátja vala Barcsai Ákos az alatt postáit, mind a portára s mind a budai vezérhez Tömösvárra, tudósítván azokat állapotjáról; kiket noha igen okoson és mesterségesen expedíálnak vala a Rákóczitól való félelemnek miatta, de még is többire őket mind elfogatja és csudálatoson kínoztatja, orrokat és fülöket metélteti vala annyira, hogy nagy sok idő alatt semmi válasza Barcsainak a törököktől nem jöhet vala. Utóljára azért nagy ügygyel hajjal érkezék egy posta Barcsaihoz, ki által a portától megízenék és írák neki, hogy legyen kevésse békességes szenvedésben és várakozásban tavaszig, akkor a hatalmas császár hadai által kiszabadittatnék.

Ugyan ez úttal azért a budai vezérnek Sejdi passának is megparancsoltaték, hogy készülne hadaival, hogy a jövő tavasznak mindjárt az elein Erdélyre megindulna, Rákóczit az országból kiűzné vagy elvesztené, Barcsai fejedelmet pedig

Szebenből kiszabadítván székebe ültetné, és mivel Rákócziak ereje inkább mind Váradról és a hajdú városokról szokott volt kitelni, melylyel a hatalmas császár ellen hadakoznék, azért előbbben a hajdú városokat Barcsai fejedelemnek mind meghódoltatná, kik ha nem akarnának, őket mind elvesztené, rabolná és minden hajdú városokat porrá, hamuvá tenne.

Ilyen parancsolatját vévén a portának Sejdi vezér, a dologhoz hozzá készüle, és mindjárt áprilisben mint egy huszonöt vagy harmincz ezerevel magával Rákóczi György és a hajdúság ellen megindula. Mely Rákócziak noha ottan tudtára lőn, mindazáltal a szebeni obsidiót nem akarván könnyen oda hagyni, parancsola sietséggel a váradi v. kapitánynak Gyulai Ferencznek, hogy Bihar vármegyét és az egész hajdúságot egybe gyűjtven és felszedven, az ellenségnek passusát az Hortobágy vizénél megállaná és gátolná.

E parancsolatnak Gyulai Ferencz engede mindjárt, és azokat egybe gyűjtven a megmondott helyre táborba szálla, honnan urához való kedveskedésért a közel lévő ellenségnek valami hódolt paraszt ember által levelet küldé, intvén, vagy inkább fenyegetvén azt (a szűnyog az oroszánt), hogy útból térne vissza, egyébaránt mind egy lábíg ott vesznének miattok. A levelet a vezér elvévén, és a főfő törökök előtt elolvastatván, erősen megkaczagák, és a kapitány bolondságát azzal mulaták, kik a haszontalan fenyegetéssel semmit nem gondolván, újjokra mind táborostól megindulának.

Solymosnál azért a Körösön által költözvén, minek előtte előbb közeltettek volna, hirtelen és váratlan nem rohanának a hajdú városbéliekre, hanem előben a vezér levelet küldé nekik, megintvén őket és értékre adván az által, hogy immár hatalmas császár erős hadaival ellenek indult volna és minden nap közelitene, ha azért megmaradásokat kívánnák, a vakmerő és erő nélkül való haszontalan fenyegetőzésnek hagynának békét, hanem minden hajdú városokból küldenének hozzá hiteles embereket, kikkel megmaradások felől tractálhatna, esküvén erősen, békességes jöveletek menetelek lenne. Egyébaránt ha elmulatnák, mind fegyverre hányatná őket, feleségeket, gyermekeket pedig rabságra vitetné, lakó helyeket porrá tétetné és ilyen veszedelmeknek magok lennének okai etc.

Ez levelét vévén s akaratját hallván a vezérnek a hajdú atyafiak Kaba városánál lévő táboroknál, igen megzendülének és ijedének, és látván megmaradásokra mostan és annak előtte is (midőn tudni illik az egri passa őket levele által Jenő megvétele után adnoneálta vala) Istentől adatott jó alkalmatosságot, egy elsőben könnyen hajolni és a vezér intését fogadni láttatnak vala: de az említett váradi kapitánynak Gyulai Ferencznek ebben való nagy ellentartását és ha cselekednék, fenyegetését, viszont Rákócziak török ellen való győzedelmének fundamentum nélkül való biztatását s ígérteit hallván, és attól meggyőzöttetvén, a vezér intésének nem annuálának, nem gondolván annyi erejét az ellenségnek a mint hirdettetnék, és táplálván azzal is magokat, hogy a mi szoros ügyök lenne, Rákóczi által diadalmason megsegítettének.

Ily semmire való biztatások s gondolkodások miatt megcsalván, addig tractálának, mulatozának az említett helyen való táborban, hogy egy hajnalban az ellenség csak hamar annyira közelite hozzájuk, hogy az ellenségnek előljáróit strázsájok meg kezdé látni, kik csak az előljáróknak sokaságokból is meg kezdék esmérni, hogy az ellenség ő náloknál sokkal felesébb volna, Rákóczi segítségit is (mint ki még Szeben alatt volna) nem remélhetnék.

Azért nagy szívbeli bánattal, hogy a haszontalan biztatásért a vezér jó oblatióját megvetették volna, és nagy félelemmel, hogy az ellenségnek sokaságát már tudnák, kiki közzülők házához szaladott vala, holott legelső gondja kinek kinek a lőn, mint költözhessék igen sietve feleségével, gyermekével és csak hamar felragadható legföltöbbs javaival együtt együvé másuvá erősségekbe széljel, Pocsajba, Kis-Várdába, Kállóba, Ecsedbe és a Tiszán túl lévő erősségekbe s városokba.

Kiknek költözködések a vezérnek hírvél esvén, mindjárt rablókat és égetőket bocsáta utánuk, kik közzül azokat, kik idején elmenetelekre gondot nem viselhettenek, elérvén újjokban, némelyeket még házoknál is midőn rakodnának, levágák, elrablák és minden javokat elpraedálák. Azonban a derék tábor is közelebb érkezhén, mindenütt széljel az egész hajdú városokat, ugymint ama jó emlékezetű Bocskai István. fejedelemtől a sze-

gény haza jóvára megtelepítették és immár meg tősgyökeresedett és minden féle jókkal elbővült, többire egymást érő szép helyeket, a melyek Erdélynek s még Magyar ország részeinek is oltalmazó első erős falai és gyepűi valának, mint valami rettenetes árvíz elborítván az ellenség, elkezdvén Kaba városán (honnan a hajdúság elszaladott vala), egyről egyig rettenetes tüzzel felvetteté és megemészteté, kiknek az eget verdeső lángjokat és a fényes napot is elborító temérdek fekete füstjüket Gyulai Ferencz váradi kapitány (ki a törököket az elébbi levelivel ijesztette és a szegény hajdúkat biztatással elcsábította vala), a várból kandikálja vala. A szoboszlaiakat az ellenség a templom kerítése közzé szorította vala, kik míg erejekkel felérék, valóban emberkedének, de erejek elfogyatkozván, a sok pogányságtól meggyőzöttetének, és a kerítés rájuk rontatván s hágtatván, a férfiaknak fejek szedelék, a fejez cselédek pedig mind elraboltattak vala.

Ily keserves romlását és veszedelmit látván a hajdú városoknak s a hajdúknak, a váradiak is említett kapitányokkal együtt igen megijedének; azért hogy városoknak és a darab határnak megmaradását nyerhessék, a vezérhez küldének. Ki egy elsőbben őket kemény szóval fogadván, és elébbeni vétkeket (kiváltképpen hogy Barcsai mellől Tömösváron létében Rákóczihoz hajlottanak vala) szemekre hányván, őket igen megdorgálá, de az után csendesen ígére olyan formán oltalmat nékik, hogy mindjárt Rákóczi ellen bizonyos számú vitézlő rendeket bocsátanának táborába. A követ a választ megvivén, hajlának, és mindjárt Bihar vármegyének vice ispányát Boldvai Mártont egy néhány nemes emberekkel és valami kevés vitézlő renddel együtt táborába a vezérnek kiküldék, kik mind egész táborozása alatt s mind Rákóczival való harczának idején a vezér táborában hordoztatának. És ekképpen a váradiak városokkal és határokkal együtt békével maradának.

Míglen pedig a hajdú városok mindenütt széljel egyről egyig porrá, hamuvá tétetnének, addig a vezér Debreczen táján a Tóczó vize mellé szállította vala táborát, és majd két hétig ott mulatott vala, hova a debreczenieket elsőbben kihívatván, annakutána maga is a városba bemenvén, rajtok sok ke-

gyetlenséget mivelt vala, kiknek régtől fogva való hódoltságokkal nem gondolván, hol egy, hol más fortélyt fogván ellenek, hol egy, hol más kínokkal való rettentések által értekek felett való nagy summának, ugymint száz ezer tallérok, fizetésére kényszeríti vala őket. Kiktől életeknek elfogyása nélkül különbben látván hogy sok esedezések után is nem menekednének, valami nehezen nyolczvan ezer tallérokban és sok számú szekér élésekben s egyéb ajándékokban, melyekkel a száz ezer taller kitélt, megsacczolván, tőle úgy szabadulhattak vala.

Azonban történék szintén ez idő tájban, ugymint 18. aprilis, hogy a méltóságos öreg fejedelem aszszony Loráddi Zsuzsanna pataki várában gutta ütés által meghalna, életének ötvennyolczadik esztendejében. Kinek halála (mivelhogy igen istenfélő, adakozó és jó gondviselő, kegyes dajkája vala az Isten anyaszentegyházának) sok okokra nézve ezen kívül is nemzetünknek s kiváltképpen vallásunknak kárával esett vala. És az Isten evvel is megjutalmazá kegyességét, s nem engedé látni a következő nagy gonoszokat, kiváltképpen fíjának veszedelmit és halálát, mely következő junius havának elején következik, mint alább meg vagyunk írva.

Véghez menvén a hajdú városoknak pusztulások, a Tóczó vize mellől a vezér táborával együtt a Szilágyságra indula, mivel hogy Rákóczi fejedelmet akarja vala felkeresni, kinek noha pocsaji kastélya mellett kellene elmenni, azt mindazáltal békével csak elhagyja vala, ha a várbéliek közzül némelyek ellene nem nyughatatlanok vala. De szánakozásra való dolog, a mit az oda bészorult és befogadott, praedára szokott szabad legények mind magoknak s mind a több benn lévőknek veszedelmekre mivelének; mert midőn ezek a várfokról néznék az ellenségnek mellettek való eltakarodását, kárnak és rendes vitézség ellen való gyalázatos dolognak tartják vala, ha beléjek nem bojtorkodnak vala, és csak oly békével bocsátják vala el. Azért előljárójoknak hírek nélkül egyben tanakodván, a várból felesen kiütének, és az ellenség táborának hátuljába kapván (ittlén, hihető, hogy már vissza nem fordulának), egy néhányat bennnek lecsapkodának s rabul is elfogának. Mely dolog a vezérnek hírrel esvén, vakmerőségeken a várbélieknek igen megbosz-

szankodék, hogy midőn őket békével akarná elhagyni, így ingerkednének véle, úgy annyira, hogy a derék tábor vissza fordulásával nem gondolván, maga személye szerént egy néhány ezer jancsárral vissza tére, és a várnál körös környül lévő vízben, hol hónyaljig való vízben gázolással, hol úszással menvén, és azon által kelvén, a várbelieket igen kezdő ostromlani; kik noha az ellenséggel sokáig jól emberkedének, de végtére, mivel az ellenség felesen vala, és a várnak is kerítése csak hantokból áll vala, meggyőzetének, és nem sok idő múlva a várat reájok hágván, az erőseit a benne lévőeknek fegyverrel mind megemészték, az aszszony népeket pedig és kisdedeket rabságra hajták, a várat pedig földig leronták. Ily veszedelme következik a szép kastélynak és a belé szorult egy néhány ezer léleknek az említett szabad kóborló legények miatt.

Egy ilyen romlások esett vala a Székelyhidhoz valami szigetben gyűlt szegény futott föld népének is ez úton, mivelhogy a várbeliek ingerkedvén az ellenséggel, némelyeket azok közzül levágtak és elfogtak vala, karóba is két vagy három török fejet feltettek vala a várban, melyet az ellenség meglátván (minthogy a várnak erőssége miatt semmit nem tehet vala), haragjában a környülötte lévő szigeti szegény futottakra ütötenek vala, holott szegényeket, mint valami kopó ebek az ellenség felítelvén és találván őket, mintegy négy ezeren mind felmészárlák és elrablák, melyet hozza némelyeknek erejek felett héjazó nyughatatlan elméjük. És így egész keresztyén hajdúsággal a Tiszáig való nagy, szép és drága kios földnek (mely a felső harmadik esztendőben a tatár pusztításától épen maradt vala) ez úttal ilyenképpen esett siralmas romlása, pusztulása.

Innen a vezér inditá táborát a Szilágyba Somlyó felé, mely mind váraival együtt Rákóczi fejedelemé vala felesége után, ezt elsőben az ellenség csak hamar a benne maradt kevés néptől megvévén, minden ott lévő jóktól megfosztá, és annakutánna felégetvén, semmivé tevő. Az ott a tájon a hegyekre együvé másuvá szaladott és elrejtezett számtalan futott embereket ama sebesen járó s többire ugyan repülő vitézi által felkeresteté, azokat levágtatván és elraboltatván, a minthogy egyébút is mindenütt széljel az ellenség valahol elmégyen vala, egy néhány

mértföldre kioszolván, azt miveli vala úton, útfélen, erdön, mezőn, völgyekben, falukon valakit talál vala, azokat öli, vágja, rabolja vala, nem lévén senki a ki hathatósképpen még csak meg is szólította volna őket kegyetlenségekről.

Ilyen szabadon grassálván a kegyetlen ellenség a Szilágy-szágon, midőn minden nap közelitene, a Közép-Szolnok és Kraszna vármegyebéliek is a vezérhez oltalom nyerésért követeket küldvén, kiknek az oltalom megígérteték, de úgy, hogy mind a két vármegyéről egy néhány nemes embereket bocsátanának a vezér táborába, melyet a veszedelemtől való féltékben meg is kellett vala cselekedniük, mint a Bihar vármegyebélieknek.

Az ellenségnek ennyire való békéséges közelitése ő reájok nézve tudtára esvén Rákóczi Györgynek, és azt is megértvén, hogy őtet minden bizonynyal fel akarná keresni és véle megharczolni, kénytelenítették Szeben városának obsidiáját oda hagyni, holott az egész télen kevés híján fél esztendő alatt töltötte vala híjában az időt, azért igen sietséggel az egész ország népét, személy szerént minden embert, parancsola felülni és véle együtt Szamosfalva és Kolosvár között való táborba menni.

Azonban váradi kapitánynak Gyulai Ferencznek is parancsolá, hogy minél több vitézlő népet szerezhetne és küldhetne táborába, igen sietve munkálódnék abban. Azért elfelejtkezvén arról szántszándékkal Gyulai Ferencz, hogy már a vice ispány Boldvai Márton adjunctusival együtt a vezér táborába bocsáttatott volna, és hogy ebből nagyobb romlás következhetnék, Rákóczi táborába is feles vitézlő rendet küldött vala, és így osztán a harczon a váradiak egymással harcolnak vala, mivel mind az ellenség, mind a Rákóczi táborában valának. Így meggyülekezvén hamarsággal mintegy tízezer haddal, elsőbben, a mint iraték, Kolosvár és Szamosfalva között, annakutánna Gyalu és Fenes között mezőre szállott táborba.

Immár az ellenség jobban jobban közelítvén, mikor Kolosvár tájékára érkezett volna, parancsolá a vezér táborában való Bihar vármegyei vice ispánynak Boldvai Mártonnak, hogy hármat a véle lévő közzül a városba beküldvén az ő nevével izenné meg, hogy midőn a tábor városok körül elmenne, hozzájuk

ne lövöldöznének és semmi ellenségeskedést ne mutatnának, sőt inkább bizonyos számú szekér éléssel a táborra gazdálkodnának, mert egyébaránt minden bizonynyal városostól elvesznének. Amaz enged a vezér parancsátjának, és Bihar, Kraszna s Közép-Szolnok vármegyéből három nemes embereket ez izenettel Kolosvárra béküldé, kiket mihelyt oda érkeztének, a városbéliék Rákóczi táborára kiküldének, kiknek mind hárman fejeket is szedeté.

Ezt a vezér megértvén, a kolosváriakra igen megharaguvék, és emezek is tőle igen megfélemlének, csak ez okon is, midőn látnak sok hadainak hozzájuk közelítését, mindazáltal hittél mentvén a vezér előtt magokat, hogy azok a követek szabad akarajjok szerint mentenek volna Rákóczihoz, és sok számú élést is adván a táborba, elmenetleket is a város mellett nem impediálván az ellenségnek, úgy maradhattak vala tőle nagy nehezen békeségben.

Az ellenség közelítvén Rákóczi táborához annyira, hogy az egyik tábor a másikat jól meglátná, mind két részről harczra készülének, és die 22. maji, ugymint pünköszt csonka hetinek szombatján, a két erős tábor (noha Rákóczi hadai kevesebbek, de azok is jók valának) egybe rohana; holott elsőbben a Rákóczi hadai alkalmas ideig nagy jó szerencsésen vágák az ellenséget, de annakutánna az ellenség rohanván a jobb szárnyának arra az erőtlenebb részére, hol a tábornak holmi fegyvertelen, erőtelen és bátoratlan cselédi is valának, azok az ellenségnek sok számát látván, mindjárt elszaladának. Honnan az ellenségnek nagy bátorsága a fejedelem hadainak penig félelme következik, annyira, hogy a tábornak nagyobb része futna mint sem harczolna. Azonban ezen való bizodalombokban az ellenség jobban jobban többletven, a fejedelem hadait utóljára a gyalogokat is oldalul és hát megül a jancsárság megkerülé, kik a míg lehet a nagy erő ellen eléggé tusakodának, de azok is meggyőzelve elszaladának, annyira hogy még a magokfélét is ijedtekben keresztül kosul tapodnák, kiket az ellenség kíméletlen csapkod és tapod vala, annyira, hogy azok is mind ott veszének.

Más felől a Rákóczi hadai, valami kevesen, de a javai, az ellenségnek derekasabb részével sokáig vitézül harczolnak vala, kik annyira sűrűn hullatják vala őket, hogy magának a vezérnek kellene maga oltalmazására rendeltetett vitézeivel azokat megsegíteni, kiken győzedelmeskedék is, mert őket a Rákóczi derék seregeitől külön csomóba szakasztván, immár mind egy lábíg őket ott vágják vala le, hanem maga Rákóczi fejedelem látván hűséges vitézeinek serény harczokban való megnyomatásokat, segítségekre az ellenség közzé rugaszkodék (gondolván hogy az ónodi sereg is, kiket maga oltalmára külön választott és avval együtt vala, menne utánna, holott azok látván a nyilván való veszedelmet, mind elmaradának tőle) egy néhányad magával, holott midőn nagy dícsírates vitézi bátorsággal keményen harczolna és egy néhány törököt maga kezeivel mind jobbra s mind balra levágna, hirtelen a sisak és süveg fejből kiesvén, két nehéz és halálos sebek esének a fején, és egyéb tagjain is kettő, kinek vérének porba való csorgását leghívőbb vitézi meglátván, az ellenség közzül hirtelen kiragadák, midőn immár szintén levágtatik vala. Kinek megsebesítettését hadai látván, mindenek a hova látnak és tudnak vala csak elszaladának, kik penig a győzedelmes ellenségtől levágtának. Kiket az ellenség a harcz helynél tovább nem üze és kergete, egyébaránt a fejedelmet is elérték és elevenen is elfoghatták volna, mint-hogy nagy bágyadt állapottal lévén sebei miatt, lovon nem ülhet vala, hanem hintóra tétetvén szép lassan a Körös útján Váradra vitetett vala, és ott két hetek alatt feküvén, mivel mindenik sebe, de kiváltképpen a fején lévő mérges volt (mint-hogy az agy koponyán által a vakszemére vala általszakadva), azokat meg nem lábálhatá, hanem die 7. Junii, feleségének és fijának jelen léteken (kik az előtt való napon érkeztek vala Ecsedből), e világból kimülék, életének harminczkilenczedik, birodalmának penig tizenkettődik esztendejében. Honnat az országban lévő ellenség miatt való félteken testét mindjárt más nap igen sietve Ecsed várába vivék.

Ezen véren folyt és szegény nemzetünk rontásában telhetetlen pogány vezér oly kegyetlenséget gondolt vala a portán való maga kellettetésére, hogy mind a harczon, s mind egye-

bütt széljel az országba bejövételitől fogva keze és fegyvere alá akadt és elesett keresztyéneknek fejeket megnyúztatja, szénával, szalmával annak bőrit megtölteti, és szekereire számonként úgy rakatja vala, győzedelmének jeléül akarván azokat mutogatni. Sőt nagy rakás tallért töltetvén maga eleibe, valamennyi fejet eleibe bémutatnak vala vitézi, annyi tallérokkal ajándékozta vala őket, hogy annál serényebbek lennének szegény nemzetünk fogyatásában. Mind ezek között keserves dolog volt, hogy néhol a keresztyének fejek nyúzására keresztyén atyánkfiai, rabjait állatta, kik midőn azt véghez vitték, azoknak is mindjárt ugyan maga előtt elűtette fejeket. A kisdedeket, a csecsszopókon kívül (kiket csak elhányat vala) a fejér néppel együtt rabságra hajtaltván.

Tudtára lőn Barcsainak, hogy Szejdi megverte Rákóczit: csak hamar Szebenből az ott őrizésére rendeltetett törökökkel s fő emberekkel kijövé, a vezérrel Bonczidánál conjungálá magát. Hova midőn érkezett volna, a vezérrel arról tanácskozána, a tábornak merre kellene Bonczidától indulni, és arra végezek, hogy erre Magyarország szélire jönének kifelé; de a végekben mindenik különböz vala. Mert Barcsai azért sietteté vala az ellenséget az erdélyi határból kitudni és hozni, hogy mivel hallotta Rákóczinak halálos sebekben való esetét, halálát a vezér az országban létiben meg ne értené, hogy itt nem tartván osztán valamennyire is senkitől, az országban benn ne maradjon (mivel akkor ilyen hírek zengedeznek vala), és az ő fejedelemségét is el ne törölné.

A vezér pedig azért jött vala erre, mert gondolja vala, ne talán Rákóczi sebekbe esett is, de erős vitéz ember lévén, hadait ellene ismét megszorítván, véle újabban megharcolni akarva, azért abban meg igyekezé gátolni. Mindazáltal, midőn mind ketten így gondolkodnának, Zsibóhoz hirtelen érkezék a váradi tiszteknek postájok Barcsai Ákoshoz, ki az izenet szerint bizonyosan megmondja, hogy Rákóczi minden bizonynyal meghalt, és ő a szemeivel látta volna, midőn kinyujtoztatták volna is; melyen Barcsai megörült, de megparancsolá a postának élete vesztése alatt, hogy mind addig, míg a török az erdélyi határból ki nem haladna, senkinek meg ne mondaná.

Emez is ahhoz tartá magát, hanem immár mikor ide a mi városunk felé érkeznének, küldi azon postát Barcsai fejedelem a vezérhez ez izenettel és hírrel, tettetvén, mintha abban az órában érkezett volna. Kinek örvendetes hírtételét a vezér megértvén, búsz aranyokkal megajándékozván elbocsátá. És mindjárt a vezér egy néhány ezer törököt bocsátá Barcsai Andrással Ecsed felé a végre, hogy Rákóczi testét, melyet Váradról Ecsedbe visznek és kísérnek vala, megelőznék és elfognák; de minekelőtte az ellenség elérkezett volna, addig már a testet bevitték vala Ecsedbe, mivelhogy elféléől tartván sietnek vala véle.

Mihelyt Barcsai Ákos a vezérhez érkezett vala Szebenből, mindjárt leveleit kezdé széljel az országban küldözni, parancsolván minden rendeknek, hogy fegyveresen mindjárt hozzá gyűljenek, kik szót is fogadának nagy részt; de a csíki, sepsi, kézdi és orbai székeltek (kik még Rákóczit életben lenni gondolják vala), hozzája nem menének; melyen noha igen megharagudott vala, mindazáltal, mivel mostan más gondja vala, azoknak és a több szófogatlanoknak dolgát csak abban hagyja, hanem mivel a vezér néki megparancsolta vala, hogy véle együtt járja, míg a hazából kitakarodnék, kételen kell vala engedni; és hogy az ország igazgató nélkül ne maradjon, testvér nagyobbik öcsét Barcsai Gáspárt az ítélő mesterrel Lázár Györggyel együtt Erdélyben locumtenenseknek hagyván, maga némely főrendekkel együtt a vezérrel kijött vala.

Nem lévén mind eddig is a portára hír abban, Sejdi mint mehetne elő dolgában, vívott-e meg Rákóczival vagy nem? azért tartván attól, ne talán ez had Rákóczitól megnyomattatik, hogy Rákóczi pihenést ne vehetne, hanem ugyan elveszthetnék, ez okon más derék portai erővel Ali passa nevű diványt ülő vezér Nándor-Fejérvárhoz szállíttatott vala, ki ott várja vala Sejdi passának Erdélyben való dolgainak kimenetelét, és mivelhogy nálánál feljebb való vala, oly instructióval bocsátatott vala a portától, hogy Sejdinek ő tőle kellene hallgatni. Ez okon lett vala ez is, hogy Sejdi passát, az alatt míg Erdélyben járja, Ali passának mesterségéből budai vezérségétől megfosztották vala,

egy Ismael nevű passát állítván a vezérségbe, ki is akkor Ali passával együtt vala, de még ekkor ebben Sejdi passa semmit sem tud vala.

Az ellenségnek erre való kijövetelének híre zengedezvén, mi városostól nagy félelemben valánk, mivel elhíresedett vala annak a Sejdinek a keresztyének ellen való kegyetlensége, ki nek sem ebéde, sem vacsorája jól nem esett, míglen az ételle közben három vagy négy keresztyén raboknak maga szeme előtt fejeket el nem üttené. Ez is továbbá ijeszt vala bennünket (mivel az is hallatik vala), hogy a hajdúságot pusztítván, Nagy-Bányát igen emlegette volna, hogy, úgy mond, valahol volna az a város, de felkeresné. Mely hír miatt midőn a város zsi-bongana, érkezék titkos pecsétje alatt Barcsai fejedelem levele Medgyesről sub dato 1. Junii Anno 1660, melyben a rebellis s Rákóczihoz adhaereált uraknak itt lévő egyetmásinak kiadátását parancsolja vala, s egyszersmind hogy magokat is, ha itt vagynak, tartóztassuk meg s ki ne bocsássuk, hogy adhassuk őket közbe mind portékástól, mikor erre felé érkeznek a vezérrel együtt.

Ezt, noha eléggé törekedett követői által a város előtte, de ugyan csak nem kerülhette el, hanem Budai Zsigmondot béküldvén, az urak szállásán egyet másokat felkerestette s egybe hordatta, és tizenöt kövárvidéki szekerekkel Kővárba szállította. Ezek felett a vezér nevével, hogy városunk tőle porrá ne tétessék, tizezer tallért exigáltata, s a felső-bányáikon 3000-ei, semmit sem használván ennek elengedésére írott levelei Barcsai fejedelemhez mind városunknak s mind a papoknak Sellyei Pálnak és Nánási Istvánnak. A papok levelére tölt válaszáat, mint-hogy emlékezetre méltó, subjungáltam.

Achatius Barcsai etc. Reverendi etc. Salutem etc.

„A kegyelmek levelét elvettük, abban befoglaltatott kegyelmekhez tartozó kegyes intését is értjük: csak hogy a mint kegyelmek már régen látja az Istennek közöttünk lévő tüzes és véres ostorát, afféle intéseknek az előtt a község előtt kellett volna kegyelmektől lenni, a reánk tódult nyavalyáknak vagy megelőzésére, vagy penig azokból való kiszabadulására. Tudván kegyelmek ennek a szegény hazának külső megmára-

dását, Istennek bölcs ítéletiből, csak a hatalmas nemzethez való köteles hűségnek megtartásától függeni (melynek bűneinkért alája vettettünk) meg kell adnunk Idvezítőnk tanácsából mind Istenét, mind császáráét, és mivel a lelki pásztoroknak a juhokat nem csak az Istenhez kell tanítani, hanem arra is, hogy a ki Isten szerént való és nem hazug urok, állhatatosan szolgáljanak reá kell nógatni: ha azért kegyelmeken valami büntetés esik, nem a mi vétünk, holott mind Isten, s mind környölöttünk és ígyünkben forgott emberek tudják, hogy a mit tőlünk lehetett, látván a maga veszedelmére megbolondult nemzetnek utolsó romlására hanyatt homlok menését, valamelyeket megmaraszthatására istenes úton és módokon elkövethettünk, mindeneket elkövettünk. Mely dologban való jó forgolódásunkat, ha mások vagy vakmerőségből megvetették, vagy penig gonosz lelki ismérettel meggátolták, az igazság helyében nem különben mint Baruch és Jérémiás ellen a Sedekiás és Passur hamis profétákkal együtt minden hazugságot költvén, Isten előtt a mi lelkünk ne adjon számat, ha ez hazára csak nem a Juda nemzete romlása következett, Isten és esászár ellen való állhatatlan s vakmerő rosz maga viseléséért.”

„Mindazáltal keresztyén lélek lakván Isten kegyelméből bennünk, mi ennek a hazának nem csak hozzánk való háladat-lanságát, hanem ugyan magunk és hozzánk tartozók utolsó veszedelmére készített és gyakorlott gonoszságát is nem néztük eddig is, hanem az Isten dicsőségét és közöttünk való országának elémozdítását, melyben volt a mi idvességünkre való igazgattatásunk is, magunk és szerelmesink életénél feljebb becsülöttük, igyekeztünk azon, hogy Isten után rajtunk uralkodó hatalmas nemzetnek méltó haragjából következhető nagy és végső romlást megorvosolhassuk, tudván azt, hogy a valóságos kegyelmesség és egyenes igazság a fejedelmeknek tulajdona. Így azért fejedelmi tisztünk szerént Isten kegyelméből keresztyéni vallásunkat kegyelmek között való kiszaggatástól mególtalmazni készek vagyunk. De mivel a bűn, melyért az ország szenved, közönséges, kegyelmeket sem óhatjuk meg valami fizetéstől, holott most is alig verhetjük le a vezért róla, hogy a kegyelmek városa alá ne menjen. Mely dolog végeit Budai

Zsigmond uraimékat küldöttük kegyelmetekhez. A mint kegyelmetek írja, ez okon indult inkább éretünk való imádkozásra, mivel a Krisztus igájának nyakunkra való felvételére és hordozására igyekeztünk. Ez után is kegyelmeteknek nem egyébben, hanem az ő dicsőségére néző jókban kell megtalálni Istent éretünk, mivel azon igyekeztünk Isten után, a miképpen Isten országa megvetése miatt pusztult el országunk, úgy annak bévételével és megtartásával állattassék helyre, hogy testi békeségünknek fundamentuma legyen Istennel való békeségünk. Nem is kívánjuk, hogy Isten éltesen és ebbéli tisztünkben hagyjon egyébként, hanem ha az ő dicsőségére, szent házának épületire lésszen uralkodásunk, tudván azt, hogy a minél nagyobb hivatalunk, annál terhesebb idvességünkre való juthatásunk is. Azért úgy akarunk fejedelmeskedni, hogy ne csak névvel, hanem ugyan valósággal, mind magunknak mind országunknak Isten legyen fejedelmünk. In reliquis etc. Ex castris ad Mono*) positis 12. Junii A. 1660.**).

N. B. Ugyan akkor Kővárat is Barcsai számára az ott való praesidiumból Rákóczi hűségéről alattomban hozzá hajlott némely csintalan bizelkedő emberek feladták vala, Mikes Jánost, Rákóczi fejedelem ott való akkori főkapitányát, két porkolábbal együtt megfogván és Barcsai táborára kivívén, holott Barcsai egyik porkolábnak fejét véteték, másikat Mikes Jánossal együtt (kire igen haragszik vala, mivel bátyja Mikes Mihály Rákóczinak cancellarius és Barcsainak minden dolgainak akadályozója vala), Váradra fogságba küldé, ki az obsidio alatt azon esztendőben ugyan ott megholt vala.

Ilyen módon Barcsai fejedelem szomszédságunkból az ellenséggel együtt Szathmár felé alá takarodék. Holott Szathmár várát gyenge s kevés praesidiummal és munióval találván, midőn a benne lévő kevés népet deditióra intette volna fenyegetéssel levele által, látván azok a véle levő derék török erőt, megijedvén csak könnyen hűségére hajlottak vala, megesküvén

*) Monó Közép-Szolnok vármegyei falu.

**) E levél eddig kiadatlan volt.

nékie, holott a praesidiumnak Barcsai megfizetvén és avval is mintegy elfoglalván a várat és Kékényesdi György hagyatván vice kapitánynak benne, onnan is alább úgy menének.

Innen való eltávoztása után a kegyetlen pogány Sejdi passa tábora Várad felé kezdte nyomulni, magával Barcsai fejedelmet is elvivén az említett vezér vagy szerdár, ily okon pedig egy részről, hogy Jenő felől jövő Ali passa nagy szerdárnak (ki a török császárné atyjafia vala, és az alatt míg Sejdi passa Rákóczi fejedelmet prosequálta, újabb nagy erővel azon fejedelem erejének megrontására, ha Sejdi nem talált volna birni véle, s mind pedig Váradnak megszállására a portától bocsátatott vala) mind magát a Rákóczin való győzedelemmel s mind Barcsai fejedelmet a portához való nagy hűséggel bémutatná s ajánlaná, nem tudván abban semmit is, hogy a portán az alatt a míg ő ide járt degradaltatott, és hogy nem csak szerencséje s jova, de még élete is Ali passának, mint nálánál nagyobb s kedvesebbnek, hatalmába adatott volna; melyet akkor vőn észébe, mikor Ali passával Jenő táján szemben lőn, holott sem oly kedvesen, a mint reméli vala, nem látá s fogadá Ali passa, sem pedig táborával el nem bocsátá (mert ő a győzedelemmel csak el akara menni hogy már a portára Ali passa mellől, és látván hogy Váradot is akarja megszállani, abban együtt Ali passával nem akar vala lenni, mivel ő a váradiaknak hitlevelet adott vala annak előtte, hogy a várat török meg nem szállaná), hanem táborát táborával conjungálván, magával járni kényszeríté; melyen is Sejdi igen megdühödén, mostanában kételen szavát kelle ugyan fogadni Ali passának, de Váradnak megvétele után engedetlenkedvén Ali passához, sőt hogy tőle elmelessen hadait feltámasztván, s Ali passa táborabéliekben feles embereket maga kezével (mivel igen véren folyt erős fene bestia vala) megölvén, emez is táborát ellene s hadaira fordítván, mind magának Sejdinek gonosz lelkét testéből kikergeté s mind pártos hadait nagyobb részent levágatá a tömösvári mezőn. Így fizetett meg Isten csak hamar nékie Rákóczi fejedelmen s nemzetünkön üzött istentelenségéért.

Barcsai fejedelem is ugyan ekkor udvarlására sietvén s menvén Ali passának Jenőhöz, portához való hűségért s Rá-

kóczinak üldözésiért láttatott kedvesen Ali pasától, és noha kéredzett volna vissza székébe, forgatván Szebenben és egyébként is lett szenvedésit Rákócztól, mely miatt nem táborozást, hanem nyugalmat kívánna, de semmiképpen el nem bocsátá, hanem magával Várad alá elvitte és az egész obsidio alatt ott tartatta a szenvedtetőle vala, mind a véle lévő urakkal, főrendekkel ugymint: váradi, jenői kapitánnyal Haller Gáborral s többekkel együtt, sőt annak utána a váradi obsidió alatt nem mindenek tolszván Ali passának, mind a fejedelmet mind Haller Gábert vasba verette vala, s megadtván a vár 27. Septembris, őket békével haza bocsátotta vala.

EREDETI TÖRVÉNYCZIKKEK.

I.

1582. aprilis 29-dikére Gyula-Fejérvára hirdetett országgyűlés törvényczikkei.

Kelt Gy.-Fejérvárt 1582. maj. 4-dikén.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio Waiuoda Transsiluanus et Sicularum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod Magnifici domini Nobiles coeterique status et ordines trium Nationum Regni Transsilvaniae et Partium Hungariae, ditionis videlicet nostrae, in partialibus eorum Comitijs ad dominicam Misericordiae, hoc est ad penultimum diem mensis Aprilis proxime elapsam, Anno Domini 1582 in Ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis et praesentauerunt infra scriptos Articulos, in eisdem Comitijs, paribus eorum uotis et vnanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humillime, ut nos vniuersos et singulos eos Articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo beneuo l acceptare, aprobare, confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignemur. Quorum quidem Articulorum tenor talis est:

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transsilvaniae et Partium Regni Hungariae in Comitijs eorum Partialibus in Ciuitate Alba Julia Anno Domini 1582. ad dominicam Misericordiae, hoc est ad penultimum diem mensis Aprilis celebratis editi.

Megértettük kegyelmes urunk, az te Nagyságod izenetiből, hogy az kegyelmes Isten, ő felségét lengyel királyt, mind ennyi sok munkája, fáradtsága és költsége után ellenségével az muszka fejedelemvel kívánatos békésre hozta, kin az Ur-istennek nagy hálákat adunk, és örvendezünk, kívánjuk hogy ennek utána is engedjen az Uristen ő felségének kívánatos és boldog successust minden dolgaiban, hogy ő felsége az mi rólunk való gondviselésében is mehesen elő, mint eddig is nyilván megtapasztaltuk, és láttuk voltaképpen ő felségének minden gondviselését.

Adja annak utána te Nagyságod elénkbe külömb külömb féle nagy sok költségét, és az porta adajának beszolgáltatását is; megemlékezhetik te Nagyságod hogy semmi időben tehetségünk szerint az közönséges szükségre meg nem fogyatkoztunk, meggondolván az Nagyságod szükségét. Most is azonképpen, valamire elegek vagyunk, nem akarunk megfogyatkozni. Igérünk azért te Nagyságodnak az porta adajára rovás szerint kilenczven kilencz pénzt. Viszont az Nagyságod külömb külömb szükségére ötven pénzt, mely kilenczven kilencz pénznek beszolgáltatását ez jövődő szent Vid napjára, az ötven pénz beszolgáltatásának napját ez jövődő szent Jakab napjára ígérjük fogyasztás nélkül, kiben az székely és szász uraim is egyenlő terehviselésre ígérnek magokat. Azonképpen az magyarországi uraim is, kapuszám szerint, egy egy forintot ígérnek azon napra Nagyságodnak, az ötven pénzt az feljül megnevezett napra. Könyörgünk Nagyságodnak, tekintse meg községünknek sok esztendőttől fogva való fogyasztását, és az elmult kegyetlen hosszú télben barmok élésének fogyatkozása miatt nagy kervallásokat, ki miá barmok megholtak, most is halnak. Vegye Nagyságod ez mostani ígéretünket elég neven, hogy jövődőre is, az szükség kívánván, lehessünk elegek az közönséges szükségre. Mert nem esmerjük semmiképpen, hogy nagyobb terhet mostan községünkkel viseltethessünk.

Az mi az Váradra való subsidiumot illeti, ennek előtte való gyűlésünkben proponálta volt Nagyságod egyéb kori szokás szerint, melyet akkor te Nagyságodnak megígértünk és beszolgáltatunk.

Továbbá az elszökött jobbágyokat az Nagyságod jószágából és az kamara helyekről, az előbbi végezés és articulus szerint, adassa meg Nagyságod, hogy az adót is megadhassák, mert nincs kinek megfizetni az adót azokért, hanem az törvénnyel vitt jobbágyok, és az kik elszöktek, az adót ott fizessék meg a hol vagynak, és hova vitettek és szöktek, ennek előtte való articulusok szerint.

Miért hogy sok külömb külömb féle hatalmok estek, és naponként történnek, mind nemességtől mind az községtől, ennek előtte való végezésünk szerint így végeztünk, hogy ha valamely nemes ember hatalmot cselekedett urunk halálától fogva, avagy ez után cselekedik, találja meg urunkat, és vegyen missilis levelet az ispánokra, avagy királybírákra, és ott az székes helyen az Quinque Casust, és minden egyéb violentiát is, meglássák és megitéljék, és egyszer ha mely fél ki kéredzik bizonyosságra, kibocsássák, az után reportálván azt, törvénye legyen. Ha nem tetszik valamely félnek, appellatióban bocsássák az ispánok urunk eleiben. Az quinque casusban penig personalis comparentia legyen utraque parstul, és a régi articulusok tartalma szerint az convictus interim az ispánoktól avagy királybíráktól fogva tartassék, míg az appellatio megláttatik, de az quinque casusban, és deliberato homicidio.

Az paraszt ember penig, ha mi potentiát avagy kárt teszen, földes urától törvényt kérjenek felőle, ki tartozzék nyolczad napra törvényt tenni füstín, és minden bizonyosságával revideáltassék; ha ott nem tetszik az törvény, az vármegyére apellálhasson első székre, holott vége szakadjon; ha ott is nem tetszik, az fejedelem eleiben bocsáttassék, és egyéb juridicus processus ne admittáltassék. Könyörgünk Nagyságodnak, hogy ezféle appellatiókat ne halaszsa Nagyságod, hanem láttassa meg.

Továbbá urunk halála után való dolgokban az ispánok, királybírák széket üljenek, törvényt tegyenek, minden dologban, melyek az paraszt nem között történtenek, és az régi mód szerint procedálva exequálhassanak mind jobbágy dolgában is, az melyek urunk halála után elszöktek.

Nos itaque praemissa supplicatione dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transsilvaniae et Partium Regni

Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos articulos modo praemisso exhibitos praesentibus literis nostris inseri et inscribi fecimus, eosdemque et omnia in eisdem contenta approbamus, acceptamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi inuolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus, Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harumstrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae quarta May, Anno Domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo secundo.

Lecta.

Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában (Josephi Comitiss Kémény, Codex Authenticus Articulatorum Diaetaliu Transsilvaniae. I. kötet. 15. sz.)

II.

1582. sept. 16-dikára Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyűlés törvényczikkei.

Kelt Gy.-Fejérvárt 1582. sept. 20-dikán.

Nos Sigismundus Báthory de Somlyo Vaiuoda Transsiluanus (et) Sicularum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesenti(um) significantes quibus expedit uniuersis. Quod Magnifici domini Nob(iles) caeterique status et ordines trium Nationum regni Transsilvaniae et partium Hungariae ditionis videlicet nostrae, in Comitiss eorum partialibus, ad Dominicam proximam post festum sanct(ae) Crucis, hoc est ad decimum sextum diem septembris proxim(e) elapsu(m), Anno domini Millesimo Quingentesimo Octoagesim(o) Secundo, in Ciuitate nostra Alba Julia, ex edicto nostro celebrat(is) congregati, exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem Comitiss pari-

bus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, Supplices nobis humillime, vt vniersos eos articulos omniaque singula in eisd(em) contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo beneuole acceptare, approbare, confirmare, et tam Nos ipsi obseruare, quam per alios quoslibet obseruari facere dignaremur, Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli Dominorum regnicolarum trium nationum Transsilvaniae et partium regni Hungariae, in Comitiss eorum partialibus in Ciuitate Alba Julia, ad Dominicam proximam post festum sanctae Crucis, hoc est ad 16. diem septembris Anno domini 1582. celebratis aediti.

Megértettük kegyelmes urunk az te Nagyságod közinkbe küldött propositioiból, minemű szüntelen való vigyázása és gondviselése volt vagyion is Nagyságodnak az mi megmaradásunkra, kit te Nagyságodtól mind országúl nagy hálaadással veszünk, és még is igyekezünk szolgálni mint kegyelmes urunknak, könnyörögvén Nagyságodnak, ez után is Nagyságod reánk való gondviselését el ne hagyja, hanem legyen minden időben kegyelmes gondja reánk. Hogy pedig Nagyságod int bennünket és paranc(solja), mivel hogy az jövendőt és reánk következő szükségét senki nem tudhatja, lennénk mind fejenként oly készen, hogy ha mi gonosz hír valahonnan találkozik, állhatnánk mindjártást elő, és hazánknak szolgálnánk, abban kegyelmes urunk mi sem hazánknak sem Nagyságodnak nem akarunk megfoghatkozni, hanem valamikor az szükség kívánja, azonnal az mivel tartozunk ez ország végezése szerint elő állunk és az mi tehetségünk szerint hazánknak és Nagyságodnak örömet szolgálunk.

Annak utánna számlálja előnkbe te Nagyságod különb különb féle szükségit, udvara népe tartását, és azon kívül sok rendbeli követekre, és az váradi ház építésére való költségét, intvén bennünket, hogy mind ezekre méltó subsidiumot országúl végeznénk és rendelnénk.

Te Nagyságodnak azért, ezeket az szükségeket megtekintvén, és Nagyságodhoz való engedelmességünket és szeretetünket akarván declarálnunk, igérünk te Nagyságodnak ravás szerint

segítségül kilenczven kilencz pénzt, és az váradi ház építésére azonképpen kapu szám szerint ötven pénzt, mely kilenczven kilencz pénznek bészolgáltatását (így) ez jövődő szent Márton napját rendeltük, az ötven pénzt pediglen ad festum purificationis Mariae ígérjük fogyatkozás nélkül Nagyságodnak bészolgáltatni.

Mely terehviselésre az székely uraim is egyenlő segítséggel ígérnek magokat. Az szász uraim is azonképpen az ő módjok szerint.

Magyarországi uraink, atyáinkiai, az egy forintot azonképpen ravás szerint az megnevezett időkből bészolgáltatják Nagyságodnak.

Könyörgünk Nagyságodnak, hogy ez mostani ígéretünket vegye Nagyságod elég neven, hogy jövődében is, az midőn az szükség kívánja, ez féle terehviselésekre szegény községünkkel egyetemben lehessünk elegek.

Tetszett ez is, hogy az ispánok és királybírák egymást értvén bizonyos napon kimenjenek az gonosztevők kergetésére, és az kiket hol találhatnak, az te Nagyságod jószágában is és kamara helyeken, hírré tévén az Nagyságod tisztartóinak, velek együtt szabadon/mindeneket az előtt való articulusok tartása szerint megbüntethessenek, hogy sok gonoszság köztünk ennél is inkább el ne áradjon, hanem az kik bűnösök lesznek, bűnök szerint való büntetést vegyenek; ha pediglen az urunk tisztartói és ispánok és egyéb czirkálók hivatalokr(a) ki nem mennének is, mindazáltal az ispánok vagy az királybírák az ő tiszteken járjanak el.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum Regniculorum trium nationum Transsiluanensium et Partium Regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eosdemque et omnia in eisdem contenta approbamus, acceptamus, ratificamus et confirmamus, offerentes Nos beneuole quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam Nos ipsi inuolabi(liter) obseruabimus quam per alios quospiam quorum inte(rest) seu intererit obseruari faciemus, harum no-

strarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae vigesima die mensis septembris Anno domini Millesimo Quingentesimo Octoagesimo Secundo.

Lecta.

Eredetiye az erdélyi muzeum kéziratárchában (Donáth-gyűjtemény 4. szám).

III.

1583. september 15-dikére Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyűlés törvényozikkal.

Kelt Gy. Fejérvárt 1583. sept. 20-dikán.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio Waiuoda Transsiluanus et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod spectabiles magnifici domini Nobiles, coeterique status et ordines trium nationum Regni Transsilvaniae et partium Regni Hungariae, ditio-nis videlicet nostrae, in partialibus eorum comitijs ad dominicam proximam post festum exaltationis Sanctae Crucis hoc est decimum quintum diem mensis septembris proxime elapsam Anno domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo tertio, Albae Iuliae ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos Articulos in eisdem Comitijs paribus ipsorum uotis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, ut eos et singulos Articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo beneuole acceptare, aprobare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam ubique per dicionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem Articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transsilvaniae et Partium Regni Hungariae in partialibus eorum Comitibus ad dominicam proximam post festum exaltationis sanctae Crucis, hoc est ad 15 diem mensis Septembris, Anno domini 1583. Albae Juliae celebratis editi.

Megértettük kegyelmes urunk Nagyságod közinkbe küldött propositiójából Nagyságodnak hazánkra való gondviselését és szorgalmatos vigyázását, legelőször azért az mi kegyelmes Istenünknek hálákat adunk, hogy ekédig, az Nagyságod és Nagyságod fő tanácsi vigyázása és reánk való gondviselése által, az mi nyomorult állapotunkban békeségesen megtartott. Könyörgünk ő felségének, hogy ennek utánna is igazgassa az Nagyságod és Nagyságod tanácsinak elméjét, adjon erőt reánk való gondviselésére, és az mi üdönkben adjon békeséget, kiért adhassunk hálákat ő szent felségének, és dicsérhessük Nagyságoddal egyetemben hozzánk való jó voltáért.

Értjük az Nagyságod jelentéséből azt is, hogy az két szomszéd oláh országok, kiválképpen Moldova országa némimű hitván lézegő emberek miatt, kik kozákoknak hivattnak, megháborittatának. Azonképpen az hatalmas császár is oda be Neszter felé azoknak az kozákoknak megbüntetésére nagy hadat indította, ki felől értjük hogy Nagyságodnak is csauzi által parancsolt, kire látjuk is Nagyságodnak Isten után sok tekintetekért különb különb féle sok gondviselésit. Végeztük azért egyenlő akarattal, hogy ez országban vármegyénként minden székes helyeken az nemes uraim lovagjokkal, gyalogjokkal, Nagyságodnak erre bizonyos választott fő emberejelen létében, szent Mihály nap után tizenötöd napon megmustráltassanak büntetés alatt, úgy hogy az régi articulusok szerint, ha vagy inobedienseknek vagy negligenseknek talátnak, megbüntettesse nek, és az hová az szükség kívánja, az Nagyságod parancsolatjára indulhassanak.

Az székel uraim is azonképpen megmustráljanak és készen legyenek, hogy az hová az szükség kívánja, menten indulhassanak, az ő Nagysága parancsolatja tartása szerint, melyet kapitány uramtól megértene.

Az magyarországi uraim is tizenötöd napra megmustráljanak székes helyeken. Az szász uraim is az ő módjok szerint gyalogokat megmustráltassák.

Tudjuk annak felette kegyelmes urunk, Nagyságod sok különb különb féle szükségit és naponként való költségit, de miért is semmi üdőben Nagyságodban meg nem fogyatkoztunk, tudván hogy Nagyságod is az mi szükségünkkel lehet az reánk való gondviselésre elég, ígérünk azért Nagyságodnak ravás szerint és régi mód szerint kilenczven kilencz pénzt ad primum diem Novembris bészolgáltatni fogyasztás nélkül.

Az székel uraim is ezen terehviselésre ígrik magokat, azonképpen az szász uraim is, az ő módjok szerint.

Az magyarországi uraim is az ő módjok szerint ígrik kapuszám szerint Nagyságodnak egy egy forintot.

Az Várad építését is miért hogy ismerjük hasznosnak continuáltatni, ígérünk Nagyságodnak arra, ennek előtte observáltatott segítségünket, kapuszám szerint minden nemzetség ötven ötven pénzt, ez jövődő vizkereszt napjára bészolgáltatni.

De miért hogy kegyelmes urunk, ismerünk közöttünk az szegénységnek elpusztulásában sok fogyatkozást, és ebből községünkre naponként szállott nyomoruságot, inséget és desolatiót, végeztük annak okáért országul, hogy ha valaki lenne, ki jószágába pusztaság miatt az rovásfizetést el nem viselhetné, találja meg könyörgésével te Nagyságodat, és Nagyságod adjon mandatumot az főispán uraimra, hogy személyek szerint megoculálják az pusztaságot, és az fő ispánnak az egyike ő maga személye szerint kimenjen az megnevezett panaszolkodó félnek jószágába, ott meglássa, hogy ha vagy tűz miatt vagy halál miatt az jobbágy elpusztult, tehát annyi részében, az mennyi adófizetés ép korában az ravás után rajta volt, az ispán le szállítsa az adót, és te Nagyságod számvevőivel, az ispán adta cedula szerint, acceptáltassa. Insuper ha oly hely leszen, hol egy szegény ember az raváshoz egyedül volna, és marhájában megfogyatkozott volna, erről az casusról Nagyságod instruáltassék az ispánoktól, kiről Nagyságod kegyelmesen annak állapítja szerint és az igazság szerint tegyen deliberatiót.

Voltanak sok végezesek immáron egy néhány gyűlésünkben az ispán uraim kimenések és oroknak minden helyeken való büntetésre való szabadságok felől, kiből sok panaszok jönek előnkbe. Végeztük annak okáért ezt is, hogy az mostani gyűlésünk előtt való végezésünket observáltassa Nagyságod minden czikkelében, és az ispán uraimnak adjon autoritást, hogy szabad megbüntetnie Sajó tartományában is *) az gonosztevő embereket, egyébütt is mindenütt az Nagyságod jószágában Göröntől és Dévától megválva.

Végezetre sok atyánkfiai panaszkodnak, hogy az jobbágy megadásában az ország végezési nem observáltatnak; miért hogy penig haszontalanok az végezesek, ha meg nem observáltatnak, végeztük ez mostani gyűlésben is, hogy Nagyságod minden helyekről az végezett articulusok tartása szerént adassa meg az elsőkött jobbágyot.

Nos igitur premissa supplicatione dominorum Regnicolarum trium nationum **) et Partium Regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque et omnia ac singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes acceptamus, aprobamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit obseruari faciemus, Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Ciuitate nostra Alba Julia die vigesima mensis Septembris Anno domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo tertio.

Lecta.

Eredetije az erdélyi muzeum kéziratárában (Jos. Com. Kemény Cod. Auth. Art. Diaet. Trans. I. köt. 16. sz.)

*) Az az a Sajó folyó melléke Doboka vármegyében.

**) Itt a „Regni Transsilvaniae“ szavak az eredetiben a leíró gondatlanságából ki vannak maradva.

IV.

1584. aprilis 25-dikére Gyula-Fejervárra hirdetett országgyűlés törvényezikkeit.

Kelt Gy. Fejervártt 1584. maj. 2-dikán.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio, Vauoda Transsilvaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod Spectabiles Magnifici domini Nobiles caeterique status et ordines Trium Nationum Regni Transsilvaniae et Partium regni Hungariae, ditionis videlicet nostrae, in partialibus eorum Comitibus ad diem dominicam proximam post festum Beati Georgij proxime elapsam Anno domini 1584 hic Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos in eisdem Comitibus partialibus paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humilime, vt vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis praebere, beneuole acceptare, approbare et tam nos ipsi obseruare *) facere dignemur, Quorum quidem Articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum Regnicolarum Nobilium Triumque Nationum regni Transsilvaniae et partium regni Hungariae in partialibus eorum Comitibus ad diem dominicam proximam post festum Beati Georgij martiris Anno domini 1584 ex edicto nostro celebratis editi Albae Juliae.

Kegyelmes Urunk, megértettük az három nemzetség, ez országbeliek, az magyarországi urainkkal egyetemben, Nagysá-

*) Az eredetiben a leíró vigyázatlanságából kimaradtak e szavak: quam per alios ubique per ditionem nostram firmiter obseruari.

godnak közinkben küldött és izent propositióit, melyekben értjük először Nagyságodnak hozzánk való kegyelmességét és hazánkra való gondviselését. Annak utánna terjeszti Nagyságod előnkben hasznos és szükséges dolgait, melyek néznek az mi hazánknak közönséges megmaradására és oltalmára. Hogy pedig Nagyságod ilyen nagy gondviseléssel vagyon korosként és szüntelen az szegény hazánknak megmaradására és jóvaira, ezt mi országul és nemzetségul, mint alázatos hívei, igyekezzünk Nagyságodnak hálaadással megszolgálni, könyörögvén Nagyságodnak mint kegyelmes fejedelmünknek, hogy ennek utánna is ezen kegyelmességét, gondviselését, fáradságát ez szegény országtól meg ne vonja.

Miért hogy pedig kegyelmes urunk legeelőször az régi szent királyoknak és az mi eleinknek is gyűlések az isteni tiszteleteken, ki minden dolognak fő fundamentoma, kezdetelt el, annak okáért mi is azt akarnók követni, az religio dolgáról ilyen végezést tőttünk, hogy az religio dolga minden részében és cikkelyében abban observáltassék meg, az mint 1581. esztendőben Kolosváratt prima die may az generalis gyűlésben végeztetett volt *) és az előtti articulusok szerint libertas religionis megtartassék, csak hogy innovatiók ne legyenek, az articulusban elvégezett büntetés alatt.

Annak felette miért hogy int Nagyságod bennünket országul az császár adajára, idején való bészolgáltatására, azért az császár adajában az nemesség ígér kapuszám szerint kilenczven kilencz pénzt, ez jövődö Juniusnak első napjára.

Azonképpen az székely uraim is az megnevezett napra ígér magokat hogy bészolgáltatják.

Az szász uraim is az ő rendtartások és módjok szerint bészolgáltatják.

Azonképpen az magyarországi uraim is az egy egy forintot kapuszám szerint megadják.

Miért hogy ismerjük Nagyságodnak külömb külömb féle szükségét, sok rendbeli szükséges dolgokra, melyek naponként

mind belső mind külső helyekről occurrálnak és találják Nagyságodat, azoknak bételjesítésére rendelt minden nemzetség az magyarországi uraimmal egyetemben kapuszám szerint ötven ötven pénzt, melyet fogyasztás nélkül Juliusnak első napjára bészolgáltatni ígér magokat.

Végeztetett ez is, hogy az apró vasat, aczélt és egyéb félélt az régi mód szerint sokadalmokban minden helyeken béhezassák és szabadon árulhassák és vehessék.

Az mustrálásra minden nemzetség készen legyenek az előtti elvégezett articulus tartása szerint mind ahhoz való hadakozó szerszámokkal, hogy valamikor és az mely napra Nagyságod parancsolja, megmustráljanak.

Tetszett ez is, miért hogy az gonoszság és az sok égetés nem hogy megszűnnék köztünk, de naponként inkább inkább árrad, azért az ispánok, királybírák és ahhoz rendeltetett tisztbeli személyek kedvezés nélkül kergessék, büntessék az gonosztevéket, nem csak czirkáláskor, hanem egyéb üdöben is, az kiadott személyeket pedig az féle tisztartók, az kiknek ezeknek büntelése competál, tisztok vesztése alatt meg ne sacczoltassák, hanem okvetetlen érdemek szerint megbüntessék.

Végeztetett ez is egyenlő akarathból, hogy az kamorákról az előbbi mód és szokás szerint az nemességnek és az székely fő népeknek és löfőknek házokhoz az kamoraispánok sőt adjanak, és abból vámot ne vegyének.

Utolszor miért hogy Veselényi Miklós az egyik itélő mestert Isten ez világból kivőtte, és sok levelek maradtak iratlan és pecsételetlen mind az régi levelekkel egyetemben, annak okáért végeztetett köz akarattal, hogy Veselényi Gáspár adja Radvánczi Márton itélő mester kezéhez az leveleket, melyeket Zoltai Jánossal az hűtös assessorral egyetemben felregestráljanak, és az itélő mester az mely dologban törvény lölt, annak leveleit megíratassa, az mely levelek írva volnának, azokat megpecsételtesse és az causánsoknak kiadja, hogy így senki meg ne fogyatkozzék igazságában; egyéb levelek is, az melyek volnának, azoknak az kié lesznek, megadassanak.

Nos itaque praemissa supplicatione Dominorum Regniculorum trium nationum Transsilvaniae et partium Regni Hungariae

*) Ez országgyűlés végzéseit kiadta gr. Kemény József és Kovács István, Erdélyország történetei tára I. köt. 157. l.

ditioni nostrae subiectarum clementer exaudita et admissa, praescriptos articulos ac omnia singula in eisdem contenta acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus, ac tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet cuiuscunque ordinis et status homines ditioni nostrae subiectos obseruari faciemus, in omnibus suis punctis, clausulis et articulis, testimonio praesentium mediante. Datum Albae Juliae secunda die May Anno Domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo quarto.

Lecta.

Eredetiye az erdélyi muzeum kéziratárában (Jos. Com. Kemény Codex Auth. Art. Diaet. I. köt. 17. sz.)

V.

1594. September 20-dikára Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyűlés törvényozikkal.

Kelt Gy.-Fejérvárt 1584. sept. 25-dikén.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio Waiuoda Transsilvaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod Magnifici domini Nobiles coeterique status et ordines trium Nationum Regni Transsilvaniae et Partium Hungariae, ditionis videlicet nostrae, in partialibus eorum Comitibus ad dominicam proximam ante festum Beati Matthei Apostoli hoc est ad 20. diem septembris Anno domini 1584. in Ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt et praesentauerunt nobis infrascriptos Articulos, in eisdem Comitibus, paribus ipsorum votis

et vnanimi consensu conclusos. Supplices nobis humillime, vt nos vniuersos et singulos eos Articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo beneuole acceptare, approbare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios ubique in ditione nostra firmiter obseruari facere dignemur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

*Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transsilvaniae, et Partium Regni Hungariae, in Comitibus eorum partialibus in Ciuitate nostra Alba Julia Anno Domini 1582. ad dominicam proximam ante festum Beati *) Apostoli hoc est 20. diem Septembris editi.*

Kegyelmes urunk, megértettük Nagyságodnak közinkbe küldött propositiójából Nagyságodnak külömb külömb féle szükségit, és nem csak az körülé való udvara népének és az szolgáló rendnek tartására, hanem az külső ide s tova mind portára mind egyébüvé és sok változásokban sok szükséges helyekre való költségét, és közönséges hazánkra való szorgalmatos gondviselését, kiért Nagyságodnak mind fejenként, mint Nagyságod alázatos hívei, nagy hálákat adunk, könyörögvén Nagyságodnak, hogy Nagyságod az mint elkezdette, az ő eleinek dicseretes példáját követvén, ez után is mindenkor ezen hazánkhoz való jó hasznos gondviselésében meg ne foglalkozzék.

Hogy pedig Nagyságod ezekre az előtte való költségekre elég lehessen, ígérünk Nagyságodnak szeretettel és jó akarattal az egyébhai mód és rendtartás szerint az nemességtől minden porta számra kilenczven kilencz pénzt, kit ez jövőndő szent Márton napjára minden foglalkozás nélkül igyekezünk Nagyságodnak be is szolgáltatni.

Mely terehviselésre a székely uraim is ígérk magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerint egyenlő terhet viselnek.

Azonképpen magyarországi uraink és atyáinkiai azon terehre ígérk magokat.

*) Az eredetiből kimaradt: *Matthei*.

Annak utánna az Várad épületire az porta szám szerint ötven ötven pénzt, melyet az jövőendő vizkereszt napjára Nagyságodnak éppen bészolgáltatunk.

Továbbá miért hogy panaszok vagynak az ispánokra és az királybirákra, hogy szokott terminusokon és napokon az vármegyéken és székeken törvényt nem szolgáltatnának, végeztetett, hogy az törvényszolgáltatás continuáltassék, az székeknek szokott napjai semmiképpen el ne muljanak, kire az ispánoknak, királybiráknak pro officio fő gondjok legyen.

Végeztetett ez is, hogy ispánok és királybirák az előbbi articulusok tartása szerint egyszersmind az gonosztevő emberek kergetésére kiinduljanak, annak penig napja vizkereszt napja legyen, az Nagyságod jószágába is, mellettek lévén az tisztartók, bemelessenek az gonosz emberek kergetésére, ha penig az tisztartók contumacia ducti az ispánokkal el nem akarnának menni, az ispánok ugyan elmelessenek, és az ő tisztiek szerint minden kedvezés nélkül híven eljárjanak, hogy a gonoszság megszűnjék minden helyeken.

Tetszett ez is kegyelmes urunk országában, hogy az vármegyéről, székekről, az decretum tartása szerint minden appellatiók három forint felett exceptis causis criminalibus sub poena in decreto expressa az Nagyságod táblájára elbocsátassanak.

Az elsőkölt jobbágyok felől most is úgy végeztetett, hogy azok mind kamora helyekről mind egyebütt az előbbi articulusok tartása szerint megadassanak.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum Regniculorum trium nationum, et partium Regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi inuolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit,

obseruari faciemus, Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in praedicta Ciuitate Alba Julia vigesimo quinto die Septembris Anno domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo quarto.

Lecta.

Eredetiye az erdélyi muzeum kézirtatárában (Jos. Com. Kemény Codex Auth. Art. Diaet. I. köt. 18. sz.)

VI.

1587. october 22-dikére Kolozsvárra hirdetett országgyűlés törvényozikkal.

Kelt Kolozsvárt 1587. oct. 28-dikán.

Nos Sigismundus Batori de Somlío, Waiuoda Transyluaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod Spectabiles et Magnifici domini Nobiles coeterique status et ordines trium nationum regni Transsiluaniae et partium regni Hungariae dittonis videlicet nostrae in partialibus eorum Comitij ad dominicam proximam post festum Beati Lucae Euangelistae, hoc est ad vigesimum secundum diem mensis octobris proxime elapsum Anno domini Millesimo quingentesimo octoagesimo septimo in ciuitate nostra Coloswariensi ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos in eisdem Comitij paribus ipsorum votis et vniuersi consensu conclusos. Supplices nobis humillime vt nos vniuersos

et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo benevole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignemur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsylvaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum in comitijs eorum partialibus ad dominicam proximam post festum Beati Lucae Euangelistae, hoc est 22. diem mensis octobris proxime elapsum, Anno domini M. D. LXXXVII in ciuitate Colosuariensi ex edicto nostro celebratis conclusi.

Kegyelmes urunk, fejedelmünk, megértettük az Nagyságod közinkbe küldött propositióiból Nagyságodnak ez mostani időben is reánk való szorgalmatos, kegyelmes gondviselését. Legelőször hálákat adunk az Úr Istennek, hogy Nagyságodat jó egészségben nekünk ez ideig megtartotta. Ennek utánna is könyörgünk ő felségének, hogy Nagyságodat ez szegény megnyomorodott hazánknak javára nevelje minden dicséretes dolgokban, ékesítse Nagyságodat minden bölcseséggel, hogy Nagyságod bírassa, igazgathassa országát oly módon, hogy mind Istennél mind embereknek kedves és kellemetes lehessen az Nagyságod minden dolgaiban való jó indulatja*), és hogy Nagyságod ez szegény földnek lehessen kegyelmes gondviselője.

Továbbá adja Nagyságod eleinkbe Nagyságodnak külömb külömbféle szükségekre és udvara népének tartására való költségét is. Noha pedig kegyelmes urunk te Nagyságodnál nyilván vagyon, minémű szükségét bocsátott az Ur Isten országunkra, hogy községünknek sem borok sem búzák nem termelt, sőt ez előtt való drágaságnak reájok maradott adósságiból is ki nem foslettenek, mindazáltal most is mint ez előtt hazánk javát előttünk viselvén, Nagyságodnak semmiben tehetségünk szerint

*) Itt az eredetiben a leíró figyelmetlenségéből még egyszer ismételve vannak e szavak: és hogy Nagyságod minden dolgaiban való indulatja.

meg nem akarván fogytatkozni, ígérünk azért Nagyságodnak az nemességről kapuszám szerint kilenczven kilencz pénzt udvara népe tartására ez jövőndő szent Miklós napjára, az Várad épülésére pedig kapuszám szerint ötven pénzt ez jövőndő szent Pál fordulása napjára fogytatkozás nélkül bészolgáltatni.

Mely terehviselésre az székely uraink atyánkfiai is ígérnek magokat.

Azonképpen az szász uraim is az ő módjuk szerint.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is bészolgáltatják Nagyságodnak az másfél forintot azokra az napokra.

Tetszett ez is országúl, hogy az mely helyeket az ispánok eddig meg nem láttak volna, az elmúlt szent György napi articulus tartása szerint requirálván az ispánt, tartozzék azokra az helyekre, az kik nem e mostani hanem ez előtt való halál miatt elpusztultanak, elmenni és eligazítani.

Végeztük azt is, hogy minden nemes ember személye szerint minden zsoldosával egyetemben oly készen légyen, hogy valamikor Nagyságod parancsolja oda indulhasson, az hova az szükség mutatja, az régi articulusokban specificált büntetések alatt.

Miért hogy látjuk kegyelmes urunk, hogy mindenféle gonoszságok, országok, gyilkosságok és szitkozódások, kik miatt az Isten naponként haragra indittatik, köztünk eláradtanak, végeztük azt, hogy az ispánok széket hirdetvén tisztek szerint, a vármegyékre kimenjenek, és megczirkálván a vármegyét, az gonosztevőket kergessék, és megbüntessék. Azonképpen minden vármegyékben az szitkoknak megtiltásáról és büntetéséről egy akarattal végezést tegyenek.

Vagyon Kolos vármegyében kegyelmes urunk egy Ujfalu nevű oláh falu, az Nagyságod örményesi tava mellett, hova jobbágyink az szabadságnak örülvén szöknek, mely helyre sem bírót sem ispánt nem bocsátanak, sem jobbágyinkat ki nem adják; végeztük arról, hogy az Nagyságod választásától fogva az szökött jobbágyokat törvénnyel lakó helyekre vissza vihessék.

Azonképpen a gonosztevőket is, a feljül megirt időtől fogva kik oda mentenek, az ispánok kikereshessék és megbüntethessék.

Az aknáról is, városokból és minden helyekről az articulus tartása szerint megadassanak az szökött jobbágyok.

Megszolgáljuk Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak, hogy Nagyságod mind a mi könyörgésünket s mind peniglen a tanuló helyeknek, scoláknak pusztságokat és a benne lakó ifiúságnak foglalkozásokat szemé eleiben vévén, a többi között a vásárhelyi scolához ilyen kegyelmességét nyújtotta, mind az tanítóknak s mind az tanulóknak táplálásokra méltó szükséges subsidiumot rendelt Nagyságod. Könyörgünk Nagyságodnak, hogy Nagyságod szokott kegyelmességét ennek utánna is efféle tanuló rendtől és scolabeli építésekől meg ne vonja; hogy az ifiúságnak az tanuláshoz jobb alkalmatossága lévén inkább gyarapodhasanak, és országunkban is ezenképen tudós emberek nevedekvén, jövőendőben Nagyságodnak es hazánknak szolgálhassanak.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes acceptauimus, ratificauimus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Coloswarij die vigesima octaua Octobris Anno domini Millesimo quingentesimo octogesimo septimo.

Lecta.

Eredetiye az erdélyi muzeum kéziratllarában (Jos. Com. Kemény Codex Auth. Art. Diaet. I. köt. 20. szám).

SZÉKELY ADATOK.

I.

Bocskai István fejedelem levele Udvarhely székhez, melyben megtiltja, hogy a székelyek szabadsága ellenére a nemes urak senkit a székelyek közül jobbágygyá ne tegyenek.

Kelt Kassán 1606. június 22-dikén.

Stephanus Dei gratia Hungariae, Transsylvaniaeque Princeps et Siculorum Comes etc.

Generosi, Egregij, Nobiles fideles syncere nobis dilecti, salutem et grátiam nostram. Noha erről minket semmi panaszok nem értek, de mindazáltal értettük némelyektől, hogy kegyelmeteknek sokaktól, de kiváltképpen az nemes uraimtól háborgatása volna, hogy azok kegyelmetek között kiket szép szavokkal, ígérekkel, némelyeket pedig az hadnak színe alatt fenytéssel akarna jobbágyává tenni és szabadságában megsérteni, kik mind személyekben igyekeznek kegyelmeteket háborgatni s mind pedig örökséget foglalni. Mi pedig valamint az köztetek lakó nemes emberek régi szabadságokban hogy meg nem akarjuk igazságokban háborítani, szintén úgy kegyelmeteket is kicsintől fogván nagyig az mi tőlünk adatott szabadságban meg akarjuk tartani és oltalmazni ígéretünk szerint, nem is engedjük azt meg senkinek, hogy kegyelmetek szabadságában megháboríttassék és erővel vagy valami szín alatt jobbágygyá tétessék. Irtunk azért gubernator uramnak és az kapitányoknak is arról, hogy az nekiek adatott tisztek szerint, szintén úgy mint ha az

magunk személye volna ott, senkit is szabadságában megháborítani ne engedjenek, sőt inkább annak jól végére menvén, az kiknek háborgatása volna némelyiknek kegyelmekek között, azt eligazítsák és lecsendesítsék, és kegyelmekeket szabadságában megháborítani senkinek ne engedjék. Ha pedig oly dolgok esetenek volna, avagy volnának, hogy ott ben el nem igazíthatnók, kegyelmekek azt mi nekünk vagy írása vagy pedig bizonyos követe által adja értésünkre, hogy tudjunk illendőképpen gondot viselni az kegyelmekek oltalmazására. Bene valeant. Datum in libera Ciuitate nostra Cassouiensi die 22. mensis Junij. Anno Domini 1606.

Stephanus m. p.

Simon Pechy m. p.

Kivülről: Generosis, Egregijs, Nobilibus et Agilibus Primoribus, Potioribus Primipilis, ac Vniuersitati Siculorum Libertinorum nostrorum Sedis Siculicalis Vdwarheli etc. fidelibus sijnere nobis dilectis.

Eredetije az erdélyi muzeum kéziratárában.

II.

Bocskai István fejedelem levele Petki János udvarhelyszéki fő kapitány- és királybíróhoz, a székelyek szabadságának fentartása és 2000 gyalog és 2000 lovag táborba indulása ügyében.

Kelt Kassán 1606. július 20-dikán.

Stephanus Dei gratia Hungariae Transsylvaniaeque Princeps et Siculorum Comes etc.

Generose fidelis syncere nobis dilecte. Salutem et gratiam nostram. Az kegyelmed nekünk küldött levelét elvöttük, melyet minden részeiben meg is értettünk. Ennek előtte a miképpen

meg volt hagyva mi tőlünk, mint és minémű állapottal rendelje és készítse kegyelmed az székelyeket, kegyelmedet arra szeretettel intjük, hogy meggondolván az mostani üdönek állapotját, hazánknak és az közönséges jónak előmenetelit, úgy igyekezzék igazgatni és viselni az dolgokat, hogy szabadságokban meg nem háborgattatván abban éppen megtartassanak; egyiknek is kegyelmed meg ne engedje, hogy magát jobbagyságra adja, vagy pedig valaki valami szűk alatt jobbagyává tegye. Azért Nagy Albertet Szamos-Ujvárból im mostan bocsátottuk oda be, hogy kegyelmeddel egyet értvén, kegyelmed az ide kirendelt székelyeket mindjárt jó módjával elkészítvén, az két ezer drabontot éppen, és az két ezer lovagot adja eleiben Nagy Albertnek, minthogy ötöt rendeltük azok eleibe. Minek előtte pedig kegyelmed Nagy Albert eleiben rendelné és elindítaná azokat, annak előtte regestrumban mind kapitányoknak, hadnagyoknak és mind az egész seregnek neveket felirván meglássa kegyelmed, hogy azok közt szolga rend, béres micsoda ne legyen, hanem kiki személye szerént maga legyen jelen, és annak a mását kegyelmed mi nekünk küldje ki. Irtunk arról Haller uramnak is, hogy ha dőbra vagy zászlóra való szükségek leszén, mindjárt arra gondot viseljen, hogy abból se legyen fogyatkozás, egyéb is, ha mi oly kelletik, azonképpen meglegyen. Kegyelmed az gyalog köziben sipost is rendeljen, mert az sereg avval szép. Strucz Ferenczet mi okon küldöttük legyen oda be, kegyelmeddel szemben lévén magától megérti. A mikor kegyelmed az székelyeket megindítja (kiket ne is késleltessen semmi vég kegyelmed), mi nekünk adja mindjárt értésünkre, hogy ide kifelé érkezvén, tudjuk idején melyre indítani őket. Annak utánna magát mihez kellessék tartani, gubernator uramtól értsen abban kegyelmed. Secus non facturus. Datum in libera Ciuitate nostra Cassouiensi die 20. Julij 1606.

Stephanus m. p.

Simon Pechy m. p.

Kivülről: Generoso D. Johanni Petky de Ders, Consiliario nostro et Generali Vniuersitatis Siculorum Sedis Vdwarhely Capitaneo, ac eiusdem Sedis Vdwarhelyi Judici Regio etc. fidei syncere nobis dilecto.

Eredetije az erdélyi muzeum kéziratárában.

III.

Bocskai István fejedelem Udvarhely széket felszólítja, hogy a fejevári elpusztult fejedelmi udvar számára, hová közelebb be szándékozik menni, tetszése szerint szolgáljon élelemmel, biztosítván a székelyeket arról, hogy e terhet köztők szokássá vagy törvényné nem teszi.

Kelt Kassán 1606. november 11-dikén.

Stephanus Dei gratia Hungariae Transsylvaniaeque Princeps et Siculorum Comes.

Generosi Egregij ac Nobiles et Agiles fideles nobis sincere delecti Salutem et gratiam nostram. Kelleték kegyelmeiket a felől megtalálnunk, hogy noha mindenkor abban igyekeztünk inkább, hogy egyebekhez minden kegyelmességünkben való adományunkat mutathatnók meg, hogy sem mint másoktól valamit kívánnánk: mindazáltal tudja kegyelmeitek annak az országunknak Erdélynek közönségesképpen, a szerint fejedelmi lakó helyünknek is Fejervárnak mostani romlott és felette fogyatkozott állapotját; kihez képest kegyelmeiket kelleték ezzel terhelni és erre kérni. Ide ki mind az két császár között és mi közöttünk is, Istennek kegyelmességéből remélljük azt, az békeesség minden úton végben megyen: de vagy hadra kelletik menni, vagy pedig az szent békeességhez kell nyulnunk, fejedelmi lakó helyünkre kiválképpen való okokból be kelletik mennünk, az hül az nagy pusztaság és romlás miatt, maga is jól tudja kegyelmeitek, hogy fejedelmi állapotunk szerint, kire Istennek rendeléséből hivattattunk, sem magunknak sem pedig környölünk lévő udvari szolgáltnak nincsen mihez nyulni. Azért intjük kegyelmeiket szeretettel, az mostani fogyatkozott állapotját országunknak és székes helyünknek is megtekintvén ke-

gyelmeitek, az maga jó intézése és tetszése szerint s az ott való szükséghez képest, kiben kegyelmeitek is vagy, mi számunkra rendeljen székül valami élést, legyen mihez nyulnunk, ha Isten bennünket beviszen. S mivel hogy ennek előtte, a mint értettük, afféle éléssel az kapitányok s tisztviselők töltöztenek, abban kegyelmeitek, ha mit felrendelhet, ilyen módot tartson, hogy annak felvetésére, szedésére, és egybe gyűjtésére az kapitányoknak, királybíráknak semmi gondja ne legyen, és abban magokat ne ártsák, hanem kegyelmeitek székül rendelje el, és bizonyos meghitt emberire bizván, szedje az fel és ugyan székes helyen rakassa oly bizonyos helyre, a hül abba se tékozlás ne eshessék, se pedig egy vékát vagy egy szemet is sohova senki abban mind addég is ne vigyen, hanem elsőben annak számát mennyi legyen, mi nekünk értésünkre adja. Annak utánna székül ösmét, mikor kegyelmednek mi mit felöle irunk, azt cselekedje. Ez pedig szokásba avagy törvénybe kegyelmeitek közt nem megyen, sőt többször efféle dologgal ugyan nem is akarjuk kegyelmeiteket terhelni, hanem az kegyelmeitek hűséges engedelmességét mindenkor szemeink előtt viselvén kegyelmeitekhez fejedelmi kegyelmességünket igyekezzük megmutatni. Bene valeant. Datum in Libera Ciuitate nostra Cassouiensi die 11. Mensis Novembris Anno 1606.

Stephanus m. p.

Simon Pechy m. p.

Kivülről: Generosis, Egregijs et Nobilibus ac Agilibus, Potioribus, Primoribus, Primipilis, peditibusque pixidarijs, ac universitati libertinorum Siculorum Sedis Siculicalis Udunrhelij etc. Fidelibus sincere nobis dilectis.

Eredetije az erdélyi muzeum kéziratárában.

IV.

Bocskai István fejedelem parancsa Petki János székely tábornokhoz s Udvarhely szék kapitányához, hogy a székelységet szabadságai megtartásában oltalmazza.

Kelt Kassán 1606. november 13-dikán.

Stephanus Dei gratia Hungariae Transsylvaniaeque Princeps ac Siculorum Comes etc.

Generose fidelis nobis syncere dilecte salutem et gratiam nostram. Az székelység felől szertelen sok mód nélkül való dolgokról, kikkel őket a kapitányok, királybirák és azok után való gondviselők terhelik, panaszok jönnek előnkben; sokat közlők immár, a mint előnkben adják, a nemesség hadakozásnak és egyéb féle színek alatt is, hol egy képpen hol pedig más képpen elfoglalt és jobbágyává tölték. A mi zászlóink, némely székben hat, kiben több kiben kevesebb, üresen állanak. Kegyelmednek egyátaljában ugyan értésére akarjuk adni, mi a székelységnek a mint egyszer szabadságokat megadtuk, nekünk nincs több szónk a felől, hanem meg is akarjuk őket egyszeri megmutatott kegyelmességünkben tartani és oltalmazni, a mi miénk, legyen ugyan ugyan miénk, a ki pedig más ember sajátja, azt mi sem kívánjuk. Kegyelmednek erre oly vigyázása legyen, hogy a miénket senkinek nem engedjük; kegyelmed úgy oltalmazza őket mind kapitányok, királybirák és egyebek ellen is, hogy nekik adott szabadságokban éppen megmaradhassanak. Mert ha végére mehetünk akármi kicsin dolognak s meg is tudjuk pedig, valakik a féléknek okai lesznek, el nem feledkezünk róla és büntetetlen nem hagyjuk. E felől pedig kegyelmed mind-

járást voltaképpen informáljon minket, úgy vagyon-é, nincs-é, a mint mi előnkbe adják; mert ez türbetetlen dolog. Ennek utánna pedig kegyelmed ennyi panaszt meglássa reánk ne bossásson, mert ha így lesznek, jó neven nem vehetjük. Secus non facturus. Datum ex Libera Ciuitate nostra Cassouiensi die 13. mensis Novembris Anno domini 1606.

Stephanus m. p.

Simon Pechy m. p.

Kivülről: Generoso Johanni Petky de Ders Consiliario nostro ac yniuersitatis Siculorum Generali Sedisque Vduarbellij Capitaneo etc. fideli nobis syncere dilecto.

Eredetije az erdélyi muzeum kéziratárában.

V.

Bocskai István fejedelem levele Udvarhely szék közönségéhez szabadságaik védelme és sérelmeik orvoslása ügyében.

Kelt Kassán 1606. december 1-sején.

Stephanus Dei Gratia Hungariae Transsylvaniaeque Princeps et Siculorum Comes etc.

Egregij ac Nobiles et Agiles fideles nobis syncere dilecti salutem et gratiam nostram. Nem régen értettük meg némely hibeinktől, hogy volnának kegyelmetek között sokan olyak, kik gazdagbak és az hadakozásra elégségesbek lévén, magokat adományokkal, fizetésekkel, az közönséges jónak szolgálatjátul, hadakozástul igen elvonnák, kiket nem hogy kegyelmetek (kik ez haza mellett az hadakozásra, szolgálatra mindenkor kész aka-

rattal vagytok) ez ideig értésünkre nem adta volna, de még az magatokon történt dűlást, kóborlást, mód nélkül való szedést, vevést és foglalásokat is nem mertétek volna megjelenteni. Az mint szokták mondani, néma gyermeknek szavát az anyja is nem értheti meg; az doctor sem tud az betegnek orvosságot adni, ha nyavalyáját nem érti. Azért elhídjétek, mi semminek okai nem vagyunk s nem is leszünk, hanem egyszeri megmutatott kegyelmességünkben meg akarjuk kegyelmeteket tartani és oltalmazni szabadságában. Ezek nekünk minthogy hírünkkel nem voltak, nem is tudunk gondot reá viselni; ennek utánna mind közönséges nyavalyáitokról s mind pedig magatoknak külön fogyatkozásiról, ha mi dolga, szüksége és nyavalyája leszen, nekünk megjelentse; meg akarjuk azt mutatni, hogy az kegyelmetek fogyatkozása kedvünk ellen vagyon, nem is akarjuk hogy az kegyelmetekhez mutatott kegyelmességünkkel más kedveskedjék, és azt másnak köszönjétek; hanem az mi tőlünk vagyon, legyen ugyan magunktól, ösmerjétek meg azt, hogy nem mástól vagyon. Idején korán mind kicsin és nagy dolgokat értésünkre adjon kegyelmetek; meglátjátok azt, ennek utánna kegyelmetekhez külbmb oltalommal és gondviseléssel leszünk; az közönséges károknak okai ha kik lesznek, nem szenvedjük büntetetlen; kegyelmetek mostan tartsa ehhez magát. Datum in Libera Ciuitate nostra Cassouiensi die prima mensis Decembris Anno Domini 1606.

Stephanus m. p.

Simon Pechy m. p.

Kivülről: Egregijs, Nobilibus et Agilibus, potioribus, primoribus, primipilis peditibusque pixedarijs, ac Vniuersitati Libertinorum Siculorum sedis Siculicalis Vduarheli etc. Fidelibus nobis syncere dilectis.

Eredetiye az erdélyi muzeum kéziratárában.

VI.

Bocskai István fejedelem parancsa Petki Jánoshoz a székelyek tábornokához, hogy a székely tisztviselők visszaélését, kik a gonosztévők kergetésének színe alatt a népen pénzt s élelmet zsarolnak, szüntesse meg.

Kelt Kassán 1606. december 8-dikán.

Stephanus Dei gratia Hungariae Transsylvaniaeque Princeps et Siculorum Comes etc.

Generose fidelis nobis syncere dilecte salutem et gratiam nostram. Ertvén hogy az országon széljel az útakon álló tolvajok megsokasodtanának volna, mi magunk irtunk volt gubernator uramnak felőle, hogy mindenütt kergettesse őket; kihez képest a székelységen azoknak kergetéseknek színe alatt, az mint értjük, nem hogy az közönséges latrokat kergetnék, hanem az tisztviselők az magok hasznára nézvén mind az itteni az mi szolgálatunkban lévő mind pedig az otthon maradt székelységen pénzt, abrakot, kenyeret, sajtot és egyéb élelmet szednének, a mellett nem az latrokat kergetnék, hanem régi szabadságok ellen szokatlan ispánságot indítottanak közöttök. Csudálkozunk azért kegyelmeden, hogy a mi parancsolatunkra kegyelmednek semmi vigyázatása nincsen affélékre; nem is úgy biztuk volt kegyelmedre az botot, hogy kegyelmed ilyen beteges állapotunkban ennyi panaszt bocssáson reánk. Minthogy azért az székelységet hitünkkel confirmált szabadságokban meg akarjuk tartani, hagyjuk kegyelmednek, hogy ezután meglássa, szabadságokban kicsitől fogva nagyig kegyelmed őket minde-

nek ellen megoltalmazza, s mi reánk ennyi panaszt ne bocsáson. Mert ha efféle mód nélkül való dolgoknak végére mehetünk, megirtuk oda be is az királybiráknak, hogy általán fogva törvény szerint való büntetésünket, valakik okai lesznek, el is nem kerülnek. Secus non facturus. Datum in libera Ciuitate nostra Cassouiesi die 8. mensis Decembris, Anno Domini 1606.

Stephanus m. p.

Simon Pechy m. p.

Kivülről: Generoso domino Joanni Pethky de Ders, Vniuersitatis Sicularum Generalj, ac Sedis Vduarhellij Capitano, Fidelis nobis syncere dilecto.

Eredetiye az erdélyi muzeum kéziratárában.

EREDETI OKIRATOK.

I.
Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi
György fejedelemhez.

Kelt Pozsonyban 1637. april. 4-dikéa.

Illustrissime Princeps, Domine, Amice observande.

Az havasalföldi vajda ő kegyelmő szolgája im vissza megyen urához; tőlünk messze vannak, de egy jó értelemből és resolútióból volna mód az segedelemben, ha nem egyéb képpen is, distractiójával avagy diversiójával az töröknek, csak vehossék fel resolútiójokat.

Az kegyelmed törökkel való dolgaiban is nem kicsinyen vagyunk szorgalmatosok, az kielegeti ellenkezésit jó szóval; azt mivelik ők egyéb dolgokban is, hogy az alkalmatosság után bizonyosabban jár hassanak. Igen szükséges azért, hogy kegyelmed császár urunkat ne csak levelei de maga bizonyos követje által is mennél hamarább tudósítsa az egész mostani portán levő dolgairól, hogy így tudhassunk a szerint azokban, az kire érkezünk, szolgálunk mind a köz jónak s mind kegyelmednek.

Az tatár khán hogy erőt vött Kántamir passán, mind az kegyelmed szegény cardinál ő kegyelméhez irt leveléből s mind másunnat értettük, ki nem kicsiny akadályára van a töröknek, s Istennek csudálatos gondviselésiből is vannak ezek; abban köllene azért az havasalföldi vajdával igen titkon fáradni kegyelmednek is, hogy ez indulatját fön tartaná az, ha bár csak az nyáron, míg Isten generalis békességet ad itt fönt az körsztény fejedelmek közt, kiben nagy reménységünk is vagyon.

Isten szegény Cardinal uramat*) kiszólitván az világból, kérem kegyelmedet tartson jó confidentiát velem is, kivétlén minden idegen elmékedést szívéből, holott hazámban és böcsületomben jár nekem is az dolog, s másoknál kötelesebb lévén a köz jóhoz és hazánk s nemzetünk megmaradásához s talám egyéb oránt is méltán kívánhatom ezekben való kegyelmed correspondentiáját. Így leszen az dolog alkalmasb az kegyelmed szolgálatjára is, és az köz jóra is, kiért én nem csak fáradságot kész vagyok viselni, de ha kívántatik kiadom készséggel életemet is érlette; ha pedig mi diffidentia volna még elméjében kegyelmednek, nyissa meg azt is kérem, s különben tapasztalja kegyelmed. Meglátja. Isten kegyelmedet tartsa meg. Raptim 4-a Aprilis 1637. Posonii.

Illustritati Vestrae

servitor et amicus addictissimus

Comes N. Eszterhaz m.p.

Eredetiye, mely egészen Eszterházi keze írása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

*) Pázmán Pétert, ki meghalt 1637. mártius 19-dikén.

II.

I. Rákóczi György válasza Eszterházi Miklós nádorhoz

Kelt Dézsen 1637. majus 22-dikén.

Illustrissime Domine Comes, Amico et Vicine mihi observando.

Die 4-a Aprilis Posonyból irt kegyelmed levelét nekünk a havasalyi vajda ő kegyelme szolgálja 18-a ejusdem mensis adta vala meg, s értvén ugyan azon emhertől, hogy rövid napon innét fel kellene menni, várakoztunk arra, ki csak tegnap előtt juta hozzánk. Irhatjuk azért kegyelmednek, hogy mi eddig is itt a szomszédságban úgy ügyekeztlük magunkat a havasalyi vajdához viselni, méltán semmi panasza ellenünk ne lehessen, és azután is azt akarjuk követni. Magunk dolgai pedig a portán is még eddig oly karban forgottanak, hogy naponként inkább csendesedett, mint sem ellenünk gerjedett volna, s tovább is hiszszük az Ur Istent, reánk való kegyelmes gondviselésében úgy vigyen elő, az emberek elméje szemlátomást tapasztalhasssa, nem a vak szerencsétől ádatott volt reánk a munkás hivatalunk; mi mindazáltal esmérvén őket, sem gondviseletlenek sem vigyázatlanok magunkra s a szegény hazára nem akarunk lenni, a mennyire az Ur Isten erőt s segítséget ad. — A tatár hámat úgy értjük, vissza ment volna, két öcsét hagyta volna itt kin feles számú hadaival. — Kívánja kegyelmed azt is tőlünk, hogy szegény Cardinal uram immár meghalván, viselnénk kegyelmeddel is olyan jó confidentiát, mint ő vele szegénynyel, kinek halála bizony nekünk igen keservesen esék, mert sok ízben megtapasztalván szegénynek hazájához, s nemzetéhez, s kereszténységéhez igen igen nagy affectióját, kit csak a tavalyi

állapot is*) annyira megvilágosított vala, hogy ha egyebek is azt követelték volna, sem mi e szegény hazával annyi romlásba, költésbe nem esünk, s jövődöre is a szegény haza háborgatására veszedelmes utak nem nyitlatnak vala, sem pedig annyi keresztény vér nem omol vala, és a boldog jó emlékeztető megholt császár ő felsége**) kegyelmes parancsolatai is a mi javunkra gyümölcsösebben mennék vala végbe; *oly securitásunk volt mi nekünk szegény Cardinal uramtól, nem volt tartanunk, hogy soha nekünk kárunkra fordulnának azok akár mikor is, melyeket mi ő vele szegénynyel communicáltunk; sem pedig gonosz akaróinkat szegény sem titkon, nyilván nem ügyekezte akármi úton is oltalmazni s nékiek kedvezni.* Mi a kegyelmeddel való jó confidentia viseltetéstől ez előtt sem voltunk volna idegenek, melyet kegyelmed sok ízben mind jámbor szolgálk által tölt declaratióinkból, s mind írásunkból által érthetelt, ez után is attól idegenek nem volnánk, csak mutasson kegyelmed olyan securitást maga is nekünk, és tapasztaltassa azt is meg velünk, a mit leginkább az igaz jó confidentia szokott követni, többet akarván nem sokára erről kegyelmednek jámbor szolgálk által izenni. Tartsa Isten kedves jó egészségben kegyelmedet. Datum in Salis Curia nostra Désiensi die 22-a Maij Anno Domini 1637.

Illustr. Dominationi Vestrae amicus et vicinus benevolus.

Egykorú másolata, mely I. Rákóczi György fejedelem irodájában készült, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

*) Itt a fejedelem Bethlen Istvánnal 1636-ban folytatott versengési ügyét érti, mely miatt Erdély a törökkel háborúba keveredett.

**) II. Ferdinánd, ki 1637. február 15-dikén halt meg.

III.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Kis-Martonban 1638. decemb. 31-dikén.

Illustrissime Princeps.

Ajánlom szolgálatomat kegyelmednek, kívánván Istentől sok új esztendőket szerencsésen élni kegyelmednek.

Maga dolgaiban késvén valamit Chernel*) uram ide, újabban siet vala be hozzám, s nem akarván írás nélkül most is házamtól elbocsátanom ő kegyelmét, sőt szóval is beszélgetvén egymással, szóval is izentem ő kegyelme által kegyelmednek, kegyelmedet kérem, higgye meg szavát azokban, s declarálja is magát. Ez által segíthetjük hazánk s nemzetünk közönséges jóvát, s ez leszen kegyelmednek is javára; egyéb aránt az magunk közt való szakadás bizonyos veszedelmet hoz hazánkra, s azok az néhány képek is, az kiket talám távol mutogatnak kegyelmednek, bizony nem egyéb mélységes völgyenél; mi előbben hogy kinyitottam magamat, kegyelmedet kérem gonosz neven ne vegye, és mivelje azont kegyelmed is, és mutassunk ebben ki confidentiánkat nagy sinceritással, kit én várni is fogok kegyelmedtől, szolgálni kívánván én is kegyelmednek. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. Raptim in Kis-Marton ultima Decembris 1638.

Illustr. Dominationi Vestrae

Servitor et amicus paratissimus
Comes N. Eszterház m.p.

Eredetiye, mely egészen Eszterházi keze írása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

*) Csernel György I. Rákóczi György fejedelem fő udvari embere (aulae familiaris primarius) volt.

IV.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Kis-Martonban 1639. sept. 8-dikán.

Illustrissime Princeps,

Domine observandissime.

Minek előtte a mostani izenetemre vettem volna magamat, sokat fárasztottam elmémet, ha megcselekedjem-e? s abban is, ki által? de meggyőzetvén hivatalomtól s hazámhoz s nemzetünkhöz való szeretetemből, semmi képpen nem mulathattam el, hogy igen confidenter az mit az kegyelmed és édes hazánk s nemzetünk javára s megmaradására valót látnék és értenék, azt kegyelmeddel ne közleném, és az szerént viszont az mit kárára, s igen nagy veszedelmére nézőket is, kikért mással alkalmatosan és hosszasan nem is láttam módját hogy közölhessem, minthogy kiváltképpen az kegyelmed személye is forog főképpen az dologban, melyekre ugyan maga kegyelmed jámbor főember szolgájára is Bogádi András*) uramra kölle is biznom, kérvén igen nagy szeretettel kegyelmedet, higgye meg szavát, s vegye bé izenetemet magáért s mindnyájunkért; egyébaránt úgy látom s tudom is nagy részét a combinatióknak, hogy bizony utolsó veszedelembé jut ez az baza és nemzet; kinek mindnyájan méltán kegyelmedet mondhatnánk okának, ha maga privatumaiért, akár mi legyen oka is, abban huzna be hennünköt, melyet mindazáltal én nem reménylek, kire

*) Bogádi András magyarországi fi, I. Rákóczi György fejedelem hive és udvari embere, vagy, a mint akkor nevezték, bejárója volt.

kérem is kegyelmedet. Kivánnám azt is, hogy az mint én imé mindenestől megmulattam magamat; declarálja candido et sincere kegyelmed is magát; megtapasztalja kegyelmed, az le-szen kegyelmedért magáért is gyümölcsös, s úgy tarthatjuk meg nemzetünkkel együtt hazánkat is. — Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. In Kis-Marton 8-a Septembr. 1639.

Illustr. Dominationi Vestrae

Servitor et amicus paratissimus

Comes N. Eszterház m. p.

Eredetije, mely egészen Eszterházi keze írása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

V.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Kis-Martonban 1639. october 6-dikán.

Illustrissime Princeps,

Domine observandissime.

Bogádi András uram az kegyelmed főember szolgája megadá nekem az kegyelmed levelét, referálván szóval való izenetit is kegyelmednek. Nem véltem, hogy izenetem neheztelésére legyen kegyelmednek, egyéb aránt tovább is hallgattam volna, noha az mennyiben az kegyelmed dolgai vannak, talám minket is országostúl s nemzetestől illetnek azok, s hallgatással nem köllene néznünk, s arra nézve már elkezdvén szóllanom s kívánnám confidentiámat kegyelmednél is; izentem tovább is ugyan Bogádi uramtól kegyelmednek, kérvén kegyelmedet, ne vegye

megháborodásával ezen izenetemet, so peng irásomat, mert jó szót adó emberi s szolgálai úgy tudom bőven vának kegyelmednek, de ezekkel ellenkezők kevesen; s talám az hátra nözésért nem árt ilyen jó akarókat is kegyelmednek tartani, s másképpen én ugyan nem is tudok szolgálni, hanem az fejtört fejrnek, s az feketét feketének köll mondanom, melyet im most is igen sincere declaráltam Bogádi uram által kegyelmednek, s ha hiteltem leszen, megtapasztalja kegyelmed, hogy sem hazámnak, sem nemzetemnek, sem kegyelmednek haszontalan jó akarója és szolgálja nem leszek. Ezekre az mostani izenetimre választ is fogok mentül előbb várnom kegyelmedtől, kívánván hogy Isten jó egészségben sokáig megtartsa kegyelmedet. In Kis-Marton 6-a Octobris 1639.

Illustr. Dominationi Vestrae

Servitor et amicus paratissimus

Comes N. Eszterház m. p.

Eredetije, mely egészen Eszterházi keze írása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

VI.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi György fejedelemhez.

Kelt Semptén 1640. febr. 25-dikén.

Illustrissime Princeps Domine,

Amice observandissime.

Tegnap mult egy egész hónapja, az mint számot tarthatam reá, hogy az kegyelmed jámbor főember szolgálja Bogádi András uram házából kegyelmedhez megindult, s azolta sem levelét sem izenetét kegyelmednek nem vöttem; igen nagy szom-

júan várom peng az kegyelmednek tött izenetemre való válaszsát, kíváltképpen most, mikor im minden felől igen kicsendül nem csak készületi az töröknek, de igyekezete is, kiben nem kételkedem hogy kegyelmed is bizonyos ne legyen, mindazáltal elbíttem, hogy a török az ő szokása szerént nem csak titkolja ezeket kegyelmedtől, de igyekezik el is hitetni kegyelmeddel, hogy ezek az ő hadi készületi semmiben nem nézik kegyelmedet, avagy azokat az provinciákat, s talám szeretvén minden ember az maga nyugodalmát, inclinálhatják kegyelmedet is az nekik való hitel adásra: de mennél több jó szót adnak kegyelmednek, annál inkább köll tőlök tartani, s igen bizonyost irok kegyelmednek, hogy ennél az pogánynál el vagon végezve, hogy Lengyelországra menjen, de úgy, hogy azokban az három provinciákban *) igazítsa először dolgát, s vízi erőt is mineműt készített, noha úgy tetteti az fővezér, hogy másra készitené azt, és azért is interrumpálta a velenzésekkkel tött végezést; de igen bizonyos, hogy azt is az lengyelek ellen viszi, kinek végére mentek magok is az lengyelek, úgy hogy egy felől az vizen, más felől az tatárok által az szárazon distrahálja az lengyeleket, harmad felől peng kegyelmedre bocsássa európai erejét, s maga ezeket Drinápolyból nézze, úgy hogy ha prosperáltatik dolga azokban az három provinciákban, kíváltképpen kegyelmed ellen, minihogy semminek is tartja a többi, azt az erőt is az lengyelekre fordítsa**).

És mi kibeszélhetetlen bosszú állásra való igyekezetét is értenők kegyelmed ellen lenni az török császárnak; melyet nem is úgy irok kegyelmednek mint magam avagy mások inventió-

*) Erdély, Oláhország és Moldva.

**) E pont után a levél szélére és aljára Rákóczi e megjegyzést tette: „Nem szokta az török úgy szaggatni hadát mint ő kegyelme 1631-ben, nem jól ismeri ő kegyelme az dolgot; de ha mi reánk jött volna is, vagy jönne is, annak is mind ő lenne az oka, ki az törököt s minden nemzetet körülöttünk valót ellenünk incitált előtől fogva, az kit az török meg nem tudott volna gondolni is, fülében sugallotta.“

ját, hanem mint bizonyos dolgot, melyet nem kicsiny helyről érteltünk, s úgy hiszem, hogy eddig kegyelmednek is értésire lehet.

Azt, úgy vagy, nem tudom, ha bele kapván az lengyelekbe, azokat az provinciákat is occupálni akarja-e, vagy csak az személyeket nézi benne, az kiktől megbántását itéli; de az bizonyos, hogy az kegyelmed személyét nézi praetextusnak, ha az provinciáknak occupatiójára megyen is, kiről én igen sincere és nagy candide másszor is izentem kegyelmednek, de kiváltképpen most utolszor két ízben Bogádi uram által mindenestől megnyitottam szívemet kegyelmednek, melyek noha nem kétlem kemény beszédeknek látszanak kegyelmednek, de bizony igaz beszédek, s in simili casu se fiamnak, se édes atyámnak külömb tetszésemet azoknál nem adhatnám¹⁾.

Istenre kénszeritem azért kegyelmedet, viselje előtte kereszténységét, Istent, az igazságot, s maga szép gyermeket és posteritását, s ezt a szánakodásra jutott egy marok magyar nemzetünket magával együtt ne bocsássa ennek az veszedelmnek. Ha vesznünk kell is, ne vesszünk magyar és magunk nemzete miatt²⁾. Avagy közölje velünk, ha maga és felei megtartásában mi módja vagy kegyelmednek, avagy consuláljon másképpen szegény nemzetünknek, talám még most mód volna benne, a mint ez a tyrannus elfordíthatnák nemzetünkről, mert ha megér aztán indulni, s kegyelmelek felé közelít, nem leszen mód az eltérítésében, resistentiát pedig mint adhasson kegyelmed mind maga, s mind az egész magyar nemzetnek veszedelme nélkül, gondolkodni sem tudok róla; mert Murteza passa is a Duna mellé, hogy kegyelmedet elveszesse, azért szállott volt, kit akkor csudála kegyelmed, és álnokságokat végbe nem viheték; azután ám meg reá menének kegyelmedre, s szégyent vallának akkor is, s ezeket nézve úgy fognak most tenni, hogy markokba ne szakadjon a dolog³⁾.

Nekünk is pedig az magyarországbelieknek tudja kegyelmed erőket, nem szükség sem kissebbitenem, sem nagyobbítanom, ki im magának sem tud oltalmat adni csak kevés török ellen is, nem hogy kegyelmedet, vagy Erdélyt tudná megsogíteni. Az külső segítség pedig késedelmezés, s ennyi distractiók között csaknem lehetetlen is, kiváltképpen az míg az Isten ezt az Csehországban lévő ellenséget meg nem szégyeníti, az kit premálni kezdtek azért, az lengyeleket pedig az tatár, és a vízi erő annyira fogja distráálni, hogy ha akarnak sem érkeznek az succursusra. Ezeket én így értem, s így okoskodom felőle, kiben ha megfogytokozom, nem egyéb az oka az magam csekély elmélkedésénél és az másoktól vőtt informatióknál. Egyébaránt mindezeket tökéletes igazsággal akartam kegyelmeddel közölnem, és noha másképpen is fordulhat az dolog, az Isten megzabolázhatja ezt a pogányságot, de az eddig való célja bizonyosan így volt rendelve⁴⁾. Még is szeretettel kérem azért kegyelmedet, tudósítson sietve maga az iránt való dolgairól, és adjon resolutiót az kegyelmednek tölt izenetemre is, hogy ne legyünk magunk az magunk nemzete veszedelmének okai; melyet ő felségével is császár urunkkal igen méltó sietve közölni kegyelmednek, hogy lehessen ideje ő felségének is az erről való dispositióra. Hol pedig, a mint némelyek gyanakodnak, Magyarországra találva bele kapni az török, s oda kegyelmeleknek egy kis üdöre való jó szót adna, in tali casu is az egyes értelem felette igen szükséges, noha én úgy hiszem, hogy egyszersmind ő felségébe császár urunkba és az lengyelekbe bele nem kap, hanem Erdélyt és az két Oláhországot maga sajátjának tartván, azt véli, hogy az aránt való dispositiójával császár urunkkal ő felségével való békességet meg nem bántja, kit eléggé ajánlanak is mind maga az török császár levele által s mind az vezérek; de elég, ha nekünk ilyen po-

¹⁾ E pontra Rákóczi o jegyzetét tette: „*Fistula dulcis canit, volucrum dum decipit auceps. De bizony mást adndi.*“

²⁾ „Te lésszesz oka ennek, nem mi“ Rákóczi oldaljegyzete.

³⁾ Hiában hányod uram az jesuita practikát, mert innét bizony ki nem beszél; ennek is ő volt volna egyik oka, az mint akkori leveléből, kit Murteza passának írt volt, látszik; 1636-diki lett dolgoknak is ő volt fő autora.“ Rákóczi jegyzete.

⁴⁾ „Eddig bizony még az Úr Isten mind megcsalatoztatta s foggyatoztatta, ez után is az nagy irgalmú Isten czelekedje azt mind ő vele s mind az többivel.“ Rákóczi oldaljegyzete.

gányokkal vagyon dolgunk, s minden felő kell vigyáznunk, és igen jól is kell egymást értenünk*). Egyébaránt utolsó veszedelem követ bennünket**). Tartsa meg Isten kegyelmedet sokáig jó egészségben. Semptaviae 25-a Február. 1640.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

Servitor et amicus addictissimus
Comes N. Eszterház m. p.

Eredetiye, melyben csak az aláírás Eszterházi saját keze írása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

*) Isten bizonyságom, náladnál hazámát s nemzetemet s annak szabadságát inkább szeretem, s megmaradását kívánom megtartani Isten által, de bizony uram csak hiában jár ott elméd; mert innét ki nem csalsz, Istent segítségül híván törődbe és jármodba nem ejtesz.“ Rákóczi oldaljegyzete.

**) „Gondot viselt még eddig az szegény országra az Úr Isten, ez után is bizom Isten ő felségébe; de csak Ti ülnétek vesztig s ne incitálnátok az törökt, békével maradhatna Erdély a töröktől; mindennek ti vagytok okai, s bizony az ti méltatlan kívánságtok és bosszú állásra vágykodó indulatok, az Isten tisztességének s ország szabadságának romlása leszen mi mindnyájunk veszedelmének az oka. Ha veled disputálni akarnánk s mindent pennára bízhatnánk, ezeket mind vissza nyakodba fordíthatnánk. 19. Martii 1640. Fogaras.“ Rákóczi jegyzete.

VII.

I. Rákóczi György válasza Eszterházi Miklós nádornak.

Kelt Fogaras várában 1640. martius 19-dikén.

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vicino nobis
observande.

Semptéről 25. die Februarii írott kegyelmed levelét im most délelt négy órakor vöttük el; Bogádi uramat hogy kegyelmedhez vissza expedáltuk ma szinte harmincz heted napja. Ugy vagy on kegyelmének Patakon lött mulatása, de úgy hiszszük eddig kegyelmeddel szemben is lehetett s izenetünket referálhatta, melyet mi is kegyelmednek ex synceritate adtunk értésére. A mi a török készülétét illeti, eleitől fogva a kire ő akart indulni s menni, nem igen szokta titkolni. Reánk volt valami szándéka, azt az idő mutatta volna meg; készüléte mivel mindenütt nyilván volt, mi nekünk is hallanunk kellett; de minekutánna 22-a die Decembris hora vespertina octava a khaimakámot megfojtatta volna (kit mi ultima ejusdem megtudtunk), császár maga is 25-a Januarii ágyba esván s 9-a Februarii viradólan megholt volna, kinek hírét 20. ejusdem meghozák, mi úgy értjük a mostani új császár és az egész porta megnyugodván a mi hozzájuk való illendő hűségünkben, igen contentusok személyünkkel; mi is azon igyekeztvén, a jó akaratját a hatalmas császárnak naponként magunkhoz édesítsük. Magunk állapotja felől kegyelmed elméjét megnyugassa, s azon ne fárasztja, mert mostani hivatalunkat velünk semmi egyéb a halálnál meg nem választja; nemzetünknek is romlást nem ítélünk hogy vonjunk azzal, ha Istentől reánk adatott hivatalunkban

meg fogunk maradni, melyet bizonyosságunk Isten soha nem vádászunk, kiről kegyelmednek hogy sok ratiókkal írjunk, szükségesnek nem ítéljük. Istennek hála beküldött főkövetünket, a minthogy igen becsülettel fogadták, a szerént is bocsátották ki minden jó válaszsza, kinek ma vagy tegnap kellett a Dunán által költözni, mert 6-a die praesentis Kucsukcsuk mezőről útjából irt levelét vettük. Hatalmas császárnak becsületes főembere ajándékával jö együtt vele. Mi eleitől fogva mindenek felett a mi kegyelmes Istenünknek gondviselésében bízunk minden ügyünkben, segítségünket is ő felségétől vártuk, kiből még eddig semmi fogyatkozást nem tapasztaltunk; sőt minden emberi reménység kívül nagy hatalmason való gondviselését, áldását bőséggel árasztotta reánk sokszori ügyünkben, s ez után is abban a bizodalomban vagyunk, valamíg ő felségének nevének dicséretére, az ő anyaszentegyházának s hazánknek, nemzetünknek javára, hasznára látja életünket lenni, szintén ezen sokszori áldásában teszen ő felsége ezután is részessé gyakorlatossággal. Tarlsa meg Isten kegyelmedet sokáig jó egészségben. Datum in arce nostra Fogaras die 19. Martii. Anno Domini 1640.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

amicus et vicinus benevolus.

Egykorú másolata, melyet Ferencz Gábor Rákóczi őrök másolt, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötös Ágoston.

VIII.

I. Rákóczi György válasza Eszterházi Miklós nádorhoz.

Kelt Gyula-Fejérvártt 1640. aprilis 5-dikén.

Illustrissime Domine Comes, Amice et Vicine nobis observando.

Kegyelmednek ultima Februarii Semptén irt levelét 21-a Martii hozák meg; melyben tudósít kegyelmed az előtt levő török császár halála, és a mostani új császár helyette való választása felől. A mely levelet kegyelmed 25-a Februarii ugyan Semptéről sok félelmes ratiókkal irt vala, arra választ irván, megírtuk volt kegyelmednek a portai változást, mivel nekünk előbb lőtt volt hírünk benne; Isten, ki a világi állapotot nem az emberek discursussa, hanem az ő bölcs ítélte szerént igazgatja tőle rendeltetett scopusra; nekünk embereknek csak a voluntas Domini mondással kell azon megnyugodnunk. Az új császártól, a fővezértől is jött hozzánk öröm mondó főcsausz az előtt való császár halála és az új császár helyében való succedálása felől; azután ottan hamar főkövetünk is más egy főcsauszsal érkezék az új császártól levéllel, mind a császártól mind a fővezértől az ő szokások szerént császári kastánt is hozván; mind az új császár, s mind a fővezér követünket becsülettel látta és excipiálta. Igéri az új császár császári szavával minden kegyelmességét, fejedelemségünkben gonosz akaróink ellen segítségét, oltalmát, tőlünk pedig csak az ország szokott adóját és a régi szokás szerént való engedelmességet kíván, melyet mint régi szokott dolgot mi is igyekeznünk végbe vinni. A budai ve-

zéség egymás után csak hamar változott, előbbben a Sziliktár passának adták volt, annak utánna csak hamar Musza passának adták, annak más passaságot rendelve. Musza passa is Drinápolyból utjából főember szolgáját küldte vala hozzánk, megízenvén budai vezerségre való promotióját és kérvén levelében bennünket, hogy az előbbeni köztünk való jó akaratot ne csak megtartsuk, hanem újítsuk és öregbítsük egymás között, annak felette bizonyos meghitt főemberünket is küldjük hozzá, bizonyos nagy dolgai levén velünk; kinek kívánságára, de a régi szokásra nézve is, bizonyos meghitt jó emberünket küldjük hozzá Nándor-Fejérvárra. Ez a vezér ez előtt is volt budai vezér, Budáról bébivattatván kaimakám volt, a míg a megholt császár Babilon alatt volt. Ez után következő dolgoknak is folyását csak ez Úr Istennek kiváltképpen való gondviselésére bizzuk, azonközben Isten segítvén bennünket magunk is vigyázunk. Tartsa és éltesse az Úr Isten kegyelmedet sokaig jó egészséggel. Datum Albae Juliae die 5-ta Aprilis Anno Domini 1640.

Illustr. Dominationis Vestrae, amicus et vicinus benevolus
ad servitia paratus.

Egykorú másolata a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

IX.

Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi Györgyhez.

Kelt Semptén 1640. július 12-dikén.

Illustrissime Princeps,

Domine, Amice observande.

Az imperiumi dolgokról tudom másoktól is bőven értett kegyelmed; mindazonáltal szokott confidentiámból akarom én is, az miket érték, azokról tudósítani kegyelmedet; Im azért in specie küldöm cancellarius uramnak nekem írt levelét kegyelmednek¹⁾, s az szerént az ő felsége patensét is az imperiumi gyűlésről²⁾, kinek mind kettőnek, ugymint az gyűlésnek és az hadi expeditióknak igen hasznos jó végét várja ő felsége, melyekben nagy concursussal vannak az imperiumi electorok és több fejedelmek is, valahány visszavonó fejedelmecskéken kívül, kik Pannierral³⁾ conjungáltak volt magokat, noha még az mostani állapotjuk előtt megbánták volt már azok is cselekedeteket; fordítsa Isten minden jóra szíveket, és szakítsa meg ezt az nagy körösztlény vérontást köztök. Tartsa meg Isten jó egészségben kegyelmedet. Raptim Semptén 12-a Julij 1640.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

servitor et amicus addictissimus
Comes N. Eszterházi.

Eredetije, egészen Eszterházi keze írása, megvan a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

¹⁾ Lásd a következő szám alatt.

²⁾ Az említett patens régi németiséggel durva papírra nyomtatva megvan a károly-fejérvári könyvtárban.

³⁾ Bannier János svéd vezér.

X.

Lippai György egri püspök és magyar cancellarius levele Eszterházi Miklós nádorhoz.

Kelt Regensburgban 1640. június 29-dikén.

Excellentissime Domine Domine, Patrone colendissime.

Irtam az minap nagyságodnak elég bőven az állapotokról. Ezentúl érkezik oberster Traun a hercegtől igen jó hírekkel, hála Istennek. Panier Franconia földé felé fordult volt és próbált valamely várost, de meg nem vehette. Azonban érkezett az mi táborunk is, és csak két mérföldre voltak egymástól. Az ellenség úgy annyira constringáltatott, hogy tizenkét nap nem ettek egy falat kenyeret is, századiknak alig juttat néha valamely darab húsa; úgy annyira elfogyatkoztak, hogy mint az vázok, mint az fa képek olyanok, még az emberi ábrázat sincsen rajtuk. Három ezernél többen félre nézván az ordinantiát, kenyér keresni elszéledtek volt; azokat az mieink kit levágtak, kit elfogtak; maga is minden hadastól megindult Panier Fulda felé, az mieink utánna mennek, jelesül az lovak mindenütt nyomában, és fogyasztják az nagy éhel haló embereket, ugyan se reggel hajtják őket mint a juhokat, 40 az mieink közül százat is előtte hajt bennük a mi táborunkba. Dicsértessék az Istennek szent neve, az ki megmutatta, hogy az Ő keze és nem a mi orvunk az, ki megveri az ellenséget. Tartsa és éltesse Isten Nagyságodat sok esztendeig jó egészségben. Ratisbonae 29-a Junij 1640.

P. S. Nagyságodnak szolgálatját ajánlván Trautmannsdorf uram, hagyta ezeket megírnom.

Servus obligatissimus

Georgius Lippay
Episcopus Agriensis.

Eredetije, mely egészen Lippai saját keze írása, a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

XI.

Eszterházi Miklós nádor levele Bornemisza Pálhoz *).

Kelt Kis-Martonban 1642. januarius 5-dikén.

Magnifico Domine, Amice nobis observande.

Kívánok Istentől szerencsés új esztendőket érni kegyelmednek, ez jelen valót békével és egészséggel adván elmullatni. Kassáról irt volt kegyelmed én nekem egy levelet, s nem tudom mint esett, hogy generalis uram kegyelmed ott léte és az makói dologról irt levelét jó üdövel vöttem ennek előtte, ezt pedig csak szinte most találták meg hozni, nem tudom hol kellett megakadni. A mi azt az makói dolgot illeti; akartam volna igen, ha evvel az mostani fáradságával kegyelmednek valami bizonyos meglehetett volna benne, s mivel az Szokolyak nem arra offerálták volt magokat, hogy valami egy avagy másfél hét alatt készek producálni igazságokat s törvényt is recipiálni, bár immár várta volna meg kegyelmed, mivel ez után is ugyan törvényből kell azért annak kimenni: de ha így esett, hogy viszsza kellett sietni kegyelmednek; én ugyan meghagytam azért nekik generalis uram által, hogy semmit interim ne hatalmaszkodjanak, se semmi exactióval ne terheljék az szegénységet, ki ellen ha cselekesznek, animadversiót vesznek érette.

E mellett Semptén lévén nálam kegyelmed, mind irtam s mind izentem vala a fejedelemnek ő kegyelmének kegyelmedtől, jó igazsággal közölvén az akkori üdökhöz és állapothoz való tetszésemet kegyelmed által, s azt reményltem, hogy ha szinte kedvesen nem veszi is ő kegyelme intimatíómat, ad minus vá-

*) Bornemisza Pál ekkor I. Rákóczi György fejedelem tanácsosa és udvari kapitánya volt.

laszt ad írásomra és izenetemre, s megmondja az aránt való maga különböző értelmét, s megmutatja, hogy én csalatkozom. De hogy hallgatásba vőtte ő kegyelme, s nem adott semmi választ, igen nagy idegenség jelének kell lenni, noha akármely idegenségnek sem kellene obstálni, quo minus az külső nagy emberek egymás írására meg ne feleljenek, s igazán mondom is, hogy az mely fejedelmeknek máig én irtam, pápának, spanyol királynak, lengyel királynak, velenczéseknek és egyébűvé is, egy sem volt a ki választ nem adott volna böcsülettel levelemre; de ám hadd járjon ebbeli panaszom, s az én ő kegyelméhez való igazságomat s nemzetemhez való szeretetelemet is ugyan meg nem kissebbíti, sőt most ujonnan az mit én értettem, s szükségesnek véltem hogy értsen ő kegyelme, azon confidentiával közlöttem ő kegyelmével, s kívánok is szolgálni ő kegyelmének; minthogy ponig más dolog miatt s magam embereket küldöttem bé ő felsége parancsolatjából, meghagytam, hogy szóval is köszöntse kegyelmedet. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. In Kis-Marton 5-a Január. 1642.

M. et Ill. Dominationi Vestrae

amicus benevolus, ad servitia paratus¹⁾.

P. S. Bánnám, ha ez az én mostani confidenter irt levelem az fejedelemnek ő kegyelmének, mint más hasonló leveleim is, Budát látnák²⁾, kérem azért kegyelmedet, nézze inkább mindnyájunk nemzetestől való jóvát, mint maga tetszését, vagy ideig való alkalmatosságát is, s noha én tavaly oly okoskodásban valék, hogy az török nem Ázákra³⁾, hanem máshová fordítja erejét, s

¹⁾ Eddig Eszterházi titkáranak írása; a következő utóíratot Eszterházi maga kezével írta.

²⁾ E pontra Rákóczi, kivel e levelet kétségtelenül maga Bornemisza közölte, saját kezével e jegyzetet tette: „Bezzeg ha mi olyat írnánk, kivel az törököt irritálnánk s nekünk árthatnál vele, bizony oda küldenéd uram.

³⁾ Ázák egy megerősített város volt a tatárok földjén a Don folyó bal partján.

szólottam vala kegyelmeddel is felőle, az minthogy bizonyos, hogy más is volt igyekezetében, mivelhogy Ázáknak megvételeére lám az eventus is megmutatá, hogy nem volt elég ereje; nem árt azért vigyázni most is, hogy azon elsőbbeni igyekezetét mostani készülétében is ne lehessen elővenni; látván hogy másutt fastigiumra talált, most igen szorgalmazza és nagy patientiával is vagyon az mi velünk való békeség szerzésben is, más ártalmára nézvé az köröszténységnek evvel is. Vigyázzon azért kegyelmed.

Comes N. Eszterház m. p.

Eredetije a károly-fejérvári könyvtárban. — Másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.

TARTALOM.

	Lap.
Gróf Mikó Imre nyilatkozata	I.
Szerkesztői előszó	III.
I. Haller Gábor naplója 1630—1644.	1—103.
Függelék. Haller Gábort érdeklő levelek I—VI.	104—111.
II. Bánfi György naplója 1644.	113—131.
III. Kálnoki István naplója 1645.	133—153.
Kálnoki István és Sámuel jegyzetei	154—156.
IV. Segesvári Bálint krónikája 1606—1654. Ismertetve s jegyzetekkel közölve Jakab Elek által	157—218.
V. Enyedí István II. Rákóczi György veszedelméről 1657—1660.	219—316.
VI. Eredeti törvényczikkek:	
1.) 1582 apr. 29—május 4-kén Gyula-Fejérvártt hozott törvényczikkek	319.
2.) 1582 sept. 16—20-kán Gyula-Fejérvártt hozott törvényczikkek	322.
3.) 1583 sept. 15—20-dikán Gyula-Fejérvártt hozott törvényczikkek	325.
4.) 1584 apr. 25—május 2-dikán Gyula-Fejér- vártt hozott törvényczikkek.	229.
5.) 1584 sept. 20—25-dikén Gyula-Fejérvártt hozott törvényczikkek	332.
6.) 1587 oct. 22—28-dikán Kolozsvártt hozott törvényczikkek	335.
VII. Székely adatok:	
1.) Bocskai István fejedelem levele Udvarhely- székhez a székelyek szabadsága ügyében 1606. jun. 22.	341.
2.) " " " Petki János udvarhely- széki főkapitányhoz ugyanez ügyben 1606. július 20.	342.
3.) " " " Udvarhelyszékhez a fejedelmi udvar számára Fejérvárra szállítandó élelem ügyében 1606 nov. 11.	344.
4.) " " " Petki János székely tá- bornokhoz a székelyek szabadsága fentar- tása ügyében 1606. nov. 13.	346.
5.) " " " Udvarhely székhez ugyanez ügyben 1606. dec. 1.	347.

6.) Bocskai István fejedelem levele Petki János- hoz, a székely tisztviselők visszaéléseinek megszüntetése végett 1606. dec. 8. . . .	349.
VIII. Eredeti okiratok (Dr. Ötvös Ágoston másolataiból)	
1.) Eszterházi Miklós nádor levele I. Rákóczi Györgyhöz 1637. apr. 4.	353.
2.) I. Rákóczi György válasza 1637. maj. 22.	355.
3.) Eszterházi Miklós levele I. Rákóczi György- höz 1638. dec. 31.	357.
4.) " " " " " 1639. sept. 8.	358.
5.) " " " " " 1639. oct. 6.	359.
6.) " " " " " 1640. febr. 28.	360.
7.) I. Rákóczi György válasza Eszterházihoz 1640. mart. 19.	365.
8.) " " " " " 1640. apr. 5.	367.
9.) Eszterházi Miklós levele I. Rákóczi György- höz 1640. jul. 12.	369.
10.) Lippai György egri püspök levele Eszterházi- hoz 1640. jun. 29.	370.
11.) Eszterházi Miklós levele Bornemisza Pálhoz 1642. jannár. 5.	371.

IX. **Melléklet.** Haller Gábor titkos írásmódjának kulcsa és saját aláírásának hasonmása (másolta és közölte Dr. Ötvös Ágoston.)

*A Haller Gábor naplójában találtató titkos
írásmód kulcsa:*

J, J, U, U, L, L, C, C, O, O, O, O,
 a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m,
 C, C, T, T, N, N, F, F, F, F,
 n, o, p, q, r, s, t, u, ü, x, y, x.

Q̄R̄OULC̄AALQ̄ J̄J̄F̄J̄ Q̄L̄C̄L̄Q̄L̄Q̄L̄Ā J̄L̄ĀJ̄Q̄L̄C̄
 (Küldettem haza leveleket Bethlen
 István uramnak eo nagyságnak, Daniel
 János, es Horvát János urameknak, es
 Francfurtumban D. Gregoriusnak.)

Haller Gábor saját aláírásának hasonmása.

Borsáros, s Aug. 1754

Haller Gábor

